LİZ BEHMOARAS

Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi

Remzi Kitabevi

LİZ BEHMOARAS İstanbul'da doğdu. Çeşitli yayınevlerinde edebi eser çevirmenliği, çeşitli yerli ve yabancı yayın kuruluşlarında serbest gazetecilik yaptı.

Yazarın yayınlanmış dört kitabı bulunmaktadır: *Türkiye'de Aydınların Gözüyle Yahudiler, Kimsin Jak Samanon?, Yüzyıl Sonu Tanıklıkları, Mazhar Osman.*

LİZ BEHMOARAS

Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi

Remzi Kitabevi

Anneme...

BİR KİMLİK ARAYIŞININ HİKÂYESİ / Liz Behmoaras

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da
özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı
sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-1026-6

BİRİNCİ BASIM: Ocak, 2005

Bu kitabın basımı 2000 adet olarak yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul
Tel (212) 520 0052 Faks (212) 522 9055
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

Tekinalp adını ilk kez 1961 yılında, yani öldüğü yıl duymuştum.

Oğlu İzak ile gelini Lidya Tekinalp, Şişli'de, oturduğumuz apartman dairesinde kapı komşumuzdu.

Bir akşamüstü okuldan döndüğümde annem, "İzak Bey'in babası ölmüş, gidip başsağlığı dilesen iyi olur," demişti.

O yaşta, en nefret ettiğim şeydi!

Yan kapıyı çalmış –böyle durumlarda yüzüme istemsizce yerleşen münasebetsiz gülümseyişi engellemeye çalışarak– kızara bozara bir-iki cümle söylemiştim İzak Bey'e... O da yanağımı okşamış, bir eliyle de gözlerinde beliren yaşları silmişti.

İzak Bey o zamanlar elli yaşlarındaydı, yani çok yaşlıydı!... Demek, bu kadar yaşlı bir adamın bile bir babası olabiliyordu. Şimdi de o baba vefat etmişti ve ardından gözyaşı döküyordu.

Bunların hemen hepsi, benim için ayrı ayrı şaşkınlık nedenleriydi.

Annemle babam vefat edenden büyük bir saygı ve ilgiyle bahsediyorlardı.

"Munis Tekinalp öldü", "Tekinalp son yıllarını Nice'te geçirmekteydi", "Tekinalp uzun süredir hastaydı galiba". Öyle bir "Tekinalp" deyişleri vardı ki duyan, dönemin starlarından Göksel Arsoy ya da Ayhan Işık kadar ünlü zannederdi onu. Belki de öyleydi!

"Çok mu önemli bir insandı bu Tekinalp Bey?" demiştim annemle babama.

Evet öyleymiş.

"Ne yaptı ki?"

Biraz kararsızca bakışmışlardı.

"Avukattı!"

"Bu kadar mı?"

Hayır, bir de ismini falan değiştirmişti, çok sayıda yazılar yaz-

mıştı... Bu cevapları anlamsız ya da en azından fazlasıyla muğlak bulmuştum.

Ancak yıllar sonra, Munis Tekinalp'in yaptıklarını az çok algılamaya başladım. Kimi makalelerini okudum, kitaplarını karıştırdım, kendisi hakkında yazılan ağır eleştiri yazılarının yanı sıra, çok iyi derlenmiş, hakiki bir yurtsever olarak tanıtıldığı önemli bir çalışma ürünü olan biyografisini inceledim. Bu arada asıl adının Moiz Kohen olduğunu da öğrenmiştim.

Ancak, kafamda onunla ilgili soru işaretleri bir türlü giderilecek gibi değildi. Bir insan nasıl olur da sanki kimliğinden tamamıyla sıyrılıp bir başka kimliğe bürünebilir ve 'sonradan edinme' bu kimliğin en ateşli savunucularından biri haline gelebilir? Gerçekten öyle miydi, kimliğinden sıyrılmış mıydı? Öyle idiyse, bu davranışının kökenini nasıl, nerede aramak lazımdı? Çocukluğunda mı, Selanik'te geçen oldukça hareketli gençliğinde mi?...

Anlayabildiğim kadarıyla, yaşamının sonuna geldiğinde Tekinalp, gençliğinde kendine koyduğu hedeflere tam olarak ulaşmış sayılmazdı... Ya da şöyle diyelim: Sanki amaçladığının hep daha azıyla yetinmek zorunda kalmıştı. Bu biraz hüzün verici durumun da nedenlerini bulmaya çalışmak ilgimi çekiyordu. Bu nedenleri belki kendisinde, belki başvurmuş olduğu mercilerde, belki de her ikisinde keşfedebilirdim.

Ya çocukları?

Bir insanın yansımasını, kısmen de olsa çocuklarında bulursunuz.

Komşumuz İzak Bey'i bir çocuk gözüyle tanımış, kendisinde, şakacılığından, nüktedanlığından başka da pek ilgi çekici bir yön bulmamıştım. Şimdi tanımış olsaydım, acaba bende nasıl bir izlenim bırakırdı? Tabii 'ölüm nedeniyle' yanıtsız kalmaya mahkûm bir soru bu.

İkinci oğlunu hiç tanımamıştım. Sadece ortaçağ Avrupa'sına ait bir ad olan 'Guillaume' (Giyom) adını hep yadırgamış, dahası komik bulmuştum. Bu adı oğluna verirken, Türkçü ve 'Türkleştirme' yanlısı Tekin Alp'in aklından neler geçmiş, neler hissetmişti?

Ya kızı Terez? Neden adı Fransız adı olan Terez'di? Neden hemen hiç Türkçe bilmiyordu? Neden Amerika'ya göç etmişti?

Peki ya Moiz Kohen, nam-ı diğer Munis Tekinalp; o ne derece Tekin Alp, ne derece Kohen idi?

Sorular çoğaldıkça çoğalıyordu...

Bir hahamın dokuzuncu ve en küçük çocuğu olarak Selanik'e yakın bir Balkan şehri olan Serez'de 1883 yılında doğan, Selanik'te Alliance Israelite Universelle[1] yani burada kısaca yazacağımız gibi, Alyans Mektebi'ne giden, otuzuna kadar Selanik'te yaşayan, sonra İstanbul'a yerleşip orada iş kuran, iktisat ortamında ve şimdiki tabiriyle basın dünyasında belli bir isim yapan, geniş bir çevre edinmeyi başaran bir insan; yazılarına bakılırsa, memleketi için hiç durmadan planlar, projeler üreten, hayatının birçok evresinde siyasete atılan bir aydın; acaba son yıllarını niçin memleketinden, dostlarından, çoğu aile fertlerinden uzakta, bu kadar şevkle övüp durduğu Türkçe'yi artık hiç konuşmaksızın, Nice'te geçirmiş, neden orada gömülmeyi vasiyet etmişti?

Görüşlerine çok değer verdiğim bir tarihçinin tavsiyesine uyarak, yıllardan bu yana yanıtsız kalmış, belki hepsi çok önemli olmayan ama aklımdan da çıkmayan o sorulara cevap aramak için kaleme alacaktım bu konuyu.

Kırk iki yıl önce; hafızamda bir heykel kadar kıpırtısız, suskun, heybetli ve de biraz anlamsız bir şekilde donakalmıştı o. Şimdi bu heykelin canlanıp hareketlenmesi ve ona ikinci bir yaşam bahşedilmesi için elimden geleni yapacaktım.

Elimdeki malzeme boldu. Yol göstericilerin en önemlisi hiç kuşkusuz Profesör Jacob M. Landau'nun, Tekinalp'in yaşamöyküsüyle eserlerinin analizi üzerine kurulu çalışmasıydı. Ayrıca Tekinalp'in bizzat yazmış olduğu kitaplar, sayısız makaleler, hakkında kimi tarafsız, kimi eleştirel birkaç yazı, kendi eliyle derlenmiş muhtelif kısa özgeçmişleri vardı. Bu özgeçmişler birbirleriyle

---

(1) Alliance Israelite Universelle: 1860'ta Fransa Yahudileri tarafından, Yakındoğu'da yaşayan Yahudileri aydınlanma devrine ulaştırmak amacıyla Evrensel Yahudi Birliği teşkilatı tarafından kurulmuş, Fransızca eğitim veren okullardır.

elbette çelişmiyordu fakat her birinde duruma göre, bazı olayların 'unutulduğu' ya da onlara çok hafifçe değinildiği ya da tam aksine, öne çıkartıldığını gözlemlemiştim.

Bütün bu resmi yazıların altında, Tekinalp'in özel yaşamına dair ipucu verebilecek en önemli evrak, Prof. Landau'nun göndermeleri sayesinde varlığından haberdar olduğum, ama nerede bulabileceğime dair en ufak bir fikrimin olmadığı günceleriydi. Bir yandan günceleri aramaya koyulurken, öte yandan Tekinalp'i daha yakından tanımaya yönelik çalışmalara başlamıştım.

İstanbul'da yaşadığı için büyük oğlunun eşi Lidya Tekinalp ile (ikinci oğlunun eşinin de Lidya olduğunu hemen belirtelim; o nedenle onlardan söz ederken büyük gelin ve küçük gelin demekte fayda var kuşkusuz) uzun uzun görüşebilecektim. Büyük gelin, daha önceleri kayınpederi hakkındaki sorularımı isteksizce yanıtlamıştı. Bu kez de en azından başlangıçta değişen bir şey yoktu:

"Onunla ilgili pek hatıram yok. Apayrı bir dünyanın insanıydı. Çok az görüşürdük. Kocamı pek sevmezdi. Biz de onu fazla sevmezdik."

Biraz daha ısrar edince de;

"Doğrusu, pek sevimli biri değildi. Çok disiplinliydi. Bizde kaldığı ender zamanlarda beden eğitimi hareketlerini yapmak için banyoyu dakikalarca meşgul ederdi."

Ve yeniden o moral bozucu cümle;

"Hakkında başka hiçbir şey hatırlamıyorum..."

Peki, ya New York'ta yaşayan kızı Terez?... Onun söyleyebileceği hiçbir şey yok muydu?

Telefon numarasını edinmiş, kendisine girizgâh olarak oldukça duygulu bir mektup yazmıştım. Ardından telefonla aradığımda, hattın öbür ucundaki yaşlı ama kararlı sesten alabileceğim bilgilerin de oldukça kısıtlı olacağının farkına vardım:

"Babam önceleri Türkiye'yi ve Türkleri çok severdi. 'Varlık Vergisi' adı altında önemli bir meblağ ödemek zorunda kaldığı zaman hayal kırıklığına uğradı. 'Onlar' nasıl ona böyle bir şey yapabilirlerdi? O ki, 'onlar'ı o kadar çok severdi! Artık Nice'te yaşamaya karar verdi. Orada öldü. Fazla konuşkan biri değildi. Sadece Ziya

Gökalp'ten ve Atatürk'ten çok sık bahsederdi. İkisine de hayrandı. Bizlerle pek fazla ilgilenmezdi!... Hatta hiç ilgilenmezdi."

Daha sonra elime geçen günceler Terez Hanım'ın söylediklerini kısmen yalanlayacak, kısmen de doğrulayacaktı. O da bu ilk söylediklerileriyle yetinmeyecek, zaman içinde dili çözülerek, çocukluk ve gençlik yıllarına dair kimi ilginç sahneler aktaracaktı. Ama biz henüz orada değiliz.

Kızının postayla yolladığı, gelininin verdiği fotoğrafları incelemekle işe başladım: Fesli, esmer tenli, kalın kaşlı, kalın bıyıklı, endişeli bakışlı, kısa boylu bir genç adam. Yine fesli, kolalı yakalı, artık gözlüklü, ciddi bir aile reisi; yanında da kendisinden daha uzun boylu, beyaz tenli, balık etinde, güler yüzlü karısı ve üç sevimli çocuğu... Daha sonra çekilmiş fotoğrafları ise, ufak tefek değişikliklerle birbirlerinin kopyası gibi: Saçsız, kalın camlı gözlüklerinin ardında beliren hafif patlak gözlü, oldukça şişman, ciddi ifadeli bir zat... Son olarak da Nice'te çekilmiş yaşlılık resimleri; iyice zayıflamış, ufalmış gibi, yüz ifadesi sanki daha şefkatli, daha yumuşak... Hatta bazı aile fotoğraflarında açıkça gülümsemekte... Belki bütün aile fertlerini etrafında toplayabilmek gibi zor bir işi başarmış olmanın mutluluğundan. Fakat gençlik yıllarından son yıllarına kadar, yüzünde bir bulut gibi dolaşan, bakışlarına yerleşmiş hep aynı kaygılı ifade var...

İstanbul'da yaşayan torunu Sevim Tekinalp de dedesini az çok tanımıştı:

"Can sıkıcı bir insandı. Fazla ciddiydi, insanı sürekli eleştirirdi. Bana nasihatlerle dolu iki mektup yazmıştı. İlgilendirirse vereyim."

New York'lu Terez Hanım da üçüncü ya da dördüncü telefon konuşmamızda, kötü sonuçlanan bir gönül macerası sonrası babasından aldığı bir nasihat mektubundan söz etmişti. Mektubu saklamıştı. Onu ister miydim? Elbette istiyordum. Tekinalp'in özel yaşamına dair ipucu verebilecek tek yazılı evrak, şimdilik bu üç sıradan mektuptu.

Araştırmalarıma yurtiçinde ve yurtdışında devam ediyordum...

Paris'te, Bibliotheque Nationale'de, *Journal de Salonique* ga-

zetesinin 1905 ila 1908 yılları arasında çıkan sayılarını taradığımda, kahramanım hakkında da üç habere rastlayınca, dünyalar benim oldu.

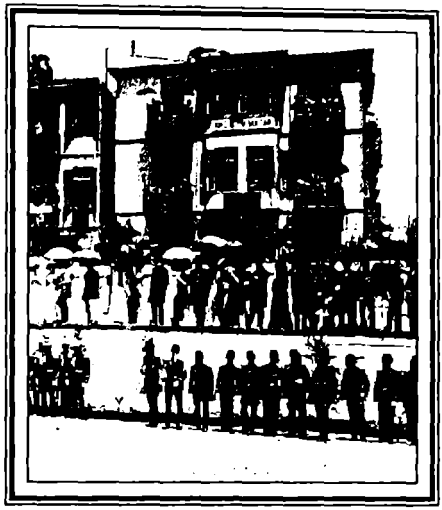
Tasarladığım biyografik portreye bir haberle başlayacaktım. *Journal de Salonique* gazetesinde 18 Aralık 1905'te çıkan Moiz Kohen'in neredeyse tüm yaşamını adadığı konuyla ilintili üç satırlık bu ilk haberle:

> *Moiz Efendi Kohen, Alyans Okulu Mezunları Derneği'nde, Türk dilinin güzelliklerini övdüğü, Yahudilerin Türk dilini çok iyi konuşmalarının lazım geldiğini anlattığı bir konferans verdi. Konferans çok ilgi toplamıştır.*

1905 yılında Moiz Kohen 22 yaşındaydı. Gazeteciliğe yeni başlamıştı. Türk diline o yıllarda duyduğu ilgiye gelince, bunun iki önemli nedeni olmalıydı.

Birincisi ve en önemlisi Moiz Kohen'in mezun olduğu mektebin tesiriydi. Zira Alyans Mektepleri'nin öğrencilerine aşıladıkları ilkelerden biri; içinde yaşadıkları ülkeye sadakat ve entegrasyondu. Bunu gerçekleştirmenin yolunun ise o ülke dilini en iyi şekilde öğrenmekten geçtiğiydi.

Belki de ikinci ve oldukça karmaşık bir neden daha vardı genç Moiz'i bu yolda yüreklendiren, o da; yaşamakta olduğu hareketli ve devrimci ortamdı, yani 1900'lü yılların Selanik şehri...

Selanik

Hiç kimse sadece kendisi için günce tutmaz. İnsan ister istemez olası bir okurla iletişim kurma çabasındadır. Veya daha sonra, ilerde olacağı o "öteki"yle...

PAVLOS ZANNAS

Yirminci yüzyılın başındayız...

Genç yaşta Serez'den Selanik'e okumaya gelen Moiz Kohen, Alyans Mektebi ve Tevrat eğitiminin verildiği yer olan Talmud Tevrat'ı başarıyla bitirmişti. Artık yerleştiği Selanik'te, hem kendini arıyor hem de tatminkâr bir iş bulmaya çalışıyordu...

Bir ara mezun olduğu Talmud Tevrat'ın küçük talebelerine kısa bir süre için hocalık etmişti. Bu, kendisi için oldukça tatsız bir tecrübe olmuştu: Bağrışan, ağlaşan, üstü başı pis çocuklara İbranice dualar tekrarlatıyor, başarısız olanları da elindeki ince sopayla cezalandırıyordu. Geliri zahmetine değmeyen bu işten bir an önce kurtulmak istemişti. Aldığı diploma sayesinde, hukuk ya da iktisat okumak istiyordu ama Selanik'te hukuk mektebi henüz yoktu. Hukuk okumaya, dönemin zengin gençleri gibi bırakın Viyanaları, Parisleri, İstanbul'a bile gitmesi söz konusu olamazdı.

Hemen hemen bütün Selanik Yahudileri gibi o da pek çok lisan biliyordu. Anadili sayılan Osmanlı Yahudilerinin İspanyolca'dan bozma lehçesi Ladino, Alyans'ın eğitim dili olan Fransızca, elbette Türkçe ya da Osmanlıca, haham babasından öğrenip din mektebinde pekiştirdiği İbranice, belki Selanik usulü, yani 'havadan kaparak' edindiği Rumca, biraz da Almanca biliyordu... İyi de bir muhasebe eğitimi görmüştü.

Yabancı firmalarda kâtiplik işleri aramaya koyuldu. Aslında bütün bu birikimiyle en kısa zamanda istediği amaca ulaşmalıydı, ne var ki Moiz çekingen mizaçlıydı. Az konuşuyor, konuşurken sürekli başını önüne eğiyor, ellerini sinirle ovuşturuyordu. Her şeyi dert ediyordu: Pantolonunun kumaşının parlamasını, fesinin kalıbının kaçmış olmasını, potinlerinin Selanik sokaklarını arşınlamaktan, çamurlu ve şekilsiz bir hale gelmesini...

Neyse ki bir ticaret firmasına muhasebeci olarak kabul edildi. Fakat verilen maaş yeterli değildi; bir süre sonra gelen teklif üzerine şehrin önemli kulüplerinden biri olan Ticaret Kulübü'nde de muhasebecilik ve kâtiplik yapmaya başladı.

O sıralarda ona Serez'den, haham babasından bir mektup geldi:

Sevgili oğlum,

Seni bin bir zorlukla okumaya yolladığımız Alyans Mektebi'ni ve Talmud Tevrat'ı başarıyla bitirmiş bulunuyorsun. Tanrı'nın izniyle artık hayata atılmaya hazırsın. Kâtiplik ve muhasebecilik yaptığını ve biraz da gezip tozduğunu duydum. Gençsin, yaparsın... Ama gençlik fazla uzun sürmez. Yazı işleriyle uğraşmak bir süre için iyi bir şey olabilir, ama ben oğlum için çok daha mühim mevkiler diliyorum; tabii Yüce Tanrı buna müsaade ederse. Seni hem Alyans'a, hem de Haham Mektebine yollamakla çok iyi etmişim. Çünkü artık lisan bilen, her mevzuda malumat sahibisin ve bir din adamı olabilirsin. Belki de kimbilir ileride Selanik'in, Balkanlar'ın, hatta Osmanlı Devleti'nin hahambaşısı bile olabilirsin.

Bir başka mevzu daha var sevgili oğlum: Artık evlenme yaşına geldin. Biliyorsun, bizim dinde erkeklerin uzun süre bekâr kalmaları caiz değildir. Artık bir an önce başını bağlaman lazım. Bak ne düşündüm; Bizim Selanik'te, Leon Bendavid adında, uzaktan akrabamız biri var. Kendisinin cemaatte saygın bir yeri vardır, efendiden bir tüccardır ve iki kız babasıdır. Ama bence onlardan birini sana vermez. Servet sahibi olduğundan beri, gözü çok yukarılarday-

mış. Evlerinde kalan, yaşı senin yaşına az çok uygun diyelim (maalesef yirmisini geçti diye söylentiler var), üstelik de güzel diye bilinen, Matild adında yeğeni bir kızcağız vardır. Kendisi, genç yaşta ölen kardeşinin kızıdır... Bu kızı görmeye, tanımaya bak oğlum! Beğenirsen, tabii onun da gönlü razıysa evlenin gitsin. Hem dinimizin kurallarına uyar, böyle uzun süre bekâr gezmezsin hem de sevaptır, bir öksüzü koruman altına almış olursun. Bu yaş meselesini de bence çok fazla düşünme. Kusursuz kul olmaz.

Bizi soracak olursan, pek iyi değiliz oğlum. Annen romatizmalarından öyle çok çekiyor ki gün oluyor, onun yerine ocağı yakmak, çamaşır yıkamak, yerleri silmek zorunda kalıyorum. Çünkü gelinler evden gittiler ve artık bu işleri yapmak sadece bana kaldı.

Ablalarının durumu, her biri ayrı bir trajedi. Biri hep hasta, hastalığını anlamıyorlar, öbürü sefil durumda, üçüncüsü de bir türlü çocuk doğuramıyor. Kocası da "Seni babanın evine geri yollayacağım!" diye sürekli olarak tehdit ediyor.

Ağabeyin Samuel'in maddi durumu pek iyi değil... Keza diğer ağabeyin David'inki de öyle. Ayakkabı tamirciliğiyle Serez'de ne kadar müşteri edinilebilir, sorarım sana? Gelinler ayrı eve çıkacağız, diye tutturunca, hepsi ancak kıt kanaat geçiniyorlar. Oysa beraber olsaydık, hem onlara daha az masraf olurdu, hem de gelinler annene bakar ve ev işlerini yaparlardı. Fakat şimdiki gençler kimseyi dinlemiyorlar.

Senin akıllı bir oğlan olduğunu, benim sözümden çıkmayacağını biliyorum. Tanrı'dan seni kutsamasını diliyorum.

Baban
Rav[1] İzak Kohen

Moiz mektubu büyük bir saygı ve bir o kadar da can sıkıntısıyla okudu. Sonra mektubu katlayıp yatağının yanı başındaki küçük

(1) Rav: Hahamların adının önüne konan unvan.

komodinin üstüne koydu. Aldığı aile terbiyesi, babasının *rachi*[1] harflerle karalamış olduğu bu kâğıt parçasına büyük bir önem vermeye itiyordu onu. Bu mektubu hiçbir zaman yırtmayacak, ölene kadar hep bir çekmecede, yine böyle özenle katlı tutacaktı. Ailesine biraz para yollamaya çalışıyordu. Kendine göre tek vazifesi buydu. Onun dışında, ne haham olmayı, ne de çok daha dolgun bir maaş almadan, hatta kendi işini kurmadan evlenmeyi düşünüyordu.

Yıllar boyunca, âdeta ikiye bölünmüş garip bir ruh haliyle bir mektepten diğerine gidip gelmişti; bir yandan, okuduğu kitapların etkisiyle Tanrı'nın varlığı, Kainat'ın yaradılışı konusunda kafa yoruyor, pek çok şeyi sorguluyordu. Aynı zamanda, Jean Jacques Rousseau'nun tesiriyle vücuda zihin kadar önem vermeyi öğreniyor, açık havada yapılan idmanın faydasını keşfediyordu... Öte yandan ise kapalı ve dar bir mekânda elli kadar talebeyle birlikte İbranice ilahiler okuyor, neredeyse gününün her saatini denetleyecek olan dinsel gelenekleri ezberliyordu. Alyans'ta kendisine, yaşadığı ülkeye uyum sağlaması lazım geldiği, o ülkenin dilini iyi bilmesinin şart olduğu söylenirken, din mektebinde, içinde bulunduğu ortamdan tamamen tecrit olması gerektiğini öğreniyordu.

Neyse ki artık diplomalarını almış ve bu anlamsız gelgitler son bulmuştu. Kalın Fransızca ders kitaplarında okudukları, Din Mektep'inde öğrendiklerinden çok daha baskın çıkmış, yepyeni fikirlere ilgi duyar olmuştu.

Eline ilk maaşı geçer geçmez, birkaç gençle Alyans'ın binasında paylaştığı odayı bırakıp bir pansiyonun en üst katında müstakil bir oda kiralamıştı. Penceresinden körfezi, gidip gelen gemileri, sağda kısmen gözüken limanın keşmekeşini izleyebiliyordu; minarelerin bakır yeşilliği, damların griliği, denizin mavi ışıltısı, kiliselerin altın yaldızı bir renk mozaiği halinde gözlerinin önüne seriliydi. Selanik ayaklarının altındaydı. Artık kendini bu sürprizlerle dolu şehri, hatta dünyayı fethetmeye hazır hissediyordu...

Hayatından eğlence de eksik olmuyordu:

Örneğin, kafeleri keşfetmişti.

---

(1) Rachi: Eskiden Yahudi İspanyolca'sının yazıldığı İbrani harfler.

Serez'de, babasının evinde ve din mektebinde, o kafelerden, kitap okumak ve ibadet etmekle değerlendirilebilecek bir zamanın kaybedildiği birer günah mekânı diye, nefretle bahsedilirdi. Oysa onlarla nihayet tanıştığında, Selanik'in kafeleri genç Moiz'e, birer cennet köşesi gibi görünmüşlerdi: Gölgelik köşelerde kuş cıvıltılarıyla insan seslerinin yarıştığı, rengârenk balıkların yüzdüğü mermer çeşme yalağına fıskiyelerin çağlayan gibi döküldüğü, sıcak yaz günlerinde deniz melteminin serin serin estiği birer vaha!... Bazıları, şehrin, eskiden surların yer aldığı yüksek bölümündeydi, bazıları ise şehrin âdeta vitrini, yüreğinin attığı yer, gece yaşamının merkezi olan meşhur Selanik rıhtımı boyunca dizilmiş, grimavi körfeze bakıyordu.

Kafelerde saatler tavla oynamakla, ünlü gazoz limonataları yudumlamak, etrafı seyretmek ve hele hele koyu sohbetlere dalmakla su gibi geçiyordu. Ama sohbet mevzuları hiç de sudan değil, aksine son derece ciddiydi.

Selanik'in her köşesinde siyaset konuşuluyor, siyaset solunuyordu. Osmanlı Devleti'nin çok önemli, çok da sancılı yıllarıydı... Makedonya sorunu içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Büyük devletlerin özel çıkar hesapları yaptığı, Bulgarların, Yunanlıların ve Sırpların hak talep ettiği bu bölgede, Osmanlı egemenliği gün geçtikçe zayıflamaktaydı. Dağlara çıkan komitacıların çarpışmalarının bazen şehir içine de taştığı oluyordu. Selanikliler son yıllarda pek çok kere silah sesleriyle uyanmışlardı. Osmanlı Bankası'nın şubesinin Bulgarlarca bombalanması, ertesi gün, limandan kalkan bir Fransız gemisinin yakılması, zihinlere kolay silinmeyecek dehşet dolu görüntüler kazımıştı.

Ama Selanik aynı zamanda Batı'dan esen rüzgârlara en açık, çeşitli fikir akımlarının en canlı olduğu bir şehirdi.

3. Ordunun da merkeziydi.

İstibdat'a karşı oluşan Jön Türk hareketi, Abdülhamit'in de kışkırtmasıyla ikiye bölünmüş, iyice zayıflamıştı. Bu durum karşısında kimileri yeni ve gizli bir cemiyet kurmak için kolları sıvamış, şehrin o meşhur kafelerinde toplanıp ihtiyatla zemin yoklamaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti'ni, Birinci Cihan Harbi'nin sonundaki yenilgisine kadar götürecek 'İttihat ve Terakki' fırtınalı serü-

veninin başkişileri, tıpkı oyun öncesi satranç tahtasındaki taşlar misali, Selanik'te artık yerlerindeydiler.

Ama ilerde o piyonların pek de önemli olmayanlardan biri haline gelecek olan Moiz Kohen, bütün bunları henüz bilmiyordu.

O, mizacı elverdiğince bu güzel şehirde yaşamanın tadını çıkarıyordu. Gençliğine ve tecrübesizliğine rağmen, ait olduğu Yahudi toplumu için Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının nasıl hayati bir önem taşıdığının bilincindeydi. Selanik'in Osmanlı yönetiminden çıkması er veya geç Yahudilerin de tasfiyesini beraberinde getirecekti. Oysa onlar, Türklerin 'millet-i hâkime' olmasına ve bunun kendilerine asla unutturulmamasına rağmen, Selanik'te kendilerini evlerinde hissediyorlardı. İspanya'dan buraya geldiklerinden bu yana, başka şehirlerde yaşayan dindaşlarının aksine, getto yaşamının ne anlama geldiğini hiçbir zaman bilmemişler, başlarını hep dik tutmuşlardı. Burada çoğu dükkânlar *Şabat*[1] günü kapalı olurdu. Burada, pek çok dil arasında, sokaklarda 15. yüzyıldan kalma, âdeta fosilleşmiş bir İspanyolca yani Ladino yankılanırdı.

İlk Hevesler / *Asır* Gazetesinde Heyecanlı Bir Serüvenin Başlaması / Kafelerde Sohbetler

1876'da Kanun-ı Esasi'yle ilk defa 'anasır'a haklar tanınmış, vazifeler verilmiş, Osmanlılık şemsiyesi altında 'bütünleşme' imkânı tanınmıştı. Bu bütünleşmenin gerçekleşebilmesinde müşterek bir dilin, yani Türkçe'nin kullanımı, en önemli etkenlerden biri olarak öngörülüyordu. Ne var ki Selanik'in kozmopolit dokusu, onu, Osmanlı'nın belki de en ilginç şehirlerinden biri haline getirmekle beraber, bir dil birliği örneği sunmaktan çok uzaktı. O halde işi oluruna bırakmaktansa, o dönemin aydınlarınca 1900 yılında oluşturulan projeye göre gayrimüslim unsurların Türkçe'yi anadil olarak benimsemeleri için konferanslar düzenlemeli, tamimler ya-

(1) Şabat: İbrani takviminde haftanın son günü ve dinlenme günüdür. Cuma akşamı gün batımı ile başlayıp Cumartesi gün batımında son bulur. Bu süre zarfında hiçbir iş yapılmaz.

yınlamalı, mekteplerin ders programına ek olarak Türkçe dersleri konmalıydı.

Moiz de, kendisi gibi genç ve ilerici Yahudilerle bu projeye dört elle sarılmıştı. Fakat amacına ulaşmak için isim sahibi olması gerektiğine inanıyordu.

Şimdilik cebinde iyi bir mektebin diploması, iyice de bir işi vardı. Üstelik eğitimini bu noktada bırakmamaya, ne yapıp edip hukuk okumaya, avukat olmaya kararlıydı. Sabri Paşa Bulvarı'ndaki ünlü Fransız Kitabevi'nden (Librairie Française) elinden geldiği kadar çok kitap alıp kendini en mükemmel şekilde yetiştirmeye çalışıyordu. Kâtiplik yaptığı işinde dikkatli ve mesuliyetinin bilincindeydi. Zorluklardan korkmuyordu.

Etrafı ona kaleminin güçlü olduğunu söyleyip duruyordu. Özellikle, cazibelerinden etkilenip aşk mektupları yollamış olduğu birkaç Levanten ya da Rum güzel bayan, cümlelerine bayıldıklarını itiraf etmişlerdi... Daha talebeyken ilk yazı tecrübelerini, Alyans'ın müdürünün yardımı sayesinde *Çocuk Bahçesi* gazetesinde yaşarken, bundan ne büyük mutluluk duyduğunu hatırlıyordu. Muharrir olmak, ismini duyurmanın iyi bir yolu sayılabilirdi. Yazı yolladığı diğer gazetelerin yanı sıra, acaba *Asır*'da da çalışabilir miydi?

* * *

Tekinalp, bizzat kaleme aldığı özgeçmişinde 1905 yılında *Asır* gazetesinde muharrir olarak çalışmaya başladığını ve bu uğraşı, daha başka işlerle birlikte ve aralıklarla 1912'ye kadar sürdürdüğünü anlatıyordu.

* * *

Asır gazetesi Selanik okurunun eline ilk defa, istibdadın en koyu döneminde, 19 Ağustos 1895 tarihinde ulaşmıştı. Selanik'te kurulan ilk Türkçe gazete olma özelliğine sahipti. Kosova, Manastır, Yanya, hatta Bosna ve Girit'te önemli bir abone kitlesine sahip olmayı başarmıştı. Sadece Selanik'te, küçük çocuklar tarafından bağıra çağıra sokaklarda satılıyordu.

Kurucusu ve sermuharriri, yani başyazarı Fazlı Necip Bey'di.

Selanik Rüştiyesi ve İdadisi mezunu, iyi Fransızca konuşan

Fazlı Necip'in imzası *Asır*'dan önce İstanbul'da birkaç gazetede görülmüştü. Kendi şehrinde ise "Selanik Haberleri" başlığı altında gündelik hayatı tasvir ediyordu. İzmir'in *Ahenk* ve *Hizmet* gazetelerinde çıkan imzasız "Selanik Mektupları" da ona aitti. Oldukça önemli bir gazetecilik mazisine sahipti.

Ne var ki yazıları fazlasıyla 'ihtilal' kokmaya başlayınca, sansür onları engeller olmuştu.

Bu da, Fazlı Necip Bey'i kendi gazetesini kurmak için harekete geçmesine sebep olmuştu.

Asır gazetesinin Selanik dışında satılması Moiz Kohen'i çok etkiliyordu. Kalemini geniş kitlelere tesir etmek için kullanmayı, isimlerini makalelerin altında okuduğu aydın kişilerle de tanışıp kaynaşmayı hayal ediyordu. Gazeteye, doğrudan doğruya Fazlı Necip Bey'le görüşmek istediğini bildiren bir mektup yazdı. Bir-iki haftalık heyecanlı bekleyişten sonra, isteğinin kabul edildiğine dair bir not aldı.

Huzuruna pürheyecan çıktığı adam uzun ince suratlı, muntazam hatlı, koyu renk gözleri biraz hüzünlü bakan, oldukça yakışıklı biriydi; her an, bir yağlıboya çalışması için eli çenesinde tefekküre dalmış büyük üstat pozu verecek gibiydi.

"Gazetemize yazı yazmak istiyormuşsun Moiz Efendi, hangi mevzulara vâkıfsın bakalım?"

Gazeteci olma sevdası, Moiz'in utangaçlığını sanki sihirli bir değnekle yok etmişti. Kendini hiç bu kadar güven dolu hissettiğini hatırlamıyordu. Oturduğu yerde sırtını dikleştirdi, kalın bıyığını burdu ve kararlı bir ses tonuyla:

"Her mevzua efendim," dedi. "İktisat, siyaset, hukuk... Henüz hukuk tahsili görmedim ama hukukçuların yanında çalışarak alaydan yetişmiş sayılırım, dava vekilliği de yapıyorum..."

"Bak, bunu ben de bir zamanlar yapmıştım," diye sözünü kesti Fazlı Necip ve gençlik hatıralarına dalar gibi bir hal aldı.

Moiz bir an bocaladı. Adam onu dinliyor muydu? Artık susması mı lazımdı? Yoksa aynı konuda ısrar edip mahkemelere gidip gelmenin, 'mektepli' kadar bilgili olmaya yettiğinden, 'alaydan' da avukat yetişebileceğinden mi bahsetmeliydi? Sonunda derin bir nefes alıp sözlerine devam etti:

"Üstelik ben gezmeyi severim efendim. Her akşam değişik mekânlarda bulunurum, şehrimizin elit tabakası hakkında da haberler yazabilirim..."

Düşüncelerinden sıyrılmamış gözüken Fazlı Necip, Moiz'in sözlerine sadece kafa sallıyordu:

"İyi, güzel, pekâlâ..." dedikten sonra bir süre sustu ve sonunda;

"Niçin gazetecilik yapmak istiyorsunuz, hele böyle bir devirde?" diye sordu heyecanlı gence.

"Lütfederseniz izah edeyim... Hem olup bitenleri görüp başkalarına anlatmak, hem de şahsi fikirlerimi söylemek istiyorum..." diye kekeledi Moiz.

"Zatıâlinizin fikirleri o kadar ehemmiyet taşımaktalar ki, insanlar bunları mutlaka okumak isteyecekler, öyle mi?"

Fazlı Necip'in sesinde alay hissediliyordu.

Genç Moiz, söyleyecek laf bulamıyordu artık. Karşısındaki devam ediyordu:

"Gazetecilik dediğiniz, dünyayı tefsir etmektir efendim!"

Gazeteci adayının sesi soluğu iyice kesilmişti, kafa sallayıp duruyordu.

"Efendim, araştıracaksınız, pek çok araştıracaksınız, her şeyi bilmeye, anlamaya çalışacaksınız, sonra da aldığınız malumatı güzel bir yazıyla, okurun gönlünü okşayacak fakat gözünü de açacak kelimelerle yazacaksınız... Yani ortaya faydalı bir sanat eseri çıkaracaksınız! Anladınız mı? Bir san-at e-se-ri!" Sonra biraz acı bir tebessümle ve alçak bir sesle ekledi:

"Tabii benim anlattığım gazetecilik şekli, şimdiki dönemde pek bahis konusu değildir, Moiz Efendi."

"Ben sizi daha fazla rahatsız etmeyeyim efendim," diye mırıldandı Moiz. Adamın kendisine mi konuştuğunu, yoksa yüksek sesle mi düşündüğünü artık kestiremiyordu.

Fazlı Necip birden bire sesini yumuşattı:

"Türk değil de Yahudi olduğunuza göre, çok sayıda dil bilmelisiniz, öyle değil mi? Fransızca, İspanyolca, Rumca falan... Bazı ecnebi gazetelerden tercüme yaparak başlarsınız işe. Sonra bakarız... Ha ayda beş mecidiyeden fazla veremem! Bir de şunu söyle-

yeyim: Öyle Türkçe'den, Arapça'dan, Farsça'dan mürekkep bir lisan istemem gazetemde. Herkesin anlayabileceği bir Türkçe yazınız lütfen!"

"Peki efendim, öyle yazacağım."

Fazlı Necip'in sıraladığı şartların hepsini hatırlayabilecek miydi, bilmiyordu. Fakat işe alınmıştı. Dünyalar onundu artık. Yazı heyeti odasına yeni arkadaşlarıyla tanışmaya gitti

Çoğunun isimlerini *Asır*'da okumuştu, şimdi ise bu isimlere birer sima yakıştırabiliyordu.

Mithat Şükrü, Musluhittin Adil, Ömer Naci, Manyasızade Refik, İsmail Cambulat... Kendisinden de genç görünen Ali Canip ve Aka Gündüz adında iki muharrirle kısa zamanda dost olacaktı.

* * *

Görüldüğü gibi, *Asır*'a girmekle Moiz Efendi Kohen, Selanik'te bir sene sonra resmen kurulacak ve önce Osmanlı Hürriyet, sonra da İttihat ve Terakki adı altında Osmanlı Devleti'nin kaderini değiştirecek Cemiyet'in belli başlı taraftarlarının arasında bulmuştu kendini.

* * *

Ama şimdilik önünde edebiyattan başka bir şey konuşulmuyordu. Örneğin Ali Canip, Aka Gündüz ve daha başkaları kâh 'estetik' kelimesinin manası üzerinde saatlerce münakaşa ediyorlar, kâh hece vezni mi yoksa aruz vezni mi kullanılmalı konusunda anlaşamıyorlardı.

İlk aylarda Moiz Kohen sadece, nereden geldiklerini pek kestiremediği, kendisine verilen Fransızca gazetelerin tercümesini büyük bir itinayla yapmakla yetiniyordu; fakat çoğu tercümelerinin *Asır*'da basılmadığını görünce şaşırmaktan kendini alamıyordu. Hatta bir ara Fazlı Necip Bey'in Türkçe'sini yeteri kadar 'yeni' bulmamasından endişe duymuştu. Ayrıca, bu makalelerin mevzuları pek öyle sansürden geçebilecek türden değildi, hatta bazıları gazete sahibinin de, tercümanın da başını fena halde ağrıtabilirdi; o da ayrı bir endişe konusuydu. Moiz cesaretini toplayıp bir-iki kere tercümelerinin nereye uçup gittiğini, ne zaman basılacağını yazı he-

yeti odasında ortaya sormuş, fakat arkadaşları sorusunu duymazlıktan gelmişlerdi. O da engin dünya görüşlerini anlatacağı uzun makalelerin altına imza atacağı günü beklerken, her ay sonu beş mecidiyesini alıp soru sormaktan vazgeçmişti.

Bu arada basın üzerindeki sansür gittikçe ağırlaşıyordu. Başyazı yasaklanmıştı. Dış meselelerden yok denecek kadar az bahsediliyordu. Birinci sayfa resmi tebliğler, memur tayinleri, irade-i seniye (padişah'ın emri) ile bahşedilen nişanlar, madalyalar uzun sütunlar işgal ediyordu. Onun dışında yazılabilecek, yabancı dilden uyarlanmış hikâyecikler ile suya sabuna dokunmayan makaleler kalıyordu.

Nihayet Moiz de günün birinde bir makale yazmak üzere görevlendirilmişti.

"Hafif bir fantezi yazınız Moiz Efendi," demişti Fazlı Necip.

Hafif bir fantezi mi! O da ne demek oluyordu?

Çaresiz bütün gece kafa yormuş, hayal gücünü olabildiğince zorlamış, sonunda 'fantezi' türünden, 50 yıl sonra hayatın nasıl olacağına dair bir yazı yazmıştı.

Yazısına biraz tutuk başlayan genç adam, sonunda kalemini serbest bırakmış, aklına gelen her çılgınlığı hiç tereddüt etmeksizin kâğıda dökmüştü:

Tekniğin ilerlemesi ve elektriğin her yere bolca verilmesiyle, birer fabrika 'tezgâhı'na dönüşen ameliyathaneler... Önceden tespit edilen ve dolayısıyla zamanında önlenebilen tayfun, kasırga, hortum, dolu ve boralar... Okyanuslardan evlerin bahçelerine taşınıp sıcak yaz günlerinde havayı serinletmeye yarayan devasa buz kayaları... Bütünüyle 'asma' ve elektrikli olup (acaba bu gençlik hayalinden dolayı mıdır belediye üyesi olacağında, İstanbul'a troleybüsü getirtmek için bunca girişimde bulunması?) âdeta telgraf gibi tel üstünde, en azından saatte 250 kilometre hızla ilerleyen şimendiferler, yine elektrikle işleyen ve yolcuları son hızla limandan limana taşıyan vapurlar... Yollara gelince; yağmurlu havalarda çamur, sıcak ve rüzgârlı havalarda toz toprak deryası olmaktan kurtulacaklar, şehirlerin her tarafına katran dökülmek suretiyle dümdüz, tertemiz bir hale geleceklerdi. Uzun yürüyüşler artık bir cefa değil, bir keyif, bir eğlence halini alacak-

tı. Fonograflar ve sinematograflar da büyük bir değişime uğrayacaklardı. Sinematograf artık siyah beyaz olmayacak, bizzat tabiatın renkleriyle seyredilecekti. Fonograflar ise küçük bir kartpostal boyuna inip elde, hatta cepte taşınacaktı, böylece her an müzik dinlenebilecekti.

Fotoğraf, sinematograf ve fonograf teknikleri bir araya getirilip, gazete yerini tutacak yeni ve müthiş bir icada yol açılacaktı. Evet insanlar, elli sene sonra artık gazete okumak gibi bir zahmete katlanmayacaklar, günün mühim hadiselerini, evlerinde, rahat koltuklarında, görüntülü, sesli ve hareketli bir şekilde takip edebileceklerdi.

* * *

Demek ki Moiz Kohen, elli sene gibi çok uzun bir zamandan sonra, yani 1955'te, ömrü yeterse yetmiş iki yaşında bir adam olarak yaşayacağı dünyayı bu şekilde görüyor, böyle tasvir ediyordu. Şayet bu müthiş buluşlar yabancı dergilerden tercüme edilmeyip çoğu kendi kafasından çıktıysa, genç Moiz Kohen'in içinde, hiçbir zaman yaşama şansı tanımadığı ikinci bir Jules Verne'in yer aldığını düşünmemek mümkün değil.

* * *

Makalesinin başlığını fazla kafa yormadan, "50 Yıl Sonra" diye koydu.

Yazısını Fazlı Bey'e götürmeden önceki geceyi kabuslarla dolu geçirdi: Müdürü onunla alay ettikten sonra huzurundan kovuyor, "Bir daha bu kapıdan içeri girdiğini görmeyeyim sakın! Ne yüzle gelip bana şu zırvalıkları uzatıyorsun yazı niyetine, bre rezil herif!" diye haykırırcasına bağırıyordu. O böyle bağırırken, bütün gazete çalışanları etrafına toplanmış, koro halinde gülüyorlardı... Babası da odanın bir köşesinden, "Gel buraya, gel!" gibi işaretler yapıp bir eliyle ona bir takke uzatıyordu. Gazetecilerin gülmelerine, sinagogda söylenen *Şabat* ilahileri de karışırken Moiz kan ter içinde uyandı.

Gazeteye gidip Fazlı Bey'e yazısını teslim ettiğinde halen o rüyanın etkisinde olmalıydı ki, eli tir tir titriyordu.

Fazlı Bey kâğıtları aldı, tek camlı gözlüğünü takıp okumaya koyuldu. Sonra genç adamın tedirgin ifadesine aldırış etmeden, birçok satır ve paragrafını kırmızı mürekkepli bir kalemle ve büyük bir kararlılıkla çizdi. Bir yandan da:

"Çok fazla teferruatlı yazmışsınız Moiz Efendi, çook!" diye mırıldanıp duruyordu...

Sonunda, yazıyı çize çize Moiz'e göre tanınmaz bir hale getirdikten sonra, başını kaldırdı ve tebessüm etti:

"Başlangıç için hiç de fena sayılmaz, hayal gücünüz maşallah kuvvetliymiş! Kendi adınızla mı çıksın?"

Moiz içini kaplayan müthiş sevinç dalgasını saklamaya çalışarak, hızla düşündü: Keşke Moiz Kohen gibi sıradan bir isim yerine, şöyle cakalı, cengâver, akıllardan kolay kolay silinmeyecek bir ad kullanabilseydi... *Asır* gazetesinin üçüncü sayfasında basılan eski Türk destanlardaki müthiş kahramanların adları gibi, yani Cengiz, Alparslan, Tekin gibi bir ad, kısacası Türklerin adı gibi bir ad!... Ama o an, heyecandan olsa gerek, aklına kendininkinden farklı bir isim gelmedi:

"Bir mahzuru yoksa, şimdilik Moiz Kohen adıyla çıksın efendim, fakat bazen de rumuz kullanabilirim," dedi.

Artık genç adam için heyecanlı bir macera başlamıştı. *Asır*'a düzenli bir şekilde yazı veriyordu. Bazen ciddi makaleler, bazen "Kadınlar ve Elbiseleri" gibi hafif konular üzerinde yazılar yazıyor, bazen de Fazlı Bey'in küçümseyici bir edayla dediği gibi, "kuru haber" yazıyordu. Fazlı Bey de onları alıyor, kendi kalemiyle bir 'sanat eseri'ne dönüştürüyordu.

Çiçeği burnunda gazeteci artık neler yazabileceğinin, hele hele, neler yazmak istediğinin bilincine kısa zamanda varmıştı. O, bir gün gelir de gazetelere uygulanan sansür hafifler veya kalkarsa, siyaset ve iktisat alanında yavaş yavaş oluşmakta olan görüşlerini aktarmak istiyordu. Fakat bunun söz konusu olmadığı bu dönemde, hiç değilse edebiyatçı patronu sayesinde kelimeleri sevgiyle, doğru ve yerinde kullanmayı, vasatlıktan kaçınmayı öğreniyordu.

Başlangıçta, çalıştığı ticari kuruluşlarda gazeteciliğini pek ciddiye almamışlardı. Fakat zamanla *Asır* gazetesinin bu genç adamın

hayatında ne kadar büyük bir rol oynadığını kavrayan patronları, ona bazen 'muharrir', bazen de *'Asır'*ın muharriri', hatta bazen kısaca *'Asır'* diye hitap etmeye başladılar.

"Artık bu işi de bizim muharrir halletsin!", "*Asır*'ın muharriri yine nerelerde?", "*Asır*, oğlum, şu dosyaya bir baksana!", "Haydi *Asır*, görelim seni! Şu hesapları akşama kadar hazırlayıver bakalım."

O ise her isteneni canla başla yerine getiriyor, bir yandan da gazeteye uğrayacağı saati iple çekiyordu.

Zira günün en sevdiği saatler, orada geçirdikleriydi. Kâğıt ve mürekkep kokusunu soluyor, konuşmaların uğultusuna zevkle kulak veriyor, yeni tanıdığı bazı meslektaşlarıyla ayaküstü üç-beş kelime de olsa sohbet etme fırsatı buluyordu.

Bir akşamüstü, yine meslektaşlarından biri, yazısını teslim etmeye gelmiş olan Moiz'e:

"Arkadaşlarla birlikte rıhtımda Elhambra'da bir-iki kadeh rakı devirmeye ne dersin? Şöyle sizinkilerin ürettiği Namias rakısından!..." diye teklifte bulunmuştu.

Moiz daha cevap vermeye vakit bulamadan;

"Elhambra'nın hemen yanında da Mısırlı Kıraathanesi var. Sonra da oraya gidip hem biraz gazete okur, hem de yabancı kulaklardan uzak konuşma fırsatı buluruz," diye eklemişti, Moiz'in oldukça tuhaf bulduğu anlamlı bir edayla.

Moiz önce konuşulanların neden "yabancı kulaklardan uzak" kalması gerektiğini pek anlayamadı. Zira Elhambra'daki sohbetler sadece dil üzerine dolaşıp duruyordu. *Asır*'ın çoğu muharrirleri Türkçe lisanını bütün yabancı unsurlardan temizleme isteğindeydiler. Bu sav Moiz'e de cazip ve mantıklı görünüyor, söylenenleri tasvip ediyordu. Rakı kadehleri boşaldıkça konuşmalar istibdat ve Abdülhamit üzerinde odaklaşır oldu. Gençler kimden bahsedildiği anlaşılmasın diye, ona 'Keloğlan' lakabını takmışlardı. Akşamın ilerleyen saatlerinde Rum kökenli bir arkadaşları âdeta fısıltı halinde konuşarak hem Keloğlan'ı, hem de Türk milletinin bu istibdadın karşısındaki sessizliğini tenkit etmeye başladı. Bu tenkit tabii ki kimsenin şahsına değildi. Ama nedense Aka Gündüz adındaki meslektaşının mavi gözleri âdeta yerinden fırlayacakmış gibi açıldı, yerinden kalkıp inanılmaz bir sertlikle konuştu:

"Bana bak birader, Keloğlan fenadır ama milletime söz söyletmem. O, tarih içinde büyük işler görmüş, icap ederse yine görecek bir ırktır," dedi.

Rum genci sustu, bir süre sonra da müsaade isteyip kalktı.

Evet, böyle olaylar da yaşanabiliyordu bu hoşsohbet ve kafadar arkadaşlarla. Namık Kemal'in, Mehmet Emin'in ateşli şiirlerinden ilham alıp zihinlerde şekillenmekte olan Türkçülük ideolojisi birçok yönüyle diğer gayrimüslimler gibi, Yahudi Moiz Kohen'i de dışlıyordu. Zira Türklerden zaman zaman, hem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu etnik unsur" hem de bir "ırk" olarak bahsediliyordu. Üstelik Orta Asya halklarını da içine dahil eden bir ırk...

Ne var ki bu ırkın en fazla sadık kaldığı ananesinin de, dinden ziyade dil olduğu vurgulanıyordu.

Moiz Kohen de bu konuşmaları dinledikçe bütün Yahudilerin Türkçe dilini öğrenmeleri ve Türkçe'yi anadil olarak kabul etmeleri için çaba sarf edeceğine ant içiyordu...

İlk Türkleştirme Girişimi

Bu amaca iyice odaklanmış olan genç adam, Alyans Mektebi'nde de öğretmenlik yapan dostu Jozef Nehama'yla görüşmeye gitti. Nehama'nın Türkçe'yi dindaşlarına öğretme davasında kendisine yardım edebileceğine inanıyordu. Nehama, eğitimini tamamladığı Paris dönüşü, Alyans Mektebi Mezunları Derneği'ni kurmuştu. Cemaatine hizmet etmeye hazır, her türlü yeniliğe açık, girişken biriydi. Moiz'in projesine büyük bir ilgiyle yaklaştı.

"Çok iyi bir fikir, bu konuyla ilgili dernekte bir konferans verirsin, haberini de Selanik'te çıkan gazetelerle duyururuz."

Genç Moiz Alyans Mezunları Derneği'nde hayatında ilk defa kalabalık bir kitleye hitap ediyordu:

"Bayanlar, baylar, bugün size güzel Türkçe dilinin, biz Yahudi vatandaşlar tarafından niçin mükemmel bir şekilde konuşulması lazım geldiğini anlatmak istiyorum..."

Ağzını açıp ilk kelimelerini söylerken, dehşet içinde sesinin tit-

rediğini hissetti. Bu kış günü, mütevazı konferans salonu pek iyi ısıtılmamasına rağmen, alnından yanaklarına boncuk boncuk ter akıyor, boynundan yukarı doğru kızardığını hissediyordu. Ne korkunç şeydi bu böyle! Her konuşmasında bu hallere düşecek olursa, nasıl avukat olabilecek, dava savunabilecekti? Büyük bir gayret sarf ederek toparlandı:

"Bakın, benim düşüncem şudur ki, biz kovulduğumuz Sefarad (İspanya) ülkesinden alıp beraberimizde bu topraklara getirdiğimiz ve sırtımızda bir kambur gibi taşıdığımız şu İbrani harflerle yazılan, içinde Rumca, İtalyanca, Türkçe ve Fransızca kelimeler de bulunan tuhaf, fosilleşmiş dili artık unutmalıyız! Tanzimat'la bize vatandaşlık hakları verildi, kimbilir belki çok yakın bir zamanda daha da mühim haklar verilecek... Bunları mutlaka kullanmalıyız, ama kullanmak için hakiki vatandaş olduğumuzu da ispatlamamız lazım gelecek!"

Fesi geniş ve çıkık alnının biraz gerisinde duruyordu. Kalın, kara kaşlarının altında, kendisinin henüz bilmediği bir hastalığın işareti olan hafif patlak gözleri parıldıyor, dudaklarında gönül alıcı, hafif bir tebessüm dolaşıyordu. Titreyişine artık iyice hâkim olduğu tok sesiyle, sözlerine devam etti:

"Benim teklifim şöyle, muhterem beyefendiler: İsimlerimizi Türkçeleştirelim, dualarımızı Türkçe okuyalım, evde oturdukları için bu güzel dilin bir tek kelimesini dahi bilemeyen refikalarımıza, analarımıza, dua kitaplarından baş kaldırmaya vakit bulamayan babalarımıza, hahamlarımıza, velhasıl cemaatteki herkese Türkçe öğretelim."

Önce derin bir sessizliğin ardından homurdanmalar duyuldu:

"Fakat bu, köklerimizden kopma anlamına gelmiyor mu?"

"Ne kökü?" dedi Moiz hararetle. "İspanya'nın, yani dindaşlarımızı yakan, yakamayanları kovan, kovamadıklarını da din değiştirmeye zorlayan bir ülkenin, bir halkın, hâlâ dilini, mutfağını, şarkılarını, isimlerini, ananelerini niye muhafaza edelim ki!... Bakın muhterem beyler, zannederim aranızda en genç olanı benim. Bu, bir tesadüf değildir. Gençlik demek yenilik demektir, gençler dünya meselelerine başka şekilde bakar. Ben de sizden farklı bakıyorum."

"Teklifiniz nedir delikanlı?" dedi biri.

"Bu saydığım amaçları herkese anlatmak için 'Tamim-i Lisan-ı Osmani' adında bir tamim yayınlayalım, tasdik ettirelim ve nüshalarını kopya ettirip cemaatimizi idare edenlere verelim. Bir de aynı adla bir cemiyet meydana getirelim. Cemiyete mümkün olduğu kadar üye alalım. Onlar da cahil halkımızı eğitsinler. Yeni bir çığır açalım, yepyeni bir çığır!..."

Moiz Kohen'in utangaçlığının uçup gittiği bu ateşli konuşması, kendisini dinleyenleri oldukça etkilemişti.

Peki sonra ne olmuştu? Cemiyetini kurabilmiş miydi, genç adam?

Bunun cevabı, *Journal de Salonique* gazetesinin 8 Şubat 1906 tarihli sayısında çıkan, konuyla ilgili bir başka küçük haberdeydi.

Talmud Tevrat Mektebi'nde "Tamim-i Lisan" adı altında Türkçe dersleri verilecektir.

Jozef Nehama, Moiz Kohen'e önemli bir bilgi sızdırmıştı:

"Bak, biz burada, anadilimiz artık İspanyolca ya da dediğimiz gibi Ladino değil de Türkçe olsun diye hayaller kuruyoruz, ama İstanbul'da bizimkiler bu hayalleri hakikate dönüştürmüşler bile. Bir avuç münevver insan, avukatlar, gazeteciler, doktorlar, Türkçe'yi Yahudiler arasında yayma amacıyla bir cemiyet kurmuşlar veya kurmak üzereler. Fırsatını bulursan, İstanbul'a git kendileriyle görüş ya da onlardan mektupla bilgi al..."

Moiz, İstanbul'da bu zatların kim olduğunu öğrenmekte gecikmedi. Aralarında en faal olanlardan biri Jak Samanon adında bir avukattı. Fazlı Bey'in Darülfünun'dan arkadaşıydı. Rumeli Demiryolları Şirketi'nde hukuk danışmanlığı yapıyor, dolayısıyla Selanik'e de sıkça geliyordu. Arkadaşlarıyla bir araya gelip Nehama'nın sözünü ettiği cemiyeti kurmuşlardı kurmasına, fakat 'cemiyet' kelimesi istibdat devrinde yasak kelimelerin başında geldiği ve bu ad altında faaliyet gösteren her kuruluşa Abdülhamid kuşku ve nefretle baktığı için bu iyi niyetli insan topluluğu kısa zamanda dağılmak zorunda kalmıştı.

Moiz'in hayal kırıklığını gören Nehama, tekrar bir araya geldiklerinde yeni bir teklifte bulundu:

"Sen şu cemiyet kurma projesinden vazgeç, ben şimdi Alyans Mektepleri'nin başındayım, tedrisata istediğim dersleri ilave edebilirim. Gel, 'Tamim-i Lisan' adını muhafaza edip, bu ad altında Talmud Tevrat'ta akşam saatleri Türkçe dersi verdirtelim. O konferansın epey alaka topladı, bence insanlar akın akın gelecekler."

"Kadınlar da gelirler mi?"

"Sen de çok istedin hani! Hem kadınlar Türkçe öğrenip ne yapacaklar? Seyyar satıcılarla mı sohbet edecekler, yoksa 3. Ordu'nun genç subaylarıyla mı? Aklını başına toplasan iyi olur! Ailenin kutsallığı, ancak kadın uslu uslu evinde, ocağının başında otururs muhafaza edilebilir?"

"Tamam da çocuklara bakan kadındır, baba evde oturup çocuklara masal anlatacak, şarkılar söyleyecek değil herhalde... O halde kadının da Türkçe öğrenmesi şart."

"Dur hele bir, önce erkekler gelsinler. Ötesini sonra düşünürüz."

Ve böylece Selanik'in ünlü Talmud Tevrat'ında, Türkçe konuşma ve yazı dersleri düzenlendi, hocalığını da gönüllü olarak Moiz Efendi Kohen daha başka arkadaşlarıyla birlikte seve seve üstlendi.

Bu derslerin benzerlerini o yılın Mart ayında, ticaret mektebine da taşıyacaktı. Haftada dört gün akşamları verilen bu derslere 130 kadar öğrenci toplamayı başarmıştı.

* * *

Oldukça memnundum. İstediğim oluyordu. Çok merak ettiğim Moiz Kohen'in Selanik'teki ilk yılları, ilk faaliyetleri hakkında ipuçları elde etmiştim. Konferans, Türkçe öğretme girişimi, gazetecilik serüveni, ilk yazısı, çalışma arkadaşları, patronu Fazlı Necip... Çalıştığı gazetenin ortamına bakılırsa, aktif siyasetten uzun süre tamamen uzak kalmasına pek imkân yok gibiydi. Yani kitabımın gelecek sayfaları da, epey hareketlenecekti.

Evet ama, yine de tam olarak tatmin olmamıştım. Edindiğim bilgilerden yola çıkarak bazı sahneleri kafamda canlandırabilirdim. Ama Jacob. M. Landau'nun, eserinde sıkça atıfta bulunduğu

güncelerin elime geçmesi, çalışmamın devamı için olmazsa olmaz bir şart gibi görünüyordu. Bu günlüklerden neden kendi eserinde uzun bölümler zikretmeyip sadece bir-iki gönderme yapmakla yetindiğini anlamamıştım açıkçası. Kanımca, Moiz Kohen'le ilgili aranan her şey oradaydı.

İki günceden söz ediliyor, onlara gönderme yapılıyordu Landau'nun kitabında: İlki 1907-1911 yılları arasında Selanik'te Fransızca yazılmıştı. Türkçe, hem de eski harflerle yazılmış ikincisine, 1946 yılında, karısı Matild'in ölümünden hemen sonra başlanmış, 1959'da, yani Tekinalp'in ölümüne iki yıl kala son nokta konmuştu. Bu arada Landau'nun eline hiç geçmemiş başka günceler de olabilirdi. Belki, şimdi Londra'da yaşayan öbür gelininde, yeğenlerinden birinde, bir kitaplıkta, bir tarihçide, bir sahafta, kızının çekmecelerinin birinde, kimbilir nerede!... Zira insan günlük tutmaya alıştı mı, genellikle buna hayatı boyunca devam eder; Moiz Kohen 1911 ile 1945 yılları arasında uzanan, başarılarla dolu sayılabilecek kocaman hayat dilimini, acaba kâğıda aktarmaya hiç mi değer bulmamıştı? Bu mümkün olamazdı!

Her neyse, varsaydıklarımdan önce, var olduklarını bildiğim defterleri bulmalıydım.

İlk başvurduğum kişi, büyük gelini Lidya Hanım bu günlüklerin nerede olduklarını bilmiyordu. Evet bir zamanlar ondaydı ama birileri yıllar önce alıp götürmüştü, o birilerinin kim olduğunu da aldığı tarihi de hatırlamıyordu; keza Tekinalp'in kızı Terez Hanım, o da bir zamanlar elinde bulunan babasına ait günceleri, doktora tezi hazırlayan bir öğrenciye vermiş, öğrenci de bunları iade etme lüzumunu hissetmeden ortalıktan yok olmuştu. Hangi yıldaydı? Öğrencinin adı neydi? Hangi üniversitede okuyordu? Bunların hiçbiri hatırında değildi. Dahası, Tekinalp'in geliniyle kızından hangisinde Osmanlıca, hangisinde Fransızca günlük olduğu da belirsizdi çünkü hiçbiri onları okumamıştı.

Son çare Jacob M. Landau'ya başvurmaktı. Kudüs'e telefon ettiğimde, bütün cana yakınlığıyla cevap verdi: Hayır. Güncelerin orijinalleri onda yoktu, kimde olduğunu da bilmiyordu, kimde olabileceklerine dair en ufak bir fikri bile yoktu...

Nihayet bir ipucu belirdi. Bu konuda bir başka tarihçiye danış-

tığımda, kendisi bana İstanbul Üniversitesi'nden emekli bir sosyoloji hocası hanımın adını vererek, çok kesin bir ifadeyle: "O bilir

nerede olduklarını!" dedi. Sosyoloji hocası hanımın rehberde yer almayan telefon numarasını bin bir zorlukla bulup kendisini aradım ve bir kez daha umutlarım yıkıldı. Kadıncağız, kendisine uzaylı yaratıklardan bahsediyormuşum gibi şaşkın bir halde:

"Hayır evladım," dedi, "hiçbir şeyden haberim yok! Bana hiçbir şey intikal etmedi. Tekinalp mı dediniz? O zatın adını daha önce hiç duymamıştım, bildiğimiz gibi iş, güç, bir de yaşlılık ve sağlık sorunları eklenince..."

Yanılıyordum belki, ama sesinde benimle ilgili hafif bir endişe gibi bir şey sezinlemiştim; bu kadın deli mi, ne günlüğü, ne Tekinalp'i neler söylüyor, diye...

"Son yazdığınız kitap neydi evladım?" sorusuna, ben, "Mahzar Osman," diye yanıt verince, sanki iyice telaşlandı ve telefonu aceleyle kapattı.

Hakkını teslim etmem gerek: Günlüklerin bulunmasını, araştırmacı Rifat Bali'nin şu sözlerine borçluyum: "İnsanın eline bu kadar önemli bir belge geçince, ilk işi fotokopisini çekmek değil midir?"

Tabii ki öyledir. Dolayısıyla, Profesör Landau'da güncelerin orijinalleri yoksa, mutlaka fotokopileri olmalıydı. Peki ben, "günceler, aman günceler!" diye kıvranırken neden bu fotokopilerin sözünü etmemişti? Yanıtı bence basitti, o bir bilim adamıydı, her olaya pragmatik yaklaşıyordu. Kendisinden fotokopi değil, orijinal belge istemiştim, o da olmadığı yanıtını vermişti. Yeniden aradım ve açıkça sordum: Kendisinde şayet varsa güncelerin fotokopilerini acaba bana yollayabilir miydi? Cevabı da çok açık seçik ve olumluydu:

"Evet var. Elbette yollarım, ama önce bulmam lazım... Merak etmeyin, bulma olasılığım epey yüksek."

Doğrusu, günlüklerden yana şansım açılmaya başlıyordu, tam, Prof. Jacob. M. Landau'ya paylaşımcı, destekleyici tutumu için en içten teşekkürlerimi sunduğum bir mektup yazıyordum ki büyük gelin Lidya Hanım aradı:

"Sana bir sürprizim var! Londra'daki eltimi arayıp güncele-

ri sordum. Onda iki defter varmış, yollayacakmış. Bir haftaya kadar eline geçer."

Böylece, bir-iki gün arayla, sevgili profesör Landau'nun Kudüs'ten ulaştırdığı Fransızca güncelerin fotokopileri ile Lidya Hanım'ın eltisinden bulup verdiği Osmanlıca güncelerin orijinallerine ulaştım.

Fransızca günceleri elime heyecanla aldığımda onu okuyabilmek için epey ter dökmem gerekeceğinin farkına vardım. Sağa çok yatık, ince, ama baş harfleri oldukça abartılı ve süslü karakterler... Grafoloji biliminin ışığında acaba bu ne anlama geliyordu? Her ne anlama geliyorsa, çok zor okunur bir yazıya benzediği muhakkaktı. Okumaya başlayınca, başka zorluklar da ortaya çıktı: Zira, genç ama tedbirli Moiz Efendi etrafındakilerden bahsederken isimlerinin sadece baş harfini kullanmaya dikkat etmişti. L.B'lerin, Z'lerin, Y.N'lerin, N.'lerin ve A.B'nin kimleri anlattığını çözmek de bir ayrı çaba gerekecekti. Muhtemelen bazıları hiç çözülemeyecek, Moiz Kohen'in geçmişinde bir sır olarak kalacaklardı.

Bir yandan günceleri tararken, öte yandan *Journal de Salonique* fotokopilerinde Moiz Kohen'e dair haber arıyordum ve nihayet buldum. 30 Şubat 1907 tarihli, ikinci minik haber şöyleydi:

> *Moiz Efendi Kohen, Pepo Asael ile ortak oldu ve (bundan böyle) kendini hukuk eğitimine adayacak.*

İlk güncede okuduğum ilk satırlar ise bu haberi doğrulamaktaydı:

> *4 Mayıs 1907*
>
> *Bugün biraz telaşlı bir gündü. Sabahleyin, canım imtihanlarıma hazırlanmak üzere çalışmak istemiyordu. Belediye meselesinin yarattığı üzüntü biraz azaldı. Bu haksızlığı hasıraltı etmemek için çok gayret sarf ettim. Umut ediyorum ki, artık her şey yolunda gidecektir. Hayatımda ilk defa bir konsolosluğa işim düştü. Kulüpte de çalıştım. Ruh halim iyidir. Çok kesin bir karar aldım: Etki sahibi olmak; kendimi ya devlet erkânına ya da ticaret dünyasına kabul ettirmek için her çareye başvurup çalışacağım...*

Demek, Moiz Kohen'in biraz isteksizce hazırlanmakta olduğu imtihanlar, Selanik'te yeni açılan 'Mektep-i Hukuk'a kabul edilme imtihanlarıymış.

Peki, ardından kendine verdiği, "Etki sahibi olmak; kendimi, ya devlet erkânına ya da ticaret dünyasına kabul ettirmek için her çareye başvurup çalışacağım," sözünü ne kadar tutabilecekti?

1961 yılında Fransa'nın Nice şehrinde hayata gözlerini kapadığında, acaba hedeflerinin tümüne ulaşmış olmanın doyumu içinde miydi? Başta belirttiğim gibi bence bunun cevabı "hayır"dır. Ama pek çok konuda olduğu gibi, nihai karar okurun olacaktır...

Şimdilik yapılacak iş, kronolojik sıraya iyi kötü uymaya çalışarak, kahramanımın hayatında ufak ve temkinli adımlarla ilerlemeye devam etmek.

Birbirinden azıcık farklı özgeçmişlerden söz etmiştik ya:

Moiz Kohen bazılarında, İttihat ve Terakki'ye 1906'dan itibaren yani Cemiyet henüz gizliyken ona üye olduğunu yazıyordu; bazılarında ise, 1908'den yani Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçı olarak faaliyet gösterdiğini belirtiyordu.

İçinde bulunduğu arkadaş ve meslektaş ortamına bakılırsa, ben ilk seçeneği daha mantıklı buldum.

Moiz Kohen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Katılıyor / Hususi Hayatını Neşelendiren 'Meseleler' Yaşıyor

Gazetecilik, edebiyat ve hukukun yanı sıra, siyaset de Moiz'in zaman içinde giderek çok ilgi duyduğu bir mevzu olmuştu.

Ticaret Kulübü'nde, ofiste ya da gazetede işi bittiğinde, artık hemen her akşam bazen iş arkadaşlarıyla, bazen Alyans Mektebi Mezunları Derneği'nde yeni tanıştığı birkaç gençle mevsime göre, Beyaz Kule'ye ya da Yonyo'ya gidiyordu.

Bu akşamların birinde, bir masanın etrafında minik fenerlerin titrek ışığında bir sürü ateşli gençle kendini bir kere daha sonu gelmez tartışmaların içinde bulmuşken, bir yaver yanlarına yanaşıp masalarına bir tomar gazete koydu:

Masadakilerden biri telaşla;

"Bunlar ne böyle birader, kitabevi değil burası, gazino!" dedi.

Yaver de sesini iyice alçaltarak:

"Cesaretime hayran kalacağına," dedi, "lakırdı söylüyorsun. Bak burada neler var! *Meşveret*, Fransızca'lardan *Le Temps, Le Matin*, İngilizce *Times*..."

Meşveret'i duyunca, Moiz hafifçe ürperdi. Paris'teki Jön Türkler'in çıkardığı bu yasak gazeteyi, âdeta parmaklarını yakacak korkusuyla eline aldı, fenerin ışığında sayfalarına aceleyle göz gezdirirken Paris'te yaşayan bir dindaşının, Alber Fua'nın bir makalesi dikkatini çekti...

"Nereden alınıyor bunlar?" diye merak etti.

"Bir yerlerden alınıyor işte!" dedi yaver, ardından da lafı aniden değiştirerek çeşitli Alman bira markalarını birbirleriyle kıyaslamaya koyuldu.

Ertesi gün Moiz iş çıkışı, önceki akşam birlikte vakit geçirdiği arkadaşlarından Samuel Asa'yı kendisini kapıda bekler buldu.

Samuel, idadiyi İstanbul'da okumuş, ardından Bahriye Nezareti tercüme bürosu kalem kâtipliğine tayin edilmişti. Sonrası ise biraz muğlaktı. Daha doğrusu, ne o bundan söz etmeyi seviyor ne de Moiz soru sormaya cesaret ediyordu, ama söylentiye göre, bir 'gizli bir cemiyet'le ilgisi bulunduğundan, birkaç yıl kalebentliğe mahkûm olmuştu. Cezası bitince, Osmanlı Bankası Manastır şubesine tayin olmuştu. Ardından da aynı bankanın Selanik şubesine geçmişti. Selanik'e ayak basar basmaz, Yahudi cemaatinin ileri gelenleriyle ilişkiye girme isteğini açıkça belli etmişti. Bu amaçla olacak, Alyans Mezunları Derneği'ne sık sık uğramaktaydı. Ayrıca, nasıl oluşturduğu meçhul, 3. Ordu subaylarından, banka ve devlet dairelerinde çalışan memurlardan geniş bir çevresi vardı.

Moiz, onu bir akşam kalabalık bir grupla Beşçınar kafesinde otururken görmüştü. Masada *Asır*'dan meslektaşı Ömer Naci de vardı. Hepsi iriyarı, biraz göbekli, güler yüzlü, tok sesli ve lider tavırlı bir adamın etrafında toplanmış gibiydiler, rakılarını yudumlarken sanki en çok bu adamı dinliyorlardı. Moiz'e hep cana yakın davranan Samuel, o akşam başını çevirmiş, onu tanımazlıktan gelmişti.

Daha sonra müşterek dostların aracılığıyla birkaç kere daha bir araya gelmişlerdi.

Son olarak, Yonyo'da, yasak yayınların elden ele dolaştırıldığı önceki akşam, Moiz, bu yayınları titrek bir elle karıştırırken Samuel'in bakışlarını hep üstünde hissetmiş, bundan garip bir huzursuzluk duymuştu.

Bu genç adam şimdi de son derece samimi ve dostane tavırlarla karşısındaydı.

"Vehbi adında bir arkadaş var da, evine bir kahve içmeye davet etti. Sen de gelsen diyorum, biraz laflarız!"

"Hay hay!"

Yolda Samuel, önceki akşam ellerine geçen yabancı gazeteleri hür bir şekilde okumanın ne büyük bir zevk olabileceğinden, çok sıkıntılı bir dönem yaşadıklarından dem vurdu, Osmanlı Devleti'ne bazı büyük değişikliklerin getirilmesi lazım geldiğine değindi... Moiz konuşmanın tam olarak nereye varacağını bilmediğinden, sadece kafa sallayarak onayladığını gösteriyor, sözlü tek bir yorumda bulunmuyordu. O günlerde kendisini, kâh gazetede yazı yazarken ya da çoğu çalıştığı gazetede basılmayan tercümelerini yaparken, kâh Beyaz Kule gazinosunda rakı ya da limonata eşliğinde tartışmaları dinlerken, bütün arkadaşlarının kendi rollerini mükemmel bildiği bir oyunun içinde, ne yapacağını pek kestiremeyen, tek oyuncu gibi hissediyordu. Arkadaşı konuşmaya, Moiz de dinlemeye kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki farkına bile varmaksızın Vehbi adındaki gencin oturduğu Selanik'in, yamaçtan Kule'ye kadar uzanan Türk mahalleleri bölgesine vardılar.

Birbirinin içine geçmiş evlerden, gürültülü sokaklardan oluşan Yahudi mahallelerinkinden çok farklı, sükûnet dolu bir hava hâkimdi buraya. İki genç, selvi ve çınar ağaçlarının gölgesine sığınmış, çevresi bahçelerle ya da avlularla çevrili, yeşilliklerin içine gömülü, ahşap cepheli, çatısı kiremitli alçak evlere doğru, ıssız, dar ve dolambaçlı yollardan ilerlerken, birer gölge gibi süzülüp kaybolan siyah feraceli kadınlara rastladılar. Küçük bir mezarlığın yanından geçtiler, Bizans kilisesinden bozma, zarif kubbeli, narin minareli bir caminin avlusuna girip mermer bir çeşmenin serin suyunu içtiler.

"Vehbi işte bu evde oturuyor," diye parmağıyla işaret etti arkadaşı. Diğerlerinden biraz ayrı duran, bir tepecik üstünde inşa edilmiş, yüksek duvarlarla çevrili bahçe içinde bir evdi bu.

Mahallenin sükûneti Moiz'i âdeta büyülemişti. Bir demir kapıyı ittiler. Sarı bir köpek havlayarak onlara doğru koştu. Moiz köpekleri sevmezdi ama arkadaşının hayvana yönelttiği sevgi dolu: "Otur Çoban, otur... Hah, aferin sana!" komutlarını duyunca, eliyle de hayvanın başını okşadığını görünce, zoraki tebessüm etti, dudaklarını büzerek "Gel kuçu kuçu!" gibi bir şeyler mırıldandı. Sonra zemin kattaki demir kafesli pencerelerle, üst kattaki cumbalara bir bakış attı. Evin kapısında onları genç, uzun boylu, ince yapılı biri bekliyordu.

Genç adam Samuel'le kucaklaştı, Moiz'in elini sıktı, içeri, selamlık bölümüne buyur etti.

Kahvelerini yudumlarken sohbet koyulaştı; artık sorulan bazı sorulara cevaben daha çok Moiz konuşuyor, diğerleri susup dinliyorlardı. Genç adam kendini tanıttı, nerede okuduğunu, kimlerin yanında çalıştığını anlattı, ileriye dönük gazetecilik ve yazarlık hayallerinden, hukuk okuma isteğinden bahsetti.

Meğerse Vehbi de hukuk okumaya niyetliymiş. Çoğu Rumelili gençler gibi önceleri asker olmayı hayal etmiş:

"Bizim çocukken oyunlarımız hep askerlik oyunlarıydı. Askeri idadiye girdiğimde, kılıcımdan daha kutsal bir şey düşünmezdim. Hayal eder dururdum nerede savaşacağıma, Rumeli'de mi, Arap çöllerinde mi? Yoksa sınırda, Arnavutluk'ta, Yemen'de, Kürdistan'da mı? Mühim değildi, nerede olursa olsun vatanım için savaşacaktım. Varsın senelerce sürsün, varsın bütün gençliğim, en güzel yıllarım, hatta hayatım feda olsun! Sonra bazı arkadaşlarla konuşurken anladım ki memlekete faydalı olmanın değişik yolları varmış."

Genç adam hukuk mektebinden bahsederken mavi gözlerinin içi gülüyor, sesi daha yüksek perdeden yankılanıyordu:

"Dostum," diye devam etti, "bu Mekteb-i Hukuk hepimiz için çok hayırlı olacak, sadece okumamız için değil, hürriyete kavuşmamız için de!"

Moiz'in şaşkın bakışlarını yakalayan Samuel söze karıştı:

"Dün akşam, *Meşveret*'i nasıl bir alakayla okuduğunu gördüm. Çoktandır seninle yarenlik ediyoruz. Fikirlerini, ciddiyetini, şerefine düşkünlüğünü çok takdir ederim, bilirsin. Velhasıl bize katılmak ister misin?"

"Kimlere?"

"Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne."

"Biraz daha tafsilatlı konuşur musun?"

"Pekiyi o zaman, amacımızı anlatayım: Bütün halklar için adalet, hürriyet, uhuvvet istiyoruz. Artık Türk, Yunan, Musevi, Bulgar olmayacak, hepimiz Osmanlı olacağız, hepimiz, üstünde yaşadığımız bu toprakların iyiliği, saadeti, refahı için el ele verip mücadele edeceğiz."

Vehbi araya girdi:

"En mühimi, Meclisi açarak Osmanlı'nın çöküşünü engelleyeceğiz," diye ekledi heyecanla.

Öbürü devam etti:

"Dün geceki toplantıda nasıl elde edildiğini merak ettiğin o gazeteler var ya, onlar posta yoluyla şehre sokuluyor, sonra gizlice elden ele dağıtılıyor. Abdülhamit bu uygulamayı önlemek için Fransız Konsolosluğu'na adamlarını sokuyor. Oraya girip çıkanlar takip ediliyor. Fakat buna artık ehemmiyet veren yok. Çünkü çok güçlendik birader ve emin ol ki önümüzdeki günlerde daha da güçleneceğiz!"

Demek bu iki sessiz, sakin genç adam –çoğu Selanikli gençler gibi yakında kendisinin de içinde olacağı– büyük işler, büyük hayaller peşindeydiler. Kocaman bir dalgayla ışıldayan ufuklara doğru geriye dönüşü imkânsız bir şekilde sürüklendiğini hissetti bir an için. Fakat bu sürükleniş onu ürkütmüyor, aksine kalbini müthiş bir mutlulukla ve heyecanla dolduruyordu... Bu kıpır kıpır şehirde, bu güzelim Selanik'te, bu iki-üç sokaktan ibaret kapalı bir çevrede yaşamayacaktı. Hayatı, *Şabat*'tan *Şabat*'a, dünyadan ve içinde yaşadığı memleketten kopuk, cemaatinin iç meseleleriyle, havradaki dedikodularla ve ticari kaygılarla çalkalanarak sürüp gitmeyecekti. Osmanlı Devleti'nde yapılacak pek çok iş vardı.

"Mademki sizler de münasip görüyorsunuz, ben bu Cemiyete katılmak isterim!" dedi kararlı bir şekilde.

"Sana bildireceğimiz gün ve saatte tahlif (yemin) merasimine katılacaksın. Sonra, sen de bir İttihatçı olarak, sana verilen vazifeleri yerine getireceksin. Unutma, bütün bu yaptıklarımızın hepsi 'hürriyet' adına, memleketin iyiliği için."

O akşam üç genç gece geç saatlere kadar konuştular: Yapacakları ihtilalle halkı çok daha güzel günler bekliyordu. Samuel, Yahudilerin de bu ülkeye hizmet etme fırsatını nihayet bulacaklarını, artık azınlık olmaktan çıkacaklarını, Müslümanlarla eşit haklara ve vazifelere sahip 'Osmanlı' olacaklarını anlatırken; Vehbi, daha önce de söylediği gibi, korkunç bir çöküşü önlemek için harekete geçmek mecburiyetinden bahsediyordu. Hepsi bir konuda birleşiyordu: İstibdat'tan kurtulmak lazımdı...

Bu arada Moiz'e, gazetelerin ve gizli belgelerin nasıl dağıtıldığı öğretildiği gibi, insanların dikkat çekmeden nasıl buluştukları da anlatıldı: Selanik'in bazı mahallelerinde, Romalılardan kalma yeraltı mahzenleri vardı. Bu mahzenler yoluyla, yeraltından evden eve, hatta mahalleden mahalleye geçmek mümkün oluyordu.

Kendisine hiçbir isim söylenmediyse de Moiz, Selanik Yahudi cemaatinden kimlerin bu Cemiyete dahil olduğu hakkında kafasında tahminler yürütmeden edemedi: Avukat Emmanuel Karasu Efendi, Nesim Mazliyah, Leon Gattegno, Ferit Aseo, Nissim Russo, ünlü Rafael eczanesinin sahibi Rafael Benizuyu, Samoel Tiano... Bunların hepsi değilse, mutlaka çoğu İttihatçı olmalıydı.

Vehbi'nin evinden geç saatte ayrıldılar.

Pansiyonuna döner dönmez Moiz'in eli ister istemez defterine ve mürekkep kalemine uzandı ama hemen sonra yazmaktan vazgeçti. Bu akşam yaşadıklarını yazmaya hakkı olmadığını düşündü, zaten hayatı boyunca unutmayacağından emindi.

Uzunca bir süre sonra, arkadaşı kendisine beklediği haberi verdi:

"Hazır ol! Yarın akşam, yatsı namazından hemen sonra gelip seni alacağım, Cemiyete katılmak için tahlif merasimi toplantısına çağrılısın."

Moiz, o akşam büyük bir heyecan içinde hazırlandı. Aslında biliyordu ki, artık bu tahlif toplantıları eskisi kadar tehlikeli değildi.

Zira Cemiyete ordu, jandarma ve polisten büyük çapta katılmalar olduğu için nispeten emniyette olunuyordu. Ama yine de tedirgindi. Hayatının, yepyeni bir aşamasına ilk adımıydı bu...

Hayatı boyunca unutmayacağı bir törenle Cemiyete katıldıktan sonra, akşamları şu ya da bu ünlü gazinoya bir başka heyecanla gider oldu. Artık etrafını gözlerinde farklı bir ışıltıyla süzüyor, tartışmalara çok daha güvenli bir sesle katılıyordu. Hayatı yepyeni bir anlam kazanmıştı. Kocaman bir ailenin diğerleri kadar faal üyesi gibi hissediyordu kendini. En önemlisi de, çocukluğundan bu yana içini hep burkan o yalnızlık, farklılık, tecrit edilmişlik duyguları azalmış, neredeyse yok olmuştu.

Son zamanlarda, genellikle onlara yakın bir masada arkadaşlarıyla birlikte oturan bir zat, sürekli olarak Moiz'in dikkatini çekiyordu. Bu orta boylu, mavi gözlü, sarı saçlı, yakışıklı, ağzını açtığı an, sanki tabii bir otoriteye sahipmiş gibi etrafında herkesin susarak dinlediği bir kolağasıydı. Adının Mustafa Kemal olduğunu söylemişlerdi ona.

Moiz onu her gördüğünde gözlerini ondan ayıramıyor, büyülenmiş gibi, her hareketini takip ediyordu. Zaman içinde bunu yapanın yalnızca kendisinin olmadığını, Mustafa Kemal Bey'in bulunduğu ortamda herkesin dikkatini çekerek, etrafındakileri âdeta gölgede bıraktığının farkına varıyordu.

Bir yandan hayatını kazanmak için yürüttüğü oldukça mesuliyetli işler, öte yandan Türkçe dilini yaymak için verdiği uğraşlar, bir yandan da Cemiyetin kendisine yüklediği yeni vazifelerle Moiz'in günleri dopdolu geçiyordu.

Akşamları ise ne kadar yorgun olursa olsun sokağa çıkmadan edemiyordu. Küçük bir odada güncesiyle baş başa kalmak artık onda müthiş bir iç sıkıntısı yaratıyordu. Ayrıca Selanik akşamları da Selanik geceleri de hep renkli, hep bir yeniliğe, bir hoşluğa, bir heyecana gebe oluyorlardı.

14 Mayıs 1907

(...) Yakında vereceğim imtihanlar mevzuunda endişelenmeye başlıyorum. (...) Hususi hayatım bu son zamanlarda oldukça neşeli geçiyor. Şu aralar yeni bir 'meselem' yok, ama bu

bende üzüntü yaratmıyor. İstikbale olan umudum hâlâ mevcut... Diplomayı elde etmek için bütün gayretlerimi sarf edeceğim. Başardıktan sonra, kalbim daha ferah, daha huzurlu olacaktır. Şimdi bir geçiş döneminde olduğumu hissediyorum. Biraz ün kazanmak için henüz hiçbir şey yapamadım. Bu da artık imtihandan sonra olacaktır. Kamu işlerinde çalışmanın ve herhangi bir locaya üye olmanın çok fayda getireceğini hâlâ düşünmekteyim...

15 Mayıs 1907

İstikbalin belirsizliğinden dolayı biraz umutsuzluğa kapıldım. Sürekli müşterimiz yok. Kulüp de pek sağlam temellere oturtulmuş sayılmaz. Yine de, o benim en kuvvetli umudum. İmtihanlar mevzuunda endişeliyim. Encümen onunla bugün alakadar olacakmış. N. ile ayrılık artık kaçınılmaz görünüyor. F'nin ise, yakında gideceğini düşündükçe çok üzülüyorum. Bir süre için kendimi tamamen Hukuk eğitimine vereceğim.

Kimdi, genç adamın hayatına girip adlarının baş harflerini kullanarak bahsini ettiği kadınlar? Bunlar, çoğunlukla yabancı misyonlarda çalışan Levantenler ya da yabancı genç kızlar, bazen de eşlerinden sıkılan evli genç hanımlardı. Avrupai, yani 'serbes'tiler. Evlilik talep ettikleri yoktu. Genç ve parasız bir bekârın hoş vakit geçirebilmesi için bulunmaz fırsatlardı... Rıhtım boyu romantik gezintiler, bir kafede göz göze içilen gazozlu limonatalar, Beyaz Kule sinemasında el ele seyredilen Olimpiyatlar... Kaçamak öpücükler! Çok daha nadiren de olsa Moiz'in mütevazı küçük odasında ateşli sevişmeler! Tüm bunlar günlüğünde yazdığı gibi "hususi hayatını neşelendirmekle" birlikte, bazen kararttığı da oluyordu. Mesela, söz konusu genç hanımın ailesiyle, kocasıyla ya da tek başına memleketine döndüğünde bir 'mesele' kapanıyor ve genç adam bir başka 'mesele'si başlayana kadar kendini çok yalnız hissediyordu. Sadece 'N', yani 'Nadya' meselesi, kızın gitmesiyle değil, "kendini evliliğe hazır görmediğinden, şimdilik ayrılmayı tercih ettiği" için son bulmuştu. Fransız Kitabevi'ne yeni girmiş on yedi yaşında bir Yahudi kızının, bir erkeğe böyle tuhaf laflar sarf etmesi Moiz'i

hayretler içinde bırakmış ve biraz da öfkelendirmişti. Ne sanıyordu bu kız kendini? Beş değil, üç değil, bir-iki yıl sonra, bütün arkadaş-

ların evli ve çocuk sahibi olduğunu görüp de "evde kalmış" damgasını yiyeceğinde, hayat ona zaten gereken dersi verecekti.

Zaten bir ay kadar önce, bir *Pesah*[1] gecesinde kader karşısına müstakbel eşini çıkartmıştı.

Moiz Kohen ile Matild Bendavid Tanışıp Nişanlanmaya Karar Veriyorlar

Telefon konuşmalarımızın birinde Terez Hanım'a, "Anneniz nasıl bir insandı?" diye merak edip sorduğumda, her zamanki az ve öz cevaplarından birini verdi:

"Cahildi. Babamla aralarında kültür açısından bir uçurum vardı. Annemin tek sevdiği şey misafir ağırlamak, poker oynamak ve biraz da etrafı tarafından pohpohlanmaktı."

Belki biraz densizce ısrar ediyor, 1908'de hayatlarını birleştirmeye karar vermiş bir kadınla bir erkeğin ilişkisini, zamanımızın psikolojik projektörlerinin ışığında görmeye çabalıyorum.

"O halde niye evlenmişlerdi sizce?"

Cevap biraz daha uzun geldi:

"Annem o dönemin değer ölçülerine göre çok güzel bir kadınmış, babam âşık olmuş olmalı. Hem annem kimsesizmiş, amcası büyütmüş. Babamın da ailesi uzaktaymış, anlayacağınız birbirlerine sığınmışlar. Annem çocukluğundan beri kalp hastasıymış, koca bulamaz korkusuyla hastalığını saklamışlar herkesten... O zamanlar öyleymiş, hasta olmak ayıp sayılırmış."

Bu söylenenlerle tatmin olmamıştım. Lidya Hanım'ı da elimden geldiğince sorguladım:

---

(1) Pesah: İbrani takvimine göre her yılın Nisan ayının 15. gününe, miladi takvime göre Mart-Nisan aylarına tekabül eden ve sekiz gün süren bayram. Yahudi halkının Mısır'dan çıkışı, kölelikten kurtuluşu ve hür bir millet oluşu kutlanır. Sekiz gün boyunca "Hamursuz" denen mayasız ekmek yenir. Bundan dolayı ona Türkçe, Hamursuz Bayramı da dendiği olur.

Kayınvalidesi Matild Kohen Tekinalp kimdi? Nasıl biriydi?

"Cahildi. Çok, ama çok iyi kalpliydi. Şakacıydı. Kendine has, sağlam bir mantığı vardı. Ev işlerinden pek hazzetmezdi. Evin her ihtiyacına kocasının boşanmış ablası Raşel Hala koşardı. Raşel evin kâhyası gibiydi. Kayınvalidem ise poker oynar, misafir ağırlardı. Misafir ağırlamaya bayılırdı."

* * *

Hayatındaki tüm değişikliklere rağmen, Moiz Kohen baba öğütlerini dinlemekten henüz tamamen vazgeçmiyordu. Babasının, çekmecesinde duran mektupta bahsini ettiği Matild Bendavit ile tanışma çareleri üzerinde, zaman zaman düşündüğü de oluyordu...

Sonunda iki gencin karşılaşması biraz tesadüf sonucu gerçekleşmişti. Serez'li Kohen'lerle akraba olan Matild'in amcası Leon Bendavit, iyi bir istikbal vaat eder gözüken Moiz Kohen'in, Selanik'teki varlığından haberdar olmuştu. Kendisine birkaç kere, Selanik Ticaret Kulübü'nde de rastlamıştı.

Kısa boylu, esmer tenli bu genç adam, çok konuşkan olmamasına rağmen, duruşuyla, sanki her an patlamaya hazır bir volkan misali hırsı ve heyecanıyla Leon Bey'in dikkatini çekmişti. *Asır* gazetesinde, bazen de Sam Lévy'nın yayınladığı *Le Journal de Salonique* gazetesinde ve daha başka yayınlarda çıkan her yazısını ilgiyle okuyordu. Birkaç kere ayaküstü laflamışlar, pek çok konudaki fikir ayrılıklarına rağmen, her ikisi de bu sohbetlerden keyif duymuşlardı.

Evet Leon Bey, Moiz Kohen'i beğenmişti beğenmesine ama, adabı-ı muaşeret kurallarını çiğnemeden ve gence "üstüne düştükleri" hissini uyandırmadan, yeğeniyle nasıl tanıştıracağına bir türlü karar veremiyordu.

Güzel bir bahar günü, karısı ve kızları evde *Pesah* hazırlıklarını tamamlarken Leon Bendavit, biraz da kadınların o bayram öncesi telaşından ve bütün eve yayılan kızartma kokularından kaçmak için kulübe uğramıştı. Orada Moiz'le karşılaştı.

Derin bir deri koltuğa gömülmüş, büyük bir dikkatle gazete okuyan genç adam, iyice tenha olan salonda ayak sesleri duyun-

ca başını kaldırdı. Gelenin Leon Bey olduğunu görünce de saygıyla ayağa kalktı. Yüzüne geniş bir tebessüm yerleştirmeden önce, gözlerinden bir an için bir hasret ve hüzün bulutunun gelip geçmesine engel olamamıştı.

"İyi akşamlar Leon Bey, herhalde pek uzun oturmazsınız bu akşam. Evdekiler Hamursuz duası için sizi bekliyorlardır."

Leon Bey saatine bir göz attı.

"Evet haklısın. Geldiğim gibi gitmem gerekecek. Sen de geç kalma bari. Bu akşam için kimlere davetlisin?"

Moiz'in geniş ve zoraki tebessümü, yüzüne biraz daha yayıldı, gözleri de yeniden bulutlandı:

"Hiç kimseye... Benimkiler Serez'de, burada da kimsem yok hem ben artık pek kutlamıyorum bu özel günleri."

"Öyle şey olur mu oğlum. Bize gel, biz uzaktan da olsa akraba sayılmaz mıyız? Hem senin gibi bir hahamın oğluna bizim ananeyi unutmak yakışır mı hiç? 'Her kim acıktıysa, gelsin ve yemek yesin,' denmemiş mi Kutsal Kitap'ta?"

Genelde güler yüzlü olan Bendavit'in, bu son sözleri söylerken ses tonu değişmiş, yüzü ciddileşmişti. Kararlı bir şekilde Moiz'in kolundan tuttu ve kapıya doğru çekti.

"Haydi oğlum itiraz istemem, bu gece benim misafirimsin. Kalk gidelim, evdekileri bekletmeyelim..."

"Bu kılıkta nasıl gelirim?"

"Kılığın ne önemi var? Haydi gel, duayı sensiz okumam."

Moiz, pansiyon odasına gidip gazetede tozdan kararmış yakalığını değiştirmek için çırpınıyor, Leon Bey ise "Ben sana temiz bir yakalık veririm, üzülme," diye kolundan çekmeye devam ediyordu. Sonunda, "Aman oğlum, beni her sene olduğu gibi dört kadınla baş başa bırakma, duaları okumama yardım et!" diyerek galip geldi ve Moiz'i iş kıyafetiyle evlerine misafir olmaya ikna etti.

Birlikte faytona bindiler.

Leon Bendavit, bir zamanlar varlıklı bir ailenin beş çocuğunun en büyüğüydü. Yıllar önce, kereste ticareti yapan babası at sırtında köy köy dolaştığı bir iş gezisinden dönmemişti. Bulgar komitacılar tarafından öldürüldüğü tahmin ediliyordu. Ölümünden sonra işi dağılmış, ailesi iyice yoksullaşmıştı. Babasını kaybettiğinde on

dört yaşlarında olan Leon'un mektepten ayrılıp çırak olarak çalışmaya başlamasıyla ancak biraz düze çıkılabilmişti. Zaman içinde, delikanlı bütün ailenin mesuliyetini korkusuzca yüklenir olmuştu. Annesine artık aile reisi olacağına, genç kardeşlerine her zaman kol kanat gereceğine dair, Tevrat üzerine yemin etmişti.

Yıllar geçtikçe şans yüzüne gülüyor, hedeflerine ulaşıyordu. Çıraklıktan ustalığa sonra hissedarlığa terfi etti, sonunda da ileride mağazalar zinciri olacak olan kendi ithal kumaş mağazasını açıp patron oldu.

Babanın ölümüyle yıkılmak üzere olan bu ailede, kendisi hariç hiçbir çocuk doğru dürüst mektebe gidememiş, eğitim görememişti. Fakat Leon sözünde durup hepsine yardım etti, kızları evlendirip erkekleri iş sahibi yaptı. Hatta ortanca kardeşi Gedalya ile karısı, Selanik'i saran ağır bir kolera salgınında peş peşe hayatlarını kaybedince, öksüz kalan küçük kızları Matild'i yanına aldı.

Medeni, Batı'ya dönük yaşamayı seven bir insan olan Leon Bey'in evi oldukça gösterişli olup her türlü çağdaş konfora sahipti. Örneğin Selanik su tesisatına kavuştuktan hemen sonra üst katına duş ve tuvaletler yaptırılmıştı; 'yemek odası takımı' ta Fransa'lardan getirtilmiş, salon, 'goblen' işlemeli koltuklar ve kanepelerden oluşturulmuştu... Evde misafir hiç eksik olmadığından, evin hanımı hizmetçiyle birlikte neredeyse gün boyunca yemek pişiriyordu.

O akşam Leon Bey ile Moiz, Avrupai kıyafetleri ve itinayla kalıplanmış fesleriyle iki ahbap misali kapının eşiğini birlikte geçtiklerinde, Moiz'in gözleri kamaştı, yüreğine yumuşak ve ılık bir şeylerin doluştuğunu hissetti. İçeri buyur edildiği salon, küçük sehpalara yerleştirilmiş sütlü, tombul fanuslu gaz lambalarının ve tavandan sarkan fer forje süslü büyük avizenin ışığıyla aydınlatılmıştı. Avizenin altında yer alan masadaki gümüş işlemeli örtünün üzerinde bir porselen tabakta kereviz yaprağıyla marul ve çiğ kuzu budu, kristal bir çanakta kuru üzüm ve hurmadan yapılmış ünlü hamursuz reçeli ve simli satenden özel bir peçeteye sarılı matsa (mayasız ekmek) daha şimdiden yer almaktaydı.

Kapıdan içeri girer girmez, üç genç kız, Leon Bendavit'in etrafını sardılar. Onlardan biri kızı değil, annesini babasını çok genç yaşta kaybetmiş olan yeğeni Matild'di. Uzun boyu, duru beyaz te-

ni, balık etinde vücuduyla güzel bir kızdı. Her fırsatta kahkahalarla gülüyordu; Moiz'i görür görmez bakışlarını genç adamın aşırı sivri uçlu rugan ayakkabılarına dikti. Moiz, bunları günün modasına uymak için yüklü bir miktar paraya kıyarak satın almıştı. Ama her giydiğinde ayağını acıttıklarından, küçük ve dikkatli adımlarla yürümek zorunda kalıyordu. Şimdi de bu rahat tavırlı genç kız gözlerini onlardan ayırmıyordu... Hayatında hiç mi şık ayakkabı görmemişti!

Genç adam bu sabit bakışların verdiği rahatsızlıkla salondaki goblen işlemeli kanepelerden birine oturmak için ilerlerken iki kere tökezledi ve düşmemek için tutunduğu sehpanın üzerindeki Çin porselen vazoyu devirmesine ramak kaldı. Bütün bu talihsizlikler sırasında yüzüne ateş bastığını yanaklarının al al olduğunu hissediyor, dehşetle bunu nasıl önleyeceğini düşünüyordu.

Neyse ki sonunda sofraya oturdular ve sivri uçlu kocaman rugan pabuçlar masanın altında kayboluverdi... Dualar okundu. Bir haham oğlu olma sıfatıyla bütün ilahilere gür sesiyle katıldı. Hepsini ezbere biliyordu, okudukça bütün 'yenilikçi' düşüncelerinden sıyrılıyor, bir tür coşkuya kapılıyordu...

Ve her seneki *Pesah* rütüeli tekrarlandı:

"Bu geceyi diğerlerinden farklı yapan nedir?"

"İşte, atalarımızın Mısır topraklarında yemiş oldukları çile ekmeği, her kim açıktıysa gelsin ve onu bizlerle paylaşsın, her kim zor durumdaysa, gelsin ve *Pesah*'ı bizimle kutlasın!..."

"Duydunuz mu, ne güzel ötüyor? Galiba yağmur yağacak!"

Matild'in, dualarla yüklü ortamda bu tuhaf sözleri birden bire çınlayınca, herkes âdeta buz kesildi. Etrafı bir an sessizlik kapladı. Artık tatlı bir kanarya ötüşünden başka bir şey duyulmuyordu.

"Af... affınızı dilerim, ben bizim kanaryadan bahsediyordum. Yağmurdan önce mutlaka öter de, siz tam dua okurken, yani..." Matild besbelli katıla katıla gülmemek için kendini zor tutuyordu, kıpkırmızı kesilmişti. Bütün aile fertlerinde de, bir kıpırdanma bir kıkırdama başlamıştı.

Moiz anında susup etrafına biraz hiddetli, biraz da utangaç bir bakış attı. Matild "ötüyor" derken, gerçekten kuşu mu kastediyor-

du? Belki de bu kız düpedüz sesiyle alay ediyordu. Önce pabuçları, şimdi de sesi... Bu kadarı da fazlaydı. Kaşlarını çatıp küskün bir suskunluğa gömüldü.

Genç kızın ona doğru eğilirken yaydığı lavanta kokusu, koluna hafifçe değdirdiği beyaz güzel eli, onu biraz sakinleştirdi.

"Hep böyle ciddi misiniz Moiz Bey?"

"Hep böyle ciddiyim Matmazel Matild, hayat çok ciddi bir iştir! Belki siz bilmiyorsunuz, ama ben biliyorum."

Moiz'in en sevdiği sözlerden biriydi: "Siz bilmiyorsunuz, ama ben biliyorum" cümlesi... Yalnızca defterine itiraf ettiği kararsızlıklarını, bitmek bilmez endişelerini insanlardan saklamak için sık sık bu sinir bozucu, ukalaca formüle sığınırdı.

Matild bu aşırı kararlı sözler karşısında bir an için irkildi, sonra yine şen bir kahkaha attı.

"Eh iyi ya! Öğretiniz o zaman!"

Moiz, ona hiçbir zaman, hiçbir şey öğretemeyecekti... Daha doğrusu Matild, pek bir şey öğrenmemekte inat edecek ve hayatını hep güle oynaya âdeta bir oyun gibi yaşayacaktı. Fakat bunu henüz ne Moiz ne de kendisi biliyordu. O an için sadece birbirinden hoşlanmış olan iki gençtiler. Özellikle Moiz, gözlerini Matild'inin tepesinde kocaman bir topuz halinde topladığı koyu kestane gür saçlarından, beyaz ve dolgun gerdanından ayıramıyordu.

Bütün Selanik Yahudilerince ünlü *Pesce en Salsa*'ın[1] büyük bir gümüş tabakta merasimle sofraya getirilmesi, iki gencin ateşli bakışmalarını bir süre için başka yöne kaydırdı.

Balık dilimlenerek una bulanıp kızartılmış ve bu kızarmış dilimlerin üzerine hamursuz unu, ceviz, sirke, zeytinyağı ve sudan oluşan koyu bir sos dökülmüştü. Bu, Selanikli Yahudi ev hanımlarının bütün marifetlerini ortaya koyarak, Hamursuz Bayramı'nda sundukları bir balık tarifiydi. Her evde *Pesce en Salsa*'nın sosu biraz değişik olurdu. Mesela bazıları onu bol cevizli tutardı, bazıları sirkeye ağırlık verip daha ekşi pişirirdi... Bu evinki Moiz'e göre mükemmeldi. Eh, bu kadar mükemmel yemeklerin piştiği bir ev-

(1) Pesce en Salsa: Soslu balık.

de yetişen bir genç kız, hiç şüphesiz kendi evini iyi çekip çevirecek, kocasına da yengesinden öğrendiği birbirinden leziz yemek-

ler sunacaktı.

Bendavitler bağnaz olmadıklarından, o büyüleyici gece tam Avrupai bir şekilde bir piyano ve şan resitaliyle son buldu. Matild'in amca kızlarının biri Blutner marka piyanonun başına geçip Straus'un operetlerinden parçalar çalarken, Matild ona tok ve sıcak sesiyle eşlik etti. Hiçbir müzik eğitimi almamış olmasına rağmen kulağı mükemmeldi.

Moiz'in hayranlığı giderek artıyordu: Demek Matild sadece iyi bir ev hanımı adayı değil, sanata ve kültüre değer veren bir genç hanımdı! Kısacası kusursuz gibiydi!

Moiz bütün gece, pansiyon odasındaki daracık yatağında, bir o tarafa, bir bu tarafa dönüp o gece yaşadıklarını düşündü. Daha sonra da Matild'in topuzunu hayalinde defalarca çözdü güzel saçlarını kızın omuzlarına döktü...

Bu türden hayallerle geçen uykusuz birkaç geceden sonra artık eski 'meseleler'le ilişkisini kesmeye karar verdi.

Düzene çok önem veren bir delikanlıydı. Leon Bey'in dükkânına, ancak, 'F'lerin ve 'N'lerin, bir daha geri dönmemek üzere hayatından çıktığına kanaat getirdikten sonra uğradı.

İşleri sürüncemede bırakmaktan da hoşlanmazdı. Mademki ailesi Serez'deydi âdetleri bir yana bırakıp Matild'i akrabasından bizzat isteyecekti.

Kendini açık ve seçik bir şekilde tanıttı:

"Bakın, ben zengin değilim ama çalışkanım. İhtiraslı sayılırım. Ne yapıp edip diplomalı, hakiki bir avukat olmayı kafama koydum. Belki yeğeninizi prensesler gibi bir eli yağda bir eli balda yaşatamam, ama onun ve gelecekteki çocuklarımızın hiç aç kalmayacaklarına ant içerim; sizden drahoma veya ne şekilde olursa olsun, herhangi bir maddi destek de talep etmem."

"Benim bu izdivaca itirazım yok oğlum. Fakat takdir edersin ki, Matild'in de fikrini alayım... Biliyorsun artık zaman değişti, bizim kadınlar, evlilik bahsinde bile söz hakkı talep ediyorlar. O da seni istiyorsa mesele yok. 'Hayırlısı' deriz, iş olur biter," diye cevap verdi Leon Bey biraz düşünceli bir ifadeyle...

Aslında genci beğenmediğinden değildi bu düşünceli hali.

Yeğeni Matild, henüz on dördündeyken ağır bir boğaz iltihabı geçirmişti. Arkasından da romatizma ağrıları tutmuştu. Genç kızı muayeneye gelen aile doktoru bütün bu rahatsızlıkların kalbine vurmuş olduğunu söylemişti.

"Kalbi hep zayıf kalacak. Yorulmasın, çok fazla yemek yemesin, evlenmese daha iyi olur... Evlenecekse de sakın ha, çocuk doğurmasın!" diye kesin konuşmuştu.

Çocuk doğurmamak mı? Dile kolaydı! Hangi erkek kendisine çocuk doğuramayacak bir kadını alırdı. Peki kimseler istemezse Matild ne yapacaktı. Mektebe pek az gidebilmişti. Ne okumaya yatkındı, ne de herhangi bir ev işine. Sadece kâğıt oynamasını, şen şakrak birkaç opera aryası söylemesini bilirdi. Bu haliyle, amca kızlarının yanında barınıp onlara yardımcı bile olamazdı. Tek başına yapayalnız kalacaktı bu koca dünyada. Oysa Leon Bey'e kardeşinden emanetti. Amcası, bu dünyadan göçüp gitmeden önce talihsiz yeğeninin istikbalini güvence altına almayı boynunun borcu olarak görüyordu.

Bu nedenle genç kızın hastalığı yıllar boyunca neredeyse bir devlet sırrı gibi saklanmıştı. Şimdi de bu genç ve atılgan adam gelmiş, doğacak çocuklardan bahsediyordu. Leon Bey hakikati açıklamakla açıklamamak arasında bir an bocaladı durdu. Sonunda susmaya karar verdi.

"Yarın bu saatte, burada, sana cevabımızı veririm oğlum," demekle yetindi.

Evde Matild'e haberi verdiği zaman, kız önce karşı çıkmıştı:

"Ben evlenmek istemiyorum! Bu adamı hiç tanımıyorum. Yakışıklı da değil, kapkara, patlak gözlünün biri! Hem evlenince bir sürü iş bana bakacak, yemek pişireceğim, ne bileyim çocuklar doğuracağım, onlara bakacağım... Nasıl yaparım ben bütün bu işleri?"

Yengesinin gözleri dolmuştu, Matild'i kollarının arasına aldı, saçlarını sevgiyle okşadı.

"Sen hiç endişe etme güzel kızım. Bir yolunu buluruz. Kayınvalideyi ya da varsa, Moiz'in dul ya da hiç evlenmemiş bir ablasını yanınıza çağırırız... Sizin eve yerleşir, her şeyi o çekip çevirir, sana

da yarenlik eder. Ben de ara sıra uğrarım. Herkes sana yardım eder. Sakın üzülme. Sağlığına zararlıdır."

"Peki ya çocuklar, onlara kim bakacak?"

Çocuklara kim mi bakacaktı? Doğurmasının tehlikeli olabileceğini Matild'e de söylememişlerdi. Bayan Bendavit bir an için tereddüt etti. Acaba şimdi bahsi açılmışken söylemeli miydi? Sonunda, o da kocası gibi susmanın en doğru davranış olduğuna inandı. En doğrusu kısmete bırakmaktı. Kısmet neyse, o olacaktı...

Matild ile Moiz nişanlandılar...

Bir yıl kadar nişanlı kalmaları kararlaştırıldı: Matild'in çeyizinin tamamlanması lazımdı. Leon Bey bu konuda oldukça cömert davranmayı aklına koymuştu.

Moiz'in ise işlerini düzene koyması, biraz daha para kazanıp biriktirmesi, başlarını sokacak bir ev bulması, evi iyi kötü dayayıp döşemesi gerekiyordu.

Bu arada kâğıt üzerine hayaller kurmaktan, planlar yapmaktan, yeni girişimlerde bulunmaktan geri kalmıyordu:

31 Mayıs 1907

İşlerde biraz hareketlenme oldu fakat hiçbir şey meydana getirmedim, getiremedim. Hukuk eğitimi canımı sıkmaya başlıyor, yine de kalmak ve sonuna kadar devam etmek lazım. Gittikçe daha evcimen oluyorum. Arkadaşlarımı artık muntazaman görmüyorum. Şunu tespit ettim: Yeni kariyerim için ahbaplık lazım, dostlar, tanıdıklar lazım. Bir avukat için iyi bir üne sahip olmak en mühim husustur. Buna ulaşmak için başlıca çareler, fazla müşkülpesent olmamak, herkesi mesut etmek, namuslu ve dürüst davranmaktır. Bir de kamu işlerine mümkün olduğu kadar iştirak etmek lazım ki, gazeteler sıkça isminizi zikretsinler. Kariyerim için şimdiye kadar lazım gelen prestij seviyesine gelemedim. Bunu yapmaya gayret edeceğim.

21 Temmuz 1907

(...) J.R. (Juda Rekanati) ile pazarlık devam etmektedir. Tam bir anlaşmanın husule gelmesine engel olan birkaç zorluk çıktı. (...)

29 Temmuz 1907

Yeni ortağım J.R. ile işbaşı yaptım. Çok mesudum. Prestijim bu vesileyle artmış bulunuyor. Çok parlak bir istikbali kucaklıyorum. İmtihanlarım da başladı. Başarısız olacağımı zannetmiyorum. Şimdilik mahcup olmamak için çalışıyorum. Başarılı olmayı umut ediyorum.

31 Temmuz 1907

Bugün hareket olmadı. Sakin bir gündü. Manevi durum biraz düzelmiştir. Yeni Cemiyet bende büyük umutlar uyandırıyor. İstikbale hâlâ güvenmekteyim.

* * *

Acaba İttihat ve Terakki Cemiyeti miydi sözünü ettiği 'cemiyet'? Büyük bir olasılıkla, evet. Zira günlüğünde ilk ve son defa kullanıyor bu kelimeyi. Ait olduğu (çok sayıdaki) diğer sosyal kuruluşlar için, "kulüp", "dernek", "loca" demeyi tercih etmiş.

İttihatçı, nişanlı, yeni ve besbelli çok hayranlık duyduğu ortağıyla dava vekilliği yapan, *Asır* gazetesine eskisi kadar sık olmasa da makaleler yazan, hukuk öğrencisi olmaya aday Moiz Kohen, Serez'den Selanik'e elinde bohçasıyla geldiğinden bu yana, istekleri doğrultusunda epey yol almış sayılırdı.

Peki mutlu muydu?

* * *

4 Ağustos 1907

(...) Bir yandan nişanlılık hayatım, öte yandan imtihanlarım beni eski dostlardan ayırmaktadır. Acilen yeni dostlar edinmeli. Ama nasıl? En iyi çare bir derneğe aza olmaktır. Bu hususu düşüneceğim. Ayrıca, yeni mevkiime yakışacak bir şekilde giyinmeye karar vermiş durumdayım. (...)

Acaba Matild ile beraberliği miydi kendisine şu aşağıdaki satırları yazdırtan?

19 Ağustos 1907

(...) Kendimi manevi olarak tamamen değişmiş hissediyorum. Kendimi, bir ay önceki kendimle bizzat kıyaslamam imkânsız. Maalesef eski şiirselliğim, bazı ideallerim, asil ve yüce hislerimin hepsi uçup gitti. Kalemim eskisi kadar kuvvetli değil. Eski dostları artık görmez oldum. Meğer yeni bir dünyaya yollanmışım ve bunun farkına varmamışım. Şimdilik bir mesele yok. Ama istikbalde nelerin olacağı meçhul. Ne tuhaftır ki, hocalıkla iştigal ederek geçirdiğim zamanı tamamen unuttum. Bir sınıfın dört duvarı arasında, kırk kadar yumurcakla uğraşmaktan serseme dönmüş o halimi... Maalesef, hâlâ her şeyi düzene sokamadım. Serez'deki ailem için çok dert ediniyorum. Onlara istediğim şekilde yardımcı olamamanın çaresizliğini hissediyorum.

Bu son satırları yazarken, belki de Moiz'in gözlerinin önünde, pek de uzak olmamakla birlikte, hafızasından çoğu silinmeye yüz tutan çocukluk yılları yeniden canlanıyordu.

Yeşil bir Balkan kenti olan, Serez'de geçen uzun yıllar...

Yüzyılın Başında Serez'de Bir Hahamın Ailesi Nasıl Yaşardı

Antik çağda adı Siris, Bizans döneminde Serrai olan Serez, Osmanlı devrinde de Serez ya da Siros adını almıştı.

19. yüzyılın sonunda bütün Makedonya şehirleri gibi Serez Sancağı da Bulgarların, Sırpların ve Yunanlıların yoğun milliyetçi istekleri yüzünden çalkantılı ve tehlikeli günler yaşıyordu.

Şehir halkı zengin sayılırdı. Topraklarında buğday, mısır ve tütün yetiştirilir, pamuk ve ham deri üretilirdi.

Dört binden fazla evi, kırkı aşkın hanı, dükkânları, eşit sayıda camii, tekke ve kilisesi ile iki sinagogu vardı. Sahip olduğu gayrimüslim mekteplerin çoğu Yunan, sadece biri Bulgar, biri de Yahudi'ydi; ayrıca kütüphane, askeri hastane, sivil hastane, kışlalar bulunuyordu Serez'de...

İspanya'dan kovulan Yahudiler buraya geldikleri zaman, *Romaniyot*'lar[1] tarafından karşılanmışlardı. Zaman içinde Serez'de, Doğu Avrupa'dan kaçıp gelen Yahudiler sayesinde küçük bir *Aşkenaz*[2] cemaati de oluşmuştu. Daha sonra Kuzey Afrika ve İtalya'dan da gelenler olmuştu...

Bütün bu cemaatlerin arasında anlaşmazlıklar bitmek bilmiyordu. Her grup, 'hakiki Yahudi olduğunu' iddia ediyor, diğerlerini 'tuhaf âdetlerinden' dolayı küçümsüyordu.

"Hakiki Yahudi kimdir, nerede başlayıp nerede biter?" derdi, bu tartışmalardan bıkan bazıları. "Hem bunca tartışma neden?"

"Çünkü hayat bundan ibarettir, tartışmalar sadece ölümle biter..." diye yanıtlardı Serez'de sayıları çok olan bilge yaşlılar...

Serez Selanik'e çok yakın olmasına rağmen, görünümü oldukça farklıydı; içinden geçen coşkun akarsuyu, zarif köprüleri, kırmızı kiremitle kaplı sivri damlı, ahşap çatkılı, beyaz sıvalı evleri, geniş yeşil alanları ile çok daha fazla bir Balkan kentini andırıyordu. 'Arabacılar' adındaki Yahudi mahallesine bir labirente dalar gibi girilir; küçük ev ve dükkânların yan yana sıkışık bir şekilde yer aldığı, parke taşlarıyla döşeli dar ve kuytu küçük sokaklardan geçilirdi. Yayanın aniden karşısına çıkan geçitler, tüneller, küçücük meydanlar, binaları taşıyan sıra kemerler vardı... Çoğu ahşap olan evler, sanki birbirlerine yaslanmaktaydı. Yamuk yumuk bir şekilde âdeta yerden türemişlerdi; cumbaları, balkonları, camekânlı localarıyla bütün boş alanı işgal ediyor, havayı boğuyor, ışığı gölgeliyor gibiydiler. Kıvrım kıvrım uzanan daracık yollara üç kişi zor sığıyordu. Her kaldırım köşesi, her hark, özellikle güneş battıktan, ortalık kararduktan sonra, yayalar arasında kavgaya yol açabiliyordu.

Yine de herkes iyi kötü kapısının önünü temiz tutmaya, hatta süslemeye çalışıyordu.

Haham İzak Kohen'in evi, çoğu Yahudi evleri gibi bir arı kovanını andırıyordu. On beş kişilik hane halkı, üç odayı zar zor paylaşıyordu. Zira babasının yolundan gidip din adamı olan dokuz çocuğun en büyüğü Samuel evlenmiş, eve yeni gelin getirmişti.

---

(1) Romaniyot: Osmanlı'da Bizans döneminden bu yana yaşayan Yahudiler.
(2) Aşkenaz: Doğu Avrupa'dan gelme Yahudiler.

Haham İzak'ın yatalak annesiyle iyice yaşlanmış babasına bakmak da ailenin tek oğlu olarak kendisine düşüyordu. Artık bütün kalabalık ve yoksul ailelerde olduğu gibi, yaşlıların ölüm saatinin gelmesi, kızların evlenip evi terk etmeleriyle biraz yer açılmasını ses çıkarmadan beklemek, sabretmek gerekiyordu.

Çocukların en küçüğü Moiz de herkes gibi, bu kalabalık ortam içinde kendine bir 'yaşam alanı' açmak için mücadele veriyordu. Onu *meldar*'a[1] geç vermişlerdi. Oysa din kurallarına göre, oraya konuşmaya başladığı andan itibaren gitmesi lazımdı. Okuma bilip bilmemesi önemli değildi. Hocanın söylediğini tekrar ederek ezberleyecekti. O dönemde Yahudi eğitiminin şaşmaz temeli bu idi. Ne var ki, annesi ona kıyamamış, "Sokakta oynasın, hava alsın, küçücük çocuk o dört duvar arasında boğulmasın, geç gönderelim onu *meldar*'a," demişti kocasına. O da biraz söylenerek kabul etmişti.

Böylece küçük Moiz, gün boyu açık havada koşup eğlenme, Rum, Bulgar ve Türk arkadaşlarıyla, sokakta doyasıya kaydırak, bilye ve 'hırsız polis' gibi oyunlar oynama fırsatına kavuşmuştu.

"El papas ke pasa
Con la croce alta
Todos los guzanos
De su boca saltan."

"Papaz geçiyor papaz
Haccını taşıyarak
Ve bütün solucanlar
Ağzından fışkırıyorlar."

Yoldan siyahlar içinde bir papaz geçtiğinde, Yahudi çocukları hep bir ağızdan bu tekerlemeyi söylemeyi âdeta görev sayarlardı:

Serez'de en kalabalık grubu teşkil eden Rumlarla Yahudiler pek sevişmezler, fakat çaresiz birbirlerine katlanırlardı. Pek çok kere, meydana getirilen 'gruplar' arasında büyük dövüşler olurdu.

---

(1) Meldar: Küçük yaşta gidilen, eğitimi din ağırlıklı olan okul, İspanyolca "okumak" anlamına gelir.

Yahudilere göre *Grekaya,* hep yenilmeye mahkûmdu. Rumlar da bu alaylara, kendi dillerinde küfürlerle karşılık verirlerdi.

Bulgarlar ise zorba diye bilinirlerdi. Arnavutlara nedense güven duyulurdu. Türkler ise çekinilen ev sahipleriydi.

Hava kararkdığında babalar henüz eve dönmemişken, çocukların hâlâ oyunlarına devam etmek için anneleriyle pazarlığa giriştikleri saatlerde, Moiz'in annesi ya da ablalarından biri yine pencereden sarkıp üstüne bol zeytinyağı sürülmüş ve şeker serpiştirilmiş kalın ekmek dilimleri uzatırlardı hepsine. "Alın, afiyetle yiyin, yemek saatine kadar böyle aç karnına koşup durmayın, zafiyet gelir üzerinize..."

Nihayet eve girme vakti gelirdi küçük Moiz için.

Evde pek az mobilya vardı: Herkesin bağdaş kurduğu sedirler, gündüzleri yüklüğe kaldırılan yer yatakları... Fakat bir alafranga masaya sahiptiler ve o masa; Cuma akşamları sakız gibi beyaz, el işlemeli örtüsü, etrafa yumuşak bir ışık yayan pirinç şamdanları, mis kokulu ev yapımı ekmeğiyle, odada bir huzur ve neşe adacığı gibi dururdu.

Sofraya oturduklarında Haham İzak ekmeği alır, törensel bir hareketle elinden geldiğince eşit miktarlarda böler, bütün aile fertlerine dağıtırdı. Anneye ise satın almaya gücü yettiği zaman, dini kurallara uygun; kanı iyice akıtılmış, lifli ve yavan et parçalarını, önce kocasına, sonra yaşlılara, sonra da yaş sırasıyla çocuklara dağıtmak düşerdi. En küçük oğulları Moiz'e ve bizzat kendine sıra gelene kadar, tencerede et kalmadığı olurdu.

Moiz ağabeylerinin gittiği yaşta *Meldar*'a gitmemişti, büyükler gibi et yiyemiyordu, onlarla aynı odayı paylaşmıyor, büyük anne ve babasıyla birlikte uyuyordu... Her haliyle onlardan farklıydı ve bu farklılığı gündelik hayatın hemen her aşamasında hissediyordu. Annesi Sara Kohen'in ona karşı davranışı bile sanki farklıydı; ona hem hepsinden daha şefkatli davranıyor, hem de bunca çocuk doğurup büyütmenin verdiği bezginlikten olacak, diğer çocuklarıyla ilgilendiğinden çok daha az ilgileniyordu onunla.

Tüm bunlar, onda bir farklı olma hissi uyandırmakla birlikte onu çoğu zaman huzursuz ediyor, diğerleri gibi olduğunu gösterecek ufak yalanlar bile söylemeye itiyordu.

Yine de hayat, bütün güçlüklerine rağmen Moiz ve ailesi için huzurlu sayılırdı.

Sara Kohen, küçük evini elinden geldiğince süslemekten geri kalmıyordu. Kapının önündeki bahçecik, ufak da olsa yeşil ve gölgelik bir alan teşkil ediyordu bütün aileye; asmanın ince dalları birleşip çardağın çatısını meydana getirirken, incir ağacınınkiler birbirine karışıp güneşe, açık havaya âdeta aç bir şekilde uzanıyorlardı. Bir çift beyaz güvercin bahçenin en dibinde , kapısı sürekli açık kalan oymalı büyük bir kafesten salınarak dolaşmaya çıkıyor, avluda paytakça birkaç adım atıp gönüllerince uçtuktan sonra tekrar yuvalarına dönüyorlardı.

Günler uzayıp tabiat canlandığında, Haham İzak sinagog dönüşü çardağın altına oturup Kral Davud'un Zebur Kitabı'ndaki Mezmuru okuyarak dinlenirdi. Ama uzun süre yalnız kalamazdı. Cemaatten iki-üç kişi mutlaka yanına gelir, bir miras, bir ev alım-satım işi için fikrini sorar, söylediklerini uygulamaya niyetleri olmasa bile saygıyla dinlerlerdi. O da etrafındakilere nasihat vermekten, sorunlarına biraz dahi olsa çözüm getirebilmekten mutlu olurdu... Bu 'çardak altı' sohbetler, karısı kapı eşiğinde belirip *Sinyor*'u[1] sofraya bekliyoruz," diyene kadar sürer giderdi...

"*Dali pan kadina, hadi hadi dali pan!!!*"[2]

Tuhaf bir İspanyolca ve Türkçe karışımı olan bu sözler, çingenenin yanık sesiyle dar sokakta yankılanırdı...

"*Dali pan kadina, hadi!*"

Pesah dolayısıyla sekiz gün eve girmeyecek olan ekmeğin son kırıntılarını toplamak için, Yahudi mahallesinin sokaklarına dökülmüşlerdi çingeneler. Sara ve gelini, eski bir kumaş parçasının uçlarını bohça gibi bağlayarak, içini evdeki son ekmek parçacıklarıyla doldurmuşlar, kapının eşiğine kadar gelip garip türküsünü bıkmadan söyleyen kara gözlü çingeneye uzatırken, bir yandan da Moiz'e ortalıktan kaybolması için işaretler yapıp duruyorlardı:

"Neme lazım, bunlar çocuk çalar, sonra onları ayılarıyla birlik-

(1) Sinyor: Bey.

(2) Kadına ekmek ver. Hadi, hadi ekmek ver!...

te oynatıp sokaklarda dilendirirler... Komşumuz Ester'in bir büyük teyzesi böyle kaybolup gitmişti... Kimseler bulamamıştı. Türk jandarmaları bile..."

Moiz'in yengesi Bella düğünden sonra eve kocası Samuel'in entarisini ve cüppesini giyinmiş olarak gelmişti; eşiği geçer geçmez, onları atıp daracık odada kadın elbiseleriyle ortaya çıkmıştı. Bu sahneye şahit olan Moiz buna çok şaşırmıştı:

"Bella neden sokaklarda böyle tuhaf bir kılıkla dolaştı?"

Annesi gülmüştü:

"Neden olacak, kocasıyla sanki bir kişi olacaklar, onun sözünün dışına çıkmayacak; bunu iyice anlaması için de, düğünde kocasının elbisesini üstüne giydirirler, âdettendir, ben de giymiştim."

Bella'nın eve Samuel'in entarisiyle girmesine, bir açıklama daha getirmişti Sara Kohen:

"Ayrıca başkaları güzelim düğün elbiselerini görüp kıskanmasın diye!"

"Niye kıskansınlar? Hem başkaları kim?"

"Ne bileyim Rumlar, Türkler, Bulgarlar... Yani Yahudi olmayanlar, başka mahallelerde oturanlar; güzel kıyafetli, güzel bir kız görseler kıskanabilirler..."

Annesi, meraklı Moiz'den mutlaka gelecek olan yeni bir soruyu beklemeden, çocuğa sırtını çevirip yarım kalmış bir işi bitirmeye gitmişti. Kolay mıydı? Dokuz çocuğa, kocaya, yatalak kaynanaya, kafası pek yerinde olmayan yaşlı kayınpedere bakıyor, üstüne üstlük tecrübesiz geline ev idaresi hakkında temel bilgiler vermeye çalışıyordu. Bacak kadar çocukla sohbet etmek de nereden çıkmıştı? Buna zaman mı vardı? Nasıl olsa, sokakta, arkadaşlarıyla oynarken, lazım gelen her şeyi öğrenirdi.

Yine de akşam kocasıyla yatağa girdiğinde adam uykuya dalmadan önce onu usulca dürttü:

"Şu bizim küçük Moiz'i okutsak diyordum *Sinyor?* Çok meraklı, çok soru soruyor, her şeyi de maşallah çabuk anlıyor. O kadar akıllı ki, kimbilir, belki bir gün kâtip bile olabilir. *Sinyor*'un buna itirazları yoktur inşallah?"

Önce, "Okutmak için para mı var? Mektep mi var?" diye kestirip atan Haham İzak, bir süre düşündükten sonra daha yumu-

şak bir sesle devam etti: "Selanik'te bir Alyans mektebi varmış ki görenlerin dediklerine göre tam bir saray! Fransızlar bütün

Osmanlı'da böyle mektepler açmışlar, fakir Yahudi çocuklarını bedava okutup meslek sahibi yapıyorlarmış... Moiz'i oraya leyli yollasak her şeyi öğrenir: Frenk lisanı konuşmayı, güzel yazı yazmayı, aritmetiği, muhasebeyi, hakiki bir mösyö gibi hareket etmeyi ve kimbilir daha neleri... Fakat bu durumda, çocuktan senelerce ayrı kalacaksınız, sadece yazları görebileceksiniz... İyi düşünüp taşının! En küçüğünüz bu, en çok şımarttığınız!..."

"Ayrı kalırım tabii, sesimi de çıkarmam! Beni o zengin şımarık Levanten kadınlardan biri mi zannetti yoksa *Sinyor*? Onlar, sadece bir-iki çocuk doğururlar, dadılarla büyütürler, hiç de yanlarından ayırmazlar. Ben, ilk iki çocuğumu koleradan kaybettim de sesimi mi çıkardım?... Henüz bebeciklerdi oysa!"

"Susun artık kadın! Yarın erken kalkacağım! Şu Alyans Mektebi meselesini ben de düşüneyim, güvendiğim birkaç dosttan bilgi alayım..."

İzak derin bir iç çekerek sırtını döndü. Çocuklarının sayısı dokuz ya da on dokuz olsun, küçücükken kolera salgınında kaybettiği iki oğlunun hatırası kalbinde hep kanayan bir yara olarak kalacaktı. Ama Tanrı'ya isyan etmek olmazdı.

Moiz Dinden Giderek Uzaklaşıyor

5 Eylül 1907

İki dersten imtihan edildim ve çok şükür muvaffak olduğumu zannediyorum. Şimdi de gelecek pazar günü imtihan edileceğim iki ders üzerine çalışıyorum

(...) Neredeyse tamamen arkadaşsız kaldım. Yani Türklerin tabiriyle kafadar'ım hiç yok. Biraz da mizacımdan kaynaklanıyor. Fazlasıyla mesafeliyim. Hatta biraz soğuk biri olduğum söylenebilir.

İnsan biraz daha coşkulu davranmalı, tabii ciddiyetim buna müsaade ettiği kadarıyla...

Hukuk imtihanlarına var gücüyle çalışan Moiz'in, birden sonbaharla birlikte Yahudilerin en kutsal bayramı olan *Kipur*'un[1] yaklaştığının şaşkınlık içinde farkına vardı.

18 Eylül 1907

Bugün Kipur öncesi. Geçen yılkı Kipur günüyle bu yılki arasında büyük bir fark hissediyorum. Yahudilik için bunca önemli olan bugün, bana hiç tesir etmiyor. (...)

"Moiz akşama erken gel, saat tam yedide oruç öncesi son yemeği bitirmiş olmamız lazım. Bütün sevdiğin yiyecekleri hazırladım. Tavuk suyuna çorba, kıymalı börekler, sütlaçlar..."

Moiz, 'Muratoğlu' mağazasından yeni satın aldığı fesini başına geçirirken elini kapıdaki *mezuza*'ya[2] değdirecek gibi olduysa da dokunmadı. Ablası Raşel'e dönüp tebessüm etti:

"Sen hiç merak etme, tam saatinde evde olurum. Bilmez miyim ben senin sofuluğunu!"

Raşel kocasından boşanmak üzereydi ve bir süre için kardeşinin yanına sığınmıştı.

Moiz sözünde durdu, akşam erken geldi, ablasıyla baş başa sofraya oturdular, âdetten olduğu gibi bol su içtiler, lokmaları uzunca çiğneyerek yediler. Üstüne de birer şekerli Türk kahvesi yudumladılar... Ne var ki, bir-iki saat sonra, Raşel, ertesi akşam orucu açarken yenecek olan *hamin*'i[3] kontrol etmek için, son bir defa mutfağa girdiğinde, kardeşini tel dolabın yanı başında yakaladı. Büyük bir iştahla, ertesi gün için saklanmış ikinci sütlacını kaşıklıyordu.

---

(1) Kipur: İbrani takvimine göre her yılın Teşrin ayının 10'una, miladi takvimle Eylül'e tekabül eder. 25 saat süren orucun başladığı günün günbatımından ertesi günün batımına kadar, kuru gıda ve sıvı alınmaz, iş yapılmaz, sadece dua edilir.

(2) Mezuza: Tanrı'nın adının yazılı olduğu rulo şeklinde dürülmüş bir parşömen kâğıdın yerleştirildiği, genellikle madeni, üstü kapaklı bir tür çubuk; evin giriş kapısına, kimi evlerde de her odanın kapısına çiviyle tutturulur.

(3) Hamin: Baklagilden ve etten oluşan ve çok uzun süre ocağın üstünde pişen bir yemek.

"Moiz! Oruçluyuz! *Kipur* çoktan başladı! Senin sinagogda olman lazımdı. Elinde bu sütlaç kabıyla, ne yapıyorsun öyle?"

"Ne yapacağım? Yiyorum işte! Doymamışım! Şimdi de oturup çalışmam lazım, en az sabahın ikisine kadar dosya inceleyip yazı yazmalıyım."

"Yemek mi, çalışmak mı, yazı yazmak mı?... Moiz sen delirdin galiba, bugün *Kipur!*"

"Anladım Raşel. Bugün *Kipur*, bugün *Kipur*, diye bağırıp durma kulağımın dibine; sen ne istersen yap karışmam, ama ben artık oruç tutmak istemiyorum! Keza *Pesah*'ta taş gibi bir hamursuz ekmeği de yemeyeceğim. *Purim*'[1]de çıngıraklar sallayan çocuklara şeker dağıtıp para vermeyeceğim artık... Bütün bunlar mazide kaldı, anladın mı? Serez'de, babamızın evinde! Biz şimdi Selanik'te Batı'nın aydınlanma hareketinin tesirinde bir şehirde yaşıyoruz... Bunlar saçma sapan şeyler, basbayağı hurafe!"

Asıl bağırıp heyecanlanan kendisiydi şimdi. Lüzumsuz yere aşırı tepki gösterdiğinden biraz mahcup sustu ve sütlacını yemeye devam etti.

Raşel ise bu sözlerine çaresizce başını sallamış, cevap vermemişti. Erkek kardeşine o kadar hayrandı ki, ne dese, ne buyursa, kadıncağız için neredeyse *ley de Moşe*[2] sayılırdı. Kardeşini günün birinde, o kadar bağlı olduğu memleketinin padişahı, kralı, imparatoru yapsalar, Raşel buna bile şaşmazdı.

21 Eylül 1907

(...) Hayatımda ilk defa oruç tutmadım. (...)

Bu Moiz'in hayatında gerçek bir dönüm noktası olmuştu. *Kipur* günü oruç tutmadıktan sonra artık hiçbir şeyin önemi yok-

(1) Purim: İbrani takvimine göre her yılın Adar ayının 14. günü, miladi takvime göre Şubat, Mart aylarına tekabül eden bayram. Pers İmparatorluğu'ndaki Yahudilerin Haman tarafından imha edilmekten Ester ve kuzeni Mardoşe kurtarmıştır. Purim Bayramı'nda bu kurtuluş büyük coşkuyla ve neşeli ziyafetlerle kutlanır.

(2) Ley de Moşe: Musa peygamberin buyruğu.

tu: Ne domuz eti yemenin, ne diğer bayramları unutmanın, ne de Cumartesi günleri iş yapmanın ya da ders çalışmanın... *Kipur* günü oruç tutmama, bir Yahudi için dinden tamamen kopma anlamına geliyordu.

Sıkıntılı Günler

1907 yılının Selanik'e has kasvetli sonbaharı, sanki Moiz Kohen'in günlüğünün satırlarına yansımıştı: Aile kuracağı için bir an önce para kazanması gerektiğini biliyor, nişanlısının zamanla kendisinde yarattığı hayal kırıklığından yakınmadığı zamanlar, müşteri ve ortaklarıyla ilişkilerini, ufak anlaşmazlıklarını karmakarışık bir şekilde ve sadece adlarının baş harflerini kullanmaya özen göstererek uzun uzun anlatıyordu. En büyük endişesi ise imtihanlarında başarılı olup Mekteb-i Hukuk'a kabul edilip avukat unvanıyla baroya kaydolabilmekti. Avukat olmak da yeterli değildi, mutlaka ünlenmeliydi! Bu arada evlilik tarihi yaklaştıkça garip bir huzursuzluk hissediyordu. Nadya ile olan kısa ilişkisini bir türlü kafasından söküp atamıyor, bazı günler evlilik tarihini biraz daha erteleme isteğine bile kapılıyordu.

24 Eylül 1907

(...) İstikbalde aile hayatı mevzuunda umudumu kaybetmeye başlıyorum, zira hoşuma gitmiyor ve evde onunla birlikte oturmaktan sıkılıyorum. Acaba istikbalde ne olacak?

Yahudileri Türkleştirme çabaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bağrında daha güzel yarınlar umuduyla yürüttüğü gizli faaliyetler, memleketin geleceği... Bunların hepsi sanki unutulup gitmiş ya da bilincin en karanlık köşelerine itilmişti.

25 Eylül 1907'de "*Ne yapıp edip bir mason locasına üye olmalıyım,*" diye yazdığında, bu, sadece masonluğun ilkelerine hayranlığından değildi elbette; aynı zamanda, daha fazla sayıda dost edinebilmek, yalnızlığından kurtulmak, belli bir zümreye 'kabul edilmek', o zümre içinde, çocukluğundan beri bunca arzuladığı, "her-

kesin içinde eriyip herkes gibi olmak" umudunu taşıyan bir tür dokunaklı ve nahif bir çağrıydı. Zira pek çok tanıdık ve meslektaşın Selanik'in başlıca mason localarına üye olduklarını biliyor olmalıydı.

Örneğin Emmanuel Karasu Efendi, Fazlı Necip Bey, Ferit Asseo, Nissim Mazliyah, Jozef Nehama, Manyasizade Refik Bey... Bunlar Makedonya Risorta Locası'na üyeydiler. Fazlı Necip Bey'in aynı zamanda Bektaşi olduğu söyleniyordu. Selanik'e İstanbul'dan sürgün gelen, *Asır*'a ara sıra takma adla yazılar yazan ve oranın yazı heyetiyle çok samimi olan Posta İdaresi'nde kâtip, bir süre Emmanuel Karasu Bey'in bürosunda çalışmış, şimdi de seyyar postacılık yapan iri yapılı Talat Bey'in de mason ve Bektaşi olduğu söylentileri dolaşıyordu. Moiz, nedense Talat Bey'in göründüğünden çok daha önemli bir kişi olduğu inancındaydı. O kadar ki, Bayram'da cemaatin ileri gelenleriyle birlikte, vali Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanı sıra, Talat'ı da Kulekahvelerinde'ki mütevazı evinde ziyaret etmeyi uygun görmüştü. Talat'ın güler yüzü, samimi tavırları ve şakacılığının yanında hissedilen keskin zekâsı onu âdeta hayran bırakmıştı.

3 Ekim 1907

(...) Hâlâ herhangi bir mason locasına aza olma fikrinde ısrar ediyorum. (...)

Moiz Nihayet Hukuk Fakültesi'ne Giriyor / Evlenip Balayına Çıkıyor

21 Aralık 1907

Artık Hukuk Fakültesi'nin bir öğrencisiyim. Böylece yeni kariyerim, her gün biraz daha güç kazanacağa benziyor.

Moiz odasındaki tek koltukta oturmuş, uzun bir liste halinde verilen ders programıyla müstakbel hocalarının adlarını inceliyordu:

Cumartesi günü saat dört ila beş arası cezai hukuk; beşi çeyrek geçe ile altıyı çeyrek geçe arası da evlenme ve boşanma üzerine ders. Pazar saat dört ila beş arası kamu hukuku; beşi çeyrek geçe ile altı arası mecelle...

"İyi," diye mırıldandı, "hocalar da gayet iyiler..." Evlenme ve talak dersine Gümrük Müdürü Adil Bey, idari hukuk dersine Abdurrahman Nesib Bey, uluslararası hukuka Avukat Sadri Efendi. Başka kimler vardı? Vilayet Mümeyyizi Tevfik Efendi, Manyasizade Refik Bey. Bu sonuncusunu tanır, çok sever ve sayardı.

Genç adamın sevinçten içi içine sığmıyordu, artık kendisi de hakiki bir hukukçu olabilecekti. Zaten iyice azalttığı gece gezmelerine son verip kitaplara gömülecekti.

Hukuk mektebi, artık patlaması çok yakın olan ihtilalin yeni bir beşiği haline gelecekti. En sıkı İttihatçıların bu mektepte, 3. Ordu'da ve mason localarında barındıkları artık fısıltı halinde de olsa konuşuluyordu. Her şey giderek sanki aleni bir hal alıyordu. Moiz neredeyse her yerde; *Asır* gazetesinde, Ticaret Kulübü'nde, Selanik Kulübünde fakültede, kafelerde, Selanik'in sayısız idadilerinde İttihatçı bulunduğunu düşünmekteydi; dahası tanıdığı hemen herkesin Cemiyetten olduğuna kanaat getirmişti ve kendisini, işleyiş tarzını bilmekten çok uzak olduğu devasa bir makinenin, ufacık ama ayrılamaz bir parçası, kaderi kesinkes onunkine bağlı bir zerrecik gibi görüyordu. Zira Cemiyet içinde çok faal bir rol oynamaktan uzak, kendisine verilen tercümeleri itinayla yapıp teslim ediyordu. Daha fazlasını da pek arzu etmiyordu. Zaman zaman da güncesinin satırlarına yansıyan ve tabii sadece Matild'le ilişkisinden kaynaklanmayan bunalımlara düşüyordu.

29 Aralık 1907

...Ya hususi hayatıma ne demeli! Son derece sıkıcı, her türlü zevkten yoksun. Pek yalnızım, komşu ailelerin ve dostların eksikliğini gittikçe daha fazla duyuyorum. Ama istikbalimden çok emin olmadığım için çok mesafeli ve dikkatli davranmak zorundayım. Bu da hayatımı epey zorlaştırıyor ve beni bedbaht yapıyor. Hayat iğrenç, karakterim ise son derece tuhaf! Yoksa genelde insan tabiatı mıdır tuhaf olan?... Eğer hayatı-

mın baharında bu şekilde düşünüyorsam, ihtiyarlayıp bütün kuvvetimi kaybedeceğim zaman ne olacak? Bu sualin cevabı karanlık ve endişe verici...

1908 yılı da Moiz için pek neşeli başlamamıştı. İlk haftasını şiddetli bir griple yatakta geçirmiş, bu arada iç muhasebelere iyice dalmış, sosyal yaşamda ona köstek olan utangaçlığını, tembelliğini bir kez daha lanetlemişti. Matild konusunda ise artık geriye dönüşün mümkün olmadığını anlamış olmalıydı ki, bir daha defterine bu konuda artık uzun uzun yazmaktan vazgeçmişti.

Sadece evlendiğinde:

"31 Mayıs 1908'de evlilik töreni yapıldı," diye belirtmişti.

Moiz, geçici olarak da olsa bütün olumsuz düşüncelerinden sıyrılmış bir halde, uzun boylu gelinin, beyazlar içinde, amcasının kolunda kendisine doğru ilerleyişini hayranlık ve mutlulukla seyrediyordu. Genç kız o gün bir Yunan tanrıçasını andıracak kadar güzel ve heybetliydi. Topuz şeklinde topladığı parlak kestane rengi saçlarının üstüne bahar çiçeklerinden bir taç yerleştirmişti. Ham ipekten sade gelinliği, bütün çeyizi gibi Selanik'in en iyi terzilerinin birine, Matmazel Tamar Alaluf'e diktirilmişti...

Büyük yangından sonra yeniden inşa edilen bir mahallede, küçük ve bakımı kolay bir ev kiralamışlar, içine Matild'in ailesinin hediye ettiği birkaç parça mobilya ve bir banyo yerleştirerek evi rahat edilir bir hale getirmişlerdi...

Moiz birikmiş parasına kıyıp karısını balayına İstanbul'a götürmeye karar verdi. Hasköy'de yaşayan uzak akrabaların yanında kalıp payitahtı doyasıya gezmek istiyordu.

Kâh fayton tutup kâh vapura ya da kayığa binip Matild'le Kâğıthane ve Göksu'da sandal sefalarına; Tepebaşı, Taksim ve Osmanbey bahçelerine, Çamlıca sularına; Adalar'a gitmeyi, Beyoğlu gibi Avrupai bir eğlence merkezinde belki bir-iki tiyatro veya opera gösterisi seyretmeyi planlamıştı. Gerçi, tiyatro ve opera truplarının âlâsı, Selanik'e yılda en azından iki kere geliyordu. Ama İstanbul'da, Pera'da gösteri seyretmiş olmak, genç kadının en az bir yıl boyunca hasetle iç çeken arkadaşlarına gururla anlatacağı bir olaydı.

Aslında ayırdığı paranın bütün bu yüklü programı yerine ge-

tirmeye yetip yetmeyeceğinden de pek emin değildi. Bu endişesini taze geline evlenme töreninden sonra sinagogdan çıkar çıkmaz, asık bir suratla aktardı. Matild artık hayatını paylaşacağı adamın bitmek bilmez endişelerine ve karamsarlığına epey alışmıştı, biraz burukça güldü:

"Hele bir yola çıkalım, sonrası kolay. Niçin her şeyi kendine böyle dert ediyorsun?" dedi.

(...) Ertesi gün İstanbul'a balayına gittik! Hava çok kötüydü. Çok şiddetli bir fırtına gemiyi tehdit ediyordu. Neyse, Tanrı'ya şükür sağ salim limana varabildik. İstanbul'da saadet ve sevinçle dolu on iki gün geçirdik. Oradan ayrılmak çok zor oldu. Döner dönmez hayat mücadelesine yeniden başlamak zorunda kaldım. Şu anda hayatımda çok mühim olan üç mevzu mevcut. Birinci mevzu, L.B ile ortaklığım. Artık devam etmek istemediğini söyledi. Ben de aynı düşüncedeyim ve tek başıma çalışmanın daha iyi olacağına inanıyorum. Böylece tamamen hür olabileceğime inanıyorum. İkincisi, Kulüp (Ticaret Kulübü) *mevzuu da var. 60 TL'ye bir iş teklifi aldım, fakat büromu yandaki odaya taşımak şartıyla. Bir de Bay David Erera'nın teklifi var. Kendisi, beni bütün gün bürosunda çalışmak üzere işe almayı teklif etti, ben ona günde sadece iki saatliğine çalışmak gibi bir karşı teklif sundum. Bu işin olmasını canı gönülden arzu ediyorum. Birkaç hafta içinde, bu üç mevzuun akıbeti belli olacaktır, o zaman da durumumun ne olduğunu daha iyi anlayabileceğim.*

Ailemin sıkıntıları beni ciddi şekilde rahatsız etmektedir. Öncelikle ağabeyimin (adıma) verdiği 10 TL'lik garanti. Ablam Simhula'nın içinde bulunduğu sefalet. Annemin bitmek bilmez romatizma ağrıları ve onu Demir Hisar'ın kaplıcalarına yollamak mecburiyeti. En genç ablamın yürekler acısı durumu da cabası. Şu anda, hasta olan öbür ablam Palomba'nın hastane masraflarını da ödemeliyim. Ne diyelim, pek mesut değilim şu günlerde. Bu yükün altından nasıl kalkacağımı bilmiyorum. Neyse, sabır ve sebatla her şeyin hallolacağına inanıyorum.

Söz konusu sadece iş ve aile meseleleri değildi.

Her yeni çiftin yaşadığı balayının büyülü havasından gündelik hayata geçişteki o zorluğu, Moiz ile Matild de evlerine yerleştiklerinde yaşamakta gecikmediler.

Akşam geç saatte İstanbul'dan Selanik'e, evlerine gelir gelmez, bavullar ve denkler küçücük oturma odasının ortasına kondu. Kadife perdeler çekildi... Gaz lambalarının fitilleri alevlenip yakıldı. Ortalığı tatlı bir pembelik kapladı. İki genç, kendilerini Leon Bey'in hediyesi olan yumuşak sedire atıp birbirlerine sarıldılar. Ama bir süre sonra Moiz, Matild'in kollarını usulca boynundan çözerek etrafına endişeli bir bakış attı:

"Şu denkleri ve bavulları açıp yerleştirsek diyorum. Birlikte biriki saate kadar bitiririz işleri."

Fakat Matild esniyor, geriniyor, Moiz'e tekrar tekrar sokuluyor, ona sarılıyordu:

"Bırak şimdi bunları, yarın hizmetçiyle yaparız. Bence en iyisi, gidip yatmak. Yol yorgunuyuz..."

"Fakat etraf dağınık..."

"Dağınıksa dağınık, bizden başka gören yok. Haydi Moiz, gel yatalım, uykudan ölüyorum."

Aynı davranışı İstanbul'daki akrabaların evinde de sergilemişti Matild ve Moiz ona bir türlü söz geçirememenin sıkıntısıyla, "Kendi yuvamıza yerleşip evinin sahibesi olunca bütün bu kusurları mutlaka düzelecektir," diye düşünüp teselli bulmuştu.

O akşam da üstelemedi, kolunu karısının beline dolayıp yatak odasının yolunu tuttular.

Leon Bey, genç çifte güzel bir yatak odası takımı da armağan etmişti.

Büyük, yuvarlak fanuslu bir çift lambadan, oturma odasınınkine benzer uçuk pembe bir ışık yayılıyordu. Kocaman pirinç karyolanın baş kısmı parlıyordu. Pembe atlas yorganın içine girdiler. Moiz genç karısına tekrar sarıldı. İş ortaklıklarından, ailesinin dertlerine ve Matild'in iflah olmayacağa benzer dağınıklığına kadar bütün endişelerinin uçup gittiği ender anlardan biriydi. Tadını doyasıya çıkarmalıydı...

Ertesi sabah Moiz, Alyans Mektebi yıllarından bu yana alışık ol-

duğu gibi, işe gitmeden önce yarım saat kadar jimnastik yaptıktan sonra, soğuk suyla yıkandı, tıraş oldu, yakalığını taktı, kravatını bir başka özenle bağladı. Artık o evli barklı bir erkekti. Dedesi ve babası, evlendikten sonra *bonete*[1] denen başlığı takmışlardı. O ise, kapının girişinde duran fesini başına geçirdi. Bastonunu aldı. Yeni gelin hâlâ derin bir uykudaydı. Kocası onu uyandırmamak için kapıyı usulca kapattı.

Genç adam, dışarı çıkmadan önce, evlerine bizzat satın aldığı tek eşya olan çalışma masasının başına geçerek, kâğıda kaleme sarılmış, hiç yüksünmeden uzun bir liste hazırlamıştı. Bu, Matild'i gün içinde bekleyen işlerin listesiydi.

Heyhat! Akşam eve döndüğünde Matild'i, amca kızlarıyla yemek masasının başında buldu; hararetle kâğıt oynuyordu. Ev darmadağınıktı. Seyahat çantalarının çoğu açılmamıştı. Akşamleyin kondukları yerde, zavallı Moiz'e âdeta meydan okurcasına, kocaman ve siyah birer yaratık gibi duruyorlardı. Hizmetçinin pazardan aldığı sebzeler mutfağın bir köşesinde yığılıydı. Moiz de eve eli boş olarak gelmek istememiş, yüklü bir alışveriş yapmıştı. Ama şimdi, bu hengâmede, aldıklarını koyacak boş bir köşe bile bulamıyordu. Genç karısı, onu şen bir kahkahayla karşıladı.

"Kocacığım, yoksa başka kadınlara göz mü kırptın bugün? Bak bir tomar para kazandım oyunda, talihim kumarda böyle açıksa, aşkta kapalı olmalı, yengem hep öyle der."

Kadın kollarını kocasının boynuna dolayınca, amca kızları kıkırdayarak toparlandılar ve artık evlerine dönmek üzere yeni evlilerden müsaade istediler. Moiz'in öfke ve şaşkınlıktan neredeyse nutku tutulmuştu. Bu ne biçim kadındı böyle! Gözünün önüne vefakar anacığı, çalışkan ablaları ve yengesi geldi bir an için. Haham İzak'ın evinde kimseler boş durmazdı. Kadınlar gün boyu ya dikiş diker, nakış işler ya da hamur yoğurur, reçel yaparlardı... Hizmetçi falan da yoktu. Sadece, en zor ayak işlerine koşacak, onlardan daha da yoksul bir besleme bulunurdu evlerinde.

Derin bir iç çekti:

---

(1) Bonete: Yuvarlak şapka, bone.

"Bir sürü iş vardı yapılacak, bu sabah hepsini teker teker yazdım, niye yapmadın?"

"Kocacığım, benim doğru dürüst okumam yok ki! Benim gibi öksüz bir kızı Alyanslara kim yollar ki? Hep evde oturttular, evde alfabeyi öğrettiler birazcık, o kadar."

Moiz yeniden içini çekti:

"O halde ben sana daha fazlasını öğreteyim."

"Öğrenmesem de olur. Bak kâğıtların rakamlarını biliyorum, adımı ve soyadımı yazmayı da, evin eksiklerini de yazabilirim... Bu bana yeter de artar... Hem daha fazlasını bilmemem çok daha iyi! Bilirsem, bana yine böyle kargacık burgacık bir şeyler yazacaksın, içime fenalık gelecek."

Kocası, çaresizliğini ilan edercesine kollarını iki yanına açtı:

"Peki öyleyse, yarın Serez'e, evdekilere haber yollayacağım, bari Raşel ablam gelsin de sana yardımcı olsun, ev işi, yemek falan öğretsin. Zavallı kadını, çocuk doğuramadığı için kocası evden kovmuş, barınacak yer arıyor zaten."

"Gelsin! Ama ne olur hiçbir şey öğretmesin, kendi yapsın, ben hiç karışmam, saygıda da kusur etmem."

Moiz karısının yumuşacık teni tenine değiyor, genç kadının gözlerinde neşe ile tuhaf bir ürkeklik birbirine karışıyordu. Besbelli korkuyordu... Hem de bir değil, birçok şeyden... En başta da kendi ailesinin kadınlarının hiç şikâyet etmeden yüklendiği bütün vazifelerden. Korktukça da gülmeye, eğlenmeye sığınıyordu. Çocuk gibiydi, galiba da hep öyle kalacaktı.

On beş gün kadar önce Tanrı huzurunda nikâhları kıyılmıştı. Matild, sevmek ve korumakla yükümlü olduğu karısıydı artık. Onu olduğu gibi, günahı ve sevabıyla kabul etmeliydi.

"Tamam, öyle olsun!" dedi.

Dört-beş ay kadar sonra, Matild şiddetli bir griple yatağa düştü. Bu arada hamile kalmıştı. Telaş içinde yengesinden yardım istedi: Çocuk bakmaya henüz hiç hazır değildi. Serez'den dört gözle beklenen görümce henüz gelmemişti. Bu bebeği mutlaka aldırtmak lazımdı. Bayan Bendavid kalbinden hasta olan Matild'in sağlığını düşünerek fakat yine de büyük bir vicdan azabıyla boyun eğdi. Selanikli kadınların adını birbirlerinin kulaklarına fısıldadıkları bir

ebe kadına başvuruldu. Matild, çeşitli bitkilerden oluşan çaylar ve sıcak banyolar yardımıyla istemediği bu gebelikten kurtuldu. O sırada iş için şehir dışında bulunan Moiz, bunu dönüşünde öğrendiğinde sesini fazla çıkarmadı. Galiba kaderinin bir kısmına asla istediği gibi hâkim olamayacağını, ona söz geçiremeyeceğini artık anlamış ve kabullenmişti. Karısı şen kahkahaları ve uyumlu görünen şahsiyetine rağmen, hep bildiğini okuyacaktı. Onu kızdırmak hemen hemen imkânsız olduğu gibi, ondan her Yahudi kocanın beklediği itaati ve hamaratlığı da elde etmek mümkün olmuyordu.

* * *

Yıllar sonra Matild'in, gülerek, fıkra gibi kızına ve gelinine anlatacağı 'ilk tanışma', 'balayı' ve 'çocuk aldırtma' hatıralarını, ben, çifti ilerde birbirinden koparacak derin anlaşmazlığın ilk tohumları olarak gördüm. Ayrıca, belki de Moiz Kohen'in bunlara ses çıkarmaması, kimi zaman baş gösteren şaşırtıcı pasifliğinin bir göstergesiydi; iş hayatında ve siyasi girişimlerinde de ortaya çıkacak bir boyun eğmişliğin, çaresizliğin bir uzantısıydı...

* * *

Her şeye rağmen, Moiz'in, Matild'le onu sık sık ziyarete gelen amcası Leon, yengesi, amca kızları ve arkadaşlarından oluşan bu, alışık olmadığı neşeli ve sıcak ortamda kendini iyi hissettiği, akşamları eve dönmek için sabırsızlandığı günler oluyordu. İş hayatında da yeni bir sayfa açmıştı: Pepo Asael ve Yuda Rekanati'den ayrılmış, şimdi yeni bir ortaklık için Erera'yla bir anlaşma zemini hazırlıyordu. Ablası Raşel Serez'den gelmiş, evlerine yerleşmişti. Evin idaresini üstlenecek, sevgili kardeşi Moiz'e çocukluğundan beri sevdiği yemekleri pişirecek, onu şımartacaktı; Matild ise sabahları istediği saatte kalkacak, poker oynayıp keyfine bakacak fakat Raşel'in işlerine asla karışmayacak, evin gerçek hanımı Raşel olacaktı. Böylece gelin görümce bir ömür boyu sürecek anlaşmalarının temelini atmış olmanın huzuruyla gül gibi geçinip gidiyorlardı... Moiz de bu durumdan gayet memnundu. Fakat güncesinde belirttiği gibi, hâlâ arkadaşsızlıktan, "bir kafadarı olmayışından" yakınıyordu.

Bir başka sorunu da bir türlü üstünden atamadığı utangaçlığıydı:

13 Temmuz 1908

Bugün hiç keyfim yok. Bir kere daha hazırcevap olamadığımın farkına vardım. Bir dava sırasında, kendimi zor durumda buldum. Tam bir fiyasko oldu, hatta dinleyicilerin karşısında kıpkırmızı kesildiğimi itiraf etmeliyim. (...) Aynı gün iki genç avukat bir davada konuştular ve çok muvaffak oldular. Kendimi biçare, haset ve hüzünle dolu hissettim.

* * *

Kimilerini buraya aktardığım, güncelerini satır satır inceledim. Defalarca okudum. Bir ipucu aradım. Boşuna! Ne gariptir ki hazırlanmakta olan ihtilale en ufak bir değinme yoktu. Acaba hatıra defteri ele geçer korkusundan mı bu konuyla ilgili tek bir kelime dahi yazmıyordu, yoksa ilgisizliğinden mi? Belki tam da o dönemde o denli içe dönük bir şekilde yaşıyordu ki kendi küçük dünyasının dışındakileri ne görüyor ne de duyuyordu... Oysa izleyen yıllarda, Moiz Kohen Tekinalp'in 'yurt meseleleriyle' nasıl özdeşleştiğini görünce, insan böylesi bir kayıtsızlığa şaşmadan edemiyor...

* * *

Moiz Kohen kendi sorunlarıyla boğuşadursun, bütün Selanik, bütün arkadaşları sabah akşam olup bitenleri konuşuyorlardı, tabii fiilen eylemlere katılmadıkları zamanlar...

9 Haziran 1908'de İngiliz Kralı ile Rus Çarı'nın Reval'de buluşmaları, orada Makedonya'nın Batılı büyük devletler tarafından ameliyat masasına yatırılacağı korkusuyla, İttihatçılara artık 'harekete geçme' gerekliliğini hissettirmişti. İşe bir 'resmi eylemle' yani Cemiyetin merkez-i umumisinin, Manastır konsoloslarına Makedonya meselesiyle ilgili düşüncelerini içeren bir bildiri yollamakla başlamışlardı.

Ardından, Cemiyetin önde gelen üyelerinden Enver Bey'in enişte si, padişahın sadık kullarından olan, Selanik Merkez Komutanı

Nazım Bey'e yapılan başarısız suikast girişimi gelmişti. Bu girişimi, Cemiyetin Manastır şubesi üyelerinden Kolağası Niyazi Bey'in dağa çıkması izlemişti.

Bunun üzerine, Padişah'ın "İttihatçı gâvurlarını yola getirmek üzere" görevlendirdiği Şemsi Paşa, 7 Temmuz günü, padişaha misyonunu başarıyla tamamlanmak üzere olduğunu müjdeleyen bir telgraf çektikten sonra, Manastır telgrafhanesi merdivenlerinden inerken genç bir mülazımın silahlı saldırısına uğradı. Edilen iki el ateş onu ağır yaralı olarak merdivenlere yığdı. Kısa bir süre sonra da can verdi.

Olaylar zincirine takılan bu son halka, bütün dengeleri yeniden değiştirdi.

Artık iş iyice çığırından çıkmıştı ve bu kez 12 Temmuz'da Kolağası Niyazi'yi saraya jurnal eden Manastır alay müftüsü vuruldu...

İttihatçılara engel olacak hiçbir güç yok gibiydi.

İhtilal Oluyor / Gâvura Artık Gâvur Denmeyecek, Eşkıya Artık Kimseyi Doğramayacak

O günün farklılığı gazete satışında da kendini göstermeye başlamıştı: Her zamanki gibi *Asır*'ın idare binası önüne gelip aldıkları tomar tomar gazeteleri, "Haydi *Asır!*" diye bağıra çağıra sokaklarda satan çocukların yerini koca adamlar almıştı; ellerinde, koltuklarının altında gazeteleriyle oraya buraya koşuşarak, "Yaşasın Meşrutiyet," diye bağırıyorlardı. Adını değiştirmiş ve *Yeni Asır* olmuş gazetede, manşetten verilen haber şöyleydi:

> *Yaşasın Meşrutiyet. Arkadaşlar, kardeşler, beklenen, özlenen Meşrutiyet geldi. Kutlu ve mutlu olsun. Yaşasın Meşrutiyet.*

Yeni Asır'ın 22 Temmuz sabahı verdiği haber, 23 Temmuz sabahı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emriyle Manastır'da 'resmen' açıklanıp kutlanırken, Selanik'te, elektrik direklerine erkenden afişler asılmaya başlanmış, Cemiyet bu yolla halka çağrıda bulunmuştu. Ardından bir grup subay arabalarla şehri turladılar; her

sokağın başında konuşmalar yapıyorlar, giderek artan kalabalıktan da "Yaşasın millet, yaşasın vatan," gibi karşılık alıyorlardı. Bu arada şehir bayraklar, flamalar, çiçekten kordonlarla gelin gibi süsleniyor, bütün mağazalar istisnasız kapatılıyordu. Şehirlisi, köylüsü verilen talimatlar üzerine Konak meydanına akın ediyor, orada toplanıp resmi bir açıklama beklemeye koyuluyordu.

Fakat Manastır'da yapılan açıklama, Selanik'te, Saray'dan onay bekleyen Rumeli Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın çekimserliği yüzünden bir türlü gelmek bilmiyordu.

Yine de Konak Meydanı'nda unutulmaz anlar yaşanıyordu: Meydanda toplanmış dev ve coşkulu bir kalabalığın önünde, Rum ve Bulgar papazlarla müftü el sıkışarak halkları onlar gibi birliğe ve barışa çağırıyordu. Müslümanlar, Bulgarlar, Rumlar, Yahudiler el ele kol kola verip bu birliği, üzerinde "Yaşasın Meşrutiyet" ve dört köşesinde "Hürriyet, Adalet, Musavvat, Uhuvvet" yazılı olan kocaman kırmızı bir bayrağın etrafında kutluyorlardı.

Moiz bütün Selanikliler gibi kutlamaların merkezinde olmaktan, bütün *Yeni Asır* gazetecileri gibi olup bitenleri an be an yaşamış ve okura aktarmış olmaktan çifte bir gurur duyuyordu. Kalın gözlük camlarının ardındaki gözleri, sevinçten ışıldıyor, Hürriyet Meydanı adını almış olan Olimpos Meydanı'ndan bir türlü ayrılamıyordu; Abdülhamid'i Meşrutiyet'in ilanını tanımaya zorlayan tehdit dolu telgrafların Saray'a yollandığını biliyordu; amaca ulaşılması an meselesiydi. Meydan, meydana bakan bütün balkonlar, hatta evlerin damları, hıncahınç insan doluydu. Konuşmacılar Türkçe, İspanyolca, Rumca, Fransızca, Bulgarca, içeriği hemen hemen birbirinin aynı, demeçler veriyorlardı.

"Bütün halklar arasında kardeşlik istiyoruz..."

"Din mezhep farkı yok, hepimiz biriz."

"Yaşasın vatan... Yaşasın hürriyet!"

"Rum, Yahudi, Bulgar yok, Osmanlı var..."

Dinleyenler arasında bu sözleri tam anlamayanlar da vardı...

"Ne diyor bu adam, Rum, Yahudi, Bulgar yok muymuş artık? Allah Allah! Bu ne tuhaf iştir böyle? Nereye kaçıp gitmişler ki bir gün içinde?"

"Hiçbir şey anlamamışsın. Hepsi buradalar, buradalar ama

Kanun-ı Esasi tekrar kabul edildiğinden, artık onlara sadece Osmanlı diyeceğiz."

"Tövbe tövbe, yani, artık gâvura gâvur diyemeyecek miyiz?"

"Aynen öyle."

Selanik Kulübü balkonları, bu kadar çok sayıda ateşli hatibi daha önce konuk etmemişti. Şehir gece yarısı hâlâ coşkudan çınlıyordu. Orkestra Beyaz Kule'nin dibindeki büyük kafenin terasında, Fransızların milli marşı Marseyez'i çalıyordu.

Rumeli Genel Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, nihayet sadrazamdan Kanun-ı Esasi'nin ve Meşrutiyet'in yeniden kabul ve ilanına dair bir telgraf aldığında tarih 24 Temmuz, saat sabahın ikisiydi. Paşa, yine de sabırsızlıkla beklenilen bu kararı açıklamak için sabahın dokuzunu bekledi. Bu tarihi sözlere ve hiç durmadan yankılanan marş namelerine yüz bir pare top atışı karıştı.

Yabancı gazeteler olaya geniş bir yer ayırırken, *Yeni Asır* gazetesinde Fazlı Necip'in:

> *Dün akşam tam gece yarısı vasıl olan telgrafla Kanun-ı Esasi'nin mevkii tatbike konduğu ilan edildi. (...) Nutuklar, dualar okundu. (...) Sevgili hür vatandaşlar: Şimdi mukaddes vatanın yaralarını tedavi etmek zamanıdır. (...) Avrupa Osmanlıları alkışlıyor. (...) Bugün hürüz... Mesut olacağız. İstikbal bizimdir.*

satırlarıyla başlayan uzun ve coşkulu makalesini, Moiz büyük bir beğeniyle ve ilk kez müdürüne ciddi bir hayranlık duyarak okumuştu.

İzleyen günlerde, kısacık bir süre önce hayal bile edilemeyecek sahnelere şahit olunulacaktı:

Hahamlar, rahipler ve imamlar faytonlarda kol kola boy gösteriyorlardı.

Masonlar, evet bizzat onlar, önlüklerini ve amblemlerini kuşanmış halde bayrakları rüzgârda dalgalanırken alkışlar arasında geçit yapıyorlardı. Makedonya Risorta Locası'nın büyük üstadı avukat Emmanuel Karasu da bir konuşma yapıyor ve localarının İttihat ve Terakki'yi başından beri desteklemiş olduğunu söylüyordu.

Masonların geçidinden daha da şaşırtıcı bir görüntü, yüzleri

açık sokağa çıkan Hıristiyan ve Yahudi kadınlardan meydana gelen bir yürüyüş koluydu... Hatta aralarında Müslüman kadınlar olduğu da söyleniyordu.

"Bütün milliyetlerden çete reisleri, komitacılar kartal yuvalarını bırakıp düze iniyor, pazarlara doluşuyorlar. Türk zabitleriyle kucaklaşıyorlar, birinin sakalı ötekinin sırmalı göğsünde... Bunu gözlerimle görmeyip de Avrupa gazetelerinden okusaydım hayatta inanmazdım!" diye anlattı Moiz evdekilere, tabii eve uğramaya vakit bulduğunda.

Matild, kocasının karmakarışık gibi görünen sözlerini duyunca, güzel gözlerini kocaman açtı:

"Haydutlardan mı bahsediyorsun Moiz? Büyük amcamı dağa kaçırıp katledenlerden mi?"

"Eyvah!" diye söze karıştı Raşel, şimdi de buraya kadar gelip bizi doğramasınlar! Kaçırdıkları insanların kulaklarını, burunlarını, parmaklarını kesip ailelerine yolladıklarını duymuştum!"

Moiz derin bir nefes alarak, iki cahil kadına olup bitenleri anlayabilecekleri şekilde anlatmaya çalıştı:

"Hiçbir uzvu kesmeyeceklerine, artık hiç kimseyi doğramayacaklarına sağda solda yeminler ediyorlar işte! Hatta, itaat işareti olarak Konak'a gelip silahlarını orada bırakıyorlar. Daha ne yapsınlar?"

Ne Raşel ne de Matild ikna olmuşa benziyordu:

"Selanik'in hemen bütün sokakları, Rum andartesler'i[1] ve Bulgar komitacıları gibi, her türlü eşkıyayla dolu desene!... Matild kuzum, duydun mu, sakın tek başına sokağa çıkayım deme! Ben de çıkmayacağım! Moiz bize biraz erzak getirirsin!"

Moiz çaresiz, iki kadına kuşatma altında olmadıklarını anlatmaktan vazgeçip gidip yattı. Kaç zamandır doğru dürüst uyku uyuyamıyordu.

Journal de Salonique gazetesindeki ufak bir haber, Moiz'in de en sonunda bu olağanüstü günlerde seyirci kimliğinden sıyrıldığının kanıtıdır:

---

(1) Rum andartesler: Yunanlı milli çeteciler.

27 Temmuz - Moiz Efendi Kohen, Ticaret Kulübü'nün balkonundan, Olimpos Meydanı'ndaki kalabalığa hitaben bir nutukta bulundu.

Konuşmasını takiben Ermeni cemaatinin temsilcileriyle Rum cemaatinin temsilcileri zeytin dallarına tutturdukları fenerlerle resmi geçit yaptılar.

Bizzat kendisi de, defterine aşağıdaki notu düşmüştü:

28 Temmuz 1908

Yazmayalı ne büyük değişiklikler oldu. Memlekette barışçı bir ihtilal yaşadık. Kanun-ı Esasi kabul edildi. Eminim ki, bu değişiklik benim istikbalime de tesir edecektir.

Her türlü süs ve duygudan yoksun iki satırla anlatmıştı Moiz Kohen olup bitenleri. Sanki olayın olağanüstü önemi, onun neredeyse bir tutanak gibi sunulmasını gerektiriyordu...

Fakat ilerde yabancı bir dergiye ilk uzun makalesini verdiğinde, aynı günleri anlatırken Serez hahamının oğlu Moiz bambaşka bir üslup kullanacak, eski Ahit'ten benzetmelere başvuracaktı:

Bütün Türkiye'yi heyecan-ı azim kapladı. Zamanlar değişti. Bir cihanın sonu gelmişti. Yeni semavat ile yeni bir zemin doğacaktı. Genç Türkler'in kelam-ı müncisi büyük bir mucize izhar etmişti. Bu kelam-i münci, ovada dağılmış kuru kemikleri yaklaştırıp Hızkıyal Peygamberin bahsettiği dört rüzgârı üfleyerek, anlar üzerine ruh getirip diriltmiş ve anlardan büyük cünüd olmuştu. Ve İş'aya Peygamberin ahbarı vechile ümmetin necat bulanları toplanmışlar, gelmişler ve yaklaşmışlardı.

Öngördüğü gibi Meşrutiyet'in ilanı, Moiz Kohen'in hayatında olumlu değişiklikler yaratacaktı. Moiz belediyenin birçok komisyonuna dahil edilmişti.

Ya kendisi gibi, ama kendisinden çok önce, Cemiyetin kuruluşunun ilk yılından beri bu özgürlük serüvenine gönül vermiş kimi dindaşları, arkadaşları? Onlar gösterdikleri cesaretten dolayı tabii ki çok daha önemli görevlere atanmışlar ya da atanacaklardı. Mesela, Makedonya Risorta Mason Locası'nın büyük üsta-

dı Emmanuel Karasu, şimdiden Selanik Mebusu, Nesim Mazliyah, bütün Selaniklilerin tanıyıp sevdiği, Polis Mektebi'nin idare ve kapitülasyonlar hocası, o gözüpek Nesim ise İzmir mebusuydu, ayrıca yeni çıkmaya başlayan *İttihat ve Terakki* gazetesinin yazı kurulunu girmişti... Bu genç adamlar ve daha başkaları için ilerde daha da önemli görevlerden bahsediliyordu. Evet ama, onların Cemiyetin gizlilik dönemindeki faaliyetleri, Moiz'inkilerle kıyaslanacak gibi değildi. Onlar kimi zaman hayatlarını tehlikeye atarak İttihatçıları Meşrutiyet'in yeniden kabulüne kadar kayıtsız şartsız desteklemiş, Cemiyet ile âdeta özdeşleşmişlerdi?...

Bunun bilincinde olan Moiz, herhangi bir burukluk hissetmiyordu. Zaten bambaşka bir âleme dalmıştı.

Dine Dönüş / Kararsızlık Dönemi / 31 Mart Vakası / Matild'in Canı Sıkılıyor

3 Ocak 1908

(...) Eskilerde kalmış ruhsal durumum sanki yeniden uyanıp canlandı... Dini hayatı, haham hayatını, din kurallarını tamamen unutmuştum. Oysa bu son günlerde Yahudi şeylere karşı belli bir meyil duymaya başladım. Bu ortamın insanlarıyla münasebette olduğum vakit İbranice konuşma fırsatım bile oluyor.

Artık kamu işlerinde faaliyetlerimi ikiye katlayarak başkalarına, yani kendime faydalı olmaya kesin kararlıyım. (...) Avukatlık kariyerime gelince çok yavaş ilerlemekteyim.

Şu son aylarda, Hukuk için terk etmiş olduğum gazeteciliğe tekrar döndüm. Bir süre Asır'da çalıştıktan sonra, şimdi İttihat ve Terakki *gazetesindeyim. Bir ay boyunca orada çalıştım ama şimdi gazete İstanbul'a nakledilecek. Belki de gazetenin Selanik muhabirliğini yaparım. Her neyse, durumumda temel bir değişiklik vuku buluyor; umarım* Asır*'a yeniden işe alınırım. Fakat açıkçası hangi istikamette çalışacağım konusunda çok kararsızım. (...)*

Fazlı Necip'le ilişkileri hiçbir zaman pek sıcak olamamıştı: Zira patronunun beğendiği tarzda 'sanat eserleri' meydana getirmeyi aklının köşesinden geçirmiyordu. Fazlı Bey de Moiz kendisine somut bilgiler, tasvirler, rakamlarla dolu makaleler sunduğunda yüzünü buruşturuyor ve küçümseyici bir edayla "Bu bir çöp," dercesine, "Bu kupkuru bir haber," diye mırıldanıyordu. Yazısı basılsa da Moiz'in hevesi bu küçümseyici tavırlar karşısında uçup gidiyordu. Böylece aralarına gitgide tam bir anlaşmazlık yerleşmiş, sonunda Moiz'den kibarca istifa etmesi istenmiş, genç adam da hukuk mektebine girişini fırsat bilerek bunu memnuniyetle kabul etmişti. Ama gel gör ki; zaman içinde Moiz Kohen yazı işleri masasını, mürekkep kokusunu, iş arkadaşlarıyla sohbetlerini, tartışmalarını özlemeye başlamıştı. İşyerinde ve evinde gittikçe uyuştuğunu, 'fikir hayatından' koptuğunu hissediyordu. Bir yandan *Yeni Asır*'a yeniden yaklaşmaya çalışırken, bir yandan da Cemiyetin çıkardığı *İttihat ve Terakki* gazetesinde makaleleri basılmaya başlanmıştı.

26 yaşındaki genç avukat adayı, mesleki hayatını hiç bu kadar askıda ve belirsiz hissetmemişti. Düşüncelerini paylaşacak, danışacak kimsesi de yoktu. Serez'deki ailesi ondan sadece para bekliyordu, ki o da başka bir sıkıntı kaynağıydı. En genç ablası Raşel, kardeşine aşırı hayranlığından dolayı, her dediğini saygıyla onaylamaktan ileri gidemiyordu. Karısına gelince, cehaleti ve ilgisizliği aralarında hiç kapanmayacak, gitgide derinleşecek bir uçurum oluşturuyordu... Bunda belki kendisinin de sorumluluk payı vardı. Genç kadını dinlemeyi, onunla bir şeyleri paylaşmayı hiçbir zaman denememişti. Matild ağzını açtığı ve herhangi bir konuda fikir beyan ettiğinde kocası yüzünü gayri ihtiyari buruşturuyor, sert bir sesle, "Saçmalama!" diyordu. Bunu, artık farkına bile varmaksızın bir alışkanlık haline getirmişti. Matild, bu sert müdahaleler karşısında birkaç kere kızarıp bozarmış, hatta ağlamış, sonunda müdafaayı Moiz'in 'ruh gıdası' olan değerli edebi faaliyetlerini yok saymakta veya onlarla alttan alta alay etmekte bulmuştu.

Moiz de çaresizce, hayatının hiçbir döneminde yapmadığı ve yapmayacağı kadar kâğıda kaleme sarılıyor, bütün dertlerini, endişelerini, tereddütlerini defterine o ince süslü yazısıyla yazıyor, sonra itinayla kilitliyor ve kilidini kösteğine asıyordu.

8 Ocak 1909

Gazetecilik konusunda çok kararsızım. Avukatlık mesleğine gelince, o da pek güven verici değil. Çok büyük bir tereddüt içindeyim, çünkü görüyorum ki bir meslekte başarılı olabilmek için insan kendini tamamen ona vermeli. Ama hangisini seçmeli? Belki de ikisini! Hem iyi bir avukat hem de iyi bir gazeteci olabilmek için, çok çalışmak lazım.

Kamu hizmeti de beni çok ilgilendiriyor. Bence hep başkalarının saadeti, iyiliği için çalışmalı. Yine de bu konuda çok dikkatli olmalı ve ününe leke sürdürtmemeli.

Şu bitmek bilmez diploma meselesi için İstanbul'a gitmek üzereyim. Bu diplomanın alınması, belki bana hayat mücadelesinde tutturacağım istikamet hakkında bir karar almama yardımcı olacaktır.

2 Şubat 1909

Bu son günlerde ruh halimde çok önemli bir değişiklik meydana geldi. İstanbul'a gittim ve on beş gün kadar Siyonist bir ortamda bulundum. Şimdi görüyorum ki Siyonizm benim için yeni bir faaliyet sahası olabilir. Pek çok hizmette bulunabilirim bu vesileyle. Ama çalışmaya başlamadan önce, kamuoyunu mutlaka aydınlatmak lazım.

Gazete kurma projesi de çok iyi yolda, Yakın Dostlar Kulübü'nde pek çok kişi bu işe sıcak bakıyor. Umut ediyorum ki; dışarıdakiler bize kapitali temin edeceklerdir.

(...) Hem Yakın Dostlar Kulübü'nde, hem Osmanlı Kulübü'nde, hem de Fenelon Kulübü'nde konferanslar vermeyi tasarlıyorum. Her ne olursa olsun, insan harekete geçmeli, atalet içinde kalmamalıdır.

İstikbaline karar vereceği bu geçiş döneminde, avukat diplomasını sabırsızlıkla bekleyip bir süre önce öfkeyle terk etmiş olduğu *Asır* gazetesine yeniden alınmak için can atarken, bir yandan da çok farklı bir alana el atmaya hazırlanıyordu: Genç Moiz Kohen'in ilk 'köklere dönüşü' diye adlandıracağımız, İstanbul'daki Siyonistlerle kurduğu ilişkiler, önemli bir projenin şekillenmesi-

ne yol açmıştı: Bu da Selanik'e, Siyonist Banka'nın üyelerini getirtmekti... Ayrıca, halen *Asır*'a alınmayı beklerken, güncesinde sözünü ettiği Yakın Dostlar Kulübü'nün yayın organı olacak bir gazetenin kurulması için de çok çalışıyor, yine aynı kulübün madden destekleyeceği bin kadar talebe alacak bir mektebin kuruluşunun fikir babalığını yapıyordu. Hayata geçme ihtimali çok yüksek olan bu projelerin ona, yıllardan beri o kadar hasretle beklediği 'popülerliği' sağlayacağına inanmıştı.

Moiz Kohen meslek seçimi, kulüplerdeki gönüllü faaliyetler, Siyonistlerle yakın ilişkiler gibi sorunlara dalmış, Ticaret Kulübü'nün yakın bir gelecekte lağvedileceği için de kaygılanırken, Osmanlı Devleti yeni ve çok önemli bir darbeyle, 31 Mart Vakası'yla sarsılacaktı...

Hamursuz Bayramı'ydı. Moiz ile Matild akşamüstü Bendavidlere *seder*'e[1] gitmişlerdi. Genç adam yemek sonrası Cemiyetin Selanik kolunun merkez-i umumisine uğradı. İstanbul'da olup bitenleri orada heyecan ve telaşla konuşanlardan yarım yamalak da olsa öğrendi: İstanbul'da isyan vardı, alaylı askerler mektepli zabitleri öldürüyordu, isyancılar şeriat istiyorlardı...

Selanik'teki İttihatçılar ise hemen İstanbul'daki isyana karşı harekete geçtiler. Olaylar yıldırım hızıyla gelişiyordu.

İsyanı bastırmak için İstanbul üzerine yürüme kararı alındı.

Taşranın genci, yaşlısı heyecan içinde alelacele meydana getirilen askeri birliğe katılmak üzere akın akın geliyorlardı.

Selanik hürriyet için ayaktaydı...

O heyecanlı günler *Journal de Salonique*'de, oldukça romantik, bir o kadar da canlı bir anlatıyla, şöyle yansıtılıyordu:

> *Bahar o yıl erken gelmişti. Gökyüzü iyice berraklaşmış, nisan ayına has o göz kamaştırıcı ışıkla parıldıyordu; ağaçların dallarında tomurcuklar patlamış, kimileri yemyeşil yapraklara, kimileri ise çiçeğe dönmüştü. Bir yıl önce, bütün bir halkın istibdat zincirlerini kırarak yeni bir yaşama doğru yol aldığı, âdeta yeniden doğduğu o Temmuz günleri henüz zihinlerden silinmeden,*

(1) Seder: Hamursuz Bayramı'nın ilk akşamı. Ayrıca 'düzen' anlamına geliyor.

yeniden yaz olacak, yeniden ateş gibi yakıcı günler yaşanacaktı ama hemen harekete geçilmezse, gelecek olan Temmuz, öncekinin umutlarını boşa çıkarabilir, ekilen tohumlar beklenilen hasadı vermeyebilirdi.

Askeri kışlalar Selanik Körfezi'nin tam karşısında, geniş ve heybetli binalar şeklinde yükseliyor, önlerindeki talim alanı ise yumuşak bir eğim şeklinde, Sayfiyeler semtine kadar uzanıyordu. Askeriye'nin hemen sağında yer alan tırabzanlı merdivenlerden askeri malzeme ve silah depolarına çıkılıyordu. O günlerde merdivenlerde hiç bitmeyen bir hareket, bir kaynaşma göze çarpıyordu. Bıyıkları yeni terlemiş gencinden, yaşlılık sınırına dayanmış olgun insanına kadar, bir sürü erkek, elleri boş halde basamakları tırmanıp kollarında paket paket üniformalar, süngüler, tüfekler, fişeklerle inerlerken uzun ve karanlık bir sıra oluşturuyorlardı...

Binaların etrafında ve önlerindeki meydanda ise henüz silah alamamış olanlar toplanmış, sıralarını bekliyorlardı... Bu kalabalık kitle şaşırtıcı derecede sessiz ve sakindi. Gönüllülerin İstanbul'a yol alacak olan orduya katılımları derin bir sükûnet içinde gerçekleşiyordu.

14 Nisan Çarşamba gecesi, saat 01'de bütün tedbirler alınmış, bütün hazırlıklar tamamlanmıştı.

Ertesi gün de ilk askeri konvoy Çatalca'ya doğru hareket ediyordu. Moiz çalıştığı Ticaret Kulübü'nün penceresinden gidenleri izledi:

Selanik şehrinin güneşli rıhtımında sürekli olarak marş nağmeleri yankılanıyordu; süvarilerin arkasında, durumun olağanüstü önemi yüz hatlarına sinmiş insanlardan uzun bir piyade konvoyu yer alıyordu. Bunlar günler boyunca silah ve üniforma tedarik etmek için deponun merdivenlerini çıkan gönüllülerdi. Bu öncü gücün içinde kolağası rütbesiyle yer alan Mustafa Kemal Bey bu orduya "Hareket Ordusu" adını vermişti.

Ardındaki Ana Kuvvetler de, 3. Ordu Komutanı Mahmud Şevket Paşa ile birlikte yollardaydı.

Tüm geride kalanlar, ordunun İstanbul'a gidişini Ayastefanos'da[1] toplanan Mebusan ve Ayan meclislerinin görüşmele-

(1) Ayastefanos: Bugünkü Yeşilköy.

rini ve aldıkları kararları, Abdülhamid'in hal'edilişini ve kardeşi Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılışını gazetelerden günbegün izlediler.

Göğüsler yeniden kabardı, dudaklarda, "*Kimdir onlar, kimdir onlar.../Hareket ordusu, hareket ordusu...*" diye başlayan bir marşın nağmeleri yankılanır oldu.

* * *

Moiz bu olağanüstü durumda sadece seyirci kalmış olmaktan belki eziklik duymuştu. Belki de yeni kazanılmış hürriyet, adalet, uhuvvet bir kez daha elden gidecek diye korkmuştu.

Her neyse, 31 Mart Vakası'yla ilgili güncesine sadece bir satır ayırmıştı.

21 Nisan 1909

(...) Memleketimiz allak bullak oldu. (...) Tekrar Yeni Asır'*dayım.* İttihat ve Terakki'*deki faaliyetlerimden henüz para almıyorum. Bu da olacak...*

Şöhretim gün geçtikçe artıyor. İyi yoldayım. Annem ile babam benden çok para istiyorlar; bu istekleri kökünden kesmek cesaretini göstermek lazım.

Yıllar sonra, ölüm döşeğinde, etrafındakilere 31 Mart Vakası'nı büyük bir heyecan içinde ve daha ayrıntılı biçimde anlatacaktı.

* * *

Moiz başını çalışma masasından kaldırdı. Lambanın yumuşak ışığında iğneyi kâh parmağına, kâh kumaşa batırarak beceriksizce dikiş diken Matild'in yüzü asıktı, üstüne üstlük gözlerinden yaşlar süzülüyordu.

"Neyin var karıcığım?"

"Canım sıkılıyor. Evde oturmaktan bunaldım. Gezmek istiyorum."

Moiz kaşlarını çattı, bir süre düşündü, karısının derdine çare aradı:

"Gez karıcığım, gez, ablamı da yanına al, komşulara git; fark ettim ki sen hiç gitmiyorsun, hep onlar geliyorlar."

"Öyle değil, seninle gezmek istiyorum. Kaç zamandır evliyiz, akşamları eve geldiğinde ya odana girip kocaman kitaplar okuyorsun ya da yazı yazıyorsın. Tamamıyla çekilmez bir insan oluyorsun! Ha, bir de şu kilitli tuttuğun deftere gizli gizli bir şeyler karalıyorsun. Odanda okumak ve yazı yazmakla meşgul olmadığın zaman da, kulüpte arkadaşlarınla herhalde şu Meşrutiyet işini konuşuyorsunuz. Yok efendim padişah bilmem neyi imzalamış, yok efendim vazgeçmiş... Sonra kulübün meselelerini tutturuyorsun; aman gazete çıkaralım, aman mektep yapalım! O da yetmiyormuş gibi, müşterilerini ve davalarını düşünüyorsun. Yalnız kulüplerde mi? Arkadaşlarınla sağda solda, kafelerde toplanıp kafayı çekip çekip konuşuyorsunuz bütün bu saçmalıkları. Çok işe yarayacakmış gibi!... Kafan hep bunlarla dolu, ailen umurunda bile değil!"

Genç kadın sinir krizinin eşiğine gelmiş, konuştukça konuşuyordu. Besbelli çok doluydu.

Moiz ise bu son yıllarda hayatının yegâne amaçları olmuş meselelerin, davaların bu kadar cahil bir şekilde özetlenmesine sinirlendiyse de belli etmemeye çalıştı. Karşısında duran kadın güzeldi, bu dünyada yapayalnızdı, tek dayanağı kocasıydı, üstelik çocuk bekliyordu. Bu düşünceler genç adamı epey duygulandırıyordu. Ne var ki evliliklerinin, şimdikinden farklı seyredebileceğini hiç düşünmemişti. Anası ve babası çok mu gezerlerdi gençliklerinde? Annesi gün boyu ev işlerine koşturur, sonra haham İzak geldiğinde büyük bir saygıyla kapıda karşılar, ayaklarını yıkardı. Hiçbir zaman ona, Yahudi geleneğine uygun şekilde, *Sinyor*'dan başka bir adla hitap ettiğini duymamıştı Moiz, 'sen' diye konuştuğunu da... Artık; çamaşır, bulaşık, hamur açma, yer süpürmeyle geçen bütün bir hayatın sonuna doğru, vücudu romatizmadan tamamen bozulmuş, oğlundan kendisini kaplıcalara göndermesi için medet umuyordu. Hayatta tek beklentisi, mutluluk umudu buydu.

Ama zaman değişiyordu. Evlenmiş olduğu bu genç kadın, işine gelmeyen bir şeyler olduğunda "Moiiiiz" diye bağırıp sitem etmekten hiç çekinmiyordu. Şimdi de 'gezmek' istiyordu...

Aslında Moiz de eğlenmeyi severdi. Sadece şimdiye kadar buna ne vakti, ne parası yetmişti.

Karısına anlayışla baktı, tebessüm etti:

"Bu akşam seni Yeni Rıhtım'a götüreyim. Yeni inşa edilen otellere uğrarız; Roma Oteli'ne, Splendid Palas'a... Beyaz Kale Gazino'sunda da sinema oynatıyorlarmış. Seyretmeye gideriz istersen..."

Matild bir çocuk sevinciyle hazırlanmaya başladı. Kocası uyarmadan edemedi:

"Aman sıkı giyin, en kalın şalını al, akşamları henüz serin. Bize Alyans'ta ne öğretmişlerdi biliyor musun? '*En Avril n'otez pas un fil / En Mai faites ce qui vous plait.*'"(1)

Alyans Mektebi, Moiz ve onun gibi nice Yahudi çocuğa atasözleri öğretmenin yanında kendilerini hayat boyu terk etmeyecek bir hayat felsefesi ve Fransız diliyle kültürüne sonsuz bir hayranlık aşılamıştı.

Alyans Mektepleri'nin Öğretileri

Hayatın önemli dönemeçleri genellikle bir yolculuk heyecanıyla başlar.

Ufak tefek esmer çocuk başında takkesi, bir elinde kumanyası, diğer eli baba dostunun eline sımsıkı yapışmış, üçüncü sınıf vagonda yükler ve denkler arasında kendine zar zor bir yer arıyordu. Yanındaki adam elini çekti ve iki-üç parça esvabının, *tefilim*'lerin,(2) *talled*'in(3) ve dua kitabının sıkıştırıldığı bohçasını da yanına vererek, ikinci sınıfa doğru yönelirken, "Sen şuracıkta uslu uslu otur bakalım, fakat yaşlı birileri gelirse, derhal kalk ve yerini ver. Artık Selanik garında görüşürüz. Aman dikkat et, kaybolayım deme! Oraları çok büyüktür, çok da kalabalıktır," diye tembih etmeyi de unutmadı.

Moiz hüzünle başını salladı. Aklına geride bıraktığı tüm sevdikleri geldi. Dedesi ona gitmeden önce hediye ettiği *tefilim*'leri ve

---

(1) Nisan'da üstünüzden bir iplik dahi çıkartmayın, Mayıs'ta istediğinizi yapın.

(2) Tefilim: Dua ederken başa ve kollara sarılan bir tür kayış.

(3) Talled: İbadet ederken omuza atılan şal.

talled'ini titreyen elleriyle uzatırken, gerekli gördüğü izahatı vermişti:

"Bak, bu kayışların üstündeki küçük kutuların içinde Tanrı'nın buyrukları yazılıdır. Sen onları, ibadet ederken başına ve sol koluna saracaksın; çünkü kitabımız şöyle der: 'Tanrı'nın emirlerini koluna bağlayacaksın ve gözünün önünde olacaklar.' Şala gelince, püsküllerindeki boğumlarda rakamlarla yine Tanrı'nın adı vardır... Bu armağanlarımdan, ilk defa on üç yaşına basıp yetişkin bir cemaat adamı olacağın zaman faydalanacaksın. Bunu görmeye ömrümün vefa edeceğini zannetmem. Tanrı her daim beraberinde olsun..."

Bu uzun konuşmayı gözleri dolarak dinleyen Moiz, eğilip yaşlı adamın elini öpmüştü. Ondan başka kimseyle doğru dürüst vedalaşmaya vakti olmamıştı. Oysa kimi bir daha ne zaman göreceği, hatta görüp görmeyeceği bile belli değildi. Ablaları evlenip yuvayı bir bir terk edecekler, belki Serez'de, belki Serez yakınlarında Kavala veya Ksanti gibi bir başka Rumeli kasabasında çoluk çocuğa karışacaklardı. Ağabeylerin de ne yapacakları belli değildi. Zira Serez cemaati küçük bir cemaatti. Gittikçe de küçülüyordu. Son yıllarda ölümler doğumlardan fazlaydı. Hayatlarını paylaşacak bir eş, istedikleri gibi iş imkânı bulamayan gençler komşu şehirlere, Selanik'e, hatta bazen İstanbul'a göç ediyorlardı.

Oğlu evden çıkmadan önce, tıpkı *meldar*'a gittiği gün yaptığı gibi, babası elini başına koymuş ve alçak sesle dualar fısıldamıştı. Sonra beklenmedik bir harekette bulunmuş, eğilip alnından öpmüştü. Moiz babasının kokusunu solumuş, ne yapacağını şaşırmıştı; babası tarafından hayatında ilk defa öpülüyordu.

Şimdi, onu Selanik'te bekleyen meçhul geleceğe götüren trende yapayalnız ve korku doluydu.

Ve... Bir kez daha, kendini ağabey ve ablalarından 'farklı' hissediyordu. 'Onlar' hep bir arada Serez'de kalıyor, o ise uzaklara Selanik'e gidiyordu. Tıpkı yıllar boyunca, 'onlar' *meldar*'a giderken, annesiyle evde kaldığı, 'onlar' aynı odada yatıp aralarında gülüp şakalaşırken, odasını, hasta yaşlılarla paylaşmak zorunda kaldığı zamanlardaki gibi...

Bu farklılıktan dolayı bir kez daha kendini huzursuz hissetti. O

anda birileri yanına yaklaşıp adını sorsaydı, hiç tereddütsüz, daha küçükken Serez'de yaptığı gibi ağabeyinin adı olan Samuel diyecekti. Zira, o an, uzaklara giden Moiz değil de, ailesiyle birlikte kalan Samuel olmayı her şeyden çok istiyordu.

O zamanlar Serez'den Selanik'e trenle gidiş epey zaman alıyordu. Küçük Moiz bu uzun ve yorucu yolculuktan sonra, kalabalık ve gürültülü kocaman bir kente varışını, mihmandarıyla bir faytona binip Alyans'a gelişini, mektep müdürünün elini öpüşünü, kalabalık bir çocuk grubunun içinde başı öne eğik, yanakları al al olmuş şekilde yer alışını bir rüyadaymış gibi yaşayacaktı.

Selanik'teki, erkeklere mahsus Alyans Mektebi iki katlı bir konaktı. Kocaman bir avlusu, çeşitli bitkilerin fışkırdığı bir bahçesi, geniş ve heybetli bir mermer peronu vardı; geniş koridorları, havadar, yüksek tavanlı dershaneleriyle, haham İzak'ın tabiriyle bir 'saray' gibiydi... Daha önce, iki odalı mütevazı evinden ve Arabacılar mahallesinden hiç çıkmamış olan çocuk, ilk defa karşılaştığı o görkem karşısında, kendini ilk zamanlarda bir böcek kadar küçük ve önemsiz hissetmişti.

Müdür ve hocaların çoğu, Fransız kültürünü her şeyden üstün gören Alzas kökenli Fransız Yahudileriydi.

Çocuklar, onların farklı bir şiveyle hızlı hızlı konuşmalarına Selaniklilere has alaycı mizaçla gülmekten geri kalmazlardı. Yine de o şivelerini, genizden söyledikleri "r"lerini taklit etmeye çalışırlar, nutuklarında yer alan "Arkadaşlar, selam! Bu mekânda size bilgiyi ve medeniyeti sunacağız... Aydınlanma güneşinin yüce ışınlarıyla ısınacak, güçleneceksiniz..." türünden uzun ve ağdalı, tuhaf cümlelerini tekrar ederlerdi...

Alyans'ta, ilkokula başlayan çocuklara Fransızca'dan başka birçok lisan öğretiliyordu; zira öğrenciler çok uluslu bir imparatorlukta yaşamaktaydılar ve ilerde ticaret hayatına atılacaklarında bütün bu diller onlara gerekli olacaktı; sadece Yahudi İspanyolca'sını 'bayağı' bir dil, hatta 'utanılacak' bir dil olarak yok etmeye çalışılıyordu... Hocaların bazıları çocukların anadillerinde konuştuklarını duyduklarında, onlara sınıfı boydan boya süpürmek gibi cezalar veriyorlardı... Hatta 20. yüzyılın başında İspanyolca okulda resmen yasaklanacaktı.

Moiz'in mektebi bitirmeye yakın olduğu yıllarda, kendisinin de canla başla sarılacağı Alyans'ın entegrasyon politikası gereğince, Türkçe diline önem verilmeye başlanmış, Türkçe'yi özellikle erkek çocuklara en iyi şekilde öğretecek Türk hocalar getirtilmişti. Ne var ki bütün bu iyi niyetlere rağmen Türkçe öğretimi hep geri planda kalmıştı.

Alyansın kurduğu çağdaş eğitim sistemiyle cemaatin laikleşme süreci epey hızlanmıştı. Haftada bir-iki saat verilen ve Osmanlı Yahudileri için ibadet dili sayılan İbranice dersleri bu konuda hiçbir şey değiştirmiyordu.

Moiz laik Fransız tedrisatının kitaplarıyla eğitilmişti. Ek okumaları ise, dönemin bütün Alyans öğrencilerinki gibi Voltaire, Jean Jacqques Rousseau, Victor Hugo, Jules Verne gibi yazarlardan oluşuyordu. Ayrıca fen bilimleri, ticaret, muhasebe de öğreniyordu.

Eğitim sistemi, öncelikle ferdi topluma faydalı ve üretken kılmayı amaçlıyordu.

Böylece gençler mektebi on sekiz yaşlarında bitirdiklerinde, artık hayata ve üniversiteye hazır sayılabilirlerdi.

Matild ile Moiz Kohen'in İlk Çocuğu Doğuyor / Moiz, Mehmet Ziya (Gökalp) Bey'le İlk Defa Karşılaşıyor

Moiz'in uyarısı üzerine, karnı henüz fazla şişmemiş olan Matild, şık ama hafif bir şala sarındı... Çocuksu bir gururla kocasının koluna girdi.

Heyhat, güzel başlayan bu gezinti ilerleyen saatlerde genç kadına zehir olacaktı. Rıhtıma vardıklarında, Vardar rüzgârı şiddetle esmeye başlamıştı; insanın kemiklerine buz gibi işliyordu. Matild titriyordu. Aceleyle eve döndüler. İzleyen günlerde genç kadın şiddetli bir öksürüğe yakalandı, günlerce yattı.

Hamileliği gittikçe zorlaşmaya başladı. Görümcesi Raşel ile yengesi, genç kadının başucundan ayrılmıyorlardı. Yenge anlaşılmaz bir telaşla, doktorun, haftada bir-iki kere değil de, her akşam

gelmesi için ısrar ediyordu. Moiz bu masrafı tamamen lüzumsuz buluyor, yine de sesini çıkarmıyordu. Perdeleri sımsıkı çekilmiş odada yoğunlaşan ilaç kokuları, havlunun örttüğü lambanın ölgün ışığında yatağın üzerine eğilmiş kadınların fısıldayışı, karısının solgun ve kuru dudaklarından çıkan iniltiler onda tarifi belirsiz bir sıkıntı, bir tür korku uyandırıyordu.

"Ah ne kadar da iyiydim, keşke o akşam dışarı çıkmasaydım... Keşke!"

Matild'in yakınan tiz sesi, kocasının kulağını tırmalıyordu. Genç adam, hastalık ve hastalara karşı neredeyse nefret duyduğunu bir kez daha utanarak fark etti; hem karısına acıyor hem de bir an önce o ortamdan uzaklaşmaya bakıyordu.

"Bakma sen şikâyet ettiğime. İyileştiğimde, doğumdan sonra tekrar gideriz gezmeye değil mi Moiz?" diye soruyordu Matild.

"Gideriz tabii, sen iyileşmeye bak," diyordu en yumuşak sesiyle, sonra karısının daldığını görünce, ayaklarının ucuna basarak, âdeta suçlu bir çocuk edasıyla evden çıkıyordu. Zira geceler güzeldi, geceler çekiciydi, dışarıda onu bekleyen renkli bir hayat, sağlıklı insanlar, her şeyden önemlisi de, hiç doymadığı 'ruh gıdası' vardı.

Kohen çiftinin ilk çocuğu Terez, 1 Eylül 1909'da dünyaya geldi. Hem de anneyi neredeyse yirmi dört saat boyunca inleten, uzun ve zor bir doğum sonucunda...

Moiz, evde su kaynatan, kaynar suyla dolu kaplar taşıyan, temiz havlular hazırlayan bunları yaparken de sürekli çene çalan kadın kalabalığından ve Matild'in, kanını donduran çığlıklarından kaçmak için hastalandığında yaptığı gibi kendini sokağa attı.

Kafasında, inim inim inleyerek doğuran karısıyla, dünyaya getireceği küçük çocuk değil de, bu son günlerde memleketi allak bulak eden olayların yer alması kuvvetle muhtemeldi. Ayrılıkçı hareketler, toprak kayıpları... İttihat ve Terakki bir taraftan, el altından da olsa memleketi idare etmeyi öğrenmeye çalışıyorken, diğer taraftan pek çok cephede mücadele vermek zorunda kalıyordu. Zira pek çok etnik unsur, bir yıl önce attığı barış ve kardeşlik nutuklarını unutmaya hazır görünüyordu.

Moiz, şehrin sokaklarını saatlerce ve amaçsızca arşınladıktan sonra eve döndüğünde, bir kız çocuğuna sahip olduğunu öğrendi;

okuduğu bir Fransızca romanın kahramanından esinlenerek, adını Terez koydu.

Bu doğum vesilesiyle, Moiz karısı hakkında kendisinden saklanan hakikati de nihayet öğrenmiş oldu; zira doğumu gerçekleştiren doktor, yorgunluk kahvesini yudumladıktan sonra onu bir kenara çekmişti:

"Kalbi biraz yorgun gibi, galiba çocukluktan gelme bir arazı var. Yeni bir gebeliği tavsiye etmem, ama yine de siz bilirsiniz."

Bu sözler Moiz'in kalbine bir hançer gibi saplanmıştı. Hasta bir kadınla evlendirilmişti ve o kadın ona sadece bir kız çocuğu doğurabilmişti. Şimdi de, doktor yeni bir gebeliğin zararlı olabileceğini söylüyordu. Bu olay başka bir devirde mesela yirmi, otuz yıl önce yaşansaydı ya da kendi daha dar zihniyetli olsaydı, Matild'i çürük bir mal gibi evine geri yollama hakkını çoktan kazanmış olacaktı. Tıpkı sevgili ablası Raşel'e yapıldığı gibi. En azından, kız doğurdu diye, karısının mavi boncuklarla süslü atlas yorganlı loğusa yatağında değil de yerde yatırılmasını emredebilirdi. Ama bunların hiçbirini yapması söz konusu olamazdı. Zira o Batı'ya dönük, medeni olma çabasındaydı. Doktorun söylediklerini, başını anlayışlı bir şekilde sallayarak, sessizce dinlemişti. Karşısındakine söyleyecek tek kelime bulamıyordu. Bütün sözler âdeta boğazında düğümleniyordu. Demek hem karısına artık el sürmeyecek hem de bir erkek evlada hiçbir zaman kavuşamayacaktı...

Bu büyük hayal kırıklığına yine en iyi çare, kendini işine, dernek faaliyetlerine, kitaplarına, yazılarına, gurur okşayıcı dostluklara vermek, yeniden erkek erkeğe çıkmak ve gazinolarda veya kulüplerde sonsuz tartışmalara dalarak sabahlamaktı.

Ne var ki, çocuğun doğumundan bir süre sonra, evlilik hayatı kendi isteğinin dışında olan ama ister istemez kabullendiği bir düzene girmişti. Matild gençti, en az onun kadar şehvete düşkündü, üstelik çocuklara has bir düşüncesizlikle hareket ediyordu. Doktorun söylediğini duymamış gibi davranmaya başladı; Moiz ondan kaçtıkça üstüne düşüyor, kocasını yine yatağa çekiyordu. Belki de aradığı, cinsellikten ziyade zor geçen çocukluğunu unutturacak bir sıcaklık, bir tür şefkatti; oysa Moiz bunu ona verebile-

cek yeryüzündeki en son kişiydi. Hele sağlığı konusundaki hakikatleri öğrendikten sonra, kendini âdeta aldatılmış, oyuna getirilmiş, 'kazık yemiş' gibi hissediyordu.

Küçük Terez'in bakımını Raşel Hala'sı üstlenmişti.

Matild onu sadece emzirmekle yetiniyor, sonra bezlere sarılı, avazı çıktığı kadar bağıran bu kırmızı-beyaz, hareketli paketi görümcesine uzatıyor, "Gözünü seveyim al, temizle, sustur," diye sabırsızca tembihliyor, pencereden komşuları çağırıyor, daha az samimi olduklarını, hizmetçiyi yollayarak davet ediyor ve ondan sonra büyük bir keyifle poker masasının başına oturuyordu; tabii, daha önce yine Raşel'e seslenmeyi ihmal etmiyordu.

"Raşel, bu öğleden sonra iki 'kare' oynayacağız galiba. Sekiz kişilik çevirme tatlısı, kurabiye, vişne şurubu ve lokumlu küçük börekler lazım olacak..."

Raşel, küçük Terez'i kucağında sallarken kendi kendine ya da hizmetçiye dert yanıyordu:

"Lokumlu küçük börekleri usulüne göre minnacık yapmak saatler sürecek, kıza bıraksam elinden kocaman şeyler çıkar, ele güne rezil oluruz... Vişne şurubundan da pek az kalmış, pazardan vişne aldırtmak lazım... Sağ olsun Moiz, ev masraflarına pek az para ayırıyor. Üstelik, son zamanlarda masraf üç misli arttı, diye bizi azarlayıp duruyor. Sanki evde artık bir bebeğin olduğunu görmüyor. Neyse, biraz cebimden eklerim, börekleri yoğururken Terez'ciği yanımda mutfakta uyuturum, olur biter. Kadıncağız mutlu olsun bari, hem süt veriyor, hem kalp hastası, hem kocası böyle hep sokaklarda."

Bu melek ruhlu kadın, kendi çocuksuzluğunu, terk edilişini, parasızlığını hiç bahis konusu etmez, tam tersine kendisine kıyasla her şeye sahip olan geline acırdı.

Bu arada Moiz Kohen, dönemin Selanikli Yahudi erkeğinde pek sık rastlanmayan bu 'kaçışları' sırasında, yeni insanlarla tanışmıştı:

Meşrutiyet'in ilanından sonra, Selanik'te İttihatçıların düşüncelerini yayan ve anlatan *Rumeli* adıyla yeni bir gazete çıkmıştı. Gazetenin başına İstanbullu, çok zeki ve yazılarında oldukça kavgacı diye bilinen Yunus Nadi adında bir genç getirildi. Aynı ga-

zetenin çalışanları arasında ise, Zekeriya adında bir genç vardı... İşte bu iki meslektaşla, zaman zaman ciddi dalgalanmalara uğra-

yacak, ama yine de uzun yıllar sürecek bir dostluğun temellerini attı.

Fakat en önemlisi, fikir hayatına damgasını vuracak, yazılarına, belki de bütün istikbaline yön verecek kişiyi tanıyacaktı o sıralarda Moiz: Diyarbekir'den gelen, biraz kaba görünümlü, az konuşan, asık suratlı bir adamdı bu. Bazı dergilerde 'Gökalp' müstear adıyla yazıyordu. Asıl adı ise Mehmet Ziya'ydı...

Mehmet Ziya Bey, Selanik'e geldiğinde, peşinden bir efsane sürüklüyordu: Politika uğruna tutuklanmalar, hapis yatmalar, istibdadın en koyu olduğu dönemde Jön Türk'lerle kurulan temaslar ve onların yayınlarını getirtip dağıtması, Hamidiye Alaylarına karşı halkla birlikte İstanbul'da şehir telgrafhanesini birkaç günlüğüne işgal etmesi, felsefi konulara derinlemesine daldıktan sonra intihara girişip son anda kurtulması... Bütün bu olaylar, bu sakin mizaçlı sessiz adamın başının etrafında, sanki biraz eğreti duran bir kahramanlık halesi oluşturuyordu.

Moiz Kohen ile Ziya Gökalp'in ilk tanışmaları 1909'un Eylül ayında, kalabalık bir insan topluluğu içinde olmuştu. Bir akşam, Beyaz Kule gazinosunun en uzak köşesindeki masada hafif büzülerek oturmuş, orta boylu, tıknaz, kara kaşlı, kara gözlü bir zat, inatçı suskunluğuyla Moiz'in dikkatini çekmişti. Kim olduğunu sordu. "Cemiyetin Selanik'te toplanan Genel Kongresi'nin Diyarbekir temsilcisi Mehmet Ziya Bey" olduğunu söylediler. Ziya Bey her yeni gelene, hiç laf etmeden, kaskatı vaziyette elini uzatıyordu. İlerleyen saatlerde yine sesini çıkarmadan boynunu bükerek konuşulanları dinlemekle yetiniyordu. Herkese bir süre sonra sıkıntı basmaya başlamıştı. Birileri, Moiz'in kulağına: "Çok mahcup bir adamdır. Açılması uzun sürüyor... İnsan onu ancak tanıdıkça takdir etmeye başlıyor," diye fısıldamıştı. Moiz, Gökalp'i, belli etmemeye çalışarak ilgiyle tetkik etmeye devam ediyordu. Tam alnının ortasında, ilk bakışta dikkati çeken haç biçiminde bir girinti vardı. Eski bir kaza iziydi herhalde.

O gece, Ziya Gökalp hakkında, 'utangaçlığından' başka, epey şeyler öğrenmişti: Şu aralar *Peyman* dergisine makale ve şiir yazdı-

ğı, Meşrutiyet'in halka faydalarını anlattığı, İslam felsefesinin yanı sıra Durkheim'ın sosyoloji eserlerini okuduğu ve onun tesiri altında kaldığı gibi...

Aka Gündüz'ün hatıralarında, Gökalp, 'müritleri'ni ve Beyaz Kule gazinosunu bir araya getiren bir anlatımı vardır...

"(...) Bahçede, bir İtalyan maestronun idaresinde bir grup Lehli kız güzel melodiler söylüyordu; soğuk bir ülkeden gelen bu kızlar, şarkılarıyla, Ege'nin keyif ve neşe kokan liman kentine garip bir hüzün, bir çeşit yakarış taşımışlardı. Belki bu melodiler yüzündendi ki, neşeli başlayan o gecenin sonlarına doğru, herkesin üstüne bir kasvet çökmüştü. Gençlerden her biri kendi köşesinde suskunlaşmış, ısmarlanan biraların sayısı arttıkça artmış, bakışlar dalgınlaşıp durgunlaşmıştı. Peş peşe yakılan sigaralar karanlıkta birer kocaman ateş böceği gibi nokta nokta ışıldıyordu. Maestro, hissettiği bu kasvetli havayı dağıtıp müşterinin daha çok canını sıkmamak için olacak, birden koroya sus işareti yapıp müzisyenlere parmaklarını şaklatarak daha canlı bir şey çalmalarını buyurdu. Şarkısı yarıda kesilen mavi gözlü, sarı saçlı genç kızlardan biri, maestrodan sessizce müsaade isteyerek Ziya Bey'in bulunduğu masaya yanaştı. Tatlı bir tebessümle adının İrma olduğunu söyledi. Bakışları rahat, samimi, ama asla davetkâr değildi. Besbelli, hem müşteriye sevimli görünmek isteyen bir sanatçı, hem de bu genç adamlarla biraz hoşça vakit geçirmek isteyen bir genç kızdı, ama hiç mi hiç hafif meşrep bir kadın sınıfına sokulamazdı. Yine de Ziya Bey önüne baktı, sağ elini sol elinin içine aldı ve sinirle ovuşturmaya başladı. Kadınla erkek arasında böylesi bir serbestliğe hiç alışık olmamalıydı. İrma, yanlarında çok az bir süre oturdu. Onlara, Polonya asıllı olduğunu, Doğu Avrupa'daki katliamlardan kaçıp buralara geldiğini Fransızca anlattı; Fransızca'sına, yeni öğrenmiş olduğu tek tük Türkçe kelimeler katıyor ve bundan besbelli gurur duyuyordu. Çoğunlukla genç olan müşteriler bir süre onunla ilgilendiler, ama en rahatları bile, böyle gece vakti bir kızla arkadaşça sohbet etmeye pek alışkın değildi. Neredeyse birbiri ardı sıra, usulca bakışlarını İrma'dan başka tarafa çevirip tekrar siyasi tartışmalarına koyuldular. İrma da,

bir süre sonra müsaade isteyip ayağa kalktı. Arkasından tartışmalar yeniden alevlendi.

"Fakat kız gittikten sonra da, Ziya Gökalp nedense hep boynu bükük duruyor, kendisine sorulan sorulara sağ omzunu kaldırıp boynunu daha da bükerek alçak sesle bir-iki kelimeyle karşılık veriyordu (...)"

Yıllar sonra Moiz Kohen Tekinalp de, "üstadım," diyeceği bu adamla ilk karşılaşmasını, birkaç yakınına şöyle anlatacaktı: Bir Eylül günü Beyaz Kule'de, güzel kızların söylediği melodiler eşliğinde saatlerce susan ve önüne bakan ağır bir adam; aynı sessizlik ve tutukluk içinde onu seyreden Yahudi asıllı genç bir gazeteci, yani ben...

Neyse ki gecenin ilerleyen saatlerinde Ziya Gökalp onu tanıyanların tabiriyle 'açılmış', bu kez şiir üzerine odaklanan sohbete çok kesin bir edayla dalıvermişti:

"Şiirin değil, şuurun hâkim olduğu bir devirde yaşıyoruz beyler!"

Etrafındakiler saygıyla susmuş, üstadın, fikrini etraflıca açıklamasını beklemişlerdi, o da şiiri artık belli bir ideolojinin hizmetinde yazmak lazım geldiğinden dem vurmuştu. Ardından da, gelecekte Türk milletini kalkındırmak için başvurulması gereken manevi ve maddi çareleri sıralamaya başlamıştı.

Yine birlikte bulunup birbirleriyle konuşmadıkları bir başka toplantıda, Moiz ilk defa olarak Ziya Bey'in, liberalizm ile sınıf çatışmasına dayanan Marksizm karşısında, dayanışmayı öngören, mesleki kurumları temel alan, farklı bir ekonomik sistemden bahsettiğini de duymuştu: Bunun adı Fransızca 'solidarité' ya da 'solidarizm', Osmanlıca ise 'Tesanütçülük' idi.

Ziya Gökalp konuşmasına, "İkinci Meşrutiyet sonrası bu yıllarda, hemen hemen her alanda Türk insanının ihtiyaçlarına cevap aramak, Türk toplumunu medeni bir düzeye çıkarmak için gayret etmeliyiz," diye devam ederken, 'tesanütçülüğe' etik bir değer yüklüyor, onu bir tür meslek ahlakı gibi anlatıyordu.

Moiz onu tek söz söylemeye cesaret edemeden dinlemişti. Sanki nihayet birileri tutunacak bir dal, bel bağlanacak, uğruna uğ-

raş verilecek bir ideolojiyle çıkıyordu karşısına. Belki o toplantıda Ziya Gökalp'in ortaya koymuş olduğu sistemle pek çok benzer yönleri ve ortak paydaları bulunan, bir başka 'tesanütçülük' anlayışının temellerini kâğıda dökmeden önce, kafasında oluşturmaya başlamıştı: Türk toplumuna kendince daha da faydalı olabilecek, daha ziyade ekonomiye dayalı bir anlayıştı bu... Belki de Moiz Kohen'in bu anlayışı inceleyip yazılarında anlatması için sadece Ziya Gökalp'i dinlemesi yeterli olmayacaktı ve önce sosyalizm üzerine bir eser yazmayı planlaması ve bu amaçla araştırmalarda bulunması gerekecekti...

Sosyalizm Üzerine Bir Kitap Yazma Çabaları

21 Ekim 1909

Vakit kaybı ve metot eksikliğimi göz önünde tutarak kendime şu programı çizdim:

Sabahleyin saat altıda kalkılacak, saat 8'e kadar çok ciddi notlar tutarak gazeteler okunacak, saat 9.5'a kadar Yeni Asır'*da çalışılacak, 12'ye kadar büroda çalışılacak, saat 1'de öğle yemeği, arkasından yine 3'e kadar gazete, 5'e kadar büro. 5 ile 7 arası* Yeni Asır *ve diğer gazeteler için yazılar hazırlanacak, 7-9 arası ya muhtelif kulüplere ya da eve gidilecek... Orada da çok ciddi çalışılacak ve kitap okunacak. Saat 10'da yatılacak. Bu programa hiç aksatmadan uymak için elimden gelen gayreti harcayacağım.*

Ne yazık ki Moiz, kendine çizdiği bu acımasız programı uygulamakta zorluk çekiyor, hiçbir zaman düzenli olamayacağını düşünerek hayıflanıyordu. Bu arada çalıştığı gazetelere düzenli yazı vermeye çalışıyordu... Fakat çoğu zaman çabaları boşa gidiyor, geceleri yorgun argın, ev halkını uyandırmamak için miyop gözlerini daha da yıpratan solgun bir ışıkta yazdığı makaleler basılmıyordu.

Bu konudaki hayal kırıklığı ara sıra güncesine şöyle yansıyordu:

Artık gazetecilikten vazgeçmek lazım. Kendimi 'sosyalizm' gibi ciddi kitaplar yazmaya vereceğim.

Niçin sosyalizm?

Çünkü Moiz Kohen bütün Selanikliler gibi, Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra başlayan ve ertesi yılın Aralık ayına kadar süren Osmanlı tarihinin ilk sosyalist hareketlerini yakından izlemiş ve bundan epey etkilenmişti.

1908'in Eylül ayında gazetelerin çoğu: "Bütün Cephelerde Grev Var," diye büyük bir başlık atmıştı.

Zira yoksul tabakalardan talepler yükselmeye başlamıştı. İhtilal öncesi ve ihtilal boyunca şatafatlı gösterilere şahit olup duygulandırıcı nutuklar dinleyenler, artık elle tutulur faaliyetler görmek istiyorlardı. Bu durum İstanbul, İzmir, Bursa ve Karadeniz limanlarına sirayet etmekle birlikte, en yoğun şekilde Selanik'te yaşanıyordu. Kimbilir, belki şehrin artık kendisine yakıştırılan 'Kabe-i Hürriyet' benzetmesi işçileri başkaldırıya daha da kışkırtıyordu ya da Bulgarların etkisiyle bu başkaldırılar ideolojik bir temele, yani 'sosyalizm'e oturtuluyordu.

Grev dalgası önce limanı vurmuş, oradaki bütün faaliyetleri durdurmuştu. Arkasından çorap söküğü misali her kurum greve katılmıştı: Tramvaylar, demiryolları, Allatini un fabrikası, tütün işletme atölyeleri, büyük mağazalar, gaz fabrikası, telgrafçılar, terziler, pastaneler, fırıncılar, kunduracılar, restoranlar, endüstri ve hizmet sektörünün bütün kurumları işi durdurmuştu. Kahvelerde çalışan garsonlar ve lokantacılar da bu eyleme katılınca, Selanik'i Selanik yapan görüntü sanki bir gün içinde uçup gitmişti. Tavernalarının çekik perdeleri, indirilmiş kepenkleri, kapatılmış kapıları şehre asık yüzlü, somurtkan bir ifade vermişti.

Selanik'i kaplayan bu müthiş grev dalgası ilk günlerde istenilen meyveleri verdi. Emekçiler bir yandan yollarda müzikli, bayraklı ve flamalı yürüyüşler düzenlerken, öte yandan işverenler ve İttihatçılarla sıkı bir pazarlığa girişmişlerdi. Yeni gerçekleşmiş devrim onları oldukça saldırgan ve tehditkâr bir hale getirdiği için patronlar, gelen dalganın gücü karşısında boyun eğmek ve pek çok fedakârlıkta bulunmak zorunda kalmışlardı.

Moiz'in kayınpederi sayılan Leon Bey söylenip duruyordu; mağazasında çalıştırdıklarının bütün isteklerini kabul etmişti, ama öfkeden köpürüyordu:

"Bakın, sonradan demedi demeyin! Bu, sonun başlangıcı. Bütün taleplerine evet dersek, sonunda tepemize çıkıp patron kesilecekler!"

Moiz, hiç de bu düşüncede değildi, saygıda kusur etmemeye çalışarak işçilerin haklarını koruyan konuşmalar yapıyordu, fakat Leon Bey'in öfkesi dinmek bilmiyordu:

"Bazı kuruluşlarda yüzde yirmi beşe varan zamlar yapılıyor. Bundan haberin var mıydı damat! Senin tuzun kuru, patron değilsin, gazete yazıları yazıyorsun, avukat bürolarında iş bitiriyorsun, paranı da tıkır tıkır alıyorsun, ama bak, sonunda ucu sana da dokunacak. Mesela, matbaacıların greviyle gazeteyi nasıl basacaklar, merak ediyorum doğrusu."

"Benim asıl derdim başka," diyordu Moiz, "patronlar üretimi yeniden başlatmak için ne vaatlerde bulunmadılar! Yok grev günleri ödenecekmiş, yok efendim kapıya konanlara tazminat ödenecekmiş, gündelik iş saatleri azaltılacakmış... Nasıl kalkacak patronlar, bütün bu vaatlerin altından?"

"Oğlum, sen kimden yanasın bileyim?"

Karşı taraftan tatminkâr bir cevap alamayan (zira Moiz de tam olarak kimden yana olduğunu bilmiyordu) Leon Bey derin derin iç çekiyordu. Bereket kızını değil, yeğenini vermişti; bu hiçbir konuda hiç kimse gibi düşünmeyen, üstüne üstlük oruç bile tutmayan ukala adama.

Moiz'in tahminleri doğruydu. Patronlar vaatlerinin altından kalkamadılar ve çok kısa bir süre içinde Selanik pazarının mahvolmakta olduğu görüldü... Eylül sonlarına doğru, işçilerin çoğu talepleri geri çevrilmeye başlanmıştı.

Yeni Asır, Journal de Salonique gibi gazeteler, yatıştırıcı tavsiyelerde bulunuyorlardı:

"Problemlerinize çözüm arayın", "yardım kasaları kurun, para toplayın, geleceğiniz dayanışma kabiliyetinize bağlıdır" gibi yazılar yazılıyordu.

Aralarında kimi zaman Moiz'in de bulunduğu gazeteciler kah-

veleri, parkları, işyerlerini gezip nabız tutarak, bu türden tavsiyelerde bulunuyorlardı.

Sosyalizm işte bu atmosfer içinde, Selanik'te gittikçe daha önemli olmaya başlamış, sendikalar kurulmuştu. Ne var ki zaman içinde bunların hepsi birbirine rakip kesilmişlerdi...

Kulüp ve derneklerde yapılan konuşmalar o kadar alevleniyordu ki hiçbir erkek makûl bir saatte evine dönemez olmuştu.

"Bulgarların çoğunlukta olduğu yeni bir grup meydana gelmiş. Bunların başını çeken de Vidin doğumlu, eski mektep öğretmeni, şimdilerde de matbaada baskıcılık yapan Abraham Benaroya varmış."

"Şu Benaroya var ya, onun başkanlığında bir işçi kulübü kurulacakmış."

Bu söylentiler gerçek olmuştu. Bu yeni kuruluş 'çekiç tutan bir el' gibi çarpıcı bir ambleme de sahipti.

Moiz'in artık sıkça uğradığı Yakın Dostlar Kulübü'nün bu gelişmeler içinde en büyük atılımlarından biri, çoğu eski Alyans öğrencisi olan kalifiye işçi ve zanaatkârların, loncalar ve sendikalar halinde toplanmalarını sağlamak olmuştu.

Devlet bu hareketleri güç bela sınırlandırmaya çalışırken Ekim ayında Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı, Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve Yunanlıların Girit'e el koyup koymamakta kararsız kalmalarının kışkırttığı öfke, şehri yeni bir kara bulut gibi sarıp sarmaladı.

"Karar kesin, Avusturya-Macaristan'la bütün ticari ilişkileri keseceğiz," demişti Moiz'e, bir akşam toplantısında İttihat ve Terakki'nin merkez-i umumiden bir arkadaşı.

O da, "Bundan böyle bu eve Avusturya malı hiçbir ürün girmeyecek. En başta da fes ithalatını durduracaklar," diye tekrarladı evdekilere kapıdan içeri girerken.

Raşel ile Matild, bulundukları odaya şöyle bir göz gezdirdiler:

"Ne güzel porselen biblolar getirtiliyordu; Fransızlarınkinden daha ucuz ve daha dayanıklı porselen tabak çanak almaya başlamıştım, güzel bir takım meydana getirecektim..." diye şikâyet etti Matild. "İlerde paramız çok olduğunda, hep Viyana işi şeyler almayı düşünüyordum, amcamın evindekiler gibi..."

Elinden oyuncağı alınmış bir çocuk gibi somurtuyordu.

"İyi ya, daha az para harcarız. Bundan da şikâyetçi olmam," diye kestirip attı kocası, sonra kararlı adımlarla çalışma odasına yöneldi. *İttihat ve Terakki* gazetesine bir yazı yazacaktı. Alınan kararı kalemiyle savunup 'hükümettekilerin' gözünde değer kazanacaktı.

"Bend-i Mahsus" başlıklı yazısında Avusturya-Macaristan'a haddini bildirmek ve Osmanlı ekonomisine yardım için halkı ısrarla Avusturya mallarını boykota çağırdı.

Ertesi sabah gazeteye gittiğinde bütün arkadaşları dönüp dolaşıp boykot konusunu konuşuyorlardı. Sonunda bir tanesi, gazeteye yeni alınmış, genç acemi bir muharrir, kendinden memnun bir ifadeyle yazısını Moiz'in âdeta burnunun dibine sokarak okumasını istedi:

"Kule kahvelerinde feslerini parçalayıp parçalarını imbata savuranlar da var. Bundan güzel bir makale çıkardım, ona 'istibdad yadigâri fes,' diye de bir başlık attım. Ne dersiniz Moiz Efendi."

"Bu kelimeler milli başlığımıza bir tecavüzdür derim... Derhal onları silmenizi tavsiye ederim. Boykot başka, milli başlığımızın değeri başka. O bir semboldür. Hiç bayrağımızın rengini, şeklini tartışmak aklınıza gelir miydi? Fes'in de ondan pek bir farkı yok. Bazı şeylerle eğlenilmez dostum."

Moiz'in, burnundan soluduğunu gören genç muharrir, yardım istercesine diğerlerine döndü. Fakat Moiz'in fesin üzerinde odaklaşan vatanperver hisleri, nedense diğer yazarlara da sirayet etmişti. Genç muharririn başlığı takdir edilmemekten öte, ciddi şekilde ayıplandı ve makalenin başına yazılan kelimelerin mutlaka değişmesi için ısrar edildi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı başlatılan bu ticari savaşta, eylemlerin başında mavnacılar ve liman hamalları vardı. Onlar en önemli rolü üstlenip gemilerin yüklerini boşlatmayı reddedip malın indirilmesini de engellediler.

Sosyalist hareket de giderek güç kazanacağa benziyordu.

1 Mayıs 1909 tarihinde, Selanikliler ilk defa bir kitle hareketiyle karşılaşmışlardı. Kırmızı bayraklar ve flamalar uçuşuyor, bandolar çalınıyordu... O kalabalık içinde her milletten adam vardı: Bulgar, Yunanlı, Türk ve Yahudi. O gün, değişik milletlere men-

sup olanlar, bütün ayrıkçı düşünceleri susturup her kesitten militan toplamayı başarmışlardı. Tıpkı daha önce Meşrutiyetin ilanında olduğu gibi...

Fakat bu kez de "bir amaç uğruna birlik ve beraberlik" hisleri insanları uzun süre birbirlerine kenetlenmesini sağlayamadı. Benaroya ve yardımcısı Hasson'un hareketi gittikçe güçlenmeye yüz tuttuğu sırada, Balkanlar'da yıllardan beri süregelen milli ayrımcılık hareketleri daha da güçlendi. Örneğin binlerce Bulgar militan hareketten toptan ayrıldı.

İşte Moiz Kohen bütün bu çalkantılar içinde sosyalizm üzerine ciddi şekilde düşünmeye koyulmuş, Karl Marx'ı okumaya başlamış, sosyalizm üzerine bir kitap tasarımına ilk adımları atmıştı.

Belki de bu kitabı hazırlamasında, henüz on yedi-on sekiz yaşlarında, uzun boylu, oldukça kısa kesilmiş siyah saçlı, güzel gözlü, kendini "insanlığın sosyalizm yoluyla kurtuluşuna" adamış olduğu için evliliğe vakit bulamayan Nadya adında bir kızın payı da vardı.

Hamburg'da 9. Siyonist Kongre: "Türk Yahudilerinin Vatan Sevgisi Hiçbir Yara Almamalıdır"

3 Kasım 1909 tarihinde günceye, "sosyalizm üzerine eser yazma" tasarısından başka şu satırlar düşülmüştü:

Şu sıralarda Siyonist Kongre meselesini sürekli düşünüyorum, sonsuz muhasebelere yol açan bir mesele bu!

Bu mevzuda faaliyetimi İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle birlikte yürütmeliyim.

'Siyonizm' meselesini düşünen sadece Moiz Kohen değildi elbette! Bağımsız bir Yahudi devleti kurmak ideolojisi ve ürettiği politikanın adı olan Siyonizm, o dönemde bütün dünya Yahudilerinin yanı sıra, Batı'lı büyük devletler ve Osmanlı İmparatorluğu için de son derece önemli bir konuydu.

O akşamüstü Moiz Kohen defterine bunları yazdıktan sonra, iş elbiselerini çıkarıp tek şık kıyafetini giydi, fesini başına geçirdi,

hızlı adımlarla Yakın Dostlar Kulübü'nün yolunu tuttu... Hava buz gibi, gökyüzü yıldızsızdı. Karanlıkta kocaman ağaçlar dallarını kendisine doğru biraz ürkütücü bir şekilde uzatıyordu. Bu Kasım ayında Selanik ona birden çok kasvetli görünüyordu.

Yakın Dostlar Kulübü'nün kapısını ittiğinde, karşılaştığı oldukça hırçın tartışma ortamı içine çöken kasveti dağıtacak nitelikte değildi... Şehirde pek güçlü ve kalabalık olmayan Siyonizm yanlısı fraksiyon ile çoğunluğu teşkil eden Siyonizm karşıtları hararetle bağrışıyorlardı. Önce mesele, gelecek ay toplanacak 9. Siyonizm Kongresi'nde Osmanlı Yahudilerinin takınacakları tavırdan ibaretken, sonunda yakın geçmişle bir hesaplaşmaya gidilmişti.

"Benim gözümde Théodor Herzl'in[1] bir sahte Mesih'ten farkı yoktur! 1897'de Basel Kongresinden sonra, Abdülhamit'le pazarlığa girişip Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma müsaadesi karşılığında yabancı sermaye vaat ettiğinde, Osmanlı Yahudileri tarafından aforoz edilmeliydi. Yaptığı, bizleri düpedüz ihanete itmekti." şeklinde bir değerlendirme yaptı kulübün üyelerinden biri.

"İhanet çok ağır bir kelime, ayağınızı denk alınız!" diye karşı çıktı, Siyonizm yanlısı Yuda Rekanati.

"İhanet kelimesinde ısrarlıyım! Yaşadığımız vatandan toprak talep etti, toprağı arz-ı Mevu'd diye ilan eyledi, üstünde büyük devletlerin isteğiyle milletlerarası hukukun garantisi altında bir bağımsız yurt kurup bizleri oraya yerleştirmek istedi," diye bağıran sese, Moiz Kohen içeri girer girmez ve selam dahi vermeye vakit bulamadan şu sözleri ekledi:

"Şunu iyice anlamalıyız ki Siyonizm bizleri bir yol ağzında bırakmıştır. Ya bulunduğumuz ülke ve toplum içinde, ister ona entegre olarak, ister başka bir cemaat olarak kalacağız; ya da Filistin'de bağımsız bir devletin kurulmasına çalışıp lazım gelirse oraya göç edeceğiz."

Anlaşılan, Moiz Kohen için birleştirici sıva henüz Türk kültü-

---

(1) Théodor Herzl: Siyonizmin kurucusu ve İsrail Devleti'nin yaratıcısı sayılan Macar Yahudisi gazeteci-yazar. Yahudi sorununa çağdaş bir çözüm bulmayı amaçlayan *İsrail Devleti* başlıklı bir eseri var.

rü, Türk dili, Türk mefkuresi değildi. Onun için birleştirici sıva, onu bütün etrafındakilere benzer kılan, farklılığını yok eden unsur, Osmanlılığıydı.

Bu kararlı sözlerinden sonra, konuşma sırasının yeniden ona gelmesini beklerken, üyeler arasındaki fikir teatisini başını bir o yana, bir bu yana çevirip gösteri izler gibi izlemeye koyuldu.

"Sadece Siyonizm değil, bizi yol ağzında bırakan, hükümetin tutumu da... Ya Filistin'e yerleşmek ya da Osmanlı kalmak gibi bir seçimle karşı karşıya bırakmıştır bizleri; bir dönem oraya yerleşenlerin Osmanlı tabaasından çıkartılması ve onlara pasaport yerine, kırmızı tezkere verilişinin sebebi başka ne olabilir?"

"Evet, fakat şimdi Meşrutiyetin ilanıyla pek çok şey değişti. Kırmızı tezkere kalktı!"

"Kalkacak tabii, Filistin'in Yahudi göçmenlerin maddi gücüne ihtiyacı var."

"Evet, Talat Bey bir yandan yerleşimi destekler gözüküyor ama öte yandan Rusya tebaalı Yahudilerin Osmanlı tabaasına geçmesi için ısrarlı. Sebebi de ortada: Toprak alımını önlemek istiyor!"

Bu sözleri söyleyen Yuda Rekanati idi.

"Adam kendine göre haklı! Gittikçe alevlenen Arap-Yahudi çatışmasını önlemek istiyor. Ayrıca büyük Batılı devletlerin, çıkarları için bu mevzua müdahalelerinden bıkmış olmalı... Mesela Almanya için Filistin'in kalkınması, oraya Yahudilerini yerleştirmesi, ebedi rakibi İngiltere'ye karşı Ortadoğu'da üstünlük kurmak anlamına geliyor," diye karşılık verdi bir başkası.

"Mesele sadece bundan ibaret değil. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde biz Yahudilerin payı göz önünde bulundurulursa, İttihatçıların bize bazı ayrıcalıklar tanıması kadar tabii ne olabilir ki!"

Bu son sözler üzerine Moiz Kohen yeniden ve heyecanla araya girmişti.

"Şöyle ya da böyle, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Siyonistler için bir ümittir. Siyonist olmayıp da, bu ideolojiyle, Osmanlı yurtseverliği arasında bir denge kurmak isteyen bizler için de bir muhataptır; üstelik fikirlerimizi rahatça beyan edebileceğimiz bir muhataptır!..."

Biraz uzun olmasına rağmen, cümlesinden memnundu.

Bunun üzerine İzmir mebusu Nesim Mazliyah söz aldı; tane tane ve büyük bir ciddiyetle konuşuyordu:

"Ben de Moiz Kohen kardeşimiz gibi düşünüyorum, bu işin orta yolu yoktur. Ya kalıp bir Osmanlı gibi yaşamak ya da göç etmek lazımdır! Bence arkadaşımın söylediği bu sözler, önümüzdeki günlerde bize yol gösterecektir. Ayrıca unutmamalıyız ki, İspanya'dan bu topraklara geldiğimiz tarihten beri kaderimiz Osmanlı tarihinin kaderine bağlıdır, Osmanlı Devleti'nin refaha kavuşması ancak bizim çıkarlarımızadır. Makedonya elden gitse, buralarda yaşayan cemaatler Yunan ya da Bulgar yönetimi altına girecekler. Hıristiyanların Yahudi düşmanlığı malum! İsa çarmıha gerildiğinden beri süregelen bir kin besliyorlar bize."

Aynı mason locasının mensubu olduğu, kendisi gibi hukukçu, yine kendisi gibi gazetecilik yapan ve üstüne üstlük politikaya atılıp hükümete kendisinden çok daha yakın olan Mazliyah'ın bu mevzuda kendisiyle tamamen aynı fikirde olması, Moiz Kohen'i çok yüreklendirmiş ve cesaretlendirmişti. Bir daha söz aldığında, sesi sanki daha canlı, daha güvenli çıkmaktaydı:

"Bu durumda başvurulacak tek çare, bizler kadar, idarecilerimizin de dünya Yahudilerini yerleştirme konusunda yeni çözümler üretmeleridir."

"Haklısın dostum," diye cevap verdi Mazliyah, "Bizim Talat'ın[1] bu işe ne kadar çok ehemmiyet verdiğini söylemek lazım mı, bilmem. Hepinizin malumudur, Temmuz ayında Talat, Rıza Tevfik, daha başkaları ve bendeniz Londra idik. İngiltere Parlamentosu'nun davetlisi olan Talat, daha sonra İngiliz Siyonist Federasyonu'nun yemeğinde Federasyon Reis'i Sör Francis Montefiore ile uzun bir görüşme yaptı. Yahudilere bir 'Milli Yurt' için değişik çözümler düşünüldü: Mesela Mezopotamya'da sulama tesisleri yapılırsa, burasının Filistin çölünden daha çok yerleşmeye müsait olacağı söylendi. Ortaya bir başka fikir daha atıldı: O da, Makedonya'da Vardar Nehri kıyısında iskân üniteleri kurmaktı. Sör Montefiore yaptı-

(1) Mazliyah, Selanik'e "sakıncalı Talat Efendi" olarak geldiğinden beri tanıdığı Dahiliye Nazırı Talat Bey'den, daima büyük bir sevgiyle "bizim Talat," diye bahsederdi.

ğı konuşmada, Türk alicenaplığını öve öve bitiremedi. Sorularını Rıza Tevfik ile bendeniz cevapladık. Son anda gelen İngiliz Hariciye Nazırı'nın teşvikkâr beyanatını ise, Talat Bey biraz Fransızca, birazcık da çat pat İngilizce cevapladı. Şimdi bu son söyleyeceklerime hepinizin dikkatini çekmek isterim. Bizim Talat 'Yahudi Yurdu' nerede kurulursa kurulsun, 'milletlerarası hukuk güvencesi' ve 'kendi kendini idare'nin kesinlikle unutulması gerektiğini, açık ve seçik beyan etti. Zira en büyük teminat Osmanlı adaleti olacaktı."

Mazliyah'ın uzun bir konuşmaya dönüşen cevabına, ilk karşılık Yuda Rekanati'den geldi:

"Böyle bir teklifi biz kongreye götüremeyiz. Bu, Siyonizm anlayışına terstir," dedi.

Moiz atıldı, Mazliyah'ın konuşmasını biraz burukça dinlemişti. Kendisi onun yerinde Talat'la Londra'da bulunmuş olmak için neler vermezdi.

"Ben bu kongreye delege olmaya talibim."

Arkadaşlarından hiçbir olumsuz cevap gelmeyince, gururla devam etti:

"Zaten Dr. Jacobson'dan da bana bu yönde bir teklif geldi."

Birkaç gün önce Selanik'e gelmiş olan Siyonist Yürütme Komitesi Başkanı Dr. Jacobson, İttihatçılarla temasta bulunmuştu. Hamburg kongresine Selanik delegesi olarak Moiz Kohen'in gitmesi gündeme gelmişti. Yazılarıyla artık ismini tanıtmayı başaran bu genç adamın Fransızca'sı ve Almanca'sı gayet düzgündü. Bir Emmanuel Karasu, bir Mazliyah gibi hükümetin adamı olmamakla birlikte hükümete yakındı, üstelik Türk Yahudilerini temsil edecek kadar aklı başında ve konuya vâkıftı. Bütün bu hususiyetleri sayesinde kongrede söyleyeceklerinin belli bir ağırlığı olabilirdi.

Getireceği teklif Londra'da ortaya atılan çözümün doğrultusundaydı: Osmanlı Devleti'nin değişik yörelerine göçlere izin verilip bu yöreleri Yahudi yerleşim alanları ilan etmek, orada onlara iskân imkânları sağlamak lazımdı. Bu formül, ona ve birçok kişiye göre, hem Osmanlı Devleti'ne üretken ve çağdaş insan gücü kazandıracak hem de dünya Yahudilerine bir sığınak temin edecekti.

Hamburg'da gerçekleşecek olan 9'uncu kongreden önce, Yakın Dostlar Kulübü'nde toplantılar hemen her akşam devam etti...

Naar'lar, Mallah'lar, Neamalar, Bensusanlar, Mazliyah'lar, Yuda Rekanati'ye verip veriştiriyorlardı. Moiz de eski ortağını ister istemez karşısına almıştı.

Moiz Kohen heyecandan yerinde duramıyordu. Bu genç yaşında bir misyon sahibiydi ve bu misyon, Osmanlı Devleti ve Yahudiliğin istikbali konusunda düşündükleriyle örtüşüyordu. Ya da kendisini buna inandırmıştı. İki taraf arasında bir köprü oluşturmalıydı.

Selanik'ten trene bindiğinde, söyleyeceklerini ancak yazıya dökmeye vakti olmuştu.

Bu, Moiz'in Osmanlı sınırlarının dışına ilk uzun yolculuğuydu. Bir çocuk gibi her gördüğüne hayran kalıyordu. Özellikle Almanya'daki düzeni ve temizliği, liman şehri Selanik'in salaşlığıyla kıyasladığında onu çok etkilemişti. Hayatının sonuna kadar da etkilemeye devam edecekti.

Kongre salonuna başında kırmızı fesiyle girdiğinde, orada kendisini en genç, en Doğulu, belki de en farklı düşünceli olduğunu en başından hissetti.

Herzl'in ölümünden sonra, Siyonist hareketin başkanlığına Wolffsohn getirilmişti; yardımcısı da Nordau idi.

Giriş konuşmalarında, her ikisi de Osmanlı'da Meşrutiyet'in ilanını takiben, Siyonist gayretlerin yeni bir aşama kaydedebileceğini dile getirdiler.

Selanik delegesi Moiz ise, konuşmasıyla çok yankı uyandırmayı ve başkan ile başkan yardımcısının beklentilerine bir nebze karşılık verebileceğini umuyordu.

Söze şöyle bir ifşaatta bulunarak başladı. "Siyonizm ve Yahudi göçü olaylarına, çifte aidiyet taşıyan biri olarak, yani hem Osmanlı gözü, hem de Yahudi gözüyle bakıyorum."

Bu ilgi çekici girizgâhtan sonra, Türklerin antisemit olmadıklarını, fakat Hıristiyanların Yahudi düşmanlığı onlara da sirayet etmeden, Osmanlı'ya Yahudi göçünün yürürlüğe konup hızlandırılması gerektiği anlattı. Zaten konuşmasının ana fikri de bundan ibaretti:

"Bütün dünya Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'na göç etsinler."

Zira orada ezilmeyeceklerdi, çünkü Osmanlı'da yirmi çeşit millet yaşıyordu ve hiçbiri diğeri üzerine egemenlik kuramazdı. Eğer bir topluluk onlara karşı çıkarsa, onlar da derhal başka bir toplulukla birleşebileceklerdi. Millet-i hâkime olan Türklere gelince, onlar zaten ticaretle uğraşmadıkları için Yahudilerle rekabete girmeyeceklerdi.

Bu şartlar altında göç eden Yahudi, hem kimliğini koruyabilecek hem de hakiki bir Osmanlı olabilecekti.

"Mademki, Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün kültürler saygı görüyor, o zaman niçin bütün dünya Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmesinler? Filistin'e gitmek yerine, niçin İmparatorluğun ekonomik açıdan zayıf bölgelerine yerleşmesinler? Yahudilere hangi yurdu verirseniz hemen bağlanırlar. Bu şekilde hem Osmanlılar hem de Yahudiler mutlu olabilirler. Önemli olan sistemli bir şekilde dağıtılmaları," gibi fikirleri ortaya koyduktan sonra, şimdiye kadar bir Yahudi olarak konuştuğunu, şimdi de bir Osmanlı olarak sözü aldığını vurguluyor ve bir Osmanlı olarak bu göçün faydalarını sayıyordu. Son olarak Fransızca ve İbranice şöyle bir çağrıda bulunuyordu:

"Türkiye'ye gelin. Burada herkes barış içinde kendi bağının ve incir ağacının gölgesinde sakince yaşayabilecektir."

Ne var ki bu sözler kongrede önce ilgi uyandırdıysa da ardından olumsuz tepkiler baskın çıktı. Öfkeli ve alay dolu sesler yükseldi:

"Selanik delegesi Moiz Kohen, Osmanlı çıkarlarını her şeyin üstünde tutuyor, Yahudi göçünü Osmanlı Devleti'nin ekonomik kalkınması için kullanmak istiyor..."

"Biz burada milletlerarası hukukun güvencesinde, bir 'yurt'un, ilerde de bir 'devlet'in kuruluşunu konuşmaya geldik, bu adam bize bir nevi sömürge olma teklifinde bulunuyor. Bu nasıl iştir!"

Dahası, Selanik'te uyum içinde çalıştığı Dr. Jacobson kendisine;

"Siz Siyonist değilsiniz!" dedi sertçe. Moiz Kohen ise öfkeyle, "Her zaman için Siyonist" olduğunu, bunun ispatının da bütün Yahudilerin Türkiye'ye büyük göçünü desteklemesi olduğunu söyleyip kongreyi terk etti.

Anlaşılan Kohen'in Siyonizm anlayışı buydu.

Zaten o yıl kongrede Yahudileri yerleştirmekten ziyade, başka sorunlar üzerinde duruluyordu. Büyük bir bölünme baş göstermişti. Rus Yahudileriyle Alman Yahudilerinin politik faklılığı düşünce ve programlarda kendini belli ediyordu. Herzl'in yerine geçen Wolffsohn siyasal eylem üzerine odaklanmakla, Nordau ise projelere ticari bir değer biçmekle suçlandı. Muhalefetin başını çeken Haim Weizman ve yandaşları ise, Filistin'de oluşan işçi hareketinin tam desteğini aldılar.

Moiz'in sözleri ise sadece tutanaklarda kaldı. İttihat ve Terakki'nin de sıcak baktığı o 'müthiş projesi' anlaşılan ölü doğmuştu.

Fakat Moiz Kohen, bu projenin kesin doğruluğuna, hem Osmanlı hem de Yahudi olmayı mükemmel şekilde bağdaştıracağına iyice inanmıştı. Oldukça antisemit ve antisiyonist bir tavır içinde olan *Tasvir-i Efkâr*'da Ebuziyya Tevfik Bey'e verdiği bir cevapta ve *La Epoca*'daki "Una Eksplikasyon"[1] başlıklı makalesinde, düşüncelerini tekrardan ve etraflıca anlattı.

Bir yıl kadar sonra, merkezi Londra'da bulunan İTO'nun[2] kurucusu ve Herzl'in yakın dostu İngiliz yazar İsrail Zangwill ile Yahudilere bir yerleşim bölgesi bulmak için yazışmalara başlayacaktı.

20 Ocak 1910

(...)

Bu son günlerde Hamburg'a Siyonist kongreye gittim. Siyonizm hakkında yepyeni düşüncelerle döndüm.

İşte böyle özetliyordu Moiz Kohen bu yepyeni sahadaki faaliyetlerini ve tasarladıklarını.

Bütün bu heyecan dolu faaliyetlerine rağmen Moiz'in karamsar mizacı kendisine huzur vermiyordu. En büyük eksikliği olarak gördüğü belâgatını geliştirmesi gerektiğini düşünüyor, önce-

(1) Una Eksplikasyon: Bir Açıklama.

(2) İTO: Yahudi Ülke Örgütü.

den yazılmamış, düşünülmemiş konularda konferans ve nutuklar vermeye çalışıyordu. Bu arada *Yeni Asır*'a yeniden ve oldukça iyi şartlarda işe alınmıştı

Ne var ki her birine hevesle el attığı gazetecilik, avukatlık, yazarlık ve dernekçilik faaliyetlerinden biri bile aksasa, yeniden telaşlanıyor, not defterine eskisinden daha da acımasız çalışma programları yazıyordu.

16 Şubat 1910

... sabahleyin saat 5'te kalkılacak, 6 ila 8 arası ciddi okuma ve yazma faaliyetlerine yer verilecek; 8 ila 10 arası Yeni Asır, *10 ila 12 arası büroda çalışma, 1.5'ta öğle yemeği, 2'den 4'e Konak, saat 4'ten altıya büro, 6 ila 8 arası kulübe gidilecek, celselere girilecek. Sonra akşam yemeği yenecek ve bol bol ciddi kitaplar okunacak. Saat onda yatılacak.*

Moiz bunca emek verdiği Yakın Dostlar Kulübü'nde de, bir süreden beri soğuk karşılanıyordu. Sonunda yakın bir dostu, kulağına bunun sebebini fısıldadı. Bu kez suçlamalar öncekilerin tam tersineydi. Moiz iyi bir Siyonist olmamakla değil, iyi bir Osmanlı vatandaşı olmamakla suçlanıyordu, zira İttihat ve Terakki hükümetiyle Siyonistlerin yürüttüğü müzakerelerde yeteri kadar tarafsız davranmamış, hatta Siyonistler tarafından para aldığı intibasını yaratmışmış. İşin en üzücü yönü, bu söylentilerin, büyük bir olasılıkla en yakın arkadaşlarından Jozef Nehama tarafından yayılmasıydı. Acaba onun yanında çok mu gevezelik etmiş, çok mu, içinden geldiği gibi konuşmuştu? Moiz isyan ve öfke halinde, tekrar not defterine sarılıyordu.

18 Şubat 1910

... Ona (Nehama) *hesap sormak lazım. Her neyse, bundan böyle çok mesafeli ve ketum davranmak lazım. Şimdiye kadar pek çok yanlış yapmışım. Bu yanlışlar bana düşman kazandırdı. İnsanın düşmanı olması iyi bir şey değil. Hakkında efsaneler uydurarak birine zarar vermek çok kolay. Sonuç: Kesinlikle düşman kazanmaktan sakınmak lazım.*

Bütün bu hengâmede bir şeyin farkına vardım:
Mazimi tamamen unuttum ve galiba şahsiyetimde hiçbir iz bırakmadı.

Hangi maziden söz ediyordu acaba?

Nedense her zaman Alyans'ın önemli etkisinden bahseder, din öğreniminin, kafasından ve yüreğinden bir duman bulutu misali uçup gittiğini ileri sürerdi.

Dini öğrenimi uçup gitmiş olabilirdi, ama bir din adamının oğlu olarak yetişmenin karakterini ciddi biçimde şekillendirdiği kesindi.

Kabala ve Zohar Ne Anlama Gelir?

Serez'de bir akşamüstü sokakta oynarken, babasının sinagogdan döneceğini tahmin ettiği saatte yokuş aşağı koşarak onu karşılamaya gitmişti. Haham İzak Kohen kara kuru küçük oğluna gözlerinde bir sevgi ışıltısıyla bakmış, elinden tutmuştu. Moiz Arabacılar Mahallesi'nin yokuşunu babasıyla el ele tekrar tırmanmıştı. Haham İzak birden bire elini oğlununkinden çekip yanlarından geçerek, aksi istikamete doğru yürüyen birine, neredeyse yerlere kadar eğilip derin bir selam vermişti. Bu uzun boylu, uzun beyaz sakallı zat, eski zaman Yahudileri gibi giyinmişti. Gözlerindeki bilgece ışık insanı müthiş bir şekilde etkiliyordu.

"Kim bu adam?" diye fısıldamıştı Moiz babasına.

Adam uzaklaşmış olmasına rağmen, haham İzak saygıdan olsa gerek, hâlâ ses tonunu yükseltmiyordu. Fısıltı halinde cevap vermişti:

"Bu haham, meşhur *Rav* Amon'dur."

"Niçin meşhur?"

"Kendisi bir Kabalacıdır. Amon ailesinin erkekleri, Yahudilere asırlardan beri Kabala'yı ve Zohar'ı öğretirler?"

"Kabala ve Zohar nedir *Sinyor Padre?*[1]

(1) Sinyor Padre: Beybaba.

"Bunları sana anlatmak için vakit henüz çok erken oğlum," demişti önce babası. Ama sonunda en küçük oğlunun bitmez tükenmez ısrarları karşısında, isteksizce bir açıklamada bulunmuştu:

"Kabala 'kabul edilen miras' anlamına gelir; tabiatın gizli kalmış yönlerini inceler, Zohar da Tevrat'ın sırlarının incelenip açıklanmaya çalışıldığı kitaptır... Aslında bu kadarını bile söylemem fazla. Bir erkek kırk yaşından önce bu mevzulara hiç girmemeli, bunları konuşmamalı... Bunları düşünmesi bile günahtır."

"Niçin?"

"Çünkü erkek ancak kırk yaşlarında olgunlaşır. Bazı şeyleri daha erken okursa, yanlış anlayıp yanlış tefsir edebilir."

"Ya kadınlar?"

"Kadınlar mı? Kadınlara o mevzular tamamen yasak!"

Oysa Moiz şimdi, bunca yıl okuduktan sonra, çocukluk yıllarına başka bir mesafeyle bakıyor ve Kabala ile Zohar'in, 18'inci asırdan itibaren özellikle Serez'de büyüklerin ve dolayısıyla bütün ailenin gündelik yaşamını nasıl etkilemiş olduğunun farkına varıyordu. Kitaplar, özellikle Zohar, pek anlaşılmadan, yorumsuz, mekanik bir şekilde okunuyor ve etrafına sanki sahte bir huzur yayıyordu. *Şabat* ve bayram günleri, Yahudi erkeği tıpkı bir kulüpmüş gibi sinagoga uğrar, sonra da sinagogun yanındaki kütüphaneye gider ve Zohar okurdu. Keza, yorucu bir iş gününün sonunda da evinde mumunu yakar, mumun titrek ışığında yeniden Zohar okumaya koyulurdu. Ne var ki kitaptaki Aramice kelimelerden yarım yamalak anlaşılanlar gündelik hayatı fazlasıyla etkiliyor, neredeyse bütünüyle şekillendiriyordu. Saf, cahil zihinlere, hemen her şeyin açıklamasını sanki Zohar getiriyordu. Kabalacı simgeler, bütün hareketleri, bütün eylemleri kontrol ediyor, onlara farklı bir yorum getiriyor, başka bir anlam katıyordu. Giyinme tarzına, temizlik alışkanlıklarına, beslenmeye, saç ve sakalın şekline, eşyanın odada düzenlenmesine, duvarların maviye, yani gökyüzü rengine boyanmasına, vs. her şeye Kabalanın öğretileri siniyordu.

Yanlış ve eksik yorumlanan bu kitapların etkisiyle, muskalara ve anlaşılmaz kelimelerin kargacık burgacık yazılarla yazıldığı kâ-

ğıtlara yani *kemea*'lara[1] da büyük önem veriliyordu. *Kemea*'ların yanı sıra, *papeleras*'lar[2] hazırlanıyor, üstlerinde simgesel üçgenler ve esrarengiz kelimeler yazılıp çiziliyordu. Bu kâğıtların, yanağa sürülünce diş ağrısını, kulağa değdirilince kabakulağı iyileştireceklerine inanılıyordu.

Defterine, "Mazimi tamamen unuttum," diye yazan Moiz, çalışma masasının karşısındaki yaz akşamları açık duran pencereye baktığında, zaman zaman belleğinde tuhaf bir anı canlandırırdı; başka bir zamanda, başka bir mekânda, annesinin, gece karanlığının doluştuğu bir başka açık pencereden, elinde bulaşık suyuyla dolu bir tasla eğildiğini görür, boş sokağa seslenişini duyar gibi olurdu:

"Yoldan çekilin, kaynar su dökeceğim şimdi!"

Çocuk gülerdi.

"Anne, orada kimseler yok, herkes evine çekildi. Kime sesleniyorsun?"

Annesi korkudan bembeyaz olmuş bir suratla, oğluna döner, parmağıyla sus işareti yapardı.

"Onların, yani, 'iyi saatte olsunlar'ın üstlerine kaynar su dökülürse, intikamları feci olur oğlum, haber vermek lazım ki, çekilsinler!"

Bazen de babaanne, cinlerle perilerin o intikam hikâyelerini, Vardar rüzgârının şiddetle estiği uzun kış gecelerinde o kadar ayrıntılı anlatırdı ki ardından çocukları neşelendirmek için söylediği şarkılar, anlattıklarının tesirini gideremezdi; Küçük Moiz'in, bu hikâyelerden sonra korkudan uykusuz geceler geçirdiği çok olurdu. Bütün yaşamını zaman zaman karartacak korkuların kökü, belki de çocuk zihninde yer eden bu cin ve peri hikâyelerine kadar uzanıyordu.

Eski gelenekleri söküp atmak çok zor olmuştu. Örneğin Alyans Mektepleri yeni kurulduğunda, Yahudi çocuklarına "Gâvurların dili olan Fransızca" öğretiyor diye, hahambaşı, mektebi ve idarecilerini lanetlemiş, gericiler var güçleriyle bu yeni eğitim sistemine

---

(1) Kemea: Üçgen şekli verilmiş ve içinde dualar yazılı olan kâğıt, muska.

(2) Papeleras: Üstünde dualar çiziktirilmiş kâğıtlar.

karşı savaşmışlardı; fakat 1890'lı yıllardan itibaren modernlik nihayet galip gelmişti.

Elbise ve 'saç sakal' devrimi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında gerçekleşmişti.

Entari ve cüppeden vazgeçilmiş, Kutsal Kitabın, "Yüzünün köşelerine zarar verme, yüzünün bölümlerine bıçak vurma, saç ve sakalına sakın dokunma, upuzun ve darmadağın bırak," şeklinde yorumlanan öğretisi artık geçersiz sayılmış, saç ve sakal, hatta bıyık tıraşına bile yer verilmişti.

Fakat yine, genç adam aksini iddia etse de uzun bir gerileme devrinin ve yanlış tefsirlerin izlerini ailelerin gündelik yaşantılarından ve hele hele beyinlerden tamamen silip atmak mümkün değildi.

Nadya Paris'e Göç Ediyor / Yakın Dostlar Kulübü'nde Bölünme Devam Ediyor

Evliliğinin ikinci yılında Moiz birkaç eski 'mesele' ile yeniden temas kurmuştu. Bunların arasında güncesinde 'N' diye adı geçen gözüpek bir kız da vardı. Nadya neredeyse yirmisine girmesine, yani bir kadın için artık 'evde kalmış'lığa ilk adımları atmış olmasına rağmen evlenmeyi hâlâ düşünmüyordu; evlenmemiş kızların değişmez kaderi olan terzilik ya da öğretmenlik de onu ilgilendirmiyordu. O, Fransız Kitabevi'nde tezgâhtarlık yapıp ailesiyle gayet memnun ve mutlu yaşayıp gidiyor, bir yandan da sevgilileriyle kafelerde, lokantalarda yani herkesin gözü önünde boy gösteriyordu. Bir ara Benaroya'nın sosyalist grubuna katılmış fakat grubun dağılmasıyla, hayal kırıklığına uğramış ve sosyalist hareketle geçici olarak irtibatını kesmişti. Göç etmeyi düşünüyordu: Belki akrabalarının bulunduğu Paris'e, belki daha da uzağa, Arjantin, Şili, Venezuela gibi adları kulağa hoş gelen, İspanyolca konuşulan o uzak memleketlerin birine... Moiz büyük bir vicdan azabıyla onunla buluştuğunda, sevиştiği kadar tartıştığı, hatta birçok konuda kavga ettiği oluyordu.

Nadya sonunda, isteklerini gerçekleştirerek uzak diyarlara değilse bile Paris'e göç etmiş ve böylece Moiz'in hayatından çıkmıştı.

Yıllar sonra buluşacaklarından ve yeniden birlikte olacaklarından habersiz, her ikisi de bu ayrılığa çok üzülmüştü.

Hayatına renk katan bir ilişkinin son bulduğu, karısıyla anlaşmazlıklarının iyice arttığı o dönemde, genç adamın en büyük sığınağı yine de Yakın Dostlar Kulübü idi. Oranın, İngiliz tarzı rahat deri koltuklu salonuna iyice sinmiş pipo kokusu, okunan gazete ve dergilerin hışırtısı, uğultu şeklinde yükselen konuşmalar onu hep cezbetmişti ve cezbetmeye devam ediyordu. Orada, erkek erkeğe hayali dünyalar yaratılırdı, hatta bazen bu hayali dünyaları inşa ederken, önemli kavgalar çıkar, kalıcı dargınlıklar kök salardı...

Zira Kulüpte, daha doğrusu Selanik Yahudi cemaatinde ideolojik bölünme devam ediyordu. Bazı üyeler ayrılıp 'Yeni Kulüp'te Siyonizm'e açıkça destek verirken, başkaları Osmanlı topraklarında kalıp yine de Yahudi sorunlarına Siyonist açıdan eğilmeye kararlıydılar. Kimileri de tam bir entegrasyon politikasına sadık kalıyordu. Moiz ise belki Nehama'nın suçlamalarına kesin bir cevap olarak, belki de buna yürekten inandığı için, sonuncu grupla hareket ediyor, hatta 'Osmanlılaştırma' politikasında herkesten ileri gitmek istiyordu.

8 Mayıs 1910

(...) Kulübün işlerinde büyük dertlere maruz kaldım. Birkaç kere istifamı vermeyi düşündüm. Buna cesaret edemedim. Ama düşüncelerimin gittikçe çoğu azaların düşünceleriyle çatıştığının farkına varıyorum. Başka sahalarda çalışabilirim. Mesela mason locasında, İttihat ve Terakki'de... Kitap yazmaya da devam edebilirim. (...)

18 Mayıs 1910

(...) Canla başla, Osmanlılaşma Derneği'nin meydana gelmesi için çalışıyorum. (...)

20 Mayıs 1910

(...) Sayemde Kulüpte bir Osmanlılaşma Derneği kurulmuş oldu. Bu en faydalı eserlerimden biri olacaktır diyebili-

rim. Bu Pazar'dan itibaren bu konuda bir basın kampanyası başlatacağım. (...)

17 Ağustos 1910

Terakkiye doğru hızlı bir yürüyüş benimki. Kendimi her gün biraz daha fazla tanıtıyorum. Belediye Umumi Meclisi'nin encümen azası seçildim. Meclis-i Umumi-yi Vilayet-e kabulüm çok yüksek bir ihtimal dahilindedir.

Ama yine de çok kötü ve sistemsiz çalışıyorum.

Gerçekten 'kötü ve sistemsiz' mi çalışıyordu Moiz Kohen, yoksa bu değerlendirme, kuruntulu mizacından mı kaynaklanıyordu?

Evdeki masrafların artması da onu çileden çıkarıyordu. Matild lükse düşkün değildi ama düşüncesizce bir misafirperverliği vardı. Hele biraz pohpohlandı mı, kapısını ardına kadar açıyor, neredeyse, o kapının önünden her geçeni büyük bir samimiyetle buyur ediyordu. Gelen artık sabahtan geliyor, öğle yemeğine ve çaya kalıyordu.

Neyse ki Moiz iyi bir iş fırsatı buldu. On beş kadar iş adamıyla anlaştı. Senede 10 lira alacak ve onları iflas işlerinde hukuken temsil edecekti.

Yine de içi rahat değildi. Ceza hukukunda çok zayıf olduğunun farkına varıyor, bu konuda açığını kapatabilecek bir ortak arıyordu kendine...

Bu arada beklenmedik bir olay genç çiftin gündelik hayatını değiştirdi: Raşel'in kocası, iyi bir iş fırsatı bulup bir akrabasının yanına Viyana'ya göç etti. Karısını da 'son bir deneme' için yanına çağırdı. Orada çok usta doktorlar varmış, Viyana yakınlarında kaplıcalara da gidebilirmiş genç kadın, sonuçta belki bir çocukları olabilirmiş. Fakat olmazsa...

Satır aralarında sezilen, olmazsa 'tekrar geri yollanma' tehdidini dikkate almayan Raşel, sevinç içinde seyahat hazırlıklarına başladı. Moiz de bu fırsattan istifade ederek, ablasına Viyana'ya kadar trenle eşlik etmeye karar verdi. Böylece Viyana'yı görecek, yıllardan beri kendi gayretleriyle geliştirmeye çalıştığı Almanca'yı konu-

şacak, yeniden 'Avrupa' havası soluyacaktı. Ayrıca dindaşları adına yeniden bir misyon üstlenmişti.

17 Eylül 1910

Ablam Raşel'e refakat ettiğim bir Viyana seyahatinden döndüm. Büyük değişiklikler dönemindeyim.

Yeni Asır'*a istifamı verdikten sonra, yeniden işe alındım; hem de günde dört saatlik, belki daha da uzun bir mesai harcamak için... Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü kabul ettim. Bu da sosyalizm üzerine yazacağım kitabı daha da geciktirdi. Yarın Kavala'ya, yirmi kadar kulüp* (Herhalde Yakın Dostlar Kulübü'nü kastediyor) *üyesiyle gidiyorum. Bizlerle İttihat ve Terakki Kulüp üyeleri arasındaki kardeşlik bağları güçlenecektir; bu adım, hem ülke açısından hem de Yahudiler için önemli bir adımdır.*

2 Kasım 1910

(...) Yeni Asır'*da maaşım ve işlerim arttı. Viyana'ya seyahatimin sonucunda, "Yakın Dostlar Kulübü" adına, fakat Viyanalı mühim zatların himayesi altında, bir 'Yahudi Göçü Derneği' kurdum. Bu dernek kısa zamanda çok gelişebilir.*

9 Kasım 1910

(...) Mebusan Meclisi'ne önümüzdeki seçimler için namzet olayım mı acaba? Buna henüz cesaret edemiyorum. Fakat iki sene zarfında çok büyük değişiklikler vuku bulabilir. Her ne olursa, belediye seçimlerinde namzetliğimi koymam şarttır. (...)

23 Kasım 1910

(...) Hilsverein Komitesi'nden[1] *istifamı verdim. Zira oranın umumi havası benim fikirlerime uymuyor. Bu istifa, beni*

(1) Hilsverein Komitesi: Ortadoğu Yahudileri arasında Alman dilini ve kültürünü yaymaya yönelik Siyonist eğilimli okul ve kurum.

liberalizme yakınlaştıran ve Yahudi milliyetçiliğinden uzaklaştıran ileriye doğru bir adımdır. İş hayatında mesai harcadıkça şunun farkına varıyorum: Müşteri, geniş bir çevre sayesinde elde edilir. Gazetede çok tembelim. Sosyalizm üzerine eserimi tamamıyla terk ettim. Çok yazık! (...) Osmanlılaşma ligini kuvvetlendirmek için çok çalışıyorum ve bunun yakında çok ehemmiyet kazanacağından eminim.

20 Aralık 1910

Geçtiğimiz cumartesi Osmanlılaşma mevzuunda bir konferans verdim fakat beklediğim alakayı toplamadı. Sebebini tespit edemiyorum. (...) Romanyalı Yahudilerin Türkiye'ye göçü konusunda Justin Kohn ile yazışmalarım devam ediyor ve çok iyi bir netice vereceğe benziyor. (...)

21 Aralık 1910

Hâlâ hüzünlüyüm. Galiba çok embelecado[1] *olup herkesin bana kötü nazarlarla baktığını zannediyorum. (...) İlişkilerde daha yumuşak, daha itinalı davranmak lazım. Mason localarına daha sık uğramalı ve masonluğu çok daha ciddiye almak lazım, o yolda ilerlemek lazım.*

26 Aralık 1910 ila 3 Şubat 1911 tarihleri arasında merkezi Londra'da bulunan Yahudi Ülke Örgüt'ünün genel sekreterine yollanan yalnızca Moiz Kohen imzalı bu aşağıdaki iki mektup kahramanımızın İttihat ve Terakki hükümeti'yle Siyonist örgütler arasında bir aracı rolü üstlenmekten vazgeçmediğini açıkça göstermektedir. (Bu iki mektup Jacob M. Landau'nun İletişim Yayınları'ndan çıkan *Tekinalp-Bir Türk Yurtseveri* adlı kitabından birebir alınmıştır.)

(1) Embelecado: Ladino dilinde, alıngan.

Moise Cohen
Avukat
"L'Union Commerciale"
Temsilcisi
Selânik

Selânik, 26 Aralık 1910

Saygıdeğer ve sevgili meslektaş,

Cercle des Intimes'deki meslektaşlarıma 15 Aralık tarihli yazınızın ve ITO'nun ünlü kurucusununkinin içeriğini aktardım.[1]

Bay Israel Zangwill'in size gayet iyi belirttiği gibi, girişimimizi yöneltmek için kabulü gereken hareket hattı üzerinde uzaktan anlaşmak son derece zordur ve fikirleri sözlü olarak teati edebilmek için bir buluşmanın gerekli olduğunu görüyoruz. Ancak nezaketsiz olmamak arzusuyla, Bay Israel Zangwill'in mektubunda bahsini ettiği çeşitli noktalar üzerinde şimdiden İttihat ve Terakki Komitesi ile görüşmeler başlatmanın zamansız olduğunu düşündük. Bununla birlikte genel olarak Yahudi göçü sorunu üzerinde bir görüşmeyi arzuladık ve bu amaçla Cercle'imizden[2] bir heyet Merkez Komitesi'nin Bürosuna gitti ve temsilcileriyle uzun uzun görüştü. İşte bu temastan çıkan bazı sonuçlar:

1) Merkez Komitesi prensipte, ülke için moral olduğu kadar maddi açıdan da çok avantajlı saydığı Yahudi göçüne taraftardır. İttihat ve Terakki'nin Merkez Komitesi üyeleri, İmparatorluğa Yahudi unsurunun yerleşmesini genel olarak kolaylaştırmakla ülkenin önemli avantajlar sağlayacağına ve Avrupa ve Amerika'nın basınında, malî çevreleriyle kamu yaşamının her alanında büyük bir etkisi bulunduğunu söy-

(1) Yani, Yahudi Ülke Örgütü. Kastedilen kurucu, Israel Zangwill'dir.
(2) Cercle: Anlaşılan, Selânik'teki Cercle des Intimes (ya da Club des Intimes) = Yakın Dostlar Çevresi ya da Kulübü.

ledikleri Batılı Yahudilerin sempatisini Türkiye'nin kazanacağına kanidirler.

2) Komite, siyasî, idarî, vb. bütün zorlukları bertaraf etmeye hazırdır.

3) Yahudi'nin bir refah, barış ve sükûnet unsuru olduğu, kolay uyum sağladığı ve enerjisinden, zekâsından ve sahip olduğu bütün meziyetlerden ülkenin yararlar elde edeceği kayıtsız şartsız kabul ediliyor.

4) Komite, son zamanlarda Siyonist Hareket'in Müslüman yöneticiler ve kamuoyunda Yahudi unsuruna karşı bir rahatsızlık ve güvensizlik yarattığını üzüntü ile müşahede ediyor. Nitekim Siyonist Hareketi, Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar, Arnavutlar, Araplar, Dürzîler, vb. tarafından çıkarılan sorunlara eklenecek ve Genç Türkiye'nin zayıflamasına belirgin şekilde katkıda bulunacak bir Ulusal Yahudi siyasî hareketi olarak mütalâa ediliyor.

5) Bu güvensizliğin artması, beklenen hükümet krizi ve parlamentodaki son olağanüstü tartışmalar yüzünden kamuoyuna hâkim olan aşırı heyecan sebebiyle, bugünkü koşullarda bundan açıkça bahsetmek tehlikelidir.

6) İttihat ve Terakki Komitesi'ne göre Yahudi göçmenlere Vardar, Cassandra ve Catérine bölgeleri, tarlaları paylaşacak olan Yahudiler ve Müslümanların birlikte yerleşecekleri bir Kolonizasyon düzenlenerek tahsis edilebilir. Müslümanlar, Yunan ya da Bulgar çetelerinin muhtemel saldırılarına karşı Yahudilerin koruyucuları da olacaklardır.

7) İlgili olduğumuz sorunlar üzerinde daha olumlu görüşmeler başlatmak için yeniden bir araya gelmek vaadiyle, Komite ve Siyonist hareketin uğursuz (néfaste) sonuçlarına karşı çıkmak üzere, son derece etkili bazı önlemleri saptadık.

Bu vesile ile size Cercle des Intimes'in bu meseleyi ciddi olarak mütalâa ettiğini ve resmî çevreler nezdindeki etkisi dolayısıyla elverişli sonuçlar beklenebileceğini temin ederim.

Bay Zangwill'e, buluşma ve sorunu sözlü olarak görüşme hususunda aynı fikirde olduğumuzu ve projemizin gerçekleşmesi için daha sağlam temellere sahip olunca bir randevu saptamaya çalışacağımız cevabını ulaştırabilirsiniz.

Size ulaştırdığım bu ayrıntıları Bay Israel Zangwill'e aktarırken ona Selânik Cercle des Intimes'inin tamamen emrinde olduğunu ve hangi şartlarda olursa olsun katkıda bulunmaya hazır olduğunu temin edebilirsiniz.

Yakında haberlerinizi almak umuduyla... saygılar... vs.

Dr. M. Cohen

Moise Cohen
Avukat
"L'Union Commerciale"
Temsilcisi
Selânik

Selanik, 23 Ocak 1911

Çok saygıdeğer meslektaş,

17 Ocak tarihli yazınızı aldım ve içeriğini gördüm.

Cercle des Intimes Komitesi'ndeki meslektaşlarım gibi ben de, Siyonist hayaleti kaygısının Genç Türkiye'nin yöneticilerini Yahudi göçünü desteklemekten alıkoymaması gerektiğini ve aksine girişimimizin Genç Türkler tarafından çok endişe edilen Siyonist propagandasını dengelemek ve durdurmaya yardımcı olması konusunda sizinle tamamen fikir birliği içindeyim.

Girişimimizde daha hızlı ilerlemek için, Selânik Merkez Komitesi ile ilişkilerimizi sürdürürken bir yandan da parlamentodaki İttihatçı Fırkası şefleriyle ve şahsen tanıdığımız bazı kabine üyeleriyle görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a bir heyet göndermeyi düşünüyoruz. Bu akşamki toplantımızda gerekli kararları alacağız ve sizi en hızlı şekilde haberdar etmekten geri kalmayacağım.

Bunu beklerken lütfen bize Bay Israel Zangwill'in mektubundaki şu cümlenin anlamını daha ayrıntılı şekilde açıklayınız: 'Türkiye'den bize kabul edilecek asgari şartlar, mutlaka Yahudi ırkının çıkarları için ayrı bir vesayet ve temsilcilik içermelidir.'

Bay Zangwill Yahudi çıkarlarının 'temsili' ile neyi anlıyor? Bu temsilcilik kime ait olacaktır? Osmanlı meşruti hükümetinden siyasi nitelikli imtiyazlar ve tavizler mi almayı düşünüyor? Her ne kadar size, Bay Zangwill ile görüşmeden ayrıntılarla meşgul olmayacağımızı daha önce de yazmış isem de, burada her şeyden önce üzerinde anlaşmaya varılması gereken bir ilke sorunu vardır. Ülkecilik açısından Bay Israel Zangwill'in fikirlerini iyi biliyoruz, ancak sanıyoruz ki bunun Türkiye için uygulanması bahis konusu değildir.

Göçe temel oluşturacak ilkeler üzerinde fikir alışverişini sürdürürken, şimdilik, ilke ve detaylarla meşgul olmadan, yöneticiler nezdinde girişimlerimize devam edeceğiz. Bu akşamki toplantımızın sonuçlarını ve bu amaçla alacağımız düzenlemeleri size yarın ya da ertesi günü ulaştıracağım.
Saygılar...

M. Cohen

Tabii Siyonizmle ilgili bu planları, onu yaşadığı ortamda bazı hassas dengeleri sürekli korumak zorunda bırakıyordu; zira Siyonist örgütlerle ilişkilerinin, Müslüman Türk çevresinin gözünde, örnek vatandaş imajına halel getireceğinin farkındaydı.

12 Mart 1911

(...) Siyonizm konusu canımı sıkıyor. Artık Yahudi düşmanlığının Türkiye'de kök saldığı aşikâr; sebebi bu aptal harekettir. (...) Rumeli *gazetesine bir makale yolladım. Zira asker kaçağı diye suçladığı Yahudileri korumam lazım.*

Bu arada üyesi olduğu Mason Locası'ndan aldığı öğretiler, zaman zaman genç adama, âdeta dünyayı ve bütün insanları kucaklayan farklı bir bakış açısı veriyordu.

17 Mart 1911

(...) Hakiki bir mason olarak, insanlığın iyiliğini düşünerek, mason locaları vasıtasıyla çalışmalıyım. Tabii vatan için de uğraş verilebilir ve bu vatanda yaşayan istisnasız herkes için de. Bu istikamette ilerlemeye çalışacağım. (...)

21 Mart 1911

Hâlâ bütün vatandaşların iyiliği için çalışma fikrimde ısrar ediyorum. İlk adım, Rumeli *gazetesinde çıkan ve 'Vatanseverler Birliği' liginin kurulmasını öngören makalem olacaktır. (...)* Yeni Asır*'da ise milliyetçilikler mevzuunda bir dizi makale yayınlayacağım. İlki 'Valak'lar üzerine olacak. (...)*

3 Nisan 1911

Cemaatin Ermeni papazıyla bir görüşmem oldu. O görüşmeden sonra milliyetçilikler mevzuunu derinine işlemek lazım geldiğini düşündüm. (...)

5 Nisan 1911

Hâlâ heyecanla doluyum. Bazı vesileler ile bazı şartlar benliğime olan itimadının artmasına sebep oldular, dün akşamki davette İttihat ve Terakki delegesi Ziya Bey'le sohbet ettim.

Demek ki Moiz Kohen, Ziya Gökalp'le ancak o dönemde nihayet karşılıklı konuşabilme fırsatını bulacaktı. Zira Ziya Gökalp 1910'lu yılların sonunda, Diyarbekir'in maarif müdürlüğü vazifesinden ayrılarak, Selanik'te toplanan parti kongresine katılmak üzere tekrar bu şehre dönmüştü, hem de uzun bir süreliğine... Selanik Sultanisi'nde sosyoloji dersleri vermeye başlamış ve Sayfiyeler bölgesinde bir ev tutmuştu. Artık cumaları birlikte çalıştığı kişiler ve şehrin belli başlı aydınlarıyla muntazam bir şekilde toplanmayı âdet edinmişti.

Ziya Gökalp'in çevresindekilerin bazıları, örneğin, Aka Gündüz, Ali Canip gibileri, Moiz'in *Yeni Asır*'dan arkadaşlarıydı. Bunlara daha başka coşkulu ve istekli gençler de eklenmişti, ki bunların arasında Ömer Seyfettin adında, görevli olduğu Makedonya sını-

rındaki Yakorit köyünden gelen bir hikâye yazarı vardı. Bu gençler Ziya Bey'in tesiri, teşviki ve desteğiyle *Genç Kalemler* adında bir dergi kurmuşlardı. *Genç Kalemler* yeni bir dilin, yeni bir edebiyatın ve saf bir Türk medeniyetinin temelinin müjdecisiydi.

Moiz'in günlüğünde bahsini ettiği davette de o gün çoğunlukla, *Genç Kalemler*'lere yazı yazacak olanlar toplanmışlardı. Konu dönüp dolaşıp yeniden Türk dilinin sadeleşmesi üzerinde odaklaştı. Ziya Gökalp'in tartışmalara büyük bir coşkuyla katıldığı ender akşamlardan biriydi:

"Efendiler, artık zaman, milli edebiyat zamanıdır. Şunu iyice bilmemiz lazımdır ki Türk edebiyatının asıl kaynağı halk edebiyatıdır. Edebiyatçılarımız tıpkı Avrupa'da olduğu gibi, edebi misalleri kendi halklarından almalıdırlar. Bunun için de yalnız konuşma değil, edebi lisanımız da sadeleşmelidir. İşte bunun içindir ki *Genç Kalem*'lerde başlatılacak olan 'Yeni Lisan Hareketi' fevkalade mühimdir," diyordu.

Aralarından bir ses yükseldi:

"Daha iyisini yapalım arkadaşlar, 'Yeni Lisan' diye bir dernek kuralım. Bu yeni lisanın kurallarını iyice tespit eyleyip ona sadık kalalım. Yeni lisan, yalnız saf Türkçe kelimelerden ve Türkçe kelime hazinesinin artık bir parçası olmuş Arapça ve Farsça ifadelerden meydana gelmelidir."

Moiz, konuşulanlara canı gönülden katılıyordu. Artık makalelerinde bu yabancı unsurlardan kurtarılmış lisanı kullanmak istiyordu. Ne var ki yazarken, Osmanlıca'da etkileyici ve şatafatlı duran yabancı kelimelerden de vazgeçmek ona ve onun gibi pek çok kişiye zor geliyordu.

"Aman cancağızım, size ne olmuş böyle, niçin adam gibi konuşmuyorsunuz da böyle kitap okur gibi hitap ediyorsunuz?"

Geçen haftaki toplantıda atletik yapılı, çipil suratlı Ömer Seyfettin, ağdalı laflar, upuzun cümlelerle kendisine hitap eden bir başka arkadaşının sözünü aniden kesip bu alaycı soruyu yöneltmişti ona...

Karşısındaki gülsün mü, darılsın mı, ne yapacağını bir süre kestirememiş, sonunda karşıdaki genç adamın muzip ve âdeta çocuksu hali karşısında kavgadan vazgeçmişti.

Moiz, Ömer'i *Yeni Asır*'a, sonra da *Genç Kalemler*'e yolladığı makaleleriyle ismen tanıyor ve bazen alaycılığa varan hazır cevaplığından, dobra dobra konuşmalarından açıkçası çekiniyor, her an bu hınzır delikanlının hedefi olmaktan âdeta ödü kopuyordu.

Fakat bu akşam Ömer uslu duruyor, kimseye takılmıyordu. Sadece gözlerinde zaman zaman alaycı küçük bir kıvılcım belirir gibiydi, konuşanların biraz fazla uzun ya da karmaşık cümlesini dinlerken.

Konu konuşma ve edebi lisandan, son zamanlarda yayınlanan edebi makalelere ve şiirlere kaymıştı...

"Pek yakında *Genç Kalemler*'de, 'Turan' başlıklı manzumem yayınlanacak..." diye söyledi Ziya Gökalp, sonra âdeta kendinden geçmiş bir şekilde anlatmaya devam etti:

"Bu manzumede, yeryüzündeki bütün Türkleri kucaklayan bir ideale işaret ediyorum, yeni nesillere yeni ufuklar açıyorum, yepyeni, Türk aşkıyla yoğrulmuş ufuklardır bunlar..."

Moiz hiç azalmayan bir dikkatle dinliyordu Ziya Gökalp'i. Tıpkı iki sene evvel olduğu gibi, her dediği kalbinde garip bir yankı uyandırıyordu. Sonunda dayanamayıp atıldı:

"Şiir yayınlanmadan, onu dinlemek şerefine nail olabilir miyiz üstad?"

Ziya Gökalp fazla nazlanmadı ve "Turan" şiirini okumaya başladı:

... Nabızlarımda vuran duygular ki, târîhin
Birer derin sesidir, ben sahîfelerde değil,
Güzide, şanlı, necîb ırkımın uzak ve yakın
Bütün zaferlerini kalbimin tanininde,
Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcîl.

(...)

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan;
Vatan, büyük ve müebbed bir ülkedir: Tûrân...

O güzel bahar akşamında, asırların tarihçesi beyaz duvarlarına kazınmış gibi olan Beyaz Kule'yi arkasına alarak oturan bu sakin ve

sıradan adam, bu mısraları okurken, gittikçe büyüyor, yüceliyordu dinleyenlerin gözünde.

Moiz bir ara ürperdiğini hissetti. Çocukluğunda rastladığı ve babasının büyük bir saygıyla selamladığı Kabalacı'yı yeniden hatırladı. Ziya Gökalp'i o an için ona benzetti. Çok eski bir sırrı ifşa etmek, gün ışığına çıkarmakla, sanki etrafındakilere yol göstermişti. Çekinmeseydi, ayağa kalkıp derin bir selam verecek, belki de elini öpecekti.

"Üstat, tebrik ederim, tam olarak benim hissiyatıma tercüman oldunuz," demekle yetindi.

Sohbet başka konulara kaydı; birileri bu yeni düşünce akımı içinde aydının vazifesinin ne olacağını sordu.

Ziya Bey'in cevabı kesin oldu:

"O, her şeyden önce medeniyeti halka taşımakla vazifelidir!" dedi, ardından devam etti: "Medeniyet denilince, şüphesiz şimdiki Batı medeniyetini kastediyorum; zira o, bilgili ve metotlu çalışmanın mahsulü, yani münevver fertlerin eseridir. Bu fertlerden çıkıp halka doğru yayılır. O halde diyebiliriz ki Türk münevverlerini iki mühim vazife beklemektedir: Bunlar, Batı'yı misal edinip oradan medeniyeti almak ve kendi halkına götürmek; ondan da milli harsı alıp sindirmektir."

"Bunca yıldır halktan o kadar uzak kalındı ki şimdi onunla yakınlaşmak bana pek mümkün görünmemektedir!" diye yorumda bulunan Moiz'e, Ziya Bey sanki özellikle ona hitap ederek şu cevabı verdi:

"Benim, 'halka doğru,' dediğim bu ikinci ameliyenin, çeşitli safhaları vardır. Münevverler halka medeniyet götürmekle kalmayacak, bu gidişleriyle halkla aralarında mevcut mesafeyi de zamanla kapatmış olacaklar ve halktan milli kültür, yani milli harsı alacaklardır. Çünkü milli hars kendiliğinden meydana gelen, yalnız o topluluğun malı, yani tamamen milli ve mahalli şeylerin bütünüdür ve bu, karışıp bozulmamış halk tabakalarında mevcuttur."

Moiz hayretler içindeydi. Normal zamanda iki kelimeyi yan yana getirmekten aciz görünen bu adam, nasıl oluyordu da birden bire başka şahsiyete bürünmüş gibi sade ve canlı bir dille konuşuyor, büyüleyici bir üslupla şiirler yazıyor, onları okuyordu. Böyle

zamanlarda Gökalp etrafındakileri tam bir telkin atmosferi içine hapsediyor, söylediklerinin dışında başka bir hakikat olmayacağına âdeta ikna ediyordu.

O gece toplantı geç saatlerde bitti. Moiz Kohen kâh ıslık çalarak, kâh alçak sesle: "Münevverleri iki vazife beklemektedir, halka medeniyeti götürmek, halktan da milli harsı almak..." gibi sözler mırıldanarak evine döndü. Karısının yanına uzandığında, Matild yastıktan başını kaldırdı. Burnunu çeke çeke ağlıyordu:

"Neden böyle geç geliyorsun eve? Yahudi bir kocaya yakışır mı hiç? Yoksa başka kadınlarla gönül mü eğlendiriyorsun?"

"Ne başka kadını, neler söylüyorsun öyle? Beyaz Kule'de Ziya Gökalp'le sohbet ediyorduk. Bize milli harstan bahsetti. Münevverleri bekleyen mühim vazifelerden... 'Benim için her Türküm diyen, Türk sayılmalıdır' dedi."

Matild bir yandan gözyaşlarını siliyor, bir yandan da biraz rahatlamış halde gülümsüyordu karanlıkta:

"Saçmalık bütün bunlar. Dinimiz aynı değil, biz Türk olamayız, zaten o Ziya Bey dediğin adam bile bizi kendinden kabul etmez."

"Asıl saçmalayan sensin! Ziya Bey'i tanısaydın böyle konuşmazdın. Hem zaten, ben artık din diye bir şey tanımıyorum. Sense ne istersen onu yaparsın. Aman Tanrım! Bu ne böyle, yastığının altında?"

Entelektüel heyecanla dopdolu genç adam, karısına sızlanmalarından dolayı kızamamış, bir yandan konuşurken, bir yandan da saçını okşamak için karanlıkta elini uzatmıştı. Eli yastığın üstünde duran kumaşla kaplı küçücük bir şeye değmişti. Öfkeyle elini geri çekti.

"Yine falcı kadına gidip *kemea* yazdırdın değil mi?"

"Evet. Lütfen kızma Moiz. Kalbim yine sıkışmasın, Terez sağlıklı büyüsün, ne bileyim, Raşel de çocuk doğurabilsin diye..."

"Ben de dizinin dibinden ayrılmayayım diye!" düşündü Moiz, ama bunu yüksek sesle söylemedi. Matild'e acımaktan hiçbir zaman vazgeçememişti.

Son söz yine genç kadınındı, gecenin sessizliğinde zafer dolu sesi yükseldi: "Az önce, ne istersen onu yap, ben karışmam diyen sen değil miydin?"

Şimdi Moiz için çok önemli olan 5 Nisan gününe geri dönelim...

(...) Yine dün, Y.N. (Yunus Nadi) *ile birlikte akşam yemeği yedik. Çok samimi bir mülakat yaptık. Bazı eserleri ecnebi lisanlardan tercüme ederek Türkçe yayınlamak ve böylece milli kütüphanemizi zenginleştirmek için bir komitenin meydana getirilmesi üzerine konuştuk. (...)*

* * *

Satırlarını günlüğüne yazarken, Moiz Kohen kendini belli bir zümreye kabul edilmiş, o zümrenin bir parçası, hem de üretken bir parçası hissediyor, sevinçten içi içine sığmıyordu.

Fakat ne oluyordu birden!

6 Nisan 1911

Vatanperverlik sahasındaki faaliyetlerim mevzuunda beslediğim umutlar yıkılmak üzeredir. Y. N. (Yunus Nadi) *meselesi ve bunun* Rumeli *gazetesindeki bugünkü yorumu, istikbale olan bütün itimadımı sarstı. Yine de pes etmemeye, Osmanlı Devleti'nin ve vatanın iyiliği için verdiğim gayretleri devam ettirmeye kararlıyım. Hey Allah'ım, bana sabır ve sebat eyle! Her türlü zorlukla mücadele çok çetin geçiyor. Başarı yolunda yükseklere, çok yükseklere tırmanmak için pek çok kere düşmeyi de göze alabilmeli.*

Moiz Kohen, *Rumeli* gazetesinin o günkü sayısını çalışma masasının üzerine yaymış, Yunus Nadi'nin uzun makalesini, çok sinirlendiği zamanlarda yaptığı gibi, gözlüklerini bir çıkarıp bir takarak okuyordu... Yunus Nadi'nin yazdıklarının çoğuyla hemfikir olmasına karşın, bu satırların yazılış tarzını, kendisine ve tüm Osmanlı Yahudilerine karşı bir saldırı olarak algılaması mı sinirlenmesine sebep olmuştu acaba?

Rumeli'nin Yazı İşleri Müdürü Yunus Nadi, "Siyonizm'e Dai-

ma ve Ebediyen Yuha!" diye bir başlığın altında, gençliğin verdiği ateşlilikle öfkesini ortaya döküyordu.

... Siyonizm bence hayal değil, müthiş ve kötü hakikattir. (...) Öyle bir tehlikedir ki hükümetimiz, yakın bir zamanda Kudüs ve çevresindeki arazinin Siyonistlerin eline geçmesine mâni olacak hususi kanunlar çıkarmaya mecbur olacaktır...

Sonraki satırlarda, bu müthiş öfke ve endişeyi yarı açık bir tehdit izliyordu:

Benim korkmakta ve mücadele etmekte kendimi tamamen haklı bulduğum bu Siyonizm meselesinin –ki Musevi vatandaşlarımızın rahatlarını kaçırabileceği sebebiyle başka bir ehemmiyet taşımaktadır ve bu vatandaşlarımızın büyük bir kısmı bu tehlikeleri yakından bildikleri için Siyonizm'den büyük bir nefretle uzak durmaktadırlar– evet, bu meselenin uluslararası siyasete karışmış diğer bir yüzü vardır. En çok Alman Musevileri arasında revaçta olan ve yayılan bir ideolojidir. Yani onlar Doğu'da Alman nüfuzunun istihkam erleri gibidir. Kudüs ve çevresindeki Siyonistler, bugün Almanya'nın desteğine sahiptirler...

Moiz Kohen, bu makaleye sebep olan, güncesinde 'Y. N. meselesi,' diye anlattığı hadiseyi bir daha sıkıntıyla hatırına getirdi:

Birkaç gün önceydi, Santo Semo adında Bulgar bir mühendis, İttihat ve Terakki Kulübü'nde bir konferans vermişti. Semo, Osmanlı hükümetinin Irak'ta tesis etmeyi tasarladığı bir sulama projesi için davet edilen İngiliz mühendislik heyetinde Nafıa Nezareti temsilcisi olarak yer almaktaydı. Konferansta önce sinematograf denen aleti kullanıp projektörle Mezopotamya görüntüleri sergilemiş, sonra da Avrupa Musevilerinin ve özellikle İngiltere'de yaşayanların bir ülke arayışı içinde olduğunu anlatmaya koyulmuştu ki konuşması aniden kocaman bir "Yuha!" ile yarıda kesilmişti. Dinleyiciler arasında yer alan gazeteci Yunus Nadi yerinden fırlamış, yanakları öfkeden al al olmuş, adamın yüzüne tükürürcesine tekrar tekrar "yuha!" diye bağırıyordu. Salondakiler önce donup kalmışlardı, sonra homurdanmalar duyulmaya başlamıştı: Kimileri Yunus Nadi'ye herhalde hak veriyor,

kimileri de bu şiddet dolu çıkışına kızıyordu. Fakat bizzat Yunus Nadi, olayın büyümesine meydan vermedi. Fesini başına geçirdi ve dinleyicilere doğru dönüp son bir kere: "İnşallah, daima ve ebediyen Siyonizm'i 'yuha' diyerek aşağılayacağım!" diye kükredikten sonra, kapıyı ardından büyük bir hızla çarparak konferans salonundan çıktı.

Şimdi de bu son olayı büyük bir gururla anlatıyordu yazısında Yunus Nadi...

Moiz ertesi akşamüstü, Yunus Nadi ile Yonyo'da karşılaştığında, hiç kem küm etmeksizin Siyonizm üzerine yazdığı bu makale konusunu açtı. Birçok yönünü beğendiği ve takdir ettiği bu meslektaşıyla arasında doğabilecek her türlü anlaşmazlığı gidermek istiyordu. Bunu istemesinde duygusal bir pay olsa da, İttihat ve Terakki Hükümet'inin sözcüsü konumundaki *Rumeli* gazetesinin yazı işleri müdürüyle bozuşmak da işine gelmiyordu; zira geleceğini büyük çapta bu hükümete bağlamıştı.

"Bak azizim, bu mesele sandığın gibi değil..." diye başlayarak, Osmanlı Devleti'nin güvenliği ile bütün Yahudilerin bir vatan edinme istekleri arasında bir orta yol bulma çabasının Osmanlı Yahudilerine düştüğünü, bu konuda bizzat iki yıldan beri uğraş verdiğini dili döndüğünce anlatmaya çalıştı. Fakat ne ikna edici sesi, ne de o güzel bahar akşamında içtikleri bira ve rakılar, Yunus Nadi'yi biraz olsun yumuşatabildi.

Moiz'i sesini çıkarmadan dinledikten sonra, buz gibi bir sesle ve tane tane konuşarak kısa bir cevap verdi:

"Bak, ben Siyonizme aleyhtar olurken, bunun Alman kışkırtmasının sonucu olduğunu ve çok beğendiğim ve takdir ettiğim Almanya aleyhinde bulunduğumu hatırıma getirmem. Vatanın güvenliği mevzubahis olan yerlerde, bence her şahsi siyasi fikri unutmak lazım gelir. Bu hepimizin vazifesidir. Siz Osmanlı Yahudilerinin de."

Birbirine garip bir şekilde benzeyen, her ikisi de kısa boylu ve tıknaz olan bu iki genç adam şimdi iyice horozlanmış, birbirlerini gözlüklerinin ardından meydan okurcasına süzüyorlardı. Moiz de aynı soğuk ve öfkeli bir sesle cevabını verdi:

"Çok şükür, ben bir Osmanlı vatandaşı olarak payıma düşen

vazifeleri bilirim. Onları sizden öğrenecek değilim Yunus Nadi Bey."

Biraz öteden, yandaki küçük masadan bir ses yükseliyordu:

"Osmanlı Yahudileri vatanlarına ne kadar sadıklar, o da bir soru işaretidir. Acaba bize gösterdikleri yüzle, aralarındayken takındıkları yüz aynı mıdır, çok merak ediyorum..."

Konuşan *Rumeli*'nin bir başka yazarıydı. Moiz yeni bir tartışmaya yol açmamak için duymazlıktan gelmeyi tercih etti. Müsaade isteyip masadan kalktı, *Rumeli* gazetesi yazarlarından oldukça ilerde, Yakın Dostlar Kulübü'nden arkadaşlarının oturdukları bir başka masaya yöneldi... Ne var ki, o masadan da alaycı bir ses yükseldi:

"Moiz Kohen! Hayret dostum! Sevgili Müslüman arkadaşların varken yanımıza pek gelmezdin. Bu akşam ne oldu? Onlardan yüz mü bulamadın?"

O akşam, gerçekten talihsiz bir akşamdı. En iyisi bir an önce evine dönmek olacaktı. Orada hiç olmazsa, kendisine inanan, kendisiyle alay etmeyen, kendisini olduğu gibi seven kadınlar vardı.

Ertesi sabah *Rumeli* gazetesinde "Milli Edebiyat ve Kültürümüz" başlıklı, yaklaşık bir ay önce verdiği bir yazısının çıktığını görünce Moiz'in yüreğine su serpildi: Hem *Rumeli* gazetesinin hâlâ yazarı olduğu böylece tastik edilmiş olduğundan hem de kendini gittikçe kaptırdığı Türk milliyetçiliği konusundaki görüşlerini bu makalede güzel ifade ettiğinden dolayı çok memnundu.

Fakat her şeye rağmen Yunus Nadi'nin hiddet dolu çıkışını ve dindaşlarının alaylarını unutamıyordu; masa başında, kendiyle baş başa kaldığında hatıra defterine yazıyor da yazıyor, yazdıkça üzülüyordu.

9 Nisan 1911

Tekrar cesaretimi kaybettim. Y. N. (Yunus Nadi) *tarafından soğuk karşılanmam ve J. F'nin Türklerle ilişkilerim hakkında söylediği birkaç kelime benim halet-i ruhhiyemi iyice bozdu. Hem Türkler, hem de Yahudiler benden haksız yere şüpheleniyorlar. Ne yapmalı acaba? En iyisi her iki tara-*

fi da bir süre için terk etmek ve sadece kendimle meşgul olmak. Vaktimi, kendimi eğitmekle geçirebilirim. Ne Yahudilikle, ne de Osmanlılıkla alakalı olan, sadece ilmi, sosyal veya edebi eserlerde yazabilirim.

10 Nisan 1911

Keyifsizliğim devam ediyor. Dün akşam kendimi dini bir ortamda buldum, kendimi âdeta küçülmüş, zavallılaşmış, eski halime dönmüş hissediyordum. Niçin bir türlü neşeli olamadığımı anlamıyorum? J. R. (Juda Rekanati)*'nin ev meselesi bana artık pek cazip görünmemektedir. Hiçbir konuda acele etmemek, bilgi edinmeye, birçok maddede ihtisas sahibi olmaya devam etmek, hep devam etmek lazım.*

Türklerin tolerans sahibi oldukları hakkındaki inancım iyice sarsılmaya başladı. Bunun sebebi de Rumeli*'nin yayınları. Ah! Görüşlerim ve hissiyatım ne kadar da çabuk değişiyor! Sinirlerime her zaman hâkim olamıyor, soğukkanlı davranamıyorum. Şimdilik yapılacak bir şey yok. Sadece sükûnet ve sessizlik içinde çalışmak, hep çalışmak, daha da çalışmak! Mümkün olduğu kadar kalabalıktan, kamu toplantılarından kaçmak!*

"Çalışmak, hep çalışmak, daha da çalışmak" yönünde aldığı karar meyvelerini vermiş olmalıydı ki, birkaç gün sonra deftere düşülen notlar çok daha iyimser bir hava taşımaktaydı.

16 Nisan 1911

Bir Milli Kültür Derneği kurma projem vücut bulmaya başladı. Bizzat büromda toplanan iki celsede bu derneğin temelleri atıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu derneği koruması altına alacağına ve maddi yardımda bulunacağına söz verdi. Eğer bu iş olursa, haneme iyi bir puan yazılacaktır.

Gittikçe şunun farkına varıyorum: Türkler Yahudileri aşağılıyorlar. Bu, saklı olan ve birden bire patlayabilen bir aşağılamadır. Fakat yine de şu fikrimde ısrarlıyım: Bu bizim onlar-

dan uzaklaşmamız için bir sebep teşkil etmemeli. Tam tersine, bizi yakınlaşmamıza teşvik etmeli, çünkü aşağılamalar ve anlaşmazlıklar birbirini iyi tanıyamamaktan kaynaklanıyor. İnsanlar ancak birbirlerini iyi tanıdıkları zamandır ki, birbirlerine saygı ve sevgi duyabilirler.

Moiz Kohen "Türklerle yakınlaşma ve birbirini daha iyi tanıma" zeminleri aramanın yanı sıra, yaşadığı ortam içinde son derece faydalı bulduğu iki eser yazmayı planlıyordu: Bunlardan biri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli milliyetler üzerineydi, ötekisi ise Avrupa kıtasındaki değişik siyasal akımlar hakkında olacaktı. Hiç vakit kaybetmeden bunlar üzerine çalışmaya başlamıştı.

28 Nisan 1911

Hepimiz küçük kafede çok mesut bir gün geçirdik. Eve çok keyifli döndüm. Hâlâ çok ciddi kitaplar okumaya devam ediyorum. Geçmişte bu okuma işini o kadar çok ihmal ettikten sonra şimdi terakkiye ciddi bir adım atmış oluyorum. Başladığım kitapları bitirmeyi umut ediyorum. Siyasi konulara iyi bir hâkimiyet kurmaya başladım. Şimdi de Z. (Ziya Gökalp)*'nin tavsiyesi üzerine psikoloji ve sosyoloji çalışmalıyım. Böylece müşahede etmeyi, meseleleri birbirine bağlamayı öğreniyorum...*

Moiz, Ziya Gökalp'in tavsiyesini öyle çok önemsemişti ki Sabri Paşa Bulvar'ındaki Fransız Kitabevi'ni âdeta talan etmişti: Emile Durkheim, A. Fouille, Darwin, Gustav Le Bon, Henry Bergson, Gobineau, F. Nietzche gibi Batılı düşünürlerin kitaplarını almış, büyük bir itinayla kütüphanesine yerleştirmiş ve akşam saatlerinde tüm diğer işleri bittiğinde, kendisine çizdiği 'program' çerçevesinde okumaya koyulmuştu.

Aralarına soğukluk girmeden önce Yunus Nadi'yle konuştuğu, *Rumeli* gazetesinde açıkladığı projeye yeniden dönmüş, bundan, *Genç Kalemler* yazarlarına bir toplantıda bir kere daha söz etmişti:

" 'Milli kütüphanemiz bomboştur,' deyip duruyorsunuz; düşünmelisiniz ki milletimiz çeşitli unsurlardan oluşmuştur. Bunları ruhla, kalple, vicdanla, Osmanlılığa sıkı suretle bağlamak için kültür ve edebiyatımız bütün bu unsurların kültür ve edebiyatlarına nazaran kat kat üstün olmalıdır. Ruhlara ulaşacak, duyguları okşayacak bu kültür ve edebiyatımız en üst seviyelerde gelişmezse, Osmanlı anasırına Osmanlılık hissini ve Osmanlı gibi yaşama isteğini asla aşılayamayacaktır."

Ömer Seyfettin gözlerini kırpıştırıyor, muzipçe tebessüm ediyordu:

"Cancağazım!... Geçen hafta *Rumeli*'de çıkan yazın değil mi bu bize okuduğun... yani anlattığın?"

Moiz hafifçe kızarmış, sonra gülmekten kendini alamamıştı:

"Azizim daha iyi ya? İçim dışım, yazım sözüm bir. Evet geçen hafta, siz *Genç Kalemler* heyetine *Rumeli* gazetesi sütunlarından seslenmiştim, şimdi yüzünüze söylüyorum: Bugün kamuoyunu bilgilendirmek ve aydınlatmak isteyen her Osmanlı çocuğu, mutlaka bir yabancı dile ihtiyaç duyar. Türkçe'den başka bir dil bilmeyen bir Osmanlı'nın yalnız bilgi derecesi değil, akli ve fikri yeteneği sınırlı kalmaya mahkûmdur. Yalnızca Türkçe'ye aşina bir vatandaş, sosyoloji, antropoloji ve bütün 'loji'li ilimlere, sosyalizm, determinizm gibi 'izm'li ilimlere de, ne derece hâkim olur, sorarım size?"

Acaba yine mi Ömer'in tabiriyle "kitap okur gibi konuşmuştu?" Konuşmasını birden noktalayıp endişeyle ona baktı. Fakat genç hikâyeci şimdi ciddi ve ilgi dolu bir ifadeyle dinliyordu.

"Doğru söylüyorsun... Dahası, yalnız ecnebi dil bilmek yetmez, bilmeyenler için de bütün bu saydığın ilimleri öğreten kitapları tercüme etmeliyiz. Hatta yalnız ilmi kitaplar değil, edebi eserler, mesela klasikler..." diye onayladı.

Bu tercüme projesine herkes çok sıcak bakıyor, orada bulunanlardan her biri, 'mutlaka' tercüme edilecek bir eser adı veriyordu... Moiz Kohen de coştukça coşuyordu:

"Harika bir fikir! Gelin, hep birlikte bir tercüme grubu meydana getirelim. İş bölümü yapalım. Batı klasiklerinin yeni lisan dediğimiz sadeleşmiş Türkçe'ye tercümesi için listeler yapalım. Ben fel-

sefe kitaplarının tercümesini üstüme alayım. Bakınız, Selanik gibi bir yerde bulunmakla çok talihliyiz, Batı'yla daha rahat ve yakın münasebetler kurabilecek bir kültür merkezindeyiz. Buradaki gençler kolaylıkla ecnebi dil öğreniyorlar..."

Moiz'in bu ateşli konuşmaları meyvelerini vermiş, bütün gençler aralarında iş bölümü yapmışlardı. Bir taraftan tercümeler yapacaklar, diğer taraftan da Türk dili araştırmaları, dili sadeleştirmek için alınacak tedbirler, aruz ile hece vezninin başlıca farkları üzerinde düşüneceklerdi...

2 Mayıs 1911

(...) Türk ortamında kendime bir yol çizmekteyim, bu çok iyi... Ancak bu şekildedir ki, hem dindaşlarıma hem de vatanıma faydalı olabilirim.

İç politika beni endişelendiriyor. Huzur verici bir ortamda yaşamaktan çok uzağız. Yakında bazı karışıklıkların vuku bulması, ihtimal dahilindedir.

Moiz "başarı ve terakki yolunda" vazgeçilmez gördüğü bazı ufak tefek ayrıntılara da çok önem veriyordu. Artık yoksul Serez hahamının oğlunun kılık kıyafetiyle ortalıkta dolaşmamalı, dönemin modasına uymalı ve elbiseleri daima temiz ve ütülü olmalıydı. Bu konuda evdeki iki kadını, Matild ile Raşeli sürekli uyarıyor, elbiselerinin bakımının evin gündelik işlerinde ön plana alınmasını şart koşuyordu. (Matild yıllar sonra gelinine bunları anlatırken, kocasına karşı hâlâ bu konuda kin doluydu; kendisi giyimine bu denli para harcayıp itina gösterirken karısına hayatı boyunca bir "kürk dahi almamış" sadece büyük oğlu nişanlandığında, kürk niyetine, kadıncağızın utanıp giyemediği bir tür gülünç kedi postu hediye etmişti.)

İyi giyinmeye kararlı Moiz Kohen mason locası toplantılarına da muntazam devam ediyor, "kendine ve başkalarına" faydalı olabilmek için çalışmalarına var gücüyle devam ediyordu.

Fakat heyhat! Bazen locada, kafede ya da herhangi bir dernek ya da kulüp toplantısında dost sandığı kişilerin yüzlerinde buz gibi bir ifadeyle karşılaştığı da oluyordu. Kimse onunla fazla konuşmu-

yordu. O da yalnızlığını, üzüntüsünü, kimselerin gözlerinin önünde sergilememek için bir süre evine kapanıp kendini sadece çalışmalarına vermeyi tercih ediyordu...

10 Mayıs 1911

Türklerde güvensizliğin gittikçe arttığını görüyorum. Onlarla çok mesafeli olmalı. Şu anda çok zor anlar yaşamaktayız. Her faaliyet, her hareket tenkit sebebi oluyor. Zihinler o kadar alevlenmiş ki insan neredeyse gölgesinden korkacak oluyor. İşte bu sebeple bari birkaç zaman için susmak lazım. (...)

"Çok zor anlar yaşamaktayız," dediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunun adım adım yaklaşmasıydı.

Kendisi ise bir sarkaç misali, neşeyle yeis, umutla umutsuzluk, güvenle güvensizlik arasında gidip geliyordu...

5 Haziran 1911

(...) Hâlâ Kostantinopl'a yerleşmeyi hayal ediyorum; orada, gündelik büyük bir gazete için de çalışabilirim. Her neyse, pek yakında tatile gireceğim, bundan faydalanarak Konstantinopl'a gideceğim. Belki o zaman şehir hakkında bir fikir edinebilirim. Belediye seçimlerinde Yakın Dostlar Kulübünün düşmanları beni saf dışı bıraktılar. Başarmak ya da başarmamak, istikbaldeki Belediye ya da Mebusan seçimleri için belirleyici olacaktır.

22 Haziran 1911

(...) İttihat ve Terakki'de hâlâ saf dışı bırakıyorlar. Böylesi daha iyi. Ama yazı işlerine ehemmiyet vermeli. (...) Mr. J'ye gidip konsoloslukta muhtemel bir 'drogman' (tercüman) *görevi hakkındaki mevzuunda fikrini soracağım. Tabii böyle bir iş, günümün sadece bir bölümünü işgal edecektir. Asla kariyerden vazgeçilmemeli. Ayrıca Konstantinopl'da yaşayan yazar çizer takımı için tavsiye mektubu almak lazımdır. Ancak bu şekilde, Konstantinopl'da ve Konstantinopl'a doğru kendime bir yol çizebileceğim.*

23 Haziran 1911

Grubun temellerini sağlamlaştırmak için Mr. A. Erera'nın gelişini bekliyorum.

Ondan sonra Konstantinopl'a gideceğim.

(...) Kulüpte de işler çok kötü. Bu meselede herhangi bir şekilde taraf olmamalıyım, çünkü bana zarar verebilir. En iyisi, işleri düzene koymak ve 20 güne kadar gitmektir.

Söz konusu, elbette temelli bir gidiş değildi. Ama Moiz artık İstanbul'da geleceğe dönük, kendine sağlam bir zemin hazırlamak istiyordu. Yıllarca, Selanikte yaşamaktan ne kadar mutluluk duyduysa da, artık karmakarışık olmuş bu şehirde, ne kendisine ne de çocuklarına bir gelecek görebiliyordu. Daha şimdiden, işler durgun mu durgundu... İstanbul'da kendisine bambaşka ufuklar açılabilirdi. Mesela, nihayet elde edilmiş diplomasına ve tecrübesine güvenerek İstanbul'da, Darülfünun'da ders bile verebileceğini düşünmüş, bu amaca yönelik yazışmalara başlamıştı...

1911 yılının Ekim ayında bir de oğlu dünyaya gelmişti. Ne tuhaftır ki erkek evlat sahibi olmak için yanıp tutuşan Moiz, oğlu doğduğunda onu garip bir öfkeyle karşıladı. Karısının onu kandırmasının bir uzantısı, bir ürünü gibi görüyordu minik bebeği. Zira Matild doğurmamalıydı. Matild onunla yatağa girmemeliydi. Seviştiklerinde Moiz büyük bir suçluluk duyuyor, hastalığını önceden bilseydi bu hasta kadınla evlenmeyeceğini düşünüyordu.

Yeni doğan esmer oğlana ilgisiz bir bakış atmıştı. Babasının adını taşıyacaktı. Âdet bunu istiyordu. Bir ara çocuğa Türk ismi vermeyi düşündü. Nasıl bir isim olabilirdi bu? Mehmet, Ali, Mustafa gibi Müslüman adlar, toplum tarafından hiç de hoş karşılanmayabilirlerdi; hem de Kohen soyadıyla pek bağdaşmıyorlardı. Aslına bakılırsa, kendisi bazı yazılarını Ziya Gökalp'ten etkilenerek Tekin Alp adıyla imzalamaya başlamıştı. Buram buram Orta Asya ve Türkçülük kokan güzel bir isimdi bu. Yine de çocuk için biraz daha beklemeye karar verdi. İzak, İzak olarak kaldı. Kimbilir, belki de dedesi gibi haham olurdu.

Bu arada zavallı Raşel, mükemmel bir zamanlamayla doğumdan hemen sonra geri dönmüştü. Kaplıcalara gidilmiş, verilen te-

daviler uygulanmış fakat bütün bu gayretler ve harcanan paralar boşa gitmişti. Raşel bir türlü hamile kalamamış ve kocası onu

boşamıştı. Artık hayatının sonuna kadar, kaderi erkek kardeşinin ve onun ailesinin kaderine bağlı kalacaktı. Ailenin başka bir ferdinin yanına gitmeyi aklının köşesinden bile geçirmemişti.

"Binlerce Nesle Emrettiğin Bu Akit Sayesinde, İsrailoğullarının Kavmine Dahil Olacaksın"

"Vakit kaybetmeden, *brit mila*[1] töreni hazırlıklarına başlamalıyız..."

İzak doğar doğmaz, bir yandan sevinç gözyaşları döken Raşel'in dudaklarından ilk çıkan sözlerdi bunlar.

"Babamıza derhal telgraf çek, işlerini düzene sokup ancak yola çıkar... Ben eş dost kim varsa, onlara haber vereceğim... Sade ama şık bir tören yapalım."

"Yine ne masraf çıkaracaksınız başıma," diye söylenip duruyordu Moiz. "Hem de bu savaş günlerinde, insanlar yiyecek bir parça ekmek bulamazken!... Aman Raşel, gözünü seveyim her şey çok sade olsun, göze batmayalım, kimseleri tedirgin etmeyelim."

Raşel her zaman yaptığı gibi kafa sallamış ve kolları sıvamıştı. İşi çoktu: Sekiz gün içinde, bu hassas müdahaleyi yapmakla vazifeli *moel*'i[2] çağırmak, Serez'e telgrafla haber uçurtmak, aile fertlerinin en azından birkaçının gelmesini sağlamak, onları küçük evlerinde ağırlamak... Moiz de söylenmeye devam ederek üstüne düşeni yaptı. Evde bir tören düzenlendi. Oturma odasının ortasına yüksek arkalıklı bir sandalye yerleştirildi. Serez'den gelen yaşlı Haham İzak, sandalyeye oturarak küçük torununu dizinin üstüne konan işlemeli yastığa yatırdı, kendisine uzatılan şarap bardağına işaretparmağını batırıp bebeğin ağzına soktu. Çocuk anında uyuyakaldı. Bunun

---

(1) Brit mila: Yahudi erkek çocuklarına, doğduklarından 8 gün sonra yapılan sünnet; Yahudi inancına göre, Tanrı ile Hz. İbrahim ve İsrailoğulları arasındaki aktin simgesidir.

(2) Moel: Sünneti gerçekleştiren din adamı.

üzerine *moel* elinde bıçağıyla yaklaştı, çocuğun altbezini alışkanlığın verdiği ustalıkla çözdü, Tanrı'ya kurbanını sunan Hz. İbrahim'in edasıyla bebeğin üzerine eğildi ve 'şarap dua'sını okudu, sonra:

"Ya Rab, bu çocuğu annesine ve babasına bağışla. Adı İzak olsun. Ya Rab, ilk defa Hz. İbrahim'le gerçekleştirdiğin ve binlerce nesle emrettiğin bu akit sayesinde..." ilahisine başladı. Cümlenin sonu bebeğin şiddetli ağlamasıyla duyulmadıysa da, Moiz onu ezbere biliyordu.

"Bu akit sayesinde, Moiz oğlu İzak İsrailoğullarının kavmine dahil olacaksın ve Tevrat'ın öğretilerine harfiyen uyacaksın... Ölene kadar..."

Bu sözler, bu töreni yaşayan bütün babalar gibi yüzü bembeyaz olmuş, titremesini zorlukla engelleyen Moiz'in kulaklarında garip bir buyurganlıkla yankılanıyordu. Varsın oruç tutmasın, varsın kendini dinsiz ilan etsin... Değişen hiçbir şey yoktu. Bu sözler, kendisine de doğumunu izleyen ilk haftanın sonunda, elinde özel bir bıçak tutan bir din adamı tarafından söylenmiş olmalıydı ve bu aktin işaretini vücudunda taşıyordu.

Kendisinden sonra da, oğlu ve oğlunun oğlu. Tıpkı ataları gibi!

Türkçü Yahudiler / Milli Ruh Arayışı / İlk Önemli Eserin Yayınlanması

Milliyetçilikler üzerine tasarladığı esere var gücüyle çalışıyordu.

Ziya Gökalp'in görüşlerini, düşüncelerini zaman içinde gittikçe daha çok benimsiyordu. Tavsiyesi üzerine okuduğu sosyoloji kitaplarından öğrendikleriyle üstadın fikirlerini harmanlamak, bu temellerin üstüne de tamamlayıcı fikirler oluşturmak istiyordu. Özellikle milliyetçiliğin, uluslaşmanın ekonomik yönünü incelemek, onu vurgulamak üzerinde kafa yoruyordu.

Ziya Gökalp'le artık gittikçe sıklaşan sohbetleri sırasında söyledikleri aklından çıkmıyordu: "Bu milletin bugüne kadar bir adı bile yoktu. Tanzimatçılar ona, 'Sen yalnız Osmanlı'sın. Sakın başka milletlere bakarak milli bir ad isteme! Milli bir ad istediğin dakikada Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursun demiş-

lerdi. Zavallı Türk, vatanımı kaybederim korkusuyla, 'Vallahi Türk değilim. Osmanlı'yım!' demeye neredeyse mecbur edilmişti. Oysa Balkan Savaşı'yla Osmanlılık iflas etme yolundaydı. Şimdi bu milletin kurtulması için bir milli kimliğe ihtiyacı var."

Moiz Kohen'in sanki yıllarca beklediği buydu: Türkçe'nin güzelliklerini gözler önüne sermek, Türk kültürünü yüceltebildiği kadar yüceltmek, ekonomiyi kalkındırmak için de çareler üretmek... Ve özümsediği bütün milliyetçi fikirlerin sentezini yaparken dindaşlarının da dahil olabileceği yeni bir kimliğin sınırlarını çizmekti.

* * *

Ne gariptir ki, Osmanlı Yahudisi Moiz Kohen'den önce, Leon Cahun adında bir Fransız Yahudisi, Avrupa'ya medeniyetin Türkler tarafından getirildiğine işaret etmişti. Macar Yahudisi, İngiliz ajanı esrarengiz adam Vanbery de Türk milli kültürünü ta Orta Asya'ya kadar götürüp ve Moğollarla ilişkilendirip ona önemli bir boyut kazandırmıştı. Acaba Moiz Kohen bu rastlantıların farkında mıydı? Bundan bir sonuç çıkarıyor muydu? Okuduğu bunca kitap arasında Cahun'un *Gök Sancak* adlı romanı ve *Introduction a l'Histoire de l'Asie* (Asya Tarihine Giriş) adlı denemesi yer alıyor muydu? Günlüklerinde ya da makalelerinde bu konuya ilişkin bir işarete rastlamadım. Fakat Ziya Gökalp'in, Cahun'dan çok etkilendiğini belirttiğine bakılırsa bu kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Cahun'un Türklerin askeri ruhlarını, cesaretlerini, itaatkârlıklarını, dürüstlüklerini öven satırlarının benzerine Moiz'in ileride yazacağı birçok eserde rastlamak mümkündür.

* * *

Kimi zaman çok coştuğu ve "Biz Türkler Orta Asya'daki bütün Türk devletlerini, bütün Türkçe dilini konuşanları birleştirmeliyiz," diye irredandist[1] nutuklar atmaya başlayınca, etrafındaki Müslüman arkadaşlarının bazılarının bakışlarında beliren hafif alayı görmezlikten geliyor ya da omuz silkiyordu.

---

(1) İrredandist: Anayurt dışında kalmış, dil ve töre bakımından aynı olan halkın yaşadığı topraklar, anayurda katma doktrini.

Bütün topluluklarda böyle oyun bozanlar olurdu hep. Yılmamalıydı, çünkü bu inancının doğruluğuyla dopdoluydu.

Yeni doğan bebeğin bağırtıları, tek çocuk olmaya alışkın prenses Terez'in bitmek bilmez kaprisleri, Matild'in tabii hali olan yorgunluğuna eklenen bir de loğusa yorgunluğu, Raşel'in bu yeni bebeği taparcasına sevip küçük kızı sanki inadına kıskandırması...

Bütün bu huzursuzluklarla bozulan ev ortamı, Moiz'in çalışmasını pek kolay kılmıyordu, ama o gençliğinden bu yana en zor şartlarda dahi olsa çalışmaya; gürültü patırtı içinde, dar mekânlarda, dizlerinin üzerine yazı yazmaya alışkındı. Bütün tanıdıklarını devreye sokarak, birçok yabancı gazetenin yazı işleri müdürleriyle temas kurmuştu. *Mercure de France* dergisi kendisinden bir makale isteyince, aklına yazabileceği tek bir konu geldi. Birkaç yıldır üstünde düşündüğü, birkaç yıldır, başta Ziya Gökalp olmak üzere Selanik'te tanıdığı bütün aydınların tartışıp konuştuğu konuydu bu: Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunları ve elit kesimin içinde bulunduğu kişilik buhranı.

Kendini bu konuya öylesine kaptırdı ki geceyi gündüze katarak çok kısa bir zamanda yazdı bu yazıyı. Başlığı, "Türkler Milli Bir Ruh Arayışı İçindeler" idi.

Yazı, *Mercure de France*'ın, 1912 yılının Ağustos ayı sayısının otuz beş sayfasını kaplıyordu ve 'Risal' takma adıyla imzalanmıştı.

Moiz Kohen bu uzun makalesine bir tarihçeyle başlıyor, aslında, imparatorluğun 'sözde' hâkimi olan Türklerin, asırlardan bu yana en çok haksızlığa uğramış unsur olduğunu ileri sürüyordu; zira Batılı güçler gayrimüslimlerin haklarını her durumda savunurken, Osmanlı Sarayı onları en yüksek mevkilere getirirken, zavallı Türk köylüsü sürekli horlanmış, ağır vergilere boğulmuş, Anadolu'nun çorak topraklarında zor bir yaşama terk edilmişti. Ardından, Moiz Kohen Meşrutiyet'in ilanının lirik bir tarzda tarifine yer veriyor, Osmanlıcılık umutlarını ve bu umutların değişik etnik grupların milliyetçi tavrından dolayı çöküşünü anlatıyordu. Kendince geçerli değişik nedenlerden dolayı İslamcılıktan da medet umulmaması gerektiğini de yazıyor, Türk'ün kurtuluşunun Büyük Türkçülük'te, 'irredantizm'de olduğu sonucuna varıyordu.

Moiz'e, derginin yazı işleri müdürü tarafından bir takma ad kul-

lanıp kullanmama isteği sorulduğunda, belki fazla düşünmeden 'Risal' demişti. Zira arkadaşı Jozef Nehama aynı takma adla Selanik üzerine bir yazı yazıp Fransa'da yayınlatmıştı. Bu takma adı Moiz'e seçtiren sebeplerden biri, belki de arkadaşının dış basında kendisinden önce tanınmasıydı. İkincisi ise yıllar önce ilk işyerinde kendisine takılan 'Asır' lakabıydı: "Asır, gel buraya!" "Asır oğlum dosyalar hazır mı?" Asır, l'Asır[1] ve l'Asır'ın tersi Risal... Nehama'ya uyduğu kadar kendisine uyan bir takma ad çıkmış oluyordu ortaya.

* * *

Her halukârda yazıp yazmadığı kimileri tarafından tartışılan bu incelemeye, sonraki eserleriyle sağladığı uyum, gösterdiği benzerlikler dolayısıyla ben kesin yazdı gözüyle bakıyorum.

* * *

Yazı, Kazan Türklerinden ve Türk Derneği'nin kurucularından Akçuraoğlu Yusuf tarafından Türkçe'ye tercüme edildikten sonra müdürü olduğu *Türk Yurdu*'nda yayınlandı. Yazarının Moiz Kohen olduğu da, kısa bir zaman içinde etrafa yayıldı.

Raşel olup bitenleri arkadaşlarına şöyle izah ediyordu:

"Fransızlar kardeşim Moiz'den kendilerine, Türklerin nasıl insanlar olduklarını anlatmasını istediler, kardeşim de onları kırmadı, bunca iş arasında oturdu yazdı."

Bir aile toplantısında Matild'in amcası Leon Bey ise, konuya biraz şaşkın, biraz da alaycı yaklaşmıştı:

"Oğlum bu milleti sen mi kurtaracaksın?"

"Tek başına bir Moiz Kohen ne yapabilir ki efendim? Öyle bir iddiam tabii ki yok! Fakat bazı mühim noktalara parmak basmak boynumun borcuydu: Türkler Osmanlı'nın omurgasını teşkil ediyorlar dendi, oysa şimdi, azınlıklarla karşılaştırırsak ekonomide ve eğitimde en büyük çöküşü yaşayan onlar. Türkler acilen milli bir ruh bilinci edinmelidir diyorum, bunu da Büyük Türkçülük'te bulacağına inanıyorum."

---

(1) l'Asır: 'l' Fransızca belirtme sıfatı oluyordu.

"Hani 1908 devrimiyle bir Osmanlı milleti bilinci elde edilecekti; kurtuluş bunda olacaktı? Hem şu azınlık terimi, ki bunların içinde biz de varız, ortadan kalkacaktı?"

"İhtilalin zafer sarhoşluğu geçince her şey değişti: İttihatçılar gayrimüslim azınlıkları kanunlarla itaatkâr Osmanlılar haline sokmaya çalıştılar. Ama olmadı. İmparatorluktaki çeşitli etnik ve dini grupların kendi milli ideallerini eskisi gibi muhafaza ettiklerini hepimiz gördük. Rum mebus Yorgo Boşo'nun 'Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlı'yım' sözlerini hatırlayınız. Ya Ermeniler? Zohrab Efendi'nin, oturduğu yerden cemaatlerin ayrıcalıklarına dokunulmaması için, 'Bu bir milli varlık meselesidir!' diye bağırmasına ne demeli? Biz Yahudiler de öyle yapmadık mı? Yeni Kulüp'ün üyeleri, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için az mı uğraş verdiler? Böylece o kadar inandığımız Osmancılık da tarihe karıştı."

"Türklerin dini İslam olduğuna göre, İslami hislere dayalı bir birlik kurulabilirdi," dedi Leon Bey.

"Cezayir, Yemen ve Havran isyanlarını da gördük. Ümmetçilik mi Osmanlı'ya milli benliğini kazandıracaktı? Hayır," diye devam etti damadı heyecanla. "Ziya Gökalp'i, Akçuraoğlu Yusuf'u dinleseydiniz, okusaydınız, ne kadar haklı olduklarını anlardınız. Müşterek bir toprak da müşterek bir din de bir milli birlik için asla kâfi değildir. Biz, makalemde yazmış olduğum gibi, maziyi diriltip milli hayatın kurallarını uygulayacağız. Aynı ulustan, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Türk kökenli milyonlarca insanla ilişki kurarak, işbirliği yapacağız. Ziya Bey'in dediği gibi, bu fikirleri önce münevverler kabul edecek, sonra da onları halka yayacaklar."

Leon Bey böyle bir coşku karşısında önce sustu, sonra, "Sen de mi oğlum Moiz, Serez hahamının oğlu Moiz Kohen, sen de mi, bu milli ruhun, bu milli hayatın bir parçasısın?" diye sormadan edemedi.

Damadının cevabı hazırdı: "Memleketin unsurları bu konuda ne düşünürlerse düşünsünler, Türkçülük hissi artık vardır ve kaybolmayacaktır, ayrıca Ziya Gökalp'in dediği gibi, her Türküm diyen Türk sayılmalıdır!"

Kendisini haklı bir gururla dolduran *Mercure de France*'daki yazısı ve yazının *Türk Yurdu*'ndaki tercümesi Moiz'in Selanik'te ger-

çekleştirdiği bir tür veda çalışması ve ikinci yayınlanmış incelemesiydi. İlki, Selanik'te basılmış, *Teşebbüs-ü Şahsi ve Tevsi-Mezuniyet* adında, 1909'da yayınlanmış, hukuk üzerinde yaptığı çalışmalar sonucu bir kitapçıktı ve doğrusu pek yankı uyandırmamıştı.

Göç hazırlıklarına başlama zamanı gelmiş de geçiyordu.

Kalabalık ailesini İstanbul'da rahatça yaşatabilmek için Moiz'in para kazanması gerekiyordu. İstanbul'da tütün ihracatı yapmak için temaslar kurmuş, ortaklıklar edinmişti.

Kohen Ailesi İstanbul'a Göç Ediyor

Yunan birlikleri Selanik'e zafer marşları çalarak girdiklerinde, yerel Yunan halkı tarafından bayraklı sevinç gösterileriyle karşılandılar.

Bu görüntüler karşısında, *Yeni Asır* gazetesinden yaşlı bir muharrir, gözlerini sanki maziye çevirmiş, dalgın dalgın şöyle konuşmuştu.

"Felaket hep önceden işaretler verir. Verir de biz görmeyiz. 1890'daki büyük yangını hatırlıyorum. İlk haberci top seslerinin işitilmesinden yalnızca birkaç saat önce halk, ne alışılmadık bir şiddetle esmeye başlayan Vardar rüzgârını dikkate almıştı, ne de insanların ağzına burnuna doluşan büyük toz bulutlarını. Selanikliler endişesiz uyumakta ya da şenlik yapmaktaydı ki birden bire şehrin alevler içinde olduğunun farkına vardılar. Bakın işte, yıllardır bu yeni felaketin de işaretleri belliydi, ama yine göremedik, görmek istemedik! Şimdi de şaşkına dönmüş öylece kalakalıyoruz."

Balkan Harbi'nin başından beri şehirde baş gösteren kıtlık, artık korkutucu boyutlara ulaşmıştı. Çoğu aileler patates ve nohuttan başka bir şey yemiyorlardı. Gizli direniş hareketine başlamış olan İttihatçılar tutuklanıyor, Beyaz Kule'ye hapsediliyorlardı. Bunların arasında, yıllar önce Moiz'i o zaman gizli bir örgüt olan İttihat ve Terakki'ye üye yapan arkadaşı Vehbi de vardı. Tutuklanmasından bir-iki ay sonra Vehbi'nin ölüm haberi geldi. Moiz direnişe katılmamış olmasına rağmen kendisini de bu şehirde karanlık günlerin beklediğini tahmin etmesi zor değildi.

"Artık burada kalamayacağım aşikâr Leon Bey. İstikbalim tehlikede. Pek çok arkadaşım hapsedildi, sürüldü, sıra er geç bana da gelecek! Matild ve çocuklarla en kısa zamanda İstanbul'a gitmemiz ve orada işe başlamam isabetli bir karar olacaktır," dedi bir cuma akşamı Leon Bendavit'e.

Adam derin bir iç çekti:

"Gitme diyemem oğlum! Belki şu İttihat ve Terakki meselelerine bulaşmasaydın, sağda solda makaleler yazarak, ne bileyim, Girit davasını, nereden estiyse aklına, aslanlar gibi müdafaa etmeseydin, benim gibi, diğer damatlarım gibi burada yaşamaya devam edebilirdin. Ha Türk yönetimi olmuş, ha Yunan yönetimi!... Bizim için çok mu fark eder kuzum? Hem memleketin her köşesi perişan. Bak ailen de Serez'de kalıyor."

Moiz cevap vermemeyi tercih etti. O an bu, her türlü idealden, coşkudan yoksun, sadece kendi rahatına düşkün olan adamdan o kadar uzak hissediyordu ki kendini, ona söyleyecek tek bir söz dahi bulamıyordu.

O an Beyaz Kule'de hapsedilmiş, tehlikede olan bütün arkadaşlarını düşünüyor, onları esas ailesi olarak görüyordu. Bir Osmanlı Türkü olarak yapılacak pek çok iş, verilecek pek çok hizmet, yazılacak pek çok yazı vardı. Onun yeri İstanbul'daydı; Ziya Gökalp'in, Cemiyetin merkez-i umumisi azalarının, Ömer Seyfettin'in, Ali Canip'in, Ağaoğlu Ahmet'in, Akçuraoğlu Yusuf'un, Mehmet Zekeriya'nın... velhasıl bütün dava arkadaşlarının yanındaydı.

Ailesiyle vedalaşmak üzere Serez'e kısa bir yolculuk yaptı. Küçücük yaştan beri onlardan uzak yaşamaya alışmış olduğu için değişen pek fazla bir şey yoktu. Sadece gitmeden önce ailesine:

"Şu anda memleketimiz karanlık günler yaşıyor olabilir, ama gün gelecek mutlaka aydınlığa kavuşacaktır. O zaman ailenin gençlerini İstanbul'a gönderin, onlara iyi bir istikbal hazırlarım," diye vaat etti. Ama sözleri fazla bir ilgi uyandırmadı. Kendisiyle İstanbul'a gelen sevgili ablası Raşel haricinde, ailesinin bütün fertleri, Leon Bey'in kayıtsızlığını paylaşıyor, Yunan idaresi altında yaşamakta hiçbir sakınca görmüyorlardı.

Herkes onlar gibi değildi. Özellikle Selanik'te Yunan işgalini bir matem gibi yaşayan pek çok Yahudi vardı. Fakat onların çoğu tıp-

kı Selanik gibi 'çok karışık' gördükleri İstanbul'a göç edeceklerine, başka ülkelere gitmeyi tercih ediyorlardı.

Moiz Kohen ve ailesi İstanbul'a göç için hazırlıklara başladılar. Eşyalar denklendi, kırılacak eşyalar sandıklara yerleştirildi.

Moiz İstanbul'da kendisini bekleyen işe, ayrıca kabul edildiği Darülfünun'da hukuk ve iktisat müderrisliği ile yabancı hocaların tercümanı görevlerine rağmen, memleketin geleceği kadar, kendi geleceği konusunda da huzursuz ve endişeliydi.

Kendisi lükse pek düşkün değildi ama ailesini iyi geçindirmesi lazımdı. Matild'in en iyi doktorlara baktırılması, fazla yorulmaması için ev işlerinde yardım görmesi, çocukların iyi bakıcıların ellerinde büyümesi, iyi beslenmeleri, güzel giyinmeleri, ilerde ecnebi mekteplere gidip pek çok dil öğrenmeleri gerekiyordu.

"İstanbul burası gibi değil Raşel. Hayat orada çok pahalı. Bu yükün altından nasıl kalkacağımızı bilmiyorum. Matild orada yine birilerini bulup bir poker masası etrafında toplayıp arkadaşlık edecek. Zaten benim bütün gazeteci, yazar çizer dostlarım çoktan beri İstanbul'dalar. Bütün bu insanları ağırlamam lazım gelecek. Benim hep onların evine gitmem hiç yakışık almıyor. Tutacağımız evi şöyle iyi dayayıp döşemeliyiz, sofraya güzel yemekler gelmeli..."

Raşel de, ezberlemiş gibi kardeşinin bu son cümlesinden sonra gelecek olanı söylüyordu:

"Sağ olsun Matild de ağzını pek açmasa!"

Selanik'te düzenlediği arkadaş toplantılarında da Moiz karısına hiç çekinmeden, "Sakın ağzını açma, sakın o bozuk lisanınla bir tek kelime edeyim deme. Beni rezil edersin," diye tembihlemeyi ihmal etmezdi. Matild umursamazca kafa sallardı, ama yine de aklına estiğinde o bozuk şivesiyle konuşurdu:

"Bey, siz istersiniz biraz daha vişnas reçeli? Sizin Madam nasıl, iyi mi?"

Safça bakışı, gülüşü, iyi niyeti, Moiz'in öfkesinin patlamasına engel olurdu.

İtaatkâr Raşel asla problem olmazdı; sesini hiç çıkarmadan, evde her şeyin eksiksiz olmasına dikkat ederdi.

Selanik'ten İstanbul'a göç hazırlıklarına en çok o yardımcı oldu. Matild'in kendi tabiriyle kalbi sürekli 'sıkışıyor' olduğundan,

yerinden kıpırdayacak hali yoktu. Moiz ise akşam eve yorgun argın geldiğinde, ancak şahsi eşyalarını, dosyalarını, kitaplarını toplamaya vakit buluyordu.

Raşel evi dağıtmamak için küçük hizmetçi kızla birlikte eşyaları ve denkleri Terez'le paylaştığı kendi odasında hazırlıyordu. Kardeşi için canını vermeye hazır olan kadıncağız, titizliği uğruna, Moiz'in kitaplarını bavullara, eşyaların arasına katmayı kesinlikle reddetmişti.

"Hepsi tozlu tozlu raflarda kalmış. Çarşafları, örtüleri de tozlandıracak, kirletecek. Sen en iyisi kitaplarını ayrı bavullara koy, ayrı taşı."

Oysa bu mümkün değildi, bu kadar kitap ve dosya gümrüğe takılabilirdi; bunca masraf ederek topladığı, geceler boyunca satır satır okuyup benimsediği, son eserinin muhtelif sayfalarında uzun uzun alıntıladığı Le Bon'lar, Fouillée'ler, Gobineau'lar, Auguste Compte'lar ve Durkheim'ların; içinde Türk ekonomisine çareler aradığı Rieh'ler ve Carlyle'lerin gümrüğe takılıp sayfalarının Yunan askerlerinin hoyrat elleriyle buruşturulup yırtılmaları, belki de körfezin sularını boylamaları, Moiz için akla alınmayacak bir ihtimaldi. Sonunda 'evin erkeği' sıfatıyla, pek ender yaptığı bir şeyi yaptı; ablasını ciddi biçimde azarladı ve sığdırabileceği bütün kitapları Raşel'in dehşet dolu bakışlarına aldırmayarak bavullara yerleştirdi.

"Şu esvaplardan, şu işlemeli örtülerden bin kere daha önemli bunlar, bunlar benim ruh gıdam!" diye söylenip duruyordu.

Toparlanmaları epey zaman aldı.

Gidecekleri gün, herkes sabahın altısında ayaklanmış, çocukların temel ihtiyaçları giderilmiş, en ufak bir ayrıntı unutulmadan her şey hazır edilmişti.

Eşyaların arabaya taşınması çok sürdü. Ardından ev halkı çıktı. Raşel ve Matild, kimsesi olmadığı için onlarla birlikte İstanbul'a göç etmeyi seçmiş olan hizmetçi Tamar sokak kıyafetleri içinde kapıda belirdiler. Raşel'in kollarında küçük Terez, annesinin kucağında da zorlukla taşıdığı İzak vardı. Arkadan gelen Tamar iki yol çantası taşıyordu. Kadınlar ayrıca kumaş kemerlerinin içine altın koymuşlar, sonra sıkıca dikmişlerdi.

Moiz en arkadan geliyor, 'esvapların arasına' sığdıramadığı iki

bavul dolusu kitabı taşıyarak, onları takip ediyordu. İki arabaya zar zor sığabildiler.

Arabalar limana vardığında etraftaki kalabalıktan bir an ürktüler. Arabalarla ve eşeklerle getirilen eşya ortalık yere yığılmıştı. Telaşlı insanlar bağrışıp duruyordu. Onları 'Kostantinopl' dedikleri o büyülü şehre, yeni bir hayata, bilinmez bir geleceğe taşıyacak vapur rıhtımda demir atmıştı. Her tarafta Yunan jandarmaları tetikte nöbet bekliyorlardı.

Gemiye yerleşmeleri de uzun sürdü. Çocuklar huysuzlanıyor, Matild baygınlıklar geçiriyor, Raşel ile Tamar ona su bulmak için koşuşturuyorlardı. Gemi ancak akşama doğru hareket edebildi.

Güvertede ayakta durup denizden gelen keskin yosun ve zift kokularını solumakta olan Moiz, son bir defa Selanik'e baktı.

Güneş şehrin üzerinde batmaktaydı. Beyaz Kule önce fildişi, sonra altın rengine bürünüyordu. Aklına, o Beyaz Kule'nin ayağında 'memleketi kurtarmakla' geçen geceler geldi... Muhacirler korosunun hüzünlü şarkılar söylediği, birbiri ardına biralar yuvarladıkları, Namias rakıları içtikleri, imbatın taşıdığı yasemin kokusunu solurken umut dolu yarınları sabırsızlıkla bekledikleri o geceler...

Limandan, laterna eşliğinde titrek bir sesle söylenen bir ezgi yükseliyordu:

"*Los bilbilikos kantan...*" (Bülbüller ötüyor...)

Bu, hem Yunanlıların, hem Yahudilerin kendi dillerinde benzer sözlerle söyledikleri bir şarkıydı...

"*Bülbüller ötüyor*
ruhum ve talihim sana teslim
bülbüller ötüyor
çiçekli ağaçlarda
ağaçların altında da
aşk acısı çekenler oturuyor..."

Ardından, yine o tiz laterna tınısıyla birlikte "Osman Ağa" şarkısı bir an duyulup limanın gürültüsünde kayboldu.

Moiz Kohen gözlerini, batan güneşin kızıllığının mora dönüş-

tüğü tepelerle, eflatuna dönüştüğü sular arasında uzanan güzelim şehrinden, gemi körfezden çıkana kadar ayırmadı.

Henüz otuz yaşındaydı.

Oysa o şehirde, sanki kocaman bir hayat dilimi bırakıyordu... Hayatının belki de en önemli bölümünü.

Zira orada, Alyans'ta, Yakın Dostlar Kulübü'nde, Mason Locası'nda, Mekteb-i Hukuk'ta, Yonyo ve Elhambra'da, *Yeni Asır*'da, Beyaz Kule Gazinosu'nda bundan sonraki günlerine yön verecek bütün idealleri şekillenmişti.

* * *

Sadece bu kitabın kahramanı Moiz Kohen değildi Selanik'ten zorlukla ayrılan.

İtiraf etmeliyim ki, durum benim için de pek farklı değil.

Evet kitabın bu ilk bölümünde sık sık, hatta belki gereğinden fazla tasvir ettiğim Selanik'in denizden esen imbatını, asırlık çınarların gölgesindeki kafelerini, fildişinden devasa bir satranç piyonu andırır Beyaz Kule'sini, lüks lambalarının ışık seline boğduğu rıhtımını, körfezden yükselen mavna ve vapur uğultularını, Allatini tuğla fabrikasının yanı başındaki küçük evde, mum ışığında kutsal kitabın üstündeki tabancaya el basarak yemin eden İttihatçılarını, Marseyez eşliğinde yapılan Meşrutiyet kutlamalarını, imparatorlukta bir ilk olan işçi hareketlerini, kulüp, dernek ve mason localarını, dil, din, ırk çeşitliliğini bırakıp gidemiyorum bir türlü. Sayfayı çevirip başka bir şehirde, kahramanımın yeni bir yaşam kesitine geçemiyorum.

Geçsem de ilerleyen bölümlerde ne yapıp edip Selanik'ten bir ya da birkaç kişiyi, yeni sayfalarıma taşıyacağım gibi geliyor bana! Hâlâ hayatta olanlar bir bahane bulup başlarını uzatarak bir - iki söz söyleyecekler, ölmüş olanların hakkında bir anı zikredilecek, belki bir efsane anlatılacak ya da bir ağıt yakılacak satırlarımın arasında...

Evet, o yılların Selanik'ine büyülenmiş olduğum bir gerçek, ama yazdıklarımın bir bölümüne böylesine takılı kalıp sonrakine geçmekte bunca zorlanmamın tek nedeni bu olamaz elbet.

İkinci neden, önce kendi kendime zorlukla itiraf ettiğim, ardından okurla paylaşmak zorunluluğunu hissettiğim bir sorun; kah-

ramanımla benim aramda, zaman içinde oluşan bir sorun bu ya da bir tür iletişimsizlik.

Başlıkta sözü edilen "bir hayal kırıklığı hikâyesi", sadece Moiz Kohen yahut Munis Tekinalp'inki değil, aynı zamanda benimki...

Onu çok iyi anlayıp da mı hayal kırıklığına uğradım acaba, yoksa yeterince anlayamadığım için mi, işte bunu bu aşamada henüz anlayamıyorum.

Kitaba başlarken, ortaya belki fazla iddialıca attığım, o "kimdi gerçekten Moiz Kohen/Munis Tekinalp?" sorusuna henüz doyurucu bir yanıt bulamadım. Not defterlerine karaladıklarını, söyleşilerde beyan ettiklerini, makale ve kitaplarını defalarca okumama rağmen, yap boz oyununun parçaları her zaman birbirine uyum sağlamıyor, fotoğrafına merakla baktığım bu ciddi ifadeli, tıknaz adamın görüntüsünün ardında gerçekten neler gizlendiğini tam olarak çözemiyorum...

Sanki onda cesaretle korkaklık, idealizm ile küçük hesaplar, sevgiyle kayıtsızlık, içtenlikle riyakârlık, o kadar iç içe geçmiş ki, o duygular yumağında hangisinin daha baskın, daha önde olduğunu çözmek imkânsız bir hal almış.

Benim de bir tür çelişkili ruh haline yenik düştüğüm oluyor. Daha doğrusu bir yabancılaşma duygusuna kapılıyorum. Kimi zaman, arşiv tararken tam olarak bu işi neden yaptığımı, hatta neden bu kitabı yazdığımı sorguladığım oluyor; o zaman da her şeyi yüzüstü bırakıp çalışmama ara veriyorum...

Acaba sorun, yukarıdaki satırlarda belirtmiş olduğum gibi sadece kahramanımın kişiliğinin ortalama bir kişilikten daha karmaşık görünmesinden mi kaynaklanıyor? Belki de bir azınlık mensubu, bir diğerinin yaşamını romanlaştırılmış haliyle olsa dahi kaleme alırken, zaman zaman kendisine bir ayna tutulduğu hissine kapılıp bundan dolayı bocalayabilir...

Fakat birlikte yola çıktık bir kere ve kahramanımı artık yüzüstü bırakamam. Dolayısıyla Moiz Kohen'in son nefesine kadar yanında olacağım, belki bu son nefesten bile, bazı anlamlar çıkarmaya çalışarak...

İstanbul

Kendi ismim, içine kapattığım insanın ağladığı bir hapistir... Bu hapsin duvarlarını kendi etrafımda hiç durmaksızın yükseltmeye bakıyorum ve bu duvar günden güne gökyüzüne doğru yükseldikçe, gölgesinin karanlığında gerçek varlığımı yitiriyorum...

RABİNDRANAT TAGORE

Dil, kültürel kimliğin temel ögesi olmakla yükümlüdür, dil çeşitliliği ise her tür çeşitliliğin temel ögesidir.

AMİN MAALUF

Moiz Kohen Viyana'da Bir Konferans Veriyor / Kohen Ailesi İstanbul'da Gündelik Yaşama Ayak Uydurmaya Çalışıyor

Moiz Kohen ailesini İstanbul'a yerleştirdikten sonra Viyana yolunu tutmuştu. Bu, ailesinden ve Türkiye'den ilk ciddi ayrılığıydı. Daha sonraları bu ayrılıklar sıklaşacak, iş icabı çok seyahat edecek ve bundan da büyük bir keyif alacaktı.

Yunus Nadi ile tartışmasından bu yana Türkiye'deki siyonist örgütlerle ilişkisini kesmiş gibiydi. Günlüklerine yazdığı gibi, yurtseverliğine halel gelmesini istemiyordu. Siyonizm'de de bir gelecek görmüyordu.

Fakat yine de bu iş seyahatı sırasında, birkaç kez yazışmış olduğu Viyana'daki Avusturya-İsrail Birliği'ne uğrayıp idarecileriyle görüşmek istemiş, bu görüşme sonucunda Birlik Başkanı da kendisinden Balkan Yahudileri hakkında bir konferans istemişti.

Konferansına Balkan Yahudilerinin uzunca bir tarihçesiyle başladı. Tarihçenin ardından Balkan Yahudiliğinin Osmanlı'nın çöküşünden etkilendiğini, bir-iki yıl içinde Sırp, Bulgar ve Yunan Yahudisi'nin yaşadığı ülkelerin halkıyla nasıl kaynaşıp nasıl sahte bir yurtseverliğe büründüğünü örneklerle sergiledi. Konferansını noktalarken, en büyük endişesinden bahsetti: Yunan egemenliğindeki Yahudilerin (ki bunların arasında ailesinin büyük çoğunluğu vardı) ve özellikle Selanik Yahudilerinin, yakın bir gelecekte asırlardan beri süregelen Hıristiyan antisemitizmine maruz kalacak, eski acılar ve korkular yeniden depreşecekti...

Böyle bir durumda tüm Balkan Yahudilerinin er ya da geç, göç etmeleri gerekecekti; kendisine göre de Balkan Yahudileri için en uygun göç yeri İzmir şehri ve civarıydı.

Anlaşılan 1909 yılındaki Siyonist kongreden bu yana, Moiz Kohen idealinden vazgeçmemişti. Ona göre Yahudiliğin kurtuluşu, başı dertte olan bütün Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne sığınmalarından geçiyordu. Bu sığınmanın her iki taraf için faydalı olacağına da yürekten inanıyordu.

Siyonist Kongrede olduğu gibi olumsuz tepkilerle karşılaşmadıysa da Moiz Kohen, dinleyicilerini fazlasıyla kayıtsız buldu. Alkışlar zayıftı; bakışlar dalgındı; soru soran da olmamıştı. Kayıtsızlık kendisine verilebilecek en büyük cezalardan biriydi; konferans salonundan küskün ve kırgın bir ruh hali içinde ayrıldı.

Konferansının yakın bir zamanda Birliğin dergisinde yayınlanacağının söylenmesi yüreğine biraz su serptiyse de ilerde 'Avrupalılar'ın daha çok ilgisini çekmek için elinden geleni yapmaya için için ant içti.

Zaten bundan böyle, hayallerinin büyük bir kısmının gerçekleşeceğini, kişisel bir 'yükseliş devrine' adım atacağını hissediyor olmalıydı.

* * *

Kohen ailesinin İstanbul'daki yeni yaşamını hayal edebilmek için ne yazık ki artık günceler yoktu. Moiz Kohen, 1911 yılının Haziran ayında yani henüz oğlu doğmadan, "En iyisi işleri düzene koymak ve en geç yirmi gün içinde gitmek," diye yazmış, defterini

kapatmış, üstüne kilidi vurmuş, anahtarını da hep yaptığı gibi kösteğine asmıştı. 1946'ya kadar artık ondan 'doğrudan' haber alamayacağım düşüncesi beni bayağı tedirgin ediyordu.

Gerçi nirengi noktalarım vardı: Büyük gelini Lidya'nın gün geçtikçe hatırlayıp verdiği bilgiler, Terez Hanım'ın ağzından biraz zorlukla da olsa aldığım çocukluk anıları... Yeğenlerinin biraz bulanık hatıraları... Genç yaşlarında, kendisini bir aile dostu olarak tanımış birkaç kişinin hatırlayıp aktardıkları...

Ne var ki Moiz Kohen'in yaşamına uzaktan ya da yakından tanık olmuş bu kişilerle konuştuktan sonra kendimi düş kırıklığına uğramış hissediyordum. Belki de, bu konuşmalardan çok şey beklediğim için öyle olmuştu. Oysa hakikati tam bir bütünlük içinde yakalayamazsınız; bunlar size daima bölük pörçük ve her hafızanın kişisel süzgecinden geçirilmiş bir halde sunulur. Mazinin o bölünmüş parçalarını yeniden bir araya getirmek de epey zaman alır.

Kohenlerin İstanbul'a taşındıktan sonra ilk oturduğu ev, daha doğrusu apartman dairesi Şair Nigâr Sokakta'ydı. Gidip baktım. Şimdilerde o sokağı doldurmuş toptancı dükkânlarının temmuz sıcağında kapılarının önünde hava alan sahipleri, elinde kâğıt, kalem ve fotoğraf makinesiyle binaları dikkatle inceleyen bana, "Hangi adresi arıyorsunuz?" diye soracaklardı elbette.

Artık var olmayan bir adres arıyordum (apartman ad değiştirip iş hanı olmuştu) ve bundan yaklaşık bir asır önce o adreste yaşamış olanları...

Acaba şu pencereden mi bakardı Matild? Moiz'in gelişini oradan mı gözlerdi? Çocuklar, o zamanlar bomboş bir arazi olan alanda pazar günleri top mı oynarlardı? Belki de Raşel Hala balkondan sarkarak onlara: "Haydi çocuklar yukarı, yemek hazır!" diye seslenir, onlar da sokakta oynamakta olan bütün çocuklar gibi duymazlıktan gelirlerdi.

* * *

Küçük Terez'i, Madame'ın Mektebi adını taşıyan bir Fransız mektebine verdiler. Beş yaşına basan çocuk, pek iyi Türkçe bilmiyordu. Orada rahat edecekti. Oldukça konuşkan, girişken bir kız-

dı. Yeni mektebine çok kısa zamanda ayak uydurdu. Hatta eve gelir gelmez, mektepte olanları heyecanla anlatıyordu:

"Küçücük sandalyeler, küçücük masalar var, tam bizim boyumuza göre. Hep bir ağızdan şiirler ezberliyoruz, şarkılar söylüyoruz. Çok mutluyum. Natali adında çok güzel bir arkadaşım var. En çok onunla oynuyorum..."

Çocuğun anlattıklarını annesinden çok Raşel Hala'sı ve evde olduğu zamanlar babası dinliyordu. Fakat babası, küçük kızın tatlı gevezeliğine halasının yaptığı gibi hoşgörüyle kulak vermiyordu. Ciddiyetle ve dikkatle dinliyor, sonra çocuk için mutlaka bir ders çıkarmaya çalışıyordu:

"Bak evladım, sakın orada sana öğrettikleriyle yetineyim deme. Onlar daha bir şey söylemeden sen söz iste, sorular sor, kendini fark ettir. Hayatta en büyük kusur laçkalıktır. Aman ha, laçka davranma... Kardeşin daha pek küçük. Sırası gelince ona da söylerim. Ama sen abla olarak ona örnek olmalısın, anladın mı? Mükemmel bir örnek teşkil etmelisin..."

"Örnek, örnek!..."

Terez'in kulaklarında çınlıyordu bu sözler. Hayat, ona şimdiden çok ciddiye alınması lazım gelen bir şey gibi sunuluyordu. Bu onu hem hırslı yapıyor, hem de zaman zaman isyana teşvik ediyordu. Böyle anlarda defterlerini, kitabını bir kenara atıyor, evin içinde amaçsızca hoplayıp zıplıyor, babasının söylediklerinin tam aksini yapmaktan sanki gizliden gizliye zevk alıyordu. Bu ruh hali ilerde pek çok davranışına yansıyacak, dahası bu, erkek kardeşlerine de sirayet edecekti.

Kohenlerin üçüncü çocuğu Giyom, o apartman dairesinde, Cihan Harbi'nin çıkmasıyla eş zamanda doğmuştu. Aslında adı Giyom değil de, İbranice bir isim olan Gedalya idi. Çok güzel bir çocuktu. Doğduğunda zavallı Matild'in sağlığı öylesine sarsılmıştı ki doktor, "Bundan böyle artık çocuk doğurmamalısınız, aksi halde hayatınızdan olursunuz!" diye çok kesin bir yasak koymuştu.

Giyom'un 'en son çocuk' olması, Matild'in bundan böyle doğurmayacağını bilmesi, Moiz'de ona karşı büyük bir sevgi uyandırmıştı. En küçük oğluna duyduğu bu zaafı gizlemeye çalışıyor, ama pek beceremiyordu.

Zaten evde kaldığı, ailesiyle geçirdiği zaman öylesine kısıtlıydı ki ilerde önemli boyutlara ulaşacak olan bu iki oğlu arasında yaptığı ayırım, şimdilik aile içinde fazla sorun yaratmıyordu.

Zaten o sıralarda bütün aile fertlerinin derdi bambaşkaydı!

Savaş hayat şartlarını her gün biraz daha güçleştirir olmuştu.

Ekmeğin ve şekerin fiyatının baş döndürücü bir hızla neredeyse her gün bir kat daha tırmandığı, enerji tasarrufu yüzünden ulaşım araçlarının kısıtlandığı, tıklım tıklım bir tranvaya binmenin bir kaleyi fethetmekten daha zor olduğu, İstanbul halkının bit saldırısına, tifüs kuşatmasına uğradığı yıllardı. O yıllarda ısınmak, giyinmek, temiz kalabilmek, beslenmek, galiba özellikle beslenmek, üstünde saatlerce kafa yorulan birer zor serüvene dönüşmüştü.

"Bu ne?" diye yakınıyordu her akşam yemeğinde Matild. "Buna ekmek demek için bin şahit lazım!"

Moiz acı acı gülüyordu: "Beyaz ekmeğin tadını hatırlıyorsan ne mutlu sana! Neye benzediğini bile unutmuş olmalısın..."

"Ama bu çamur gibi, yapış yapış, ıslak şeye benzemediği kesin. Ya kahvenin kokusu? Onu hatırlayan var mı? Zaman zaman bize Avusturya'dan birkaç paket getirmesen, kahve diye o tuhaf kokulu, mide bulandıran arpa suyuyla yetinmek zorunda kalacağız."

Moiz Kohen, Duhan Türk Anonim Şirketi adına ara sıra Avusturya'ya seyahatler yapıyor ve bu seyahatlerinden, az miktarda dahi olsa kahve, un, şeker, kumaş gibi, İstanbul'da artık bulunması imkânsız şeyler getiriyordu.

Fakat, zorlukla edindiği ve taşıdığı bu küçük paketler aileye yetmiyordu. Zira o günlerde, karaborsanın dışında yiyecek bulmak imkânsız gibiydi.

"Şeker için saatlerce kuyrukta bekledim, çocuklara çok lazım! Moiz, bir dahaki seyahat dönüşünde kahvenin yanında şekeri sakın unutma, mümkünse birkaç kutu da ondan getir," diye atılıyordu Raşel!

Moiz, bunun üzerine ailesine ayaküstü bir iktisat dersi verme fırsatını kaçırmıyordu:

"Şeker, Osmanlı topraklarında hiçbir zaman üretilmemiş, hep

ithal edilmiş ama çok da tüketilmiş bir maddedir. Şimdi yokluğunun sıkıntısını çekmemiz çok tabii."

Ay şeklindeki lokumlu küçük böreklerden baklavaya kadar her türlü tatlılar, bol şekerli sütlaçlar, yazın serinlemek için bardak bardak içtiği limonatalar Raşel'in en büyük zaafıydı ama bunu asla itiraf etmez, "Çocuklara lazım, büyüme çağındalar," ya da "Ay baygınlık geçireceğim, galiba tansiyonum düşüyor, mutlaka tatlı bir şeyler yemem lazım," gibi 'tıbbi' gerekçeler ileri sürerdi.

Bütün ev kadınları zekâlarını ve enerjilerini ailelerini beslemeye kullandıkları bu dönemde, yiyecek savaşının yorulmaz askerlerinden Raşel Hala, mücadelesiyle parmak ısırtıyordu. Sabahın erken saatlerinde elinde bir bohça, hizmetçi Tamar'la birlikte kendini yollara atıyordu; bohçasında, karaborsaya düşmüş maddelerle takas edebileceği, Selanik'ten İstanbul'a taşıdığı, çeyizinden kalma el yapımı danteller, bakır ya da gümüş mumluklar, Çekoslovakya kristalinden şekerlikler bulunuyordu. Döndüğünde de uzun saatler kuyruklarda bekleyip itiş kakış içinde takas ettikten sonra alıp bohçasına atabildiklerini muzaffer bir edayla mutfak masasının üzerine yığıyordu:

"*Bendiço Dio!*[1] Bugün de karnımızı doyurabileceğiz!"

Kadıncağız ev işlerinden, küçüklerin bağırtılarından, Matild'in yakınmalarından çok bunaldığında da sinemaya gidiyordu. Kışın Majestik'te, yazın Şişli'de bir bahçe sinemasında, ekranda Şarlo denen gülünç bıyıklı, koca pabuçlu, paytak yürüyüşlü küçük adamı, kahkahalara boğularak izliyordu. Yanına küçük Terez'i de alıyor, ona ekranda olup bitenleri alçak sesle anlatıyordu.

Moiz'e Serez'de kalmış kalabalık ailesinden şikâyet dolu mektuplar, Selanik'te olduğu gibi İstanbul'a da gelmeye devam ediyordu. Yine annenin romatizmaları, ablaların genellikle ailevi, ağabeylerin ise maddi sorunları, o zor anlaşılır 'raşi' harfleriyle Yahudi İspanyolca'sında uzun uzun anlatılıyor ve kendisinden bir şekilde medet umulduğu satır aralarında hissettiriliyordu. Moiz de söy-

---

[1] Bendiço Dio: Tanrıya şükürler olsun.

lenerek gerekeni yapıyor, çoğu zaman cevaben bir miktar parayla birkaç nasihat içeren kısa mektuplar yolluyordu.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden bir süre sonra, bu mektuplar seyrekleşmiş, sonunda Yunanlılar da İttifak'a katılınca, tamamıyla kesilmişti. Oysa, kimseden haber alamadığı bu yıllarda, Moiz Kohen, yine kendisinden yardım istenmesi, yine söylenerek yardıma koşabilmesi için neler vermezdi!

Galiba o dönemdedir ki kendini bütün aile fertlerinden iyice sorumlu hissetmeye başlamıştı.

Bundan tabii ne olabilirdi. Haham İzak'ın dört oğlundan en 'farklı' olanıydı ve aynı zamanda da en başarılısı olduğu artık kuşku götürmüyordu.

İlk gençliğinden bu yana, fikir hayatından kopmayıp o alanda ismini duyurmuş, ama maddi bir refaha da kavuşabilmişti...

Fikir hayatı derken, yeni bir eserle gündeme geldi...

Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük: En Meşhur Türklerin Mütalaatı; Turkismus und Panturkismus

Kitap 1914'ten sonra yayınlanan, fakat muhtemelen Selanik'te geçirdiği son yıllar içinde hazırladığı, *Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük: En Meşhur Türkçülerin Mütaalatı* başlığını taşıyordu.

Moiz Kohen imzasıyla çıkan bu kitabın kapağında, çerçeve içinde, Halide Edip'in, "*En çok istediğim şey, bütün dünya Türklerini siyasi ve zihni, büyük ve müstakil görmektir,*" cümlesi yer alıyordu

İki bölümden meydana geliyordu. İlk bölüm, Moiz Kohen'in kaleme aldığı on makaleden ibaret eserin esas metniydi, ikinci bölümde ise, yazarın tabiriyle 'en meşhur Türkçülerin' mütalaaları yer almaktaydı.

Yazarın ileri sürdüğü tez, Pantürkizm ya da Büyük Türkçülüğün, Türkçülük ideolojisinin en son ve mükemmel aşaması olup memleketin bütün problemlerine tek çözüm teşkil ettiğiydi. Dolayısıyla

Pantürkizm, nihai kurtuluşun ve daha güzel günler umudunun simgesi olarak görülebilirdi.

Moiz Kohen eserine, tıpkı üç yıl önceki makalesinde yaptığı gibi, geçen yıllar içinde 'Osmanlıcı'lığın başarısızlığını göstermekle başlıyordu: İmparatorluğun bağrındaki çeşitli unsurların imparatorluktan ayrılıp kimi zaman düşman ülkeleri 'kendilerinin' diye benimsemesi, Osmanlıcılığın artık tamamen tarihe karıştığının bir kanıtıydı.

Bu savını, birkaç yıldır içinde bulunup yürekten katıldığı Türkçülük akımının kısa bir tarihçesi izliyordu:

Yazar orada, Ziya Gökalp'in bu ideolojiye dört elle sarılıp onu yaşatmak ve yaymak amacıyla etrafına kendisiyle hemfikir, ateşli, genç milliyetçi yazarları toplayıp *Genç Kalemler* dergisini oluşturup yayınlayışını; *Genç Kalemler*'de kullanılacak dili tanıtmak için de Yeni Lisan Derneği'nin kuruluşunu ve Yeni Hayat Hareketi'nin oluşumunu anlatıyordu... Bütün bu gruplar önce Türk kimliğini tanıma, sonra onu koruma ve ona sahip çıkma, Batı'dan ise kendini geliştirmek üzere, sadece 'yöntem alma' prensiplerinden yola çıkarak kurulmuşlardı.

Türk insanı artık kimliğiyle barışık ve onun bilincindeydi.

Türk Milli Hareket'e Enver Bey, yani geleceğin Enver Paşa'sı sahiplenmiş ve gözlerini Rusya, Kırım, Kafkasya, Hindistan gibi ülkelerde yaşayan halklara çevirmişti. Bu harekete, oralı önderler de destek olmaktaydı. Bunların en ünlüleri Akçuraoğlu Yusuf ile Ağaoğlu Ahmet'ti. Bu sonuncusu Türk Derneği ve Türk Ocağı'nın kurucuları arasında yer alıyordu.

Büyük Türkçülük, artık İttihat ve Terakki'nin de resmi ideolojisi haline gelmişti. Harekete destek olarak Türk Ocakları kurulmuştu.

Moiz Kohen Türkçülüğe giden yolların birinin de ekonomik örgütlenme olduğunu anlatıyor ve bu konudaki görüşlerini açıklıyordu.

Eserin ikinci bir anafikri de Türkler ile Almanların ortak olup güçlenmeleri için bütün koşulların bir araya gelmesiydi.

Moiz Kohen ayrıca Büyük Türkçülük ilkeleri çerçevesinde, Türklerin toprakla büyümekten ziyade, Türk kültürünü ve ruhu-

nu İmparatorluk dışındaki Türk kavimlerine taşıması gerekliliğini vurguluyor, İmparatorluğa komşu olan Türk toplumları için de özgürlük istiyordu. Yani ilk incelemesinde değindiği, 'irredantizm'in Türkler için büyük öneminin altını çiziyordu.

Eserin son bölümünde Moiz Kohen, fikir arkadaşlarının yazılarını toplamıştı. Bunlar; Mehmet Emin (Yurdakul), Köprülüzade Mehmet Fuat, Aka Gündüz, Ömer Seyfettin, Dr. Abdullah Cevdet ve elbette 'Üstat' Ziya Gökalp'in, uzun ya da kısa fakat her biri, yazarın tezini desteklemeye yönelik yazılardı.

Eserini bir yıl sonra, yine kendisi daha ayrıntılı ve daha kapsamlı *Turkismus und Panturkismus* adıyla Almanca'ya tercüme eden Moiz Kohen, en büyük amacına bir kez daha ulaşıyordu: Tıpkı, üç yıl önce, "Türkler Bir Milli Ruh Arayışı İçindeler" başlıklı makalesinin Fransızca'ya tercümesi sayesinde yaptığı gibi, Türk milliyetçiliğinin temel ögelerini dünyaya anlatmış oluyordu.

Yurtdışında, 'Büyük Türkiye' fikrinin ilk savunucusu, ilk tanıtımcısı konumuna geliyordu.

Türkçe baskı M. Kohen imzasını taşırken, Almanca'sı, artık gittikçe benimsediği Tekin Alp imzasıyla çıkmıştı. Bir yıl sonra eser, İngiliz Gizli Servisi için, *The Turkish and Panturkish Ideal* olarak, İngilizce'ye de çevrilecekti.

Yazarı ise başarılı yazı hayatıyla yetinmiyor, 1916 yılından itibaren de, Darülfünun'da hukuk ve iktisat dersleri veriyor, ecnebi hocaların tercümanlığını yapıyordu. Oradan aldığı maaş gerçekten çok cüziydi, fakat buna karşılık sevdiği bir konuyla ilgileniyor, Selanik'teki 'alaylı avukatlık' yıllarının acısını çıkarıyordu.

İlm-i mali müderris muavini Kohen, Darülfünun'daki derslerinde, tıpkı kitabında yaptığı gibi milli ekonominin desteklenmesi üzerinde duruyor, bunun bir insanın anavatanına karşı vatanseverlik vazifesi olduğunu beyan ediyor, 'birlik' ruhunu övüyor, şahsi çıkarların yerine toplum çıkarlarına önem verme prensibinde ısrar ediyordu. Sosyalizm ile liberalizm arasında bir yerde duran, her iki akımın en faydalı yönlerini taşıyan, devletin desteği ve kontrolü altında halk arasındaki yardımlaşmayı temel alan Alman kökenli 'sosyal siyaset' anlayışını talebelerine anlatıyordu.

'Sosyal siyaset' kavramıyla bir türlü tamamlayamadığı 'sosya-

lizm' üzerindeki eser için yaptığı araştırmalarda, okuduğu kitaplarda tanışmıştı. Zira bu kavramdan, 19. yy.da Almanya'nın ve diğer Batılı ülkelerin endüstrileşme süreci içinde yaşadığı sancılara, oluşan toplumsal problemlere çare olarak söz edilmeye başlanmıştı. Terim, Alman W. H. Rieh tarafından ilk defa kullanılmıştı.

Sosyal siyaset'te fert, toplumun bir parçası olarak algılandığı için, toplumla fert arasında bir dayanışma söz konusu olur, devletin ise toplum içinde düzenleyici bir misyona sahip olup toplumsal refahı sağlamakla yükümlü olduğu oranda ekonomik hayata müdahale etmesi öngörülür.

Zaten o yıllarda İttihatçılar iktisat alanında, tüm farklı akımların ötesinde bir konuda ağız birliği ediyor, bir amacı hedefliyorlardı: Yerli sermayeye dayanan şirketler kurarak, milli zenginler yetiştirerek, yabancıların iktisadi baskısından kurtulmak ve milli bir Türk burjuvasini oluşturmak istiyorlardı... Moiz Kohen de kitabında olduğu gibi gündelik yazılarında da bu alanda onların sözcülüğünü yapıyordu.

Bastırdığı kitabın ve verdiği derslerin yanı sıra Moiz Kohen ya da yeni edindiği kimliğiyle Tekin Alp, muhtelif dergilere makaleler de yazıyordu...

1914 yılında, iki haftada bir çıkan ünlü dergi *İçtihad*'da, zamanın politik ve askeri gelişmelerini yazmıştı.

O dönemde yayınlanan belli başlı iki dergiden, İttihatçıların yardımıyla, bizzat Ziya Gökalp tarafından çıkarılan *Yeni Mecmua*'ya düzenli olarak ekonomi üzerine yazılar verir olmuştu. Bu yazılar okurun moralini yüksek tutmaya yönelik olup oldukça iyimser bir hava taşıyor ve Moiz Kohen'in Almanya'dan ithal 'sosyal siyaset'e dayalı solidarizm anlayışından örnekler sunuyordu.

Harp döneminde belli başlı edip, şair ve yazarlar bu dergi etrafında toplanmışlardı. Refik Halit'ten Ömer Seyfettin'e, Celal Sahir'den Orhan Seyfi'ye kadar herkes oradaydı.

Bu nedenle de *Yeni Mecmua* o günün en değerli fikir ve sanat dergisi olmuştu.

Yazarlarına ödediği telif hakkı da hatırı sayılır bir rakamdı.

Moiz Kohen ayrıca savaşın ilk yıllarında hayli okunan, Yazı İşleri Müdürü Akçoraoğlu Yusuf'un olduğu, Turancı'ların, Büyük

Türkçü'lerin organı *Türk Yurdu*'na da düzenli olarak makale yazıyordu.

Fakat *Türk Yurdu*'nun geliri, değil Moiz Kohen'e sağlam bir maaş vermeye, dergiyi çıkaranları bile beslemeye yetmiyordu. Ne var ki bir ülküyü yaşatmaya yönelik olduğu için bütün yazarlarının gözünde değerliydi.

Tekinalp, 'Türk Ocakları' toplantılarına da katılıyordu. Gençlere Turancılık fikrinin aşılanmaya çalışıldığı bu ocaklarda yapılan fikir ve sanat tartışmalarına çağrılmaktan, konferanslar vermekten çok gurur duyuyordu. *Türkismus und Panturkismus* adıyla tercüme ettiği eseriyle zaten bu fikirleri yurtdışına anlatmış, çok arzuladığı o, Türkiye ile Batı arasında köprü vazifesini layıkıyla üstlenmişti.

1916-18 yılları arasında, yine Ziya Gökalp'in denetimi altında, Celal Sahir ile birlikte, *İktisadiyat Mecmuası*'nı kurup baş yazarlığını yapacaktı. Bu mecmua da İttihat ve Terakki tarafından maddi destek alıyor, milli ekonominin temel ilkelerini halka anlatmayı amaçlıyordu. Kohen, derginin ilk sayısında, "Milli Bir İktisada Doğru" başlıklı ilk yazısını iki dile çevirmişti: Almanca, Fransızca. Bu ilk yazıda ayrıca okurlara, İmparatorluğun ekonomik hayatını bilimsel açıdan inceleyip ülkenin ekonomik geleceği için çözümler aramaya çalışacaklarına; ekonomik kaynaklar, ulusal gelir, ithalat ve ihracat, bankacılık, kooperatif, sigorta gibi konuları enine boyuna ele alacaklarına dair söz veriyordu; ekonomik sorunlar üzerinde titizlikle duracağını belirtiyordu.

Moiz Kohen'in savaş yılları sırasında kaleme aldığı yazıları okunduğunda, bunların Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sorunlarına gerçekten ciddi çözümler aradığını ve duruma uygun ciddi öneriler getirdiği görülebilir:

İlerde, İmparatorluğun sorunlarını çözmek için kolay kazanca dayalı merkantilist yaklaşımdan ziyade, bilimsel yaklaşımın tercih edilmesi gerektiğini söylüyordu, ithal tüketim mallarına karşı çıkıp bunların bütçeyi sarsacağını söylüyor, arttırma sandıklarının kuruluşunu öneriyor, Ziraat Bankası'nın kuruluşunu alkışlayıp hükümeti banka sermayesini on katına çıkarmaya çağırıyordu. Adana ovasının sulanıp bataklıklarının kurutulması için Alman ve Avusturya teknolojisini yardıma çağırıyordu.

Ona göre İmparatorluk ekonomisi için en iyi çözüm, devlet kontrolüyle özel sektör bileşiminin en uygun şeklini bulup uygulamaktan geçiyordu. Devletin toplumsal hayata aktif olarak katılımını destekliyor, toplumsal mülkiyetten sağlanan 'tezayyüddü kıyem' (sağlanan kıymetler) dediği artanın sosyal hizmetlere ayrılmasını öneriyordu. Bunu sosyal siyaset gereği olduğunu savunuyordu.

Mesela, *İktisadiyat Mecmuası*'nın çıkışını izleyen aylarda, ağır sanayinin önemini vurguladı, ulusal ekonomi kavramının incelendiği bir dizi makale yazdı, bir Osmanlı kredi bankası kurulmasını öngördü, madenlerin önemini vurguladı, hayatı boyunca önereceği, devlet kontrolünde özel sektör girişimciliğinin ilkelerini anlattı.

Fakat harpten sonra, kademe kademe özel teşebbüse geçilmesi gerektiğini de belirtmekten geri kalmayacaktı.

Kohen'in *İktisadiyat Mecmuası*'ndaki yazıları, ülke ekonomisi açısından önemli yazılardı ve okuyanlar tarafından da öyle algılanıyordu... Bu yazıların sahibi büyük bir itibar görmeye başlamıştı.

Moiz Kohen için galiba hayal kurma dönemi bitmişti, zira bir zamanlar bütün hayal ettiklerini gözleri açık yaşamaktaydı...

1918 yılında *Yeni Mecmua*'da korporatizm, tesanütçülük konusunda bir dizi yazı yayınladı. Ferdi mülkiyetin yanı sıra cemiyet mülkiyetinin kabulünün toplumdaki adaletsizliğin giderilmesi için bir zorunluluk olduğunu ileri sürdü.

İktisadiyat Mecmuası'nın kurulduğu yıl Kohen, Duhan Türk Anonim Şirketi'yle temasa geçti. Zira İstanbul'a yerleştiğinden beri Selanik'ten tanıdığı birkaç ortakla gerçekleştirdiği tütün ihracatı onu bu alanda tecrübe sahibi yapmıştı. Şirketin genel müdürlük ve hukuk danışmanlığı görevine talipti ve talebi kabul edildi...

Moiz Kohen bu kadar çok işi aynı anda yürütürken, gecelerini gündüzlerine katıp ailesini tamamen ihmal etmek zorunda kaldığı o günlerde, hem mutlu ve gururlu hem de ilerde belirteceği gibi, kendini parçalanmış, bölünmüş, hangi tarafa ağırlık vereceğini, öncelik tanıyacağını şaşırmış hissediyordu zaman zaman; bu da zaten kararsız mizacını daha da kararsız, daha da huzursuz kılıyordu.

Savaş bütün sıkıntılarıyla devam ediyordu. Var olan salgın hastalıklara başka salgın hastalıklar eklendi. İstanbullular bitlerin taşıdığı tifüsle doğru dürüst başedemezken, korkunç İspanyol nezlesi Avrupa'yı kasıp kavurduktan sonra Osmanlı'nın başşehrinde yayıldı... Bütün Kohen ailesi sırayla bu illete yakalandı. Matild ile ailenin en küçük ferdi Giyom'un hayatlarını kaybetmelerine ramak kaldı. Tabii bu da, zaten doğduğundan beri şımartılan Giyom'un, daha da değer kazanıp şımartılmasına neden oldu.

Çocuklar büyüdükçe karakterleri belirginleşiyordu. Terez kişiliğinde annesinin kendini iyi hissettiği dönemlerdeki dost severliliği ve güler yüzlülüğüyle, babasının çalışkanlığını, hırsını ve kimi zaman ödünsüzlüğünü birleştirmişti. Raşel Hala'sı ona bakıp bakıp söyleniyordu: "Aman Allah'ım, bu kıza koca beğendirmek ne kadar zor olacak!"

İzak ile Giyom henüz neşeli ve afacan iki yumurcaktılar. Giyom muntazam hatları, upuzun kirpiklerin örttüğü koyu gözleri, ipek gibi teniyle öyle güzel bir çocuktu ki babasının bir akşam onu kucağına alırken ağzından şu garip laflar çıkmıştı: "Erkek değil, kız olacaktı bu çocuk, adını da Giyoma koyardık!..." Çocuğu yatağına yatırmaya hazırlanan Levanten matmazel, gözlerini fal taşı gibi açmış ve alelacele haç çıkartmıştı:

"Aman Mösyö, sakın böyle şeyleri çocuğun kafasına sokmayın! Tanrı korusun, bir başka çalıştığım ailede tosun gibi oğlana kız ismi takılmıştı, kız gibi davranılmıştı ve..."

Moiz, biraz mahcup, biraz öfkeli, sözünü hemen kesmişti:

"Tamam. Büyütmeyiniz. Sadece latife yapıyordum. O tabii ki kız mız değil, aslanlar gibi bir erkek, büyüyünce de babasının gurur kaynağı olacak."

Çocuklar apartmanın önündeki araziye bakıcıları eşliğinde gidip top peşinde koştururken, Moiz vakit bulduğunda onları pencereden seyrediyordu: "Aslan gibi bu oğlanlar, ikisi de benim için birer gurur kaynağı olacak!" diye tekrarlayıp duruyordu biraz en-

dişeyle... Çünkü doğrusu, bu çocuklara nasıl bir gelecek inşa edeceğini pek bilemiyordu.

Bazen, onlarla yeterince ilgilenmediği için vicdan azabı duyuyor, pazar günleri üçünü de alıp gezmeye götürüyordu.

Terez Hanım'a göre onları en sık götürdüğü yer, Duhan Şirketi'nin tütün deposu olarak kullandığı eski yalılardı. Bunlar, savaşta varını yoğunu kaybetmiş kişiler tarafından terk edilmişti ve bazı odaları tıka basa güzelim mobilyalarla doluydu. Çocukların en büyük eğlencesi, oralarda, kalın kadife perdelerin çekili olduğu ve küf kokusunun yoğun bir şekilde hissedildiği yüksek tavanlı odalarda, karanlıkta saklambaç oynamaktı. Terez'in, güzel eşyaya zaafı vardı: Bu tür eşyayla döşenmiş bir odaya girdiğinde, Sevr vazolarını, marköteri komodinlerini, zarif ayaklı maun ya da gül ağacı sehpalarını, tırnak aynaları büyük bir ilgiyle seyre dalıyordu. Akşamları ise hep birlikte sofradayken, babasının annesine öfkelendiğine şahit oluyordu:

"Matild, bütün bu tütün depolarındaki eşyayı eskiciler alıp götürüyor, hepsi yok pahasına gidiyor. Bak, bana kaç kere teklifte bulundular, az bir para karşılığında evimize alabiliriz, güzel bir evimiz olur, şöyle pahalı ve zevkli eşyalarla döşenmiş bir evimiz. Niçin alakadar olmuyorsun?"

Ama bütün bu ısrarlara rağmen, Matild evini değerli eşyayla döşemeye yanaşmıyor, İstanbullu şık ailelerle bu konuda yarışmaya niyetli görünmüyordu. İlk gençlik yıllarında da olduğu gibi, kâğıt oyunları ve arkadaş sohbetleri dışında pek bir şey ilgisini çekmiyordu. Oturma odasındaki kaba oymalı büfenin ve ceviz yemek masasının üstüne birkaç el işleme küçük dantel örtü serip iki-üç kristal vazoya yapma çiçek buketleri yerleştirdi mi, ona göre iş tamamdı.

"Kim uğraşacak, her gün çiçeklerin suyunu değiştirmekle. Bak işte, ne güzel. Sahici gibi duruyorlar."

Raşel ise yıllardır yaptığı gibi, hiç şikâyet etmeksizin evin tüm gündelik ayrıntılarıyla uğraşmaya, yeğenlerine de canla başla bakmaya devam ediyordu. Tek zaafı, böreklere ve "ay, bayılacak gibi" olduğu zamanlar, tatlılara dayanamamak, sabahın erken saatlerinden itibaren bolca lavantalı kolonya sürünmek, sık sık sinemaya

gidip hayaller kurmak ve tabii kardeşinin başarılarından ve kariyerinden, bütün yeni arkadaşlarına şişinerek bahsetmekti.

Bu son konuda abartı, Raşel'in gözünü hiç korkutmazdı:

Moiz'den artık büyük bir gururla, "Gazeteci, yazar, avukat, müderris kardeşim," diye bahsediyordu, kendisini de "gazeteci, yazar, avukat, müderris Moiz Tekin Alp Bey'in ablası," diye tanıtıyordu... O kadar ki günün birinde çok dalgın ya da saf bir hanım, bir davette Moiz Kohen'e rastladığında arkadaşını heyecanla dürtmüştü:

"Bak, bak! Bu adam var ya, gazeteci, yazar, avukat, müderris'in ablasının kardeşi işte bu!"

İstanbul İşgal Altında

"Yenildik! Talat suçu Enver'e attı, kendisinin pek çok şeyden bihaber olduğunu söyledi, Enver ise çoktan beri onu Ruslara karşı kışkırtan Almanların kuklası olmuştu... Ama netice ortada: Bunlar, sonunda ne yapıp edip bizleri felakete sürükledi! Sonra da gece vakti, batan gemiyi terk eden fareler misali, memleketi bırakıp gittiler."

Moiz'in öfke ve üzüntü dolu sesi, evin bütün odalarında yankılanıyor, Matild'i ve Raşel'i mutfakta, çocukları ise yatak odalarında korkudan tir tir titretiyordu. O kadar ki bunca yıl sonra, Terez Hanım o günü, babasının bağırtılarını, ev halkının korkusunu, camlara vuran soğuk ve kasvetli kasım yağmurunu, dünmüş gibi hatırlayacaktı.

Evet öfkeliydi Tekin Alp ve İttihatçı liderlere son yıllarda gittikçe azalan sevgisi ve saygısı, bu son darbenin sonucunda tamamiyle uçup gitmişti. O denli öfkeliydi ki, Enver Paşa'yla pek çok kez görüş birliğinde olduğunu unutuyor ya da unutmayı tercih ediyordu. Zaten bu yenilgi sonucunda pek çok fikrini yeniden gözden geçirmesi gerekecekti.

Raşel, bir yandan patateslerden oluşan değişmez akşam yemeğini lezzetli kılmak için bol biber, soğan, sarımsak ve Selanik usulü biraz şeker katıyor, bir yandan da söyleniyordu:

"Bu sabah sokağa çıktığımda bir an için nerede olduğumu şaşırdım. Sokaklarda farklı üniformalarıyla süngülü askerler dolaşıyorlar, Dolmabahçe önünde yabancı bandıralı gemiler var, sayıları en az bin kadar..."

"Galiba elli beş," diye düzeltti, daima gerçekçilikten ve doğru detaydan yana olan kardeşi...

"İşte neyse, çok! Şu tuhaf pilise etekli İngilizleri ve Yunanlıları gördün mü? Bunlar kadın mı, erkek mi insan şaşırıyor! Buradaki Rumlar da onlara tezahürat edip duruyorlar. Ya o tüylü şapkalı İtalyanlar! Kırmızı ceketli ve komik şalvarlı Fransız sömürgelerinden gelen Araplar! Hepsi bir türlü. Görülecek şey vallahi!..."

"Raşel, gözünü seveyim, buraya moda defilesi ya da sirk gösterisi için gelmediler bu insanlar. Vatanı işgal etmeye geldiler, anladın mı, iş-gal! Bana ne, şunun eteğiyle bunun ceketinden! Vatan da bizler de mahvolduk, bittik! Ordumuz bütünüyle dağıldı; askerlerin silahlanıp Anadolu'ya yayıldıkları söyleniyor Sonumuzun ne olacağı meçhul!"

Kardeşinin öfkeli çıkışlarına alışkın olan Raşel, uysalca başını eğip sustu. Yeğenlerinin oyuncak askerlerine benzeyen o rengârenk, çeşit çeşit işgal askerlerini artık arkadaşlarıyla doyasıya konuşurdu...

Moiz ise hâlâ sakinleşmemişti.

"Kendimi matemde gibi hissediyorum. Sadece ben değilmişim bu hissiyata sahip olan, baksanıza, sokaktaki insanların çoğunun yüzü asık, hüzünlü, endişeli... Üstümüze sanki bir kabus çöktü. İdare artık düşman elinde. Şimdi de İttihatçı-İtilafçı çekişmeleri başlayacak. Şehirde tam bir karmaşa yaşanacak..."

Aile reisinin bu âdeta dünyanın sonunu tarif eden sözleri kimsenin iştahını kesmişe benzemiyordu. Çocuklar, "Yine mi aynı şey!" diye söylenerek patatesleri yemeye koyulmuşlardı. Bu davranışları Moiz'i daha çok kızdırdı, kehanetlerine devam etti:

"Memlekette açlık ve sefalet hüküm sürecek, gün gelecek bu patatesleri mumla arayacaksınız, duydunuz mu, mumla!"

Aslında Moiz'in söyledikleri hiç de abartılı değildi. O dönemde, sanki her gün yeni bir felakete gebe oluyor, yeni bir karışıklığı barındırıyor, âdeta gittikçe daha çok dibe batılıyordu.

1 Aralık 1918'da 'Meclis-i Mebusan' feshediliyordu. Bunun başlıca sebebi, çoğunluğu İttihatçı olan meclisin, mütareke hükümlerine ayak uyduramayışı idi. Gazeteler feshi gerektiren nedenleri sıralıyorlar, işgalden cesaret alan muhalefet ise 'İttihat ve Terakki'den geriye kalanlara son darbeyi indirmeye hazırlanıyordu. Bu darbe gecikmedi. Savaş sorumlusu sayılan büyük, küçük bütün İttihatçılara tutuklama emri çıktı. Siyasi hükümlülerin hapishanesi olan Bekirağa Bölüğü'ne yollandılar.

Ziya Gökalp'in aleyhine de epeydir çok güçlü bir suçlama kampanyası başlatılmıştı.

Onun "siyaset gibi, edebiyatı da zehirlediği" ileri sürülüyor, ona "divane ve mecnun" deniyordu. Muhalefete göre, "merkez-i umuminin fikren başına geçen o olduğu gibi, bütün Darülfünun'u da idare eden o idi!"

* * *

O günlerde, Moiz Kohen'in üstadını yalnız bırakıp bırakmadığına dair en ufak bir ipucum yok. Ömer Seyfettin, Ali Canip, Gökalp'in evine sık sık ziyaretine gittiklerini yazıyorlar... Fakat bu yazılarında, daha önceleri sıkça söz ettikleri Moiz Kohen'in adı geçmiyor. Keza, Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel'in anılarının, mütarekeyi ya da Bekirağa Bölüğünü anlatan bölümlerinde, bir kere dahi olsun Ziya Gökalp ile Moiz Kohen'in adları yan yana gelmiyor...

Haliyle, bu konuda şimdiye kadar yaptığım gibi, haber niteliğinde bir cümleden, bir tasvirden yola çıkıp küçük bir senaryo oluşturmam imkânsız...

Yine de Moiz'in, mesela Ömer Seyfettin'le birlikte, Ziya Gökalp'i memleketten ayrılmaya ikna etmeye çalışmış olduğunu düşünmek isterim.

Evine ziyaretine gitmişlerdir. Kapıyı büyük kızı açmış, onları içeri buyur etmiştir.

Sediri üzerinde bir şeyh misali bağdaş kurmuş, elinde tespihi, yüzüne sonsuz bir hoşgörünün ifadesi yansımış Ziya Gökalp'e, bir an önce kaçması için heyecanlı bir şekilde dil dökmüşlerdir. Ziya Gökalp, tüm sükûneti, metaneti ve vakarıyla bu teklifi reddetmiş:

"Ben, her zaman açık alınla hesap vermeye hazırım!" demiştir.

* * *

Sonunda Gökalp'i sosyoloji dersi verdiği Darülfünun'dan alıp tutukladılar.

Bu arada Moiz Kohen'in de Darülfünun'daki işine İttihat ve Terakki'yle işbirliğinden dolayı son verilmişti.

İnsanların kafası karmakarışıktı. Neye inanacaklarını, kime güveneceklerini âdeta şaşırmışlardı. Anadolu'da başlayıp gelişen, işgal kuvvetlerine karşı çıkmakta olan 'Kuvayi Milliye' hareketinin adı gittikçe daha çok duyuluyordu.

Raşel kulaktan dolma dedikodulara inanıp akşamları kardeşine "Anadolu'da ayaklanan ne idiği belirsiz silahlı çetelerden" bahsedip "Kimbilir nedir bunların niyetleri! Acaba İstanbul'u ele geçirip mallarımızı yağma etmek mi?" diye korkularını dile getirdiğinde, kardeşi yılların alışkanlığıyla parlayıveriyordu:

"Başlarındaki Mustafa Kemal Paşa'yı Selanik'ten beri tanırım. Memleket kurtulursa, onlar sayesinde kurtulur kuzum, şu kuş beyinli boşboğaz arkadaşlarını dinleyeceğine, beni dinle, bana sor, anlatayım."

Raşel bundan böyle, Matild ile katıldığı hanım toplantılarında beyanatlar verir olmuştu:

"Hiç endişe etmeyin, Selanik'ten arkadaşı Mustafa Kemal, kardeşime memleketi kurtaracağını söyledi... Ama tabii şimdilik aramızda kalsın..."

Moiz'e elbette hiçbir şey söylenmemişti fakat o, hayran kalacağı, izleyeceği, yolundan çıkmayacağı, öğretilerini yaymayı vazife edineceği yeni bir önder bulma yolundaydı.

Bu arada yazmaya devam ediyordu.

Basın ikiye bölünmüştü: Kuvayı-Milliye'yi çok üstü kapalı bir şekilde dahi olsa destekleyen *Akşam, İkdam, Yeni Gün, Tasvir, Vakit* gibi gazeteler ve Kuvayı-Milliye'ye muhalif olup onu yeni ve tehlikeli bir macera gibi gösteren, memleketin kurtuluşunu Avrupa devletleriyle en uygun şartlarda anlaşmakta gören *Âlemdar* ve *Peyam-i Sabah* gibi gazeteler vardı.

Büyük Mecmua ilk gruba dahil olan bir dergiydi. Dergide çıkan çoğu yazılar, Panislamizm, Pantürkizm, Turancılık, mandacılık gibi hareketlerin hararetle tartışıldığı, Mehmet Zekeriya'nın

(Sertel) Cağaoğlu'ndaki evindeki toplantılar sonucu yazılmaktaydı.

Büyük Mecmua'ya yazı yazanlar arasında Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Moiz Kohen Tekin Alp vardı. Moiz böyle karışık bir dönemde, işgale başkaldıran bir dergide yazı yazmanın tehlikelerini küçümsemiyordu. Daha önce de kullanmış olduğu Tekin Alp adını, artık sürekli imzası haline getirdi. Zaten öteden beri Türkçü görüşlerine uygun, kendi adı gibi kullanacağı bir ad arıyordu. Cengiz, Alp, Alparslan misali, bir zamanlar Orta Asya isteplerinde âdeta bir silah sesi, bir borazan sesi gibi yankılanmış, istisnasız her eserinin sonuna gururla yazacağı bir ad olmalıydı bu! İşte 'Tekin Alp' adı ona göre bütün bu vasıflara sahipti.

Tekin Alp'in *Büyük Mecmua*'daki ilk yazısı, "Yeni Osmanlılık" üzerineydi.

Yenilginin yol açtığı kimlik ve ideoloji arayışı içinde, Tekin Alp'in, Yeni Osmanlıcılık konusunda düşündükleri oldukça ilginçti:

6 Mart 1919 tarihinde derginin ilk sayısında neşredilen ilk yazısında, Cihan Harbi sonunda, tıpkı Meşrutiyetin ilanının sonrasında olduğu gibi halkça bir buhran geçirildiği, bu buhranın insanlarda âdeta hastalıklı bir durum yarattığını yazıyordu. Dolayısıyla, 'hastalıklı' olan bir toplumda, daha önce planlanan azınlıkların esas unsur ile birleşmesi ideali o durumda ciddiye alınmaması gerektiği gibi, şimdiki dönemde de bunlar arasındaki düşmanlık da kalıcı bir durum olarak değerlendirilmemeliydi.

Yazının devamında, önce 'gayrimüslimlerin bakış açısından' memleketin tarihçesi tahlil ediliyordu: Tanzimat öncesi dönemde Müslüman ile gayrimüslimi ayıran dindi; iki toplum arasındaki ilişki ise 'haraç alıcı' ile 'haraç verici'nin ilişkisiydi; bu, birbirine zıt iki kuvvetin çarpışmasına da benzetilebilirdi.

Tanzimat döneminde, haraç verici ile haraç alıcının nihayet kaynaşması öngörülürken, iki zümrenin arasına ikinci bir ayırıcı unsur çıkmıştı, o da 'milliyetçilik'ti; milliyetçilik, Müslüman devlet içinde henüz gelişmemişken, Hıristiyan halkların birbirlerine destek olarak öne sürdükleri ayırımcı bir ideolojiydi.

Meşrutiyetin ilanıyla birlikte, ilk defa olarak, unsurların birleş-

mesini öngören 'Osmanlıcılık' gündeme gelmişti. Fakat ilk coşku geçtikten sonra, 'Osmanlıcılık' halklar arasında sağlam bir birleştirici sıva olamamıştı; zira Müslümanlar milli vicdan, milli hars, milli irfan, milli mefkure gibi müşterek duygular içinde birleşeceklerine, 'millet-i hâkime' mevkiine dört elle yapışıp tüm gayretlerini mevzilerini korumaya ayırmışlardı. Milli vicdandan mahrum oldukları için en ağır vergileri, memleketi biraz olsun kalkındırmak amacıyla zengin şehirlilere değil, köylülerine yüklemişler ve böylece köylerin kalkınmalarını engellemişlerdi; ticaretle hiç ilgilenmeyip onu gayrimüslimlere bırakmışlar ve sakin memuriyet hayatına sığınıp hayat mücadelesi alanında müdafaasız, kısmetsiz ve silahsız kalmışlardı.

Balkan Savaşı'nın biraz öncesinde milli bilinç nihayet uyanmaya başlamıştı. Aydın bir zümre, iktisat ve irfan âleminde kendini göstermenin yolunu aramıştı... Ziya Gökalp'in öncülüğünde milli hars, milli mefkure ve milli duygulara önem verilmişti. Fakat Türkçülük akımı gerektiği gibi uygulanmadığı için sonuçta, 'Müslüman Türk haraç alıcı'yla 'gayrimüslim haraç verici' arasındaki sağlıksız ilişki devam etmiş ve bir yerde memleketin çöküşünü hazırlayıp hızlandırmıştı. Suç Türkçülük'te değil, onun iyi uygulanamamasındaydı. Şimdi artık, eğer Türkçülüğün hasletleri muhafaza edilir ve 'fatih' ile 'reayalık' ruh ve sistemine son verilirse, bu durum hem gayrimüslimlere, hem de Türklere yarayacak, memlekette de 'yeni bir Osmanlılık' dönemi başlayacaktı...

Özetle, 'yeni Osmanlılık' akımında Türkçülük ideali muhafaza edilirken, din ayırımı artık dikkate alınmayacak, bütün vatandaşları birleştiren sıva vatanperverlik olacaktı.

Bu yazı, Tekin Alp'in *Büyük Mecmua*'ya ilk ve son yazısı olacaktı. Zira bu dergiye yazı yazanların içinde bulundukları şartlar gittikçe zorlaşıyordu.

Basının İngiliz, Fransız ve İtalyan sansürü tarafından tarandığı bu dönemde, *Büyük Mecmua*'nın ikinci sayısının ilk sayfası bembeyaz çıkmıştı. Daha ileriki sayılarda da çıkan yazılar kısmen silinmişti.

14 Mayıs 1919'u 15 Mayıs'a bağlayan gece Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmalarıyla her şey daha da altüst olacaktı.

Ömer Seyfettin'in önerisiyle *Büyük Mecmua*'nın çıkarmadan sonraki sayısı, bir matem sayısı olmalıydı. Ardından, "Artık dergi yoluyla mücadele vermek yeterli değil, bir dernek kurmalı!" fikri ortaya atılmıştı. Bütün bu heyecanlı tartışmalar süregelirken, aynı apartmanda oturan Abdullah Cevdet'in ihbarıyla Mehmet Zekeriya tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne yatırılmıştı... Bundan böyle, eşi Sabiha dergiyi tek başına çıkarmaya çalışacaktı...

Ve Mustafa Kemal, 16 Mayıs'ta Anadolu'ya hareket edip 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basıyordu; Halide Edip *Büyük Mecmua*'nın basıldığı binanın kapısını çalıp oradakilere, "Müjde, Milli Mücadele başlamıştır!" haberini veriyordu.

Mütareke döneminde, Moiz Tekin Alp'in, Bekirağa Bölüğü'nde yatmakta olan mesai arkadaşı Zekeriya'yı ziyarete gittiğini var sayarsak orada üstadı Ziya Gökalp'le yeniden karşılaştığı kuşku götürmez. Bölükte tüm bulunanlarla birlikte, Gökalp'in Türkiye'nin geleceğiyle ilgili kehanet niteliğinde meşhur sözlerini orada işittiğini de...

"Artık, onca savaştan mesul olanları bulmaya çalışmak, bütün bu felaketlerin sebebini araştırmak boşunadır. İmparatorluğun içinde bulunan milletler bağımsızlıklarına kavuşacaklardır, zira bunun zamanı gelmiştir, önüne geçilemez! İmparatorluk bu siyasi gelişme içinde çökmeye mahkûmdur. Türk milleti ise, tarihinin bir dönüm noktasına gelmiştir. Balkan Harbi ile Cihan Harbi can çekişen İmparatorluğa son darbeleri indirdiler. İttihat ve Terakki yola büyük umutlarla çıkmıştı, ama böyle bir dönemde iktidara gelmek en büyük kadersizliği oldu. Şimdi artık, yeni Türkiye'yi düşünme zamanıdır. Düşmanı kovma yollarını ve çarelerini aramalıyız. Millete bu yönde yol göstermek lazım. Memleket matem, halk isyan içindedir. Bir Milli Kurtuluş hareketi için bütün şartlar hazırdır. Yalnız yeni bir öndere ihtiyaç vardır. İçin için kaynayan bu milli isyana bir yön verecek ve dağınık kuvvetleri toplayıp milli bir kuvvet halinde yönetecek bir önder... Kimdir, nerededir bu adam? Onu tarih ve olaylar doğuracak. Umut tükenmemelidir."

Sanki, var olup da görünmeyeni görebilen, onu ortaya çıkarıp başkalarına da gösterebilen, kainatın gizli kalmış yönlerini bulup

ifşa eden bir insandı Ziya Gökalp... Böyle bir insanın peşinden gidilir, böyle bir insanın her dediği bir hayat rehberi olarak kullanılır, diye düşünmüştü Moiz. Çok zaman önce, bir başka mekânda, Serez'de rastlamıştı Ziya Gökalp'e benzer birine, yani babasını ve bütün Serez Yahudilerini bunca etkileyen bilge adam, Kabalacı Rav Amon'a ve tıpkı onu unutmayacağı gibi, hayatının sonuna kadar Ziya Gökalp'i de unutmayacaktı.

Bir süre sonra Bekirağa Bölüğü'ndekilerin çoğu Malta'ya sürüldüler.

* * *

Belge yokluğundan, Tekin Alp'in Milli Mücadele'de ne derece faal olduğunu anlamak zor; yine de bu mücadeleyi, umut ve sevinçle ama uzaktan izlemekle yetindiğini düşünebiliriz. *Büyük Mecmua*'nın İzmir'in işgali için hazırlanan mümkün olduğunca muhalif ve bol sansürlü 'matem sayısında' Tekin Alp imzasına rastlanmıyor. Kendisi ilerde, kimi kitap ve makalelerinde, sadece Sultanahmet'te düzenlenen miting'e katılan 200.000 kişinin arasında yer aldığını yazacak, Halide Edip'in cesaretini övecekti.

Ondan sonrasını pek bilemiyoruz...

Sadece Gökalp'in, Malta'da geçirdiği sürgünden sonra, İstanbul'a 1921'in Mayıs ayında döndüğünde, ona geçmiş olsun ziyaretine gittiğini yakınlarına birkaç kez anlatacaktı...

* * *

Gökalp İstanbul'a çok kısa bir süre için gelmişti. Aynı günlerde ailesiyle birlikte Ankara'ya, oradan da Diyarbekir'e gitme hazırlığı içindeydi. Ardındaki sürgün yıllarıyla gelecekteki belirsizliğe rağmen eski çömezini her zamanki sükûnetiyle ve tatlı tebessümüyle karşılamış, hiçbir şeyden yakınmamıştı; aksine Malta'da geçirdiği dönemden birkaç hikâyeyi, neredeyse 'tatil' anıları anlatır gibi, neşeyle, bölük pörçük anlatmıştı...

"Masa başında sevdiklerime mektup yazarken, bütün Malta gözümüzün önündeydi. Güzel manzaralar görmek için pencerenin yanına gitmeye bile hacet yoktu; yerimiz Malta'nın en yüksek mevkiiydi. Ağaoğlu Ahmet'in kahkahaları koridorlarda çınlıyor-

du... Biraz tebabet üzerine tahsil ettim... Sinirlerimi sağlam tutmayı orada öğrendim."

Alışık olduğu şekilde sediri üzerinde bağdaş kurmuş, elinde tespihiyle ağır ağır konuşuyordu. Moiz bu hatıraları ilgiyle ve duygulanarak bir süre dinledikten sonra, lafı 'memleketin durumu'na getirmişti.

Selanik'te uzaktan hayranlıkla seyrettiği genç subay Mustafa Kemal'in başlattığı mücadele, Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nda kazanılan zaferler, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla kurdukları resmi meclis grubu hakkında neler düşünüyordu Ziya Gökalp?

"İnsaniyetin medeni tekamülüne, milletimin harsi tekamülüne kuvvetli imanım vardır. Bu iki tekamülün neticesi vatanımız için hayırdır. Bazı ilaçlar vardır ki şekerle tatlılaştırıldıktan sonra içirilir. Bugün çekmekte olduğumuz ıstırapları da tatlılaştıran mefkure ve umuttur." Sonra, saf ve çocuksu bir sevinçle eklemişti:

"Epey evvelden Türkiye'nin bir öndere ihtiyacı olduğunu söylemiştim. İşte yeni önderimiz Mustafa Kemal bizim için mefkure ve umudun taşıyıcısıdır."

Moiz Kohen Cemaat İle Devlet Arasında Köprü Vazifesini Üstlenmeye Hevesli / Yahudi Cemaatini "Türkleştirme" Çabalarına Hız Kazandırıyor

"Hilafet artık yok. Şeriat kanunlarından bütünüyle vazgeçilmiş. Yeni kabul edilen hukuk sistemi, Batı'nın en medeni, en ilerici memleketlerinkini örnek almış. Gelin, biz de aile işlerimizde kendi kurallarımızı uygulamaktan vazgeçelim. Laik ve Batılı bir hukuk sistemi söz konusu olunca, ona, gözümüz kapalı teslim olabiliriz."

1926 yılında Tekin Alp, kendi kendine olduğu kadar Yahudi cemaati ileri gelenlerine tekrarlayıp durduğu bu sözlere yürekten inanıyordu. Dolayısıyla, Lozan Antlaşması'yla azınlıklara tanınan haklardan vazgeçildiğini açıklayan mazbatanın okunmasından sonra, resmi makamlarla ilişkileri yürütecek olan beş kişilik resmi heyette yer alması kadar doğal bir şey olamazdı. Aynı he-

yette Selanik'ten arkadaşları olan Nesim Mazliyah ve Albert Ferid Asseo yer almaktaydılar.

* * *

Ne var ki, bu feragat kararına kolayca gelinmemişti ve Tekin Alp, bu konuda devletle cemaat arasında yürütülen tartışmalara ancak sonuna doğru katılmıştı. En azından bunun aksini ispatlayacak yine hiçbir belge yok elimizde.

Cemaat içinde pek çok kişi, Lozan'ın azınlıklara tanıdığı haklardan vazgeçilmesi için devlet mertebesinde, cemaat liderlerine dolaylı bir baskı uygulanmış olduğuna inanıyordu. Fakat bunun da hiçbir kanıtı yoktu...

Çalışma masamın üstünde sararmış sayfalarıyla, "Vâlâ Nureddin Bey'e bir Armağan, 6/6/1934, Tekin Alp" imzalı bir kitap duruyor. Tek anladığım bu ithaf cümlesi, gerisi Osmanlıca.

Masamdaki bu kitap 1928 yılında Tekin Alp'in *Türkleştirme* başlıklı eseri.

* * *

Zira, yıllar yılı hiç vazgeçmediği idealini gerçekleştirme yollarının, artık bir kitap yazmaktan geçeceğine inanmıştı.

Eski Türkçe harflerle yazılı, yaklaşık 100 sayfalık olan bu kitabın başında, "Gazi Mustafa Kemal" imzalı şu cümleler yer alıyordu:

> *Biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz. Cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır. Bu camianın efradı ne kadar Türk harsıyla meş'bu olursa, o camiaya istinat eden cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.*

Kitabın ilk bölümü makalelerden oluşuyordu. Bunların çoğu, daha önce Selanik'te ve İstanbul'da çıkmıştı.

Tekin Alp, bu eserinde özetle bütün etnik azınlıkların Türkleştirilmesi gereğini dile getiriyor, bunun nasıl mümkün olabileceğini anlatıyordu. Ziya Gökalp'in 'tek dil, tek ülkü, tek hars' ilkelerinden yola çıkıyor, böyle bir çerçeve içinde Müslüman olsun olmasın, bütün etnik grupların yer alabileceklerini ileri sürüyordu. Ona göre 'Türkleştirme' Türk milli kimliğini iyice belirlemek açısından hayati bir görevdi. Kendi ait olduğu 'Sefarad' cemaatinin de

özellikle, "Böyle bir intibaka, yetenek ve istidatlarının özellikle çok kuvvetli" olduğunu vurgulamaktan geri kalmıyordu.

Ne var ki kitabın piyasaya çıkışının zamanlaması pratik açıdan pek talihli sayılmazdı. Zira Latin alfabesine geçildiği tarihe denk düşmüştü. Kitabın önce eski Türkçe, sonra da modern alfabeyle yayınlanmasının satışına sekte vurması kaçınılmazdı... Ülkenin en aydın kişilerinin bile, Latin alfabesiyle yazılı yeni kitaplara sıkıntıyla baktığı oluyordu; pek çok yetişkin, bin bir zorlukla çocukluklarında öğrendiklerini unutup yeni çıkan neşriyatı anlayabilmek için, yeniden okuma yazma kursuna gitmek zorunda kalıyordu.

Galiba, başlıca bu sebepten dolayıdır ki Moiz Kohen'in kitabı fazla rağbet görmedi, az satıldı.

Oysa Tekin Alp imzalı bu kitap, hem yazarının eski bir idealini gerçekleştirme yolunda büyük bir adımdı hem de Cumhuriyetin kuruluşunun bu ilk yıllarında, önemli bir soruna çare aramaktaydı. Gayrimüslimlerin büyük bir kısmı henüz Türkçe'ye hâkim değildi ve bu durum halk arasında, basına da yansıyan olumsuz bir tepki yaratmaktaydı. Dolayısıyla Tekin Alp'in kitabı, tıpkı az önce yayınlanmış Galanti'nin, *Türkler ve Yahudiler* kitabı gibi, o dönemde kanamakta olan yaraya merhem öneriyordu; bu durum da onu oldukça gururlu kılıyordu:

Serez'in yoksul mahallesi, küçük evi, kocasının cüppesinin altında güzel elbisesini saklayan gelin, asma yaprakları altında ilahiler söyleyen haham İzak, Kabala ve Zohar'ın yanlış tefsirlerinden kaynaklanan afyon gibi sersemletici efsane ve masallar, Telmud Tevrat Mektebi'nde havasız bir odada yine sersemleyene kadar hep bir ağızdan okunan dualar, hatta ve hatta Yakın Dostlar Kulübü'nde bitmek bilmez 'Siyonizm' tartışmaları bile artık çok gerilerde kalmıştı. Tekin Alp şahsen kendini ayrı bir dünyanın, ayrı isimli, ayrı bir dil konuşan 'unsur'u gibi görmüyordu artık, daha doğrusu öyle görmeyi tümden reddediyordu... O, Türk Yahudilerine nasıl olmaları gerektiğini anlatan bir eserin sahibi, Tekin Alp adında bir Türk'tü; o herkes gibiydi, herkesti! Kendisini rahatsız eden bütün farklılıkları bu kitap sayesinde silmiş olduğuna inanıyordu.

Yine de Serezli Haham İzak'ın oğlu Moiz, 'Türkleştirme' için öngördüğü temel ilkeleri sayarken, Tevrat'tan esinlenmiş ve bu il-

kelerin tümünü, *Evamir-i Aşere* (Musa'nın On Emri) olarak adlandırmıştı... En başta belki de kendine yönelttiği, bu 'Emirler' şöyle sıralanıyorlardı:

İsimlerini Türkleştir.
Türkçe konuş.
Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku.
Mekteplerini Türkleştir.
Çocuklarını memleket mekteplerine gönder.
Memleket işlerine karış.
Türklerle düşüp kalk.
Cemaat ruhunu kökünden sök.
Milli iktisat sahasında vazife-i mahsusanı yap.
Hakkını bil.

Kitap piyasaya çıktığı andan itibaren, Yahudi cemaatinin ikiye bölündüğü söylenebilir.

Gençler, yenilikten yana olanlar, hepsini değilse de Tekin Alp'in çoğu 'emir'lerini yürekten desteklediler. Zaten bir yıl kadar önce, sinagogda ilahilerin yanı sıra müzik çalınmasını sağlayan yine bu yenilikçi gençlerdi. Duaların Türkçe okunması da onlara mantıklı görünüyordu.

Dindarlar ise duaların, kutsal gördükleri dil İbranice yerine Türkçe okunacağı düşüncesiyle öfkeleniyorlardı. Bu konuda fikri sorulan Hahambaşı Becerano: "Tevrat, İbranice'nin dışında başka bir dilde okunmamalıdır, zaten okunsa bazı metinlerin tercümesinin imkânsız oluşundan, çok büyük sorunlara yol açar," diye beyanatta bulundu.

Kapalı meclislerde Tekin Alp için, "Hem de kendisi bizzat haham ve haham soyundan gelme! Böyle bir saçmalığı nasıl tavsiye edebilir?" diye öfkeyle konuşulduğu biliniyordu.

"Cemaat ruhunu kökünden sök!" maddesi, her zaman cemaat dayanışmasına bel bağlamış, ona sığınmış fertlerine âdeta çıplak ve savunmasız kalmalarını teklif eder gibiydi... "Keza cemaat mekteplerine gidilmemesi" çocukları din, Ladino ve İbranice eğitiminden eksik bırakmak anlamına gelmiyor muydu?

Ya, "Memleket işlerine karış".

Bu 'emir' de hoş karşılanmamıştı: "Önceleri karıştık da ne ol-

du? Jön Türkler'e katıldık, İttihat ve Terakki'de vazife aldık da ne oldu? Memleketin bir kesimi, bizi Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hızlandırmakla suçladılar."

"Bu adam birilerine yaranmaya çalışıyordur mutlaka. Bunları inanç uğruna değil, çıkar uğruna yazdı!"

"Köklerimizden koparmak istiyor bizi!..."

"Yahudiliğinden utanıyor galiba! Alptekin mi, Tekin Alp mi, neyse işte, tuhaf bir ad altında saklanıyor."

"Ayrıca sevmek demek, böylesine körlemesine hayran olmak değil ki! Bu adam kesinlikle hiçbir konuda samimi değil!"

* * *

Babadan oğula aktarıldığı için günümüze kadar gelen ve birkaç kişiden bizzat duyduğum yorumlardır bunlar...

Avukat Gad Franko'nun yanında genç bir stajyer olarak çalıştığında, kendisiyle birkaç kez karşılaşmış olan avukat Mordo Dinar, Tekin Alp'i ona sorduğumda şöyle konuşmuştu:

"Her konuda orta, nasıl desem, hiçbir sivriliği olmayan, kendi halinde bir adamdı. Evet, entelektüel sayılırdı. Ama CHP'ye girdiğinde, hakkında fazlasıyla ihtiraslı biri olduğu düşünüldü. Artık, samimi olmayıp da siyasi alanda resmen 'manipülasyon' yapan bir adam görünümünü veriyordu. Aslında, körü körüne hayranlıklara kapıldığından ve özeleştiri yeteneğinden yoksun oluşundan dolayı, kimileri onu tehlikeli bile görüyordu. Zaten kendi de sözünü ettiği bütün tuzaklara düşmüş biriydi."

Dinar'ın bizzat tanıyıp bahsettiği kişi, kırklı, ellili yıllarda tanımış olduğu Munis Tekinalp'tir...

Oysa biz daha 1928'deyiz. Onu o yıllarda tanıyıp çocuklarına, torunlarına aktaranlara bakılırsa, her dönemde Moiz hakkında hemen hemen aynı sözler söylenmiş, benzer eleştiriler getirilmiş...

* * *

Kendisi bu olumsuz sözleri duyduğunda veya birileri kendisine anlattığında, omuz silkiyor, şöyle diyordu: "Ne var o kadar kızacak? Teşkilat-ı Esasi Kanunu bizi Türk tanıyor. Biz de öyle hareket edelim. Sağa sola bakmadan Türklük yolunda ilerleyelim!"

Kaleme aldığı bu çağdaş On Emri'n yedincisine de uyarak, kendi tabiriyle "Türkler'le düşüp kalkıyor, onlarla kaynaşıyordu," ayrıca, "ruh gıdasını memleket alakasında, memleket muhitlerinde buluyordu. (...) Bazı geçici ve aldatıcı zevahire rağmen bu muhitlerin ona pek sıcak bir kucak açmaya hazır" olduklarına da, gönülden inanıyordu.

Öyle de olmuştu...

Kendisini destekleyen Müslüman Türk çoktu... Bunların arasında Selanik'te bir konferansı dinledikten sonra, "Siyonizm'e ebediyen yuha!" diye bağırmış *Rumeli* gazetesinin genç ve ateşli yazı işleri müdürü, şimdiki *Cumhuriyet* gazetesinin kurucusu ve sahibi Yunus Nadi, *Tanin*'ın sahibi Ahmet Emin (Yalman), yine Selanik'te tanıştığı, İstanbul'da mütareke dönemindeki *Büyük Mecmua* serüvenine ucundan katıldığı Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha, savaş yıllarında birlikte *İktisadiyat Mecmuası*'nı çıkardığı Celal Sahir, *Türk Yurdu*'nda ve Türk Ocakları'nda işbirliği ettiği Ağaoğlu Ahmet, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) *Akşam* gazetesinden Necmettin Sadak... Hepsi kitabını öve öve bitiremiyorlardı... Birçoğunun yazısı, zaten kitabın ikinci bölümünü oluşturan "Mütefekkirlerimizin Mütalaaları" yer alıyordu.

Evinde onları ağırladığı zaman, bütün bu 'mühim' insanlar, Matild'in bozuk Türkçe'sini duymazlıktan geliyorlardı. Belki ara sıra hafif bir tebessüm, gözlerde bir alay pırıltısı, bir saniye içinde gelip geçiyordu ama bunu da Moiz görmezlikten geliyordu.

Bütün bu övgülere rağmen, dindaşlarından, duaların Türkçe okunması konusundaki yoğun protestoları onu yıldırmış, bir adım geri atmak zorunda bırakmıştı:

> *Evamir-i Aşere'min üçüncü maddesi yanlış anlaşılmıştır. Ben, dualarını 'kısmen' Türkçe oku, demiştim. Zira Tevrat ve Eski Ahit'ten alınan dualar sadece İbrani dilinde okunmalıdır. Bunu elbette biliyorum. Fakat Pesah'ta ve daha başka bayramlarda söylenen ilahiler vardır ki bunlar diğer ülkelerde o ülkenin dilinde okunur. Biz ise, bunları İspanyolca söyleriz. Benim teklifim şudur ki; bu ilahiler İspanyolca yerine Türkçe okunsun. Hepsi bundan ibaret!*

Bu son demecini, *La République* gazetesinin 15 Mart 1928 tarihli sayısında okudum. Yani kitabının çıkmasından kısa bir süre, biraz ilerde sözünü edeceğim Milli Hars Birliği'nin kuruluş tarihinden beş gün sonra.

Tekin Alp, bir yandan kendini dindar Yahudilerin eleştirilerine karşı savunmaya çalışırken, bir yandan da adlar üzerine kafa yoruyordu: Âdeta bir kılıç gibi kuşandığı kendi adını her düşündüğünde, başkası kendisine o adla her hitap edişinde, biraz tombalak bedenini bambaşka bir güç sarıyordu. Kendini uzun ve gür saçlı (oysa başının tepesi iyice kelleşmişti), uzun bıyıklı, at sırtında koşan bir Orta Asyalı gibi görmesine ramak kalıyordu.

"TE-KİN-ALP, Matild, Raşel, Terez, İzak, Giyom duydunuz mu? Bundan sonra babanızın adı Tekin Alp olacak. Çocuklar sözüm size; mektepte hocalarınızdan, arkadaşlarınızdan soran olursa, babamız Musa Tekin Alp Efendi'dir diyeceksiniz. Ayrıca... Anneniz ve halanız bunu beceremiyorlar, ama siz hiç olmazsa çok iyi Türkçe konuşmalısınız. Duydunuz mu? Türkçe'ye mükemmel bir şekilde vâkıf olmanızı istiyorum. Bu mevzuda cemaatimize örnek olmalıyız!..."

Çocuklar, neden böyle bir konuda başkalarına örnek olmaları gerektiğini galiba pek anlamıyorlardı. Belki sadece, babasına en yakın olan Terez, isteklerine uymasa da içindeki şevki, coşkuyu, hırsı anlamış olmalıydı. O kadar ki, adları Türkleştirme ve Türkçe'ye vâkıf olma konularının etrafında dönen konuşmaları, bana yıllar ve yıllar sonra, annesiyle Raşel Hala'nın yorumlarıyla süsleyerek aktarabildi.

"Moiz, babanın sana verdiği ismi nasıl değiştirebilirsin? Hele *Kohanim*'[1]lerden gelen biri olarak, o güzelim, o kutsal sayılan Kohen adından nasıl vazgeçebilir? Günah sayılmaz mı?"

"Poker arkadaşlarıma, adım artık Madam Matild Tekin Alp'tir desem, sana da bana da vallahi çok gülerler!"

Ama Tekin Alp'i yolundan döndürmek imkânsızdı.

---

(1) Kohanim: Tevrat'a göre, kendilerine kutsama görevi verildiği için üstün sayılan ruhani bir sınıf, kâhinler.

"Türk olmak için Türk adını taşımak şarttır. Başka memleketlerdeki dindaşlar isimlerini millileştirmişlerdir. Frenklik özentisiyle Mişon'dan Moiz'e dönen ismim mesela, neden Musa olmasın? Ya da Munis? Muhlis? Ne bileyim, M harfiyle başlayıp Türk diline, Türk hafızasına daha uygun, herkesinkine benzeyen, herkesin hemen anlayıp aklında tutabileceği herhangi bir isim?... Keza, esasen Avram olan Alber'in İbrahim, Şelomo olan Salamon'un Selim veya Süleyman olmasına ne mâni var?"

Heyhat! Bu, Türkleştirme serüveninde, ailenin pasif direnişini kırmak mümkün olmuyordu:

Matild, "Bir adım da Mazalto, bu ikisine bir üçüncüsünü mü eklemek istiyorsun Allah aşkına? Hayatta olmaz, dedim ya, poker arkadaşlarım bana gülerler!" diye karşı çıkmıştı.

Terez, "Babacığım doğduğumda bu adı bana sen seçmişsin, çok beğendiğin bir roman kahramanıymış, şimdi değiştirirsen doğrusu üzülürüm, sanki bana sevginin azaldığını hissederim," gibi bir gerekçeyle düpedüz duygusal sömürüde bulunmuştu.

Giyom'un gerekçesi çok farklıydı: O ilerde bütün dünyayı dolaşıp çok büyük işler gerçekleştirecekti. Fransa'da Giyom, Anglo-Sakson ülkelerde 'William' ve Almanya'da 'Wilhelm' asil bir addı, bir şövalye ve kral adıydı. Oralarda saygı uyandırırdı. Buralarda da başkalarından farklı olmak hoşuna gidiyordu.

Bir tek İzak onayladı; taşıdığı isimden zaten nefret ettiğini, memnuniyetle değiştireceğini ama bunun için biraz zaman istediğini söylemişti.

Tekinalp hâlâ hızını alamamıştı:

"Bundan sonra da doğacak çocuklara Türk isimleri koymak lazım. Çocuklarım duydunuz mu? İlerde oğlunuz olursa Musa, kızınız olursa... şöyle iç açıcı, neşeli, akla hoş şeyler getiren bir ad koyunuz. Mesela Sevim..."

Matild yarı şaka, yarı ciddi şikâyet etmişti:

"Âdete göre oğlumun kızı olursa, benim adımı taşımalı, Matild olmalı!"

"Bırak şimdi eski âdetleri! Âdet diyerekten, şuradan şuraya bir adım atamadık gitti," diye kestirip attı kocası. Karısının hüzün dolu ifadesini görünce de, "Çocuklar daha çok genç Matild, hele bir

evlensinler, çoluk çocuk sahibi olsunlar! O zaman yaparız bunun münakaşasını."

Matild'le bunun münakaşasını hiçbir zaman yapmayacaktı: İzak'ın kızı olan ilk torununa, büyükannesinin adını değil de, o çok sevdiği, beğendiği 'Sevim' adı konmuştu. Nice ve Londra arası doğan Giyom'un oğulları da Ronald ve Marc adlarını taşıyacaklardı.

Bütün bu isim tartışmaları, Tekin Alp'e belki de 1908'de, Meşrutiyet sonrası yaşanmış, oldukça eğlenceli bir olayı hatırlatıyordu:

Adınız Niye Rıza Olsun?

İhtilal sonrası, her yere inanılmaz bir sarhoşluk egemendi.

Özellikle Selanik'te son yaz geceleri, içi içine sığmayan insanları bütün ihtişamıyla kafelere, gazinolara çağırıyor, orada en beklenmedik, en renkli sahneler yaşanıyor, konferanstan konferansa, konserden konsere koşuluyordu. Selanikliler *Tanin*'in yazarlarından Hüseyin Cahit'in (Cemiyetin gizlilik döneminde, Talat Bey'in kendisini üye yapmak için bizzat İstanbul'a gittiği, fakat Hüseyin Cahit'in korku dolu ret cevabıyla karşılaştığı anlatılıyordu.) konferansını biraz hayal kırıklığıyla dinlemişlerdi.

Bir başka sefer de Ahrar Fırkası Reisi Prens Sebahattin'in gelir gelmez İttihatçı'lara küstüğü anlatılıyordu. Konuşmasını kısa kesip, apar topar İstanbul'a dönmesi herhalde ondandı. Fakat Tamburi Cemil Bey'in tambur ve kemençe konseri herkesin beğenisini toplamıştı.

Bir akşamüstü, Moiz Kohen hiç tanımadığı birilerinin vereceği konferansı dinlemek üzere Beyaz Kule'nin bahçesine biraz erken gelmişti. Konuşmacı her kimse, çok sayıda dinleyici topladığı kesindi. Günbatımıyla serinleşen bahçe, küçük masalara durmadan ek sandalyeler taşıyan bir insan kalabalığıyla tıklım tıklımdı.

Genç adam, Alyans Mezunları Derneği kurucusu ve mektep hocası olan eski dostu Jozef Nehama'yı, konferansı verecek kişiyle koyu bir sohbet halinde bulmuştu. Bu kişi, iri ve atletik yapılı, dikkat çekecek kadar bol ve gür saçlı, güler yüzlü yakışıklı biriydi. Nehama ile hararetli bir şekilde İspanyolca konuşuyorlardı; is-

ter istemez kulak misafiri olan Moiz, Tevrat'ın bazı bölümleri üzerine tartıştıklarını duyar gibi olmuştu...

Konferans başlamadan birkaç dakika önce Jozef Nehama misafire dönüp kibarca:

"İsminizi tam işitememiştim. Bir daha lütfetseniz? Sizi nasıl tanıtayım efendim?"

"Rıza deyiniz."

"Rıza mı? Niçin Rıza?"

"İsmim Rıza da ondan."

"Pek tuhaf. Nereden aklınıza geldi bu Rıza ismi?"

"Bilmem, herhalde babamın isteği olmalıydı."

"Pederiniz de şahsına münhasır biri olmalı! Peki onun adı nedir?"

"Mehmet'tir."

"Allah Allah! Kusura bakmayın ama siz ailecek biraz acayip olmalısınız."

"Biz sadece ailecek Arnavut kökenliyiz beyim," diye cevap vermişti konferansçı, sonra karşısındakinin şaşkınlığını görünce gülmekten kendini alamamıştı.

"Siz beni galiba Yahudi sandınız beyim. Oysa ben sadece Balat'taki Alyans Mektebi'nden mezunum, lisanınızı da, dininizin kurallarını da orada öğrendim. Adım Rıza Tevfik. Askeri hekimim..."

Nehama mahcubiyetle birlikte şiddetli bir gülme isteğini zorlukla bastırarak takdim ettiği Rıza Tevfik, konferansına çoktan başlamıştı. Sözlerine Meşrutiyet'e övgüler yağdırmakla başlamış, ardından cemaate "Birbirinizden ayrılmayınız, Siyonist akımlara kapılmayınız, hep olduğunuz gibi birbirinize bağlı kalınız," mesajını vermişti. Konuşmasına da, kopan alkışlar ve *A Dio Santo*[1] nidaları arasında "Yaşasın Osmanlı ülkesi, yaşasın Osmanlılar, yaşasın Osmanlı Yahudileri..." temennileriyle son vermişti.

"Kendisi meşhur bir 'feylozof', İstanbul'da Alyans'ta okumuş, bir süre de Balat semtinde yaşamış... Türk-Yunan Muharebesinde yaralı askerleri Manastır'dan Selanik'e nakleden seyyar bir hastanede

(1) Yüce Tanrım.

stajyer doktor olarak çalışmış..." diye konuşmacı hakkında nihayet tam bilgi alabilen Moiz, kendisine bu açıklamayı getiren arkadaşa:

"Doktor mu şimdi bu adam, feylozof mu?" diye sormuştu.

"Karantina idaresinde doktorluk yapmış; yakın bir vakitte İstanbul Gümrüğü ecza-ı tıbbiye müfettişi olmuş; şehir şehir dolaşıp konferanslar veriyor, kendisini bir de 'feylozof' lakabıyla tanıyorlar," diye son bir açıklamada bulunmuştu arkadaşı.

Moiz adamı biraz fazla kendini beğenmiş bulmakla birlikte, "Bir Türk, İspanyolca'yı, mektebe giderek, sadece birkaç yıl içinde bu kadar mükemmel öğreniyorsa, biz ki bu topraklarda 400 yıldır yaşıyoruz, biz mutlaka Türkçe'yi anadilimiz gibi konuşmalıyız..." diye düşünmüş ve bir kez daha bu fikrini uygulamaya geçirmek için planlar yapmaya koyulmuştu.

Ayrıca Nehama'nın Yahudi sandığı bir kişinin adının Rıza olduğunu duyduğunda gösterdiği tepkiyi, abartılı ve yersiz bulmuştu. Neden bir Yahudi'nin adı Rıza olmasındı?

O ihtilal sonrası coşkulu dönemden sonra, Rıza Tevfik'e pek rastlamamıştı Tekin Alp... Hakkında, sadece, Sevr'i imzalaması yüzünden 1924'te, TBMM tarafından 150'likler listesine alındığını ve Ürdün'e gittiğini biliyordu.

'Milli Hars Birliği' Kuruluyor!

Yazar, kitabında yer alan, *"Çocuklarını memleket mekteplerine gönder-dindaşların başka memleketlerde çocuklarını cemaat mekteplerine göndermezler. Memleket mektepleri derece-i kifayede olduğu dakikada, bunların hikmet-i vücutları kalmayacaktır. O zamana kadar sen mevcuttan istifade etmeye çalış. Çocukların için mektep kapılarını kapayan olursa uğraşmakta, mafevke müracaattan üşenme. Bu memleketin, bir hak ve fünün memleketi olduğunu unutma."* gibi coşkulu satırlarına da uymuş sayılırdı.

Cemaat mekteplerinden kaçınmış, oğullarına din eğitimi verdirtmemişti.

Büyük kızı Terez, 'Madame'ın Mektep'inden sonra Notre Dame De Sion'da okumuş, oradan başarıyla mezun olmuştu.

İzak ise yedi yaşında Saint Joseph Frer'ler mektebine yatılı verilmişti. Çocuk ister istemez, bu küçücük yaşta yatılı mektep kurallarına ayak uydurmuştu. Müziğe yeteneği vardı. Nerede ve nasıl öğrendiği hiç belli değil, hem piyano hem de akordeon çalıyordu. Sadece pazarları eve çıkıyordu. Mezun olması yakındı ve babası onu Marsilya'da bir ticaret mektebine yollamayı planlıyordu.

En küçükleri Giyom ise İngiliz, Alman ve Avusturya liselerine uğramış, nedense büyük bir sebatla hepsinden de kovulmayı başarmıştı.

Erkekler babalarının ateşli nutuklarına, Terez gibi bir nebze anlayışla değil, büyük bir ilgisizlikle karşılık veriyorlardı.

Anlaşılan Tekin Alp 'Türkleştirme' yolunda şart gördüğü birçok kuralı kabul ettirmek için, cemaatten ziyade, önce kendi ailesine seslenmeli, onları ikna etmeliydi.

10 Mart 1928'de, *Cumhuriyet*'te bir haber çıkmıştı:

Milli Hars Birliği
Museviler ve Türk Vatandaşlığı

Müessislerden Moiz Kohen Efendi, Musevilere yeni Evamir-i Aşere tebliğ ediyor.

Şehrimizde 'Milli Hars Birliği' isminde yeni bir cemiyet teşekkül etmiştir. Bu cemiyetin gayesi, Türk harsını memlekette kuvvetlendirmek ve anasırlar arasında sağlam bir kaynaşma temin etmektir.

Milli Hars Birliği'nin müessisleri arasında; Yunus Nadi, Hasan Reşid, Edip Servet beylerle, Nesim Mazliyah, Moiz Kohen, Doktor Abrevaya efendiler bulunmaktadırlar. Cemiyet bir müddet sonra Türk lisanının neşri ve tamimi için gece dersleri açacak, tahsilde bulunan talebeye yardım edecek, Türk harsına dair müsahaleler hazırlayacaktır. Cemiyetin heyet-i idaresi 22 kişiden mürekkep olacaktır. Cemiyet erkânından Moiz Efendi Kohen, ahiren hars meselesine dair bir eser hazırlamıştır. Moiz Kohen Efendi bu eserinde Musevi vatandaşların yeni Evamir-i Aşeresi'ni (On Emir) *göstermektedir.*

Aynı tarihte *Milliyet*'te de aynı haber değişik bir başlıkla yer almaktaydı.

Habere, Moiz Kohen'le *Türkleştirme* başlıklı eseri hakkında kısa bir söyleşi eklenmişti. Bu söyleşide yazar, isimlerin Türkleşmesi gerektiğini, dualarin 'kısmen' Türkçe okunmasının da kişiyi Allah'a daha çok yakınlaştıracağı gibi, vatanına da yakınlaştıracağını tekrar ediyordu. Birlik üyeleri olarak, ırk ve cemaat ruhunun ortadan kalkması için çalışacaklarını söylüyor, icap ederse Hukuk Talebe Cemiyeti'yle işbirliği yapacaklarını bildiriyordu. Son olarak da mizah dergilerine yükleniyor, bu dergilerde yazanların, Musevi vatandaşların bozuk telaffuzuyla alay edip caydırıcı bir etki yaratmamaları için teşebbüse geçeceklerini açıklıyordu.

Tekin Alp, *Türkleştirme* kitabıyla ve Milli Hars'ın kuruluşundan sonra, kartlar üzerinde yazılıp cemaat üyelerine dağıtılan 'Evamir-i Aşere'siyle, sadece dindaşlarını kızdırmış değildi.

Özellikle, "milli iktisat safhasında vazife-i mahsusanını yap" ve "hakkını bil" emirleri kimi Müslüman Türkler tarafından, "Çok talihsizce sarf edilmiş sözler," diye yorumlanmıştı.

Yine 10 Mart 1928, *Vakit* gazetesinde çıkan bir yazıda, bu iki maddenin anlamsızlığı vurgulanıyordu:

> *Musevilerin iktisat sahasındaki vazifesi, milli camiada Türklerin vazifesinden ne itibarla ve niçin bir hususiyet iktisap etmelidir? (...)* (Musevilerin iktisat alanındaki görevi, Türklerin görevinden ne şekilde ve ne özellik sayesinde ayrılır?) *Hem Türklerin hem Musevilerin vazifesi mahsusanı olacaksa, bu vazifenin 'Mahiyet-i hususiyeti nedir? Ve niçin bu Musevilerde muhafaza kaydında bulunuyor?'* (Hem Türklerin hem de Musevilerin özel görevi olacaksa, bu görevin özelliği nedir? Niçin Musevilere has olmalıdır?)
>
> *Sonra Musevilere 'bil' dediğiniz hak nedir?*
>
> *(...) Herhalde 'Hakkını bil' derken, 'Haddini bil, yani milli camiada yer ve mevkiini bil,' demiş olmuyoruz. Bunun için, Evamir-i Aşere'nin sekizine muhatap olan bir 'cemaate' mahsus ve bilinmesi, aranıp alınması icap eden ne hak olabilir? Tabii hiç!*

11 Mart günü Moiz Kohen'in aynı gazetede cevabı yayınlanıyordu:

Özetle, dindaşlarının uluslararası camiada, özellikle Avrupa ve Amerika'daki temaslarından faydalanıp milli iktisat sahasında hizmet verebileceklerini demek istediğini belirtiyordu.

"Hakkını Bil" maddesini de şu satırlarla aydınlığa kavuşturmaya çabalıyordu:

> *Teşkilat-ı Esasi'ye Kanunu sana Türk namını bahşetmiştir. Bu bir hak, bir imtiyazdır ki, akide, ruh ve vicdan itibariyle Türk olmadan layıkıyla istismar olunamaz. Hiçbir kimse tarafından bu hakka tecavüz olunmasına tahammül etme. (...)*

Fakat yazarın bu açıklamasına da bir cevap veriliyor, polemiğe son nokta oldukça alaycı bir üslupla konuyordu:

Sonuçta Tekin Alp dindaşlarına, bu talihsiz dokuzuncu maddeyle: "Gelecekte nelerin olacağı belli değildir! Sakın ha, ne olursa olsun, kasanın anahtarlarını elinden bırakma!" tavsiyesinde bulunmuyor muydu?

Tekin Alp Pek Çok Kişiyi Karşısına Alıyor

Eleştiriler bitmek bilmiyordu.

Dönemin en önemli Yahudi gazetesi haline gelmiş olan *El Tiempo*'nun sahibi ve baş yazarı David Fresko ismi pek çok kere Tekin Alp'in karşısına çıkmış, genellikle de iki meslektaş pek çok konuda fikir birliği içinde olmuşlardı. Her ikisi 1909 yılında Siyonizm'e şiddetle karşı çıkmışlardı. David Fresko genç meslektaşından daha ileri giderek, Siyonizm'i 'sahte mesihçilik' olarak nitelemişti. Tekin Alp Selanik'te ölü doğan bir 'Türkleştirme' cemiyeti kurduğunda, İstanbul'da Fresko'nun üyesi olduğu aynı amaçlı bir cemiyeti örnek almıştı.

1924 yılında, yeni Anayasa'nın kabul edilişi büyük tartışmalara yol açmıştı. Müslüman Türk halkı bunca savaştan, bunca acıdan sonra Rum, Ermeni, Yahudi ayırımı yapmaksızın, gayrimüslimle-

re kin değilse bile kuşku besliyordu. Bundan dolayıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde belli bir kesim gayrimüslimlere tam vatandaşlık hakkı vermek istemiyordu. Bir başka aydın ve ileri kesim, ki onun sözcülüğünü Hüseyin Cahit Yalçın üstlenmişti, bunun tam aksini savunuyor, din farkı gözetilmeksizin herkese tam vatandaşlık tanınmasını talep ediyordu. Ayrıca eşitlik tanınırsa, azınlıklara üstüne üstlük ayrıcalıklar verilmesinin gereksizliği vurguluyordu. İşte bu dönemde David Fresko yazılarıyla ön plana çıkmıştı: Alyans öğretileriyle yoğrulmuş, Fransız jakoben sistemini iliğine kadar benimsemiş Fresko, konuyla ilgili yayınladığı yazı dizisinde, Yahudilere 'emansipasyon'[1] çerçevesinde vatandaşlık hakkı tanınmasını talep ediyor, kendilerine Lozan'da verilen ayrıcalıkları, genç bir ulus-devlette yaşayan azınlıklar için, sadece geçici olarak gerekli görüyordu. Anayasa'da tam bir vatandaşlık hakkının tanınmak istenmeyişini de bu ayrıcalıklara bağlıyor, çok yakın bir gelecekte tam bir eşitlik diliyordu.

Basında çıkan bu yazılar, Lozan'da verilen azınlık haklarından feragat edilmesi yolunda belki de atılan ilk adımlardı. Gerek Yalçın'ın, gerekse Fresko'nun kaleme aldıkları, Yahudi cemaatinin ileri gelenlerini, yani bu konuda nihai kararı verecek olanları ciddi şekilde etkilemiş ve düşünmeye itmişti.

1926'da, içinde Moiz Kohen'in adının da yer aldığı bir heyetin imzaladığı feragat kararını, birkaç yıl önceden tetikleyici unsurlardan biri olduğu söylenebilir David Fresko'nun.

Şimdi de aynı David Fresko'yu, Moiz Kohen karşısında buluyordu. Son derece ağır tenkitlerle dolu bir yazısı, *Akşam* gazetesinin "l'Akham" başlıklı Fransızca ilavesinde çıkmış, 29, 30, 31 Mart tarihlerinde yayınlanmıştı.

Ne diyordu özetle, yılların yılmaz polemikçisi Bay David Fresko?

Anayasa'ya göre Türk olan vatandaşlar için, 'Türkleştirme'den söz etmenin bir anlam ifade etmediğini, bin yıldır konuşulan İspanyolca dilinden bir-iki ay içinde vazgeçmenin imkânsız olduğunu, ayrıca 'Türk ismi' diye bir şey olmadığını, çünkü bu isimle-

(1) Emansipasyon: Özgürleşme.

rin çoğunun Arap kökenli olduğunu, bu isim meselesini bu denli kafaya takmanın yararını da pek anlamadığını, Türkçe'nin öğrenilmesi için öncelikle Yahudi yerleşim bölgelerine mekteplerin inşa edilmesi gerektiğini belirterek, bütün emirleri tek tek eleştiriyor, ardından biraz alaycı bir şekilde: "Bay Kohen'in daha ilkinden başlayarak, önerilerinin rüzgârla dağılan sabun köpüğü kadar dayanıksız olduğunu görmek esef verici!" diye ekliyordu. Milli iktisat konusunda vazife almaya gelince, Fresco, "Aman sakın! Zaten başımıza kakılan da budur!" dediğinde, Vakit gazetesinin yorumuna bakılırsa haklıydı.

Fresko bir başka önemli noktaya parmak basarak, asimilasyonun ancak iki tarafın istemesi halinde olabileceğini, oysa Yahudilerin Müslüman Türkler tarafından itildiklerini özellikle de adını vermediği, popüler bir gazetenin (*Cumhuriyet* gazetesini kastediyordu) hemen her gün onları hedef aldığını ekliyordu. Moiz Kohen'in de bu kitabıyla ve sağda solda konuşmalarıyla, asimilasyondan kaçan sadece Yahudilerin olduğu izlenimini yarattığını vurguluyor, yazısına şöyle son veriyordu:

> *Kitabı okurken, insan ister istemez şu intibaya kapılıyor: Kohen, her türlü siyasal eğitimden yoksun, vatandaşlık ve bireylik haklarını bilmeyen cahil bir topluma sesleniyor gibi. Yazık! Besbelli derin ve ciddi araştırmalarda bulunmamış Bay Kohen. Oysa bir arazın belirtilerini tedavi etmeden önce, arazın sebebini arayan akıllı bir doktor gibi davranması beklenebilirdi. Esas sebep bulunmasa, bütün bu öneriler ne işe yarar? İnsan bir eve damdan ya da bodrumdan değil, kapıdan girmenin çarelerini aramalıdır.*
>
> *Bay Kohen, güzel konuşuyor, güzel yazıyorsunuz. Belagatınızı cemaatin davasını savunmak için kullanınız. Bizleri Müslüman Türklere daha iyi tanıtın. Biz bu kuşkuları, bu alayları hakketmiyoruz. Hep birlikte kardeşçe yaşamak istiyoruz; müşterek ülkemize pek çok faydamız dokunabilir. Bunları yazar ve anlatırsanız, işte 'asıl o zaman, hakiki bir vatanperver gibi davranmış olursunuz.*

Moiz Kohen'in kitapla olsun, dernek kurmakla olsun, dindaşlarını Türkleştirme girişimlerine bir başka eleştiri Darülfünun'da

sosyoloji dersi veren Fransız Max Bonnafous'dan gelmişti. Max Bonnafous, azınlıklar ile Türk ulusu arasında meydana gelmesi istenen dil birliği için, öncelikle bir 'ruh birliği' ve hükümetin her tür ayırımcılıktan arınmış tavrı gerektiğini savunuyordu.

Kısa ama tam isabetli bir eleştiri de, Türkiye'ye Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana birkaç kere gidip gelen Alyans'ın idarecilerinden Alfred Berl'den geliyordu; *Paix et Droit* (Barış ve Hak) dergisinde *Le Judaisme en Turquie* (Türkiye'de Yahudilik) başlıklı yazısında, Berl, Evamir-i Aşere'ye "Mükemmel Türkleşmiş'in rehberi" lakabını yakıştırıyor ve bu rehberin yazarının umduğu sonuçları vereceğine dair kuşkularını ifade ediyordu. Ardından da oldukça ağır olan şu eleştiriyi ekliyordu:

> *Bu yeni Evamir-i Aşere'yi uygulayanların, Türk çoğunluğuna yaranabileceklerini, gözünde büyüyeceklerini, onurlu görüneceklerini pek sanmıyoruz. Her halükârda, bu girişim, Türk Yahudilerinin etnik kökenlerinden dolayı af dilemeleri ve sadakatlarını kanıtlamaları gerektiği anlamına gelmektedir.*

Eski Anılar Tazeleniyor

1946'dan itibaren, Tekinalp'in ruhunda filizlenen aşklar ve bunların beraberlerinde getirdikleri umutlarla düş kırıklıkları hakkında, Osmanlıca günlüklerde, daha ilerde göreceğimiz gibi, çok üstü kapalı da olsa bazı ipuçları yakalamak mümkün... O tarihlerde artık yalnızdı ve bunları yaşamaya elbette hakkı vardı. Peki ya, Matild hayattayken? Hiç anlaşamadığı, kendisiyle hiçbir şeyi paylaşamadığı, çoğu zaman hasta olan zavallı Matild'den başka hiç mi kadın tanımamıştı? Hiç mi âşık olmamıştı? Siyasi fikirlerini dahi etkileyecek kadar önemli olan, Selanik'teki güzel N.'ye ne olmuştu?

"Kayınpederim çapkın diye bilinirdi!" demişti büyük gelin Lidya Hanım daha ilk karşılaşmalarımızda. Özellikle iş icabı Cenevre ve Paris'e çok gidip gelirdi. Oralarda eski bir sevgiliyle yeniden ilişkiye girdiği söylenirdi. Galiba ta Selanik'ten tanıdığı biriydi..."

* * *

Eleştiri salvosu Moiz Kohen'i belli ettiğinden elbette çok daha fazla yaralıyordu. Fakat bu üzüntüsünü kitabın yayınlanmasından bir süre sonra yaptığı bir Avrupa seyahati sırasında, en azından tanıdık biriyle paylaşabilmişti... Hem tanıdık hem de çok değerli bir kişiydi söz konusu olan. Selanik'ten yıllar önce Paris'e göç etmiş, bundan dolayı da olaylara belli bir mesafeden bakabilen, Selanikli eski arkadaşı Nadya...

Birkaç yıl önce Paris'e iş seyahatlerinin birinde, müşterek Selanikli eski dostların sayesinde tekrar görüşme fırsatını bulmuşlardı.

Yıllar geçmiş, her ikisi de değişmişti. Moiz 42 yaşını sürerken, Alyans'ın verdiği Fransız kültüründen epey kopmuş, düşüncelerine uygun olarak 'Türkleşmiş', fiziksel olarak da epey şişmanlamıştı; Nadya ise otuz beşinde, güzelliğinin doruğunda, evli ve iki kız çocuk annesi bir ev hanımıydı... Gençliğindeki ideallere tam olarak set vurmuş değildi. Zira evlendiği adam, komünist bir Bulgar Yahudisiydi ve Nadya onunla birlikte Parti'ye kaydolmamakla birlikte fikirlerini paylaşıyor, mücadelesinde destek olmaya çalışıyordu. Evlerine *l'Humanité* gazetesinden başka gazete girmiyordu.

Ne var ki kocası Mikael ya da aile içinde çağırıldığı gibi Miko, bitmek bilmez çapkınlıklarıyla genç kadını çok kere canından bezdiriyordu. Paris'te duygulu, romantik ve hâlâ sevgi dolu bir Moiz'le yeniden buluşmak eski külleri alevlendirmiş, ikisi de büyük bir mutlulukla yasak bir aşka yelken açmışlardı.

O gün, Paris'e has ışıltılı bir Mayıs günüydü. *Türkleştirme* kitabının ve Milli Hars Birliği'nin yol açtığı eleştiri ve alaylardan uzak, Snt Germain semtinin bir kafesinde, önlerindeki ufacık sehpada birer kadeh vermut, el ele diz dize oturmuşlar, gündelik hayattan koparabildikleri bir saatin doya doya tadını çıkartıyorlardı. Moiz Kohen, Nadya'ya duygulu birkaç satırın altına imzasını attığı bir kitabını getirmiş, bunun yanı sıra kitap hakkında olumlu ya da olumsuz yazılar içeren bütün gazete kupürlerini büyük bir açık yürekliliklе göstermişti. Ardından, hedef olduğu acımasız eleştirilerden yakınmıştı. Genç kadın ise hafifçe gülüp omuz silkmişti:

"Tepeden bakılmak istemiyorsan, diz çöküp başını eğme!"

"Ne demek istiyorsun?"

"Demek istiyorum ki hiç kimseden, hiçbir toplumdan, iki, belki de üç kültürlü olduğumuzdan dolayı özür dilememeliyiz... Aksine, bunu, utanılacak bir farklılık değil de bize tarihin bahşettiği bir zenginlik gibi görmeliyiz."

Sonra biraz muzipçe eklemişti:

"Sense Moiz, sen her zaman, herkesten özür dilemeye biraz fazla meyilli gibisin!"

"Ne yapayım, çocukken bana öyle davranmayı öğrettiler! Önce evde, sonra Talmud Tevrat Mektebi'nde ve Alyans'ta sanki hep bir şeylerden dolayı özür dilemem gerekiyordu!"

"Ama artık çocuk değilsin... Ayrıca..." Nadya şimdi susmuş, besbelli karşısındaki adamı kırmaksızın, düşüncesini en iyi şekilde ifade etmeye çalışıyordu.

"Evet, ayrıca?..."

"Her şeyi formüllere, tanımlamalara hapsediyorsun. Bu çok tehlikeli bir şey..."

"Tehlikeli mi?"

"Evet, tanımlamalar çoğaldıkça onların dışında kalanlar da çoğalır..."

Moiz, bu tuhaf sözlerin ne kadarını anlayabilmişti acaba? Yine de onları hayatının sonunda, çok sevdiği ve çok güvendiği yeğeni Mair Kohen'e aktaracak kadar çok etkilenmiş olmalıydı.

Kaldı ki bu oldukça iğneleyici sözleri başkasından duysaydı, mutlaka alınır, hatta öfkelenirdi; ama konuşan Nadya olunca akan sular dururdu; genç kadına gülerek bakmıştı:

"Asıl sen kitap yazacak, avukatlık yapacaktın; pek yakışırdı sana!" demişti.

Nadya güzel esmer başını, hayır dercesine sallamıştı:

"Bütün bunları yapmak için Türkiye'de, Selanik'te bir kadın olarak, fazla erken doğmuşum... Hep birilerinin, daha doğrusu bir erkeğin peşinden gittim, bildiri falan dağıttım, sırasında esas mücadeleyi verenlere yemek pişirdim, ne bileyim sökük lerini diktim... Ama kendi başıma, kendim ve hemcinslerim için hiçbir şey yapmadım. Şimdilerde faal olabileceğin feminist hareket var, diyeceksin, ama ben ona katılmak için de fazlasıyla tembelim, fazlasıyla mutluyum belki de ya da artık yaşım geçti... Bilemiyorum! O kadar müca-

deleye gücüm yok, cesaretim yok... İlerde İnşallah, kızlarım benim yapamadıklarımı yapacaktır. Doğacak olan oğluma da bambaşka bir eğitim vereceğim, kadına değer vermeyi öğreteceğim!"

Doğacak olan oğlum demişti Nadya... Ne demek oluyordu şimdi bu laf!

"En iyisi bazı şeyleri akla getirmemek," dedi Nadya, Moiz'in heyecanlandığını gördüğünde. "Her birimizin kendine ait hayatı, ailesi, düzeni var. Düşündüğüm gibiyse, çocuk altı ay sonra doğacak! Tabii Miko'nun soyadını taşıyacak, belki de sahiden onundur, kimbilir? Zaten oğlum dedim ama, kız olmayacağı ne malûm?"

Moiz için fark etmezdi kız olsun, erkek olsun, Nadya'dan çocuk sahibi olmak onun için harika bir duyguydu, içinde her şeye yeniden başlamak, yeni bir hayata adım atmak için dayanılmaz bir istek, bir heves baş gösteriyordu. Coşkusunu frenleyen yine Nadya oldu... Görüşmeye devam edeceklerdi tabii ama bu görüşmeler asla planlı programlı olmayacaktı.

"Böylesi daha güzel değil mi? Aksi halde, her birimiz için ikinci bir evlilik, yeni ikinci bir ayak bağı olacak bu ilişki!"

Feminist değilim, diyordu Nadya ama bu tür 'yasak' ilişkilerde, genellikle erkeklerin sarf ettiği lafları söylüyordu.

Nadya'nın saçları o senelerde çok moda olan 'alagarson' tarzında kısacık kesilmişti; ensesine tıraş vurdurmuş, alnına kalın bir perçem düşürmüştü. Moiz'e göre sevgilisinin başı bu haliyle, biraz, mecmualarda gördüğü Eskimoların başını andırıyordu ve bunu beğendiğinden pek emin değildi. Üstelik genç kadının bazen cart kırmızıya, bazen mürdüm rengine boyamakta tereddüt etmediği dudakları bugün... yoksa turuncu muydu? Evet, turuncuya çalan tuhaf bir renkteydi. Moiz'in içindeki tutucu ses, "E pes artık!" diye haykıracakken, genç kadına duyduğu, sevginin de ötesindeki müthiş ilgi bu sesi bastırıyordu. Hem, bu saç modeli ve bu abartılı makyajı, Nadya için modayı takip etmekten öte bir şeydi; onun o yıllardaki yaşam şeklinin, düşüncelerinin âdeta yansımasıydı.

Genç kadın, şimdi de aşk, çocuk, gizli görüşmeler gibi sıkıcı konulardan uzaklaşmanın keyfiyle ıslıkla bir çarliston havası çalıyor, bir yandan da eliyle tempo tutuyordu: "Garson, bira getir, garson!..."

Hayat işte böyle güzel armağanlar bahşedebiliyordu Tekin Alp'e... Fakat bunlar, adı üstünde armağandı. Anlık mutluluklardı. Onları yaşadıktan sonra, evine, gündelik yaşama dönmek gerekiyordu: Her zaman bir rahatsızlığı olan Matild'e, fedakâr ablaya, pek az gördüğü ve eğitimlerinde payının çok az olduğunun farkına vardığı çocuklarına... Tabii bunların yanı sıra hep beğenilerini kazanmaya, hayal kırıklığına uğratmamaya, bekledikleri gibi davranmaya çalıştığı patronlarını, 'arkadaşlarını' ve okurlarını unutmamak lazımdı.

Yaşadığı bu yasak ilişkiyi çok iyi gizlediğinden, kimselerin onun farkına varmadığından hiçbir şeyden olmadığı kadar emindi Tekin Alp.

Oysa yanılıyordu...

* * *

Karısı, artık boyunca olan çocukları, ablası ve yakın dostları, sandığının tam aksine hemen her şeyin farkına varıyorlardı. Çok gizli sandığı bazı karşılaşmalar yakınlarınca biliniyor, bazı mektup ve kartpostallar ele geçiriliyor, Cenevre, Paris, İzmir, İstanbul hattında dedikodular alıp başını gidiyordu: Böylece yakın bir arkadaşıma göre Moiz Kohen'in en insani, en sempatik yönlerini ortaya çıkaran bu ilişki günümüze kadar taşınabiliyor, hakkında pek çok bilgi edinebiliyordum.

Tekin Alp Kızı Terez'e Nasihatlerde Bulunuyor

Terez Hanım'ın bana, "Babamdan kalma ender hatıralardan biri, maalesef, biriktirme huyum olmadığı için daha fazlasını veremeyeceğim," diyerek yolladığı mektubu dikkatle okuyorum. Köşesinde belirtilen tarih 1929. Yani, Milli Hars Birliği'nin kurulmasından bir yıl sonra. Mektuba bir fotoğraf da iliştirilmiş. Baba kız Paris'te, Eyfel Kulesi'nin önünde yan yana poz vermişler. İkisi de ciddi bir ifadeyle objektife bakıyorlar. Bu fotoğraf çok dikkatle incelenir ve onda mutlaka bazı hisler yakalanmak istenirse, Terez'in biraz donuk duruşunun ardında bir tür güvensizlik, ne-

redeyse utangaçlık sezinlenebilir; kızına doğru çok hafifçe eğilmiş babasının ise sanki onu korumak, kollamak, ona bir şeyler öğretmek ister gibi bir hali var...

Anlaşılan, Terez doğduğunda, günlüğünün satırlarına bu haberi sadece, "Evin masrafları üç misli artmış durumda..." şeklinde veren, oldukça bencil ve tecrübesiz genç babadan uzağız.

Tekin Alp kızına bu mektubu yazdığında, Duhan Türk Anonim Şirket'inden ayrıldıktan sonra, 1922 yılında girdiği, kurucusunu Selanik'ten tanıdığı Spirer Freres Tütün Şirketi adına, Almanya'nın Dresden şehrinde bulunuyordu; kızı Terez ise, Notre Dame de Sion'dan mezun olduktan sonra, Cenevre'de oldukça ünlü bir öğretmen mektebinde okumuş, Fransızca hocalık diploması almıştı.

Babası o dönemde, kızının serseri ruhlu biriyle duygusal bir maceraya atılıp bu maceradan büyük bir hayal kırıklığı içinde çıktığını Matild ile Raşel'den öğrenmiş, öfkelenmişti... Tıpkı Matild gibi, çocuklarını da istediği şekilde kontrol altına alamadığının bir kez daha farkına varıyordu. Kızına mutlaka nasihatlerde bulunmalıydı!

Ona bu oldukça uzun ve biraz karmaşık mektubu yazmıştı.

Sevgili Terez

L. hikâyesi bahsini tamamen kapattığını öğrenince çok mesut oldum. Doğrusu bu meselede de vakalara azami şekilde ehemmiyet verip her şeyi dramatize etme alışkanlığından vazgeçmiş değilsin. Fakat bu hikâyeyi tam manasıyla bitmiş görmende bence hiçbir mahsur yoktur, zira ben onu bitmiş görmediğim için, normal bir şekilde seyrine devam etmektedir. Her ihtimale karşı onu takip etmeye devam edeceğim. Zira, esasında bu adama bir yıl boyunca büyük bir hayranlık besledikten sonra, artık 'o tam anlamıyla bir deli,' demekte haksız sayılırsın. Tam aksine, bu delikanlı zekâca ortalamanın çok üstündedir ve hareketli, hırslı karakteri dolayısıyla, hayatta fazlasıyla başarı elde etme şansına sahiptir. Ayın sekizinde sana postaladığı mektubuna gelince, onu ciddiye almakla hata ediyorsun. Tıpkı daha önce yazdıkları gibi bunlar sadece safsata. Edebiyat yapıyor kendince!... Bu durumda ona rahatlıkla cevap verebilir, satır-

lar arası da, yazdıklarının 'sadece edebiyat olduğunu' pekâlâ anladığını ifade edebilirsin.

Şu seyahat projene gelince, zihnimde şimdiden bir plan oluşturdum... Bu plandan, sana dönüşümde bahsedeceğim. Zira sen ne istediğini bilmiyorsun, ama ben senin için ne istediğimi biliyorum ve yanılmıyorsam, senin de şuuraltı ne istediğini biliyorum.

Bu arada sevgili Terez, artık amatörce çalışmaktan vazgeçsen iyi olur. Kendine bir plan, bir program çiz ve bu plan ve programı çizerken gelecekteki ihtiyaçlarını da hesaba kat. Mesela şunu fark ettim ki hiçbir mektubunda bana müzik terbiyenden bahsetmiyorsun. Şimdiye kadar ona pek fazla değer vermemiş olmalısın. Ama artık bu yaşında kendini toparlamanın, kendine çekidüzen vermenin vakti geldi de geçiyor bile bence. Şahsi saadetinin müziğe ne kadar bağlı olduğunu hâlâ anlayamadın mı? Hayatımız boyunca maalesef sık sık geçirdiğimiz o melankoli buhranlarında, müziğin nasıl değerli bir ilaç olduğunu bilmiyor musun?

Her zaman yaptığım gibi, sana sadece tavsiyelerde bulunuyorum ki senin de akıl yürütme ve karar verme fırsatın olsun.

Seni sevgiyle öpen baban
Moiz Kohen

Evet Moiz Kohen, her ne kadar adını değiştirip duruyor idiyse de, çocukları, karısı ve ailesi için hep Moiz'di. Tabii Nadya için de!... besbelli kızı için emek harcıyor, mesai harcıyor, ona kendi hayat tecrübesinden bir miktarını aktarmaya çalışıyor, şaşırtıcı derecede çağdaş bir yaklaşımla sadece tavsiyelerde bulunup ona da akıl yürütme şansı tanıyor ve besbelli her şeyden çok, mutlu olmasını istiyordu. Müzik konusuna gelince, bildiğim kadarıyla onun müzikle yakından uzaktan bir ilgisi yoktu. Herhangi bir alet çalmazdı, konsere gittiğinden, plak dinlediğinden de hiç söz etmemiştir günlüklerinde. Büyük gelin Lidya Hanım'dan da öyle bir şey duyduğumu hatırlamıyordum. Merak edip telefonla aradım ve yeniden sordum: Hayır, müziksever denilemezdi kayınpederine.

O zaman ne demek oluyor, müziğin sonsuz faydalarını o ısrarlıca övmeler?

Belki de belli bir kuşak ve sınıfa ait ebeveynin özentisi denilebilir buna... Çocuklara okuma yazmayla birlikte mutlaka verilmesi gerektiği zannedilen yüzeysel bir eğitim ki sayesinde bir-iki kuşak amatör (çoğu zaman kötü amatör) piyanist, kemancı, hatta çellocu, flütist vs. yetişmiştir.

Peki, madem ki müzik değildi Moiz Kohen'in özel hayatının griliğine, monotonluğuna, can sıkıntısına göğüs germenin, alaylara, eleştirilere, anlaşılmamış olmanın burukluğuna karşı koymanın ilacı, neydi o zaman? Kendisinin de sıkça belirttiği gibi, her zaman, her yerde ve her durumda yazıydı. Evet yazıya, sakin ve güvenli bir limana sığınır gibi sığınmak olmuştu hep onun çaresi, her derdine devası... Paris'teki o küçük kafede, ilişkilerine farklı bir boyut katan o konuşmadan sonra, Nadya'dan bir kez daha içi parçalanarak ayrıldığında da öyle yapmış, yeni bir kitaba, 'Kemalizm' üzerine bir incelemeye başlamıştı. Bunun yanı sıra, ikinci sığınağı olan dernek faaliyetlerine hız vermişti.

Belki de artık o dönemde, Moiz Kohen Tekin Alp, gençliğinden beri yazılarıyla üstlendiği köprü ya da aracı rolünü artık her türlü alanda ve çok daha güçlü şekilde icra etmek için kolları sıvamış, Türkiye'de yaşayan dindaşlarının gözünde "hükümetin adamı" ya da "Devlet'in Yahudi'si" sıfatını kazandıracak faaliyetlere soyunmuştur; Osmanlı'dan kalma "Saray Yahudi'si," diye bir lakap vardır! Acaba Tekin Alp, sonunda, Cumhuriyet döneminde gerçek bir "Saray Yahudi'si" mi olmuştu bunca çaba sonucunda? Tam olarak da istediği bu muydu?

Avrupa Büyük Değişimlere Gebe / Tekin Alp Giderek Bir "Saray Yahudisi" Gibi Davranıyor / Haham İzak Vefat Ediyor

Tekinalp *Kemalizm* adlı eserinin ilk satırlarını yazıp Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları çerçevesinde, dernek faaliyetlerine dört elle sarılmışken, Avrupa siyaset sahnesi çalkalanmaktaydı.

30 Ocak 1933'te Almanya'da yapılan seçimler sonucunda, Hitler'in başkanlığında bir Nasyonal Sosyalist hükümet kurulmuştu. Hitler'in başa geçmesini izleyen aylarda Naziler, Yahudilere boykot eylemlerine başlamakla, bütün dünyaya bundan böyle bu konuda tutumlarının ne olacağını ilan etmişlerdi.

Türkiye'de kamuoyunun büyük bir çoğunluğu nazizmi kınayan bir tutum içindeydi. Fakat Türkçülerin hepsi değilse de Cevat Rıfat Atılhan ve Nihat Atsız'ın başını çektiği bir kısmı, nazizmin tesiriyle 'soy', 'arı ırk', 'saf kanlılık' gibi kavramlardan etkilenmiş, onları kelime dağarcıklarına dahil etmişler, dahası beyinlerine kazımışlardı. Neşriyatlarına, Almanya'dan bütün Avrupa'ya yayılmakta olan koyu bir milliyetçilik ve yabancı, özellikle de Yahudi düşmanlığı egemendi. Hatta bazı yazılar, bazı fıkralar, bazı karikatür altları, sadece Alman Yahudi isimlerinin, "Rebeka", "Salomon", "Mişon" gibi yerel isimlere dönüştürülmesiyle, doğrudan doğruya Alman dergilerinden tercümeydi. Bu gibi dergilerde Yahudilere yöneltilen başlıca eleştiri, Türkçe'yi hâlâ doğru dürüst konuşmamalarıydı. İkinci eleştiri ise, ki bu Türkiye'ye has değil, beynelmilel bir önyargıydı, tüm ticari faaliyetleri ellerinde tuttukları ve bunun sayesinde güçlenip Yahudi olmayanları sömürdükleri yönündeydi...

Bu gergin ortam içinde, Türkleştirme alanında daha hızlı adımlar atılması için iç ve belki dolaylı olarak dış baskıların artması kaçınılmazdı.

Bunlara cevaben 1933'te, Türkiye Yahudileri tarafından, 'Türk Kültür Birliği' kuruldu. Tekin Alp, birliğin başkanıydı. Birliğin kurucu üyelerinin çoğunluğu kendisi gibi hukukçuydu... Yani meslekleri dolayısıyla, resmi makamlarla ilişkideydiler ya da ilişkide olmaları mümkündü; bu nedenle söz konusu resmi makamlarla cemaatleri arasında bir köprü ya da sözcü görevini üstlenebilirlerdi.

Yeni kurulan birliğin, Yahudi cemaatinden talep ettiklerine bakılırsa, akla bu taleplerin hükümet tarafından neredeyse dikte edildiği, hatta birlik kurma teşebbüsünün de CHP tarafından önerildiği gelebilir:

Yahudi cemaatinde, özel adlardan sonra cemaat dernekleri de Türkleşecekti. Örneğin gençlerin toplanıp kaynaştıkları, eğlence-

ler düzenledikleri yılların 'Amicale'i, Türkçe aynı anlama gelen 'Arkadaşlık Yurdu Derneği' oldu. Bundan böyle faaliyetlerinin 'sadece' Yahudilikle ilgili olmaması istendi.

Bu derneğin başkanı başta böyle bir talebe karşı çıktıysa da, sonunda dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak kabul etmenin daha mantıklı olacağına kanaat getirdi.

Tekin Alp, Türk Kültür Birliği'ni kurduktan sonra, İstanbul Halkevi'nde "Türk Kültür Birliği ve Türkleştirme" ile ilgili bir konferans verecekti.

Konferansına: "Türkiye bir millet değil de milletler camiasından oluşan bir devlet olduğu dönemde, biz Türkiye Yahudileri, dilsiz, kültürsüz, edebiyatsız, idealsiz bir vaziyette idik," diye başlıyor, şimdi artık bu "manevi boşluğu" Türk dili, kültürü ve idealiyle doldurmayı teklif ediyordu.

"Zira," diyordu Tekin Alp, "Yahudiler asla idealsiz yaşayamazlar."

"Emansipasyon'dan önce dini bir idealleri vardı. Zaman içinde o dini ideal çerçevesinde, Tevrat'taki dini akideler yetmez olunca, imdada Talmud'daki skolastik akideler yetişmişti. Bu da kâfi gelmeyince," diye ekliyordu Tekin Alp, "Yahudilerin ruhlarını saran, Kabala'nın mistik öğretileri olmuştu. Fakat, din hiçbir zaman Yahudiler için dört elle sarılacak bir ideal teşkil edemezdi. 1908'de Meşrutiyetin ilanıyla Osmanlılık, herkese müşterek bir dil, bir kültür ve bir ideal sağlamadıysa da hiç olmazsa birçok Yahudi aydınına Türk diline ve Türk harsına intibak etme ve umumi hayata karışma fırsatını verdi; fakat ancak Cumhuriyet yönetimidir ki, bütün Türk vatandaşlarına ve bunların arasında tabii ki Yahudilere muhtaç oldukları ideali, halk dilini ve halk kültürünü sağlamış, bir milli birlik oluşturmayı başarmıştı," diye noktalıyordu, konuşmasının başlangıç bölümünü.

Ardından, "1931 senesine gelinceye kadar, milli birlik için dini birliğin de lazım geldiğine ve milli birliğin ırk ile alakası olduğuna inananlar, bu itibarla da ibadetimizi havrada yaptığımız için Türklüğümüzü natamam (eksik) addedenler vardı. Bu müphem vaziyeti, Halk Fırkası 1931 Kongresinde esasından halletmiştir," diye ekleyen Tekin Alp, kongrede tespit edilen programa gö-

re Türk olmanın şartlarını sıralıyordu: Dili, ideali ve kültürü Türk olan her vatandaş, fiilen Türk'tür.

Bu sözlerden sonra, Tekin Alp, dönemin en yaygın temalarını destek alarak Türk kültürünü tarif ediyordu; şark kültürünün esasen Türk kültürü olmadığını, Türk'ün kendine mahsus kültürünün, garp medeniyeti daha doğmadan bir güneş gibi parlamış ve bütün dünyanın gözlerini kamaştırmış olduğunu, daha sonra Osmanlılığın ve Şarklılığın onu anlaşılmaz bir duruma getirdiğini anlatıyordu; Türk kültürünü tüm ayrıntılarıyla inceledikten sonra, bu kültüre Yahudilerin olmazsa olmaz intibakı konusuna dönüyor ve konferansını, başkanı bulunduğu Türk Birliği'nin kuruluş amacını ve vazifelerini anlatan şu sözlerle bitiriyordu:

"Bazılarının nazarında Yahudilik tarihi bir hatıradır. Amenna!... Bu itibarla Yahudiliğin kalbimizde pek muhterem bir yeri vardır. Ancak tarihi hatıralar ne kadar muhteşem, ne kadar mukaddes olursa olsun, umumi hayata, millet mefhumuna tesir itibariyle hiçbir ehemmiyeti haiz değildir. İşte bundan dolayıdır ki nasıl ki İngiltere'de İtalya'da ve Fransa'da vatandaşlık itibariyle bir Yahudi milleti yoktur ve böyle bir iddia kimsenin hatırına gelmez, Türkiye'de de vatandaşlık itibariyle Yahudi milleti yoktur ve olamaz. İşte hanımlar, efendiler, Türkiye'nin muhtelif şehirlerinde dindaşlarımız arasında teşekkül eden birliklerin başlıca vazifeleri, bu akideyi her vasıta ile yaymak, zihinlere, kalplere, ruhlara sokmaktan ibarettir. Bu vazifeyi yalnızca Museviler nezdinde değil, muhitimizde, cemiyetimizde yaşayan ve bize 'Musevi Milleti,' diyen bütün vatandaşlar nezdinde yapılacaktır. Osmanlılık döneminden artan bütün görenekleri döküp atacağız.

"Büyük Gazi'miz bizi Türkleştirmek imkânını vermekle maddi ölümden beter olan manevi ölümden kurtarmıştır. Büyük Gazi, Cumhuriyet Hükümeti, Cumhuriyet Halk Fırkası bin yaşa!"

Tekinalp, Nadya'nın tabiriyle "İki kültürlü olmaktan özür dilemenin" yerine, çareyi sonunda birini tamamen söküp atmakta ve çoğunluğun kültürünü tamamen benimseyip çoğunluğun içinde erimekte, yani nihayet "herkes gibi olmakta" bulmuştu galiba... Ama ilk defa bunu o kadar açık ve seçik beyan ediyordu.

Bu vazgeçilmez hevesi doğrultusunda dindaşlarına öğütler verirken, konferansındaki bazı sözlerin ne denli çelişkili olduğunu acaba fark ediyor muydu? Bir yandan, dindaşlarına Batı tarzı bir ulus-devlet'e eksiksiz bir entegrasyonu hatta bir asimilasyonu cazip göstermeye çalışırken, öte yandan övdüğü sistemin temelinde yer alan evrensellik ilkelerini reddediyor ve Orta Asya kökenli Türkçülüğü, yani egemen bir grubu övüyor, böylece, bu kadar çok kurtulmak istediği azınlık kavramının daha da güç kazanmasına sebep oluyordu.

Ayrıca...

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki çoğunluk topluma, yoğrulup istenen şekle girmeye hazır, yumuşak bir hamura benzeyen, 'geçmişsiz', 'hatırasız', 'kültürsüz', 'edebiyatsız', 'idealsiz' 'bakir' bir cemaat sunuyordu... 400 yıllık bir maziyi, belki, güncelerinde belirttiği gibi maddi manevi güçlüklerle dolu olduğundan, belki de bu mazinin sadece yalnızlık ve itilmişlik doğurabileceğine inandığından, onu birkaç konuşma ve yazıyla yok ediyordu.

Halkevi'ndeki konferansından sonra, gece geç saatte eve döndüğünde, Raşel onu gözyaşları içinde karşılamıştı.

"Moiz, Serez'den acı bir telgraf geldi: Zavallı babamız vefat etmiş!..."

Haham İzak, yaşamış olduğu gibi sessiz sedasız gitmişti. Hastalığı çok kısa sürmüş ve ne yazık ki oğlu, din kurallarına göre bekletilmemesi gereken cenazesine yetişememişti.

Yine de Moiz Kohen, çoğunu batıl inanç, diye nitelendirdiği bütün din kurallarına bir tür garip korkuyla uydu, bütün gelenekleri eksiksiz şekilde yerine getirdi.

Her akşam günbatımında, tek kelimesini unutmadan Kadiş duasını okudu, kandili yaktı, eve gelen eşe dosta, sadece acı kahve, kuru üzüm ve peksimetten oluşan ikramlar yapılmasını sağladı, akşamları da sofrada, ailesi ve yakınlarıyla birlikte tatlının yer almadığı yemeği, usulünü göre aceleyle ve konuşmaksızın yedi...

Yedi gün süren yas dönemi boyunca ablasıyla birlikte, ölenle doğrudan kan bağı olanlara ayrılmış sedirden başka yere oturmadı. Mateminin göstergesi olarak, iç çamaşırını bir kenarından yırtıp sakal tıraşı olmadı!

Yedinci gün, yani *Korte*[1] günü de yine dualar söylendi, sofraya, zeytin, börek ve yaşamın devamını simgeleyen katı yumurtalar konarak yasa son verildi.

Ve hayata bırakıldığı yerden, bin bir zorlukla yüzleşerek devam edildi...

Tekin Alp'e Göre Ziya Gökalp'in Fikirleri Saptırılıyor

Tekin Alp isyan halindeydi:

"Türk tarihinde ilk defa resmen antisemitliğini ilan eden bir dergi bu! Çıkaranlar Pantürkist, Turancı olduklarını söylüyorlar, üstad Ziya Gökalp'in fikirlerini saptırıyorlar," diye veryansın ediyordu, kâh evdekilere, kâh cemaate mensup tek tük birkaç arkadaşına...

Selanik'te bir güzel bahar akşamında Ziya Gökalp, "Turan" manzumesini henüz basılmadan etrafındakilere okuduğunda, kendisi ona bu dizelerden ne kadar etkilendiğini söylemişti; üstadın bunun üzerine verdiği cevabı, şimdi gururla aktarıyordu:

" 'Hissiyatınıza hitap ettiğime memnun oldum Moiz Efendi. Benim millet anlayışım, siz azınlık mensubu gayrimüslimlere de hitap edebilmeli. Millet benim için ırkla, coğrafi sınırlarla veya siyasi şartlarla ilgili değildir; o sadece dilce, dince, zevkçe ve ahlakça bir olan, yani aynı şartlar altında yetişmiş fertlerden mürekkep bir topluluktur,' demişti.

"Ben de, 'Fakat, dince de bir olan diyorsunuz!' diye karşılık verdiğimde rahmetli, dil, zevk, ahlak gibi başka mühim unsurlar olduğunu, her Türküm diyenin Türk sayılması gerektiğini herkesten önce söylemişti."

Oysa şimdi Cevat Rıfat Atılhan, tutmuş üniversitenin kapısında öğrencilere gamalı haç rozetleri dağıtmaktaydı.

---

(1) Korte: Ladino dilinde bitirme durumu. Defnin üzerinden yedi gün geçtikten sonra eş ve dost ağırlanarak okunan dua. Matemin en ağır döneminin bittiği anlamına gelir.

Cevat Rıfat Atılhan adındaki zatın, önceleri İzmir'de çıkardığı *İnkılâp* adlı dergi, 1934 Mayısı'nın başında, İstanbul'da *Milli İnkılâp Dergisi* başlığı altında antisemit yayınlarına devam etmekteydi; bu ve bunun gibi yayınlar Yahudi cemaatini artık infial noktasına getirmekteydi.

Fakat bütün öfkesine rağmen Tekin Alp, Yahudi cemaatinin oluşturduğu heyete katılıp Başvekil'e durumu şikâyet edecek kadar ileri gitmemişti. Zaten bu şikâyetlerin cevapsız kalacağını düşünüyordu. Malûm bürokrasi yavaş işliyordu. Ortada fiili bir zarar yoktu. Üstelik olay münferitti. Zaten Türk aydınlarının büyük bir kısmı bu aşırı ve saldırgan milliyetçiliğe karşı çıkıyorlardı. Evet ama, buna cevaben Türkçüler de Cevat Rıfat'a destek vermek amacıyla Yahudilere yazılı saldırıları çoğaltıyorlardı...

Bu hava egemenken, Haziran ayında, anadili Türkçe olmayanların yeni bir köy ya da mahalle kurmalarını, işçi ve esnaf dernekleri oluşturmalarını, herhangi bir iş ya da mesleği tekellerine alıp kendi kökenlerinden olanlara aktarmalarını yasaklayan İskân Kanunu çıkartılmıştı. Bu kanun, bir kasaba ya da kentteki yabancıların oranını % 10'la sınırlıyordu.

Cevat Rıfat'ın peş peşe çıkan koyu antisemit yazıları, İskan Kanunu'nun kabul edilip uygulanmaya başlaması, Almanya'da 'Kristal Gecesi'nin yaşanması, acaba yaz boyu sürecek ve anlatısı ilerde "Trakya olayları" adıyla cemaat içinde, korku içeren bir tür efsane gibi kulaktan kulağa dolaşacak o olayları ne derece tetikleyecekti, hükümet başlangıçta olup bitenlerin ne kadarını biliyordu, ne kadarını engelleyebilirdi?...

Çanakkale Yahudilerine gelen tehdit mektuplarından, bunları izleyen fiziksel saldırılardan ve talanlardan haberdar edilen Tekin Alp, bu soruların cevaplarını bulmakta galiba zorlanıyordu. Gazeteler başlangıçta konuyla ilgili hiçbir şey yazmadıkları için, haberleri hep tek bir kaynaktan, cemaat mensubu kimi dostlarından alıyor ve eski gazeteci zihniyetiyle bunu çok yetersiz buluyordu.

Birkaç gazeteci dostunu aradı, dolaylı bir şekilde bilgi edinmeye çalıştı ama kimse bu konuda bilgi sahibi değildi ya da o bilgiyi Tekinalp'le paylaşmak niyetinde görünmüyorlardı.

Bu arada çıkan soyadı kanunuyla, artık resmi bir şekilde "Munis Tekinalp" ad ve soyadında karar kılmış, nüfus cüzdanına yazdırtmıştı. *Türkleştirme* başlıklı eserinde kendi isminin Türkleşmesine örnek gösterdiği 'Musa' adından vazgeçmişti; fakat iki ayrı kelime olarak yazılan "Tekin Alp" eserlerinde kullandığı takma ad olmaya devam ediyordu.

Kendine son olarak seçtiği Munis adı, ne yazık ki ilerde pek çok kimse tarafından doğru dürüst söylenmeyecek, Munis, sırasıyla Muiz, Muhlis ve hatta Faik Ökte'nin *Varlık Vergisi Faciası* kitabında olduğu gibi, Mişon olacaktı.

* * *

Ben de bu sayfalar boyunca, bu kadar sık ad değiştiren bir kişiyi, adlarından en çok hangisiyle anacağımı düşündüğümü itiraf etmeliyim. Sonunda çareyi, hangi adı, aktardığım duruma bence uygunsa onu kullanmakta, yani bir yerde, içimden geldiği gibi davranmakta buldum.

* * *

Yaz ortalarında, Çanakkale'de başlayan olayların artık bütün Trakya'ya yayıldığını öğrenecekti Tekinalp. *Times* ve *Daily Telegraph* bu konuya oldukça geniş yer ayırmışlardı.

Bu arada binlerce Yahudi İstanbul'un yolunu tuttu. Başvekil, Meclis'te yaptığı konuşmada Trakya olaylarından bahsetti ve antisemitik nitelikli olmadıklarını vurguladı.

Sonunda, "Trakya mevzuu" tam olarak açıklığa kavuşmadan kapanmış görünecekti...

Tekinalp bu konuda kafa yormaktan vazgeçti, birileri onu tekrar gündeme getirdiğinde omuz silkiyor, hatta biraz öfkeleniyordu: "Büyütüyorsunuz; bunun neticesinde, hem kendiniz korkuyor hem de başkalarını korkutuyorsunuz," diyordu.

O ise var gücüyle, hayatının en önemli eseri olarak gördüğü eser üzerine çalışıyordu.

Atatürk'ün çok hasta olduğuna dair söylentiler, gittikçe güç kazanıyordu. Tekinalp bu söylentilerin ağırlığını omuzlarında hissederek, 1935'lerin sonunda *Kemalizm* kitabına son noktayı koydu. Bu eserini, büyük önderin, onun vasıtasıyla gelecek kuşaklara bıraktığı bir tür vasiyetname gibi görür olmuştu.

1936'nın Ağustos ayında, Atatürk'ün ölümünden iki yıl önce yayınlanan kitap, Atatürk'ün ilkelerini ve düşünce sistemini "Kemalizm" adı altında, bir 'ideoloji' gibi sunan ilk inceleme olduğu söylenebilir.

Eserde Kemalizm'in uzun ve ayrıntılı bir analizi yapılıyor, ideolojinin ana hatları coşkulu, akılcı ve özgün bir tarzda anlatılıyordu.

Böylesi bir çalışma, Atatürk'e ve Atatürk'ün çevresine hiçbir zaman yakın olmamış bir azınlık mensubu için, ilk bakışta fazla iddialı gibi görülebilirdi...

Acaba kimler tarafından yüreklendirilmiş, teşvik edilmişti Tekinalp? Yoksa böyle bir kitabı yazmak tek başına almış olduğu bir karar mıydı?

Cumhuriyet gazetesinde, Ağustos ayının muhtelif günlerinde çıkan ilanlar arasında kitabın tanıtımı geniş bir yer kaplamakta:

11 Ağustos 1936

Kemalizm

Yazan: Tekin Alp

Fransız Parlamentosu Reisi M. Herriot bu eser için mukkadame yazmıştır.

Profesör M. Fuad Köprülü gene bu esere yazdığı mukkadimede diyor ki:

Bugünkü Türkiye'nin maddi ve manevi bünyesini, psikolojisini anlamak ve öğrenmek isteyenler için bu eserin kıymetli bir rehber olacağını umumiyetle söyleyebilirim. Yalnız yeni Türkiye'yi öğrenmek isteyenler değil, umumiyetle milletlerin uyanış ve yükseliş tarihi ile uğraşan sosyologlar ve tarihçiler de, bu eseri büyük istifade ile okuyacakları kanatindeyim...

Kemalizm Türk inkılabını anlamak için okunacak biricik ve en mükemmel eseridir.
Fiatı: 150 kuruş
Tevzi Merkezi: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası
Bütün kitapçılarda bulunur
Cumhuriyet Gazetesi

Övgü dolu önsözün altında Fuat Köprülü'nün imzası yer almakta. Bundan yola çıkarak, Tekinalp'in, Darülfünun'da müderrislik yaptığı dönemden ve Türk Ocakları'nın ilk kuruluş yıllarından bu yana tanıdığı, önceki kitaplarından ikisine de önsöz yazmış olan edebiyat tarihçisi, fikir adamı ve politikacı Köprülü'nün *Kemalizm*'i kaleme alma kararında payı olduğu tahmin edilebilir...

Cumhuriyet gazete ve matbaasında basılmış olduğuna göre, gazetenin kurucusu Yunus Nadi'nin kitabın destekçileri arasında ön safta yer aldığı büyük bir ihtimal dahilindedir.

Kitabın, eş zamanda çıkan Fransızca baskısında, Fransa Parlamento Başkanı Edouard Herriot tarafından yazılmış bir önsöz yer aldığı belirtiliyor.

Yıllar önce, *Mercure de France*'da çıkan makalesi ve *Turkismus und Panturkismus* başlıklı eseri sayılmazsa, yurtdışında hemen hiç tanınmamış bir yazarın, ünlü bir Fransız siyasetçi ve edebiyatçının, kitabına önsöz yazdırtacak kadar dikkatini çekmeyi başarması gerçekten şaşırtıcı...

Ama aslında, son altı yılın Fransa ile Türkiye ilişkilerine bir göz atılırsa, Tekinalp için utku dolu bu noktaya nasıl gelindiği, dolaylı olarak ortaya çıkar...

1930 yılında, dönemin Paris ve Ankara büyükelçileri Ali Fethi Bey (Okyar) ile Comte de Chambrun'un girişimleri sayesinde, Türkiye ile Fransa arasında bir 'Dostluk ve Uzlaşma Anlaşması' imzalanmıştı. O anlaşma gereğince iki ülke arasındaki, diplomatik yolla halledilemeyecek türden anlaşmazlıklar, önceden saptanmış özel şartlara göre, bir uzlaşma ve yargıcıya başvurma yöntemine tabii tutulacaktı.

Ne var ki 6 Şubat 1930 yılında yürürlüğe giren bu Dostluk ve Uzlaşma Anlaşması'nın Fransız Parlamentosu tarafından onayının

anlaşılmaz sebeplerden dolayı gecikmesiyle, iki ülkenin arasında huzursuzluk baş göstermesi kaçınılmazdı...

Hatay sorunuyla da yerleşen ciddi gerginliğin giderilmesi için muhtelif çarelere başvurulacaktı. Bunlardan biri de, iki ülkenin büyükelçileri tarafından 1934'te, bir 'Türk Fransız Dostluk Birliği' kurulması olacaktı. Birliğin başkanlığına da dönemin Parlamento Başkanı Edouard Herriot getirilmişti.

Herriot, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Fransa dışişleri bakanlığı yapmıştı. Türkiye'yi 1924-25 yıllarında ziyaret etmiş, Gazi'yle tanışmış ve ondan çok etkilenmişti. Birliğin kuruluşundan hemen sonra, bu birliğin başkanı sıfatıyla Ankara ve İstanbul'u ziyaret etmiş, "La Turquie et le Gazi" (Türkiye ve Gazi) başlıklı, Atatürk'ü övüp genç Türk Cumhuriyeti'nin önemini vurgulayan bir konferans vermişti. Bu gezisi sırasında da Türkiye'nin ileri gelen siyasetçi ve aydınlarıyla tanışmıştı.

Birliğin çalışmaları kapsamında, Fransızca'dan Türkçe'ye, Türkçe'den Fransızca'ya kitap çevirmek gibi faaliyetler de yer almaktaydı. Tekinalp'in yazmakta olduğu *Kemalizm*'in Fransızca'ya çevrilmesi kadar uygun bir girişim düşünülemezdi.

Kitap biter bitmez, daha basılmamış haliyle, muhtemelen Dostluk Birliği'nin tüm tercüme masraflarını üstlenmesiyle Fransızca'ya çevrilecek, Parlamento ve Dostluk Birliği Başkanı Herriot'ya okutturulup kendisinden bir önsöz rica edilecekti.

Tekinalp, bu girişimden son derece mutluydu. Kendini, tam anlamıyla bir misyonun taşıyıcısı gibi hissediyordu: Türklere olduğu kadar, yabancı dildeki tercümeler sayesinde yabancılara, Kemalizm'in ruhunu, özünü anlatmak gibi, neredeyse kutsal bir misyondu bu!

Daha Cihan Harbi'nin bitiminde, Tekinalp'in üstadı Ziya Gökalp, Türk halkına yüce bir kurtarıcının gelişini müjdelemiş fakat henüz adını koyamamış, "Gelecek bunu gösterecektir," demişti. Ardından Malta sürgününden dönüşünde, İstiklal Harbi devam ederken Gökalp, Gazi Mustafa Kemal için, "Bizim için, mefkure ve umudun taşıyıcısıdır..." sözlerini söylemişti.

Bu sözler Moiz'i derinden etkilemişti.

Selanik'te, Yonyo'da, ara sıra komşu bir masada gördüğü, sa-

rışın başını dimdik tutan, kendi kaderiyle ülkesinin kaderini bizzat kendi belirlemeye kararlı görünen Mustafa Kemal'e İstiklal Harbi'nin ilk günlerinden beri inanmıştı.

* * *

Peki, Tekin Alp'in kendisi bu savaşa herhangi bir şekilde katılmış mıydı? Buna kanıt olacak hiçbir belge, hiçbir yazı yok elimizde.

Aksine, daha önce belirtildiği gibi Milli Mücadele'nin ilk aylarında sansürlü dahi olsa çıkmaya devam eden *Büyük Mecmua*'da yazılarına artık rastlanmıyor. Ziya Gökalp'in, Malta dönüşü, Diyarbekir'e yerleştikten sonra kurduğu *Küçük Mecmua*'da da imzasını göremedim. Tümüyle taranması mümkün olmadıysa bile, İstiklal Savaşı'nı destekleyen gazetelerin hiçbirinde yazmadığı düşünülebilir. Zaten kendisi de böyle bir olgudan hiçbir zaman hiçbir yerde söz etmiyor...

Belki de o dönemde Moiz Kohen, iş adamı kimliğine daha çok sığınmış, bütün enerjisini, 1922'ye kadar çalıştığı Duhan Şirketi'nde kendini kanıtlamaya adamıştı. Bu alandaki başarı hanesine, şirketin Londra'daki Llyod şirketine karşı kazandığı davayı yerleştirebiliriz. Sigorta Şirketi İzmir'in yakılışında tütünlerin uğradığı zararı savaşa bağlıyor, Duhan Şirketi ise bunun bir kaza olduğunu ileri sürüyordu. Tekin Alp hukuk danışmanı olarak bu son iddiayı başarıyla savunacak, uygun görülen tazminatın çalıştığı firmaya ödenmesini sağlayacaktı.

Ama ticarete dönük bu çalışmalarını sürdürürken, Milli Mücadele'nin bütün aşamalarını heyecanla takip ettiği, nihayetinde kurulan Cumhuriyet'i coşkuyla karşıladığı kuşku götürmez.

O da Gökalp gibi, Atatürk'ün Türk halkının en iyi özelliklerini hayata geçirerek, yeni bir devlet, yeni bir vatan ve yeni bir Türk vatandaşı yarattığını hep düşünmüş, buna hep inanmıştı; bu kitapta kaleme aldığı, çok uzun süredir kafasında yer eden düşüncelerdi ve kitabın akıcılığını, inandırıcılığını sağlayan en önemli unsur belki de buydu...

* * *

Tekinalp, Kemalizm'in dünyada emsali görülmemiş bir ideoloji olduğuna parmak basıyordu:

Bağrında demokrasi ile otoritarizmi, liberalizm ile devletçiliği, milliyetçilikle milli gelenek karşıtlığını uyumlu bir şekilde barındırmayı başarmış bu emsalsiz ideoloji, sadece Türk milletine göre kesilip biçilmiş bir giysi misalidir. Haliyle, onu izah etmek için diğer bilinen ideolojilerin bilinen kelime ve formüllerine başvurulamaz, özellikle 'sağ' veya 'sol' gibi dar çerçevelere hapsedilemez.

Kemalizm'i iyice anlayıp benimseyebilmek için sadece yeni fikirlere yer yer kılıf olarak çaresizce uydurulan kelimeleri ve formülleri değil, arkalarında saklanan o taze fikirleri derinlemesine incelemek lazımdır Tekinalp'e göre.

Kemalizm, Türk halkının başına beklenen kahramanın geçmesiyle o halkın bütün hasletlerinin sentezleşmesi; bunun sonucunda da aynı menfaatleri ve aynı istekleri olan vatandaşların, tek ve bölünmez bir toplum halinde, yeni bir vatanın bağrında barınmasıdır.

Kemalizm sayesinde bu toplumun bireylerinin tarz, ahlak ve zihniyeti değiştirilmiş, Yeni Türk, Yeni Vatan ve Yeni Millet kavramları yepyeni temeller üzerine yaratılmıştır.

Kitabın özü budur.

Muhtelif bölümlerinde, Atatürk'ün 'prensipleri' birer birer ele alınıyor, inceleniyor, okura olabildiğince net biçimde açıklanıyordu.

Örneğin 'Devletçilik' bölümünde, Tekinalp bu kavramın Kemalist reformların en tartışma götürür kavramı olduğunu belirtiyor, ona çok uzun bir yer ayırıyordu:

Önce okurlarına, İmparatorluğun tarım ve ticarette bıraktığı mirasın sorunlarını, endüstrinin ise yokluğunu anlatıyordu. Bu durumda kişisel faaliyeti desteklemek, hatta ona imkân tanımak, yeni Cumhuriyetin ekonomisini yabancı güçlere teslim etmekle eş anlamlıydı. Ekonomik bir devrim için devlet kontrolü altında ulusal bir hareket şarttı ve bu hareket büyük başarılara imkân tanımıştı: Demiryolları, tasarruf hesapları, ulusal bankalar, şeker ve dokuma tesisleri, tarım gibi... Özel sektörün geliştirilmesi de devlet kontrolü altında oluyordu.

Yeni Türkiye'nin milliyetçilik anlayışının ise, kendini koruma içgüdüsünün sonucunda doğup gelişmiş ve tamamıyla gerçekçiliğe dayalı olduğundan, insancıllık ve barışseverlikle mükemmel şekilde bağdaştığına parmak basıyordu.

Evet, Tekinalp, gençlik yıllarının romantizmiyle, belki de dinsel eğitiminin verdiği bir tür mistik eğilimle, bir dönem için Pantürkizm'e dört elle sarılmış olabilirdi; ama bir zamanlar Ziya Gökalp'in izinden giderek makalelerinde bunca övmüş olduğu, hatta Avrupalılara Türk'ün ve Türkiye'nin kurtuluşu diye sunmuş olduğu Pantürkizm, besbelli ki şimdi artık, ona fazlasıyla hayali ve uç bir ideoloji gibi görünüyordu.

Oysa Kemalizm'le ve Kemalist anlamda milliyetçilikle, kendini, kendi gerçek kimliğini bulduğuna inanmıştı.

Kendisi ve ait olduğu cemaat için en doğru yol olarak gördüğü entegrasyon, Kemalist ideolojisinin ilkeleri doğrultusunda ortak dil ve kültürü benimsemekle olacaktı. Çünkü bizzat kendisi, Kemalist bakış açısıyla millet kavramını şöyle tanımlıyordu:

"Millet, dil, kültür ve ülkeyle birbirine bağlı vatandaşların meydana getirdiği siyasal ve toplumsal topluluktur."

Ve şu satırları ekliyordu: "Milli azınlıklar konusuna gelince, Kemalist Türkiye bu ilkeyi hiçbir zaman kabul etmemiştir. Yeni Türkiye, yurttaşlarının tümünü ancak Türk olarak tanır. Irk olarak Türk olmayanlar, Türk kültürünü benimseyerek Türk olabilirler."

Bu ilkeleri zaten, *Kemalizm* kitabında henüz kaleme almadan önce, 1933 tarihinde, Türk Birliği kurulduğunda verdiği konferansta, orada bulunanlara göre gözleri heyecan yaşlarıyla dolu, gür ve inançlı bir sesle açıklamıştı.

Kemalizm, belki de Tekinalp'in o zamana kadar en büyük samimiyet ve en büyük şevkle yazdığı eser olmuştu.

Yaklaşık 350 sayfalık kitap yayınlandığında, Latin alfabesinin harfleri halk tarafından artık iyi kötü benimsenmişti.

Kitap, ilkiyle kıyaslanmayacak kadar büyük bir rağbet gördü.

Kitabın bu kadar yankı uyandırmasının bir sebebi de hiç şüphesiz yazarın onu kaleme alırken, satırlarına yansıyan samimiyeti, coşkusu ve şevkiydi. İkinci sebebi konunun önemiydi; üçüncüsü ise Tekinalp'in artık iyice ünlenmiş olmasıydı.

Eser, Fransızca'ya çevrilip Felix Alkan Yayınları tarafından, Edouard Herriot'nun önsözüyle basılmasının yanı sıra, aynı tarihte Çekçe'ye de çevrilip yayınlandı. Bu başarılar Tekinalp'i sevincin ve gururun doruk noktasına taşıdı.

Pek tabii olarak, bu sevinci evdekilerle paylaşmaya çalıştı. Ama ne yazık ki bu isteğini gerçekleştirmesi günden güne zorlaşıyordu...

Matild artık iyice çökmüş, gününün çoğunu yatakta geçirir olmuştu. Artık, sanki halsizlikten buğulanmış gözleriyle, sürekli sağa sola koşan, kimi zamanlar günlerce eve uğramayan, geldiğinde odasına kapanıp sabahlara kadar daktilo başında bir şeyler yazan, kulüp ve dernek gibi, 'mühim' olduğunu söylediği yerlerde 'mühim' nutuklar verdiğini bazen anlatan, bazen anlatmayan, 'mühim' kişilerle senli benli olup onları evine davet eden, ettiğinde de, karısına hiç bıkmadan susmasını tembihleyen bu kocaya, neredeyse uzaylı bir yaratıkmış gibi bakıyordu. Zira, kendi dünyası ile Moiz'in dünyası arasındaki ayırım çizgisi son yıllarda aşılmaz, geçilmez, öte tarafın görülmesini engelleyecek kalınlıkta ve yükseklikte bir duvar halini almıştı.

Matild, kocasının yıllardan beri gece gündüz üstünde çalıştığı o, *Kemalizm* başlıklı kitabın Fransızca'ya tercüme edildiğini, Fransa'larda basıldığını, Herriot adında yine çok 'mühim' bir kişinin ona bir önsöz yazdığını duyduğunda, mekanik bir tebessümle, "Bu Mösyö Herriot'un yapmış olduğunun sana faydası var mı? İyi o zaman, buna sevindim." demekle yetinmiş, sonra kendi küçük ve yorgun dünyasına, işin tüm önemini belki kavrayıp belki kavramadan, ama kocası adına memnun bir şekilde dönmüştü.

* * *

Bazen düşünmekten kendimi alamıyorum: Matild, her şeyi yerli yerine oturtmasıyla, her olayı gerçek boyutlarıyla görüp değerlendirme yaptığının farkına bile varmaksızın değerlendirmesiyle, belki de gerçek bir filozoftu, hatta aralarındaki tek filozoftu!

Ya Raşel... Kitap basıldığında o ne yapmıştı? O, yazar kardeşinin boynuna sarılmıştı:

"Ben, senin ailenin en mühim adamı olacağını çok önceden biliyordum..." diye hem gülmüş, hem de sevinçten ağlamıştı.

Tekinalp hem özel hayatında, hem de kendi deyimiyle "fikir" hayatında hiç bu kadar mutlu, doyumlu ve başarılı olmamıştı.

Tekinalp Atatürk'ün Ölümüyle Sarsılıyor / Aile Yaşamında Biraz Huzura Kavuşuyor

Terez'in kocası Pepo Negrin uysal mizaçlı, hem oldukça otoriter karısının, hem de ünlü kayınpederinin sözünden çıkmamaya başından beri niyetli görünen biriydi. Tekinalp genç adama işinde yol gösterebileceğini, hatta kendini iyice kanıtlarsa, onunla birlikte iş yapabileceğini düşünüyordu.

Oğullarına gelince, onlar da tıpkı Matild, Raşel ve Terez gibi babalarının fikir ve ruh dünyasından çok uzaklardaydılar. İzak yakışıklı bir delikanlı olmuştu. Babasından miras aldığı hafif patlak gözleri sayılmazsa, dönemin aktörlerine taş çıkartabilirdi. Onda, annesinden gelen ve aldığı eğitimle geliştirip pekiştirdiği oldukça kuvvetli bir mizah duygusu da vardı. Her şeye sanki tepeden ve alaycı bir şekilde bakıyordu. Arkadaş toplantılarının vazgeçilmez mizahçısıydı.

Giyom ise İzak'tan da yakışıklıydı. Mizaç olarak ise epey farklıydılar:

İzak, Saint Joseph'ten mezun olduğunda, Marsilya'da bir ticaret mektebine yollanmıştı, orayı da başarıyla bitirmiş, evlenmiş, iş hayatına atılmıştı. Babası ilerde günlüklerinde, büyük oğlunun ketumluğundan ve aralarında süregelen iletişimsizlikten yakınacaktı sadece...

Ama Giyom... Giyom'un sonuçta bir lise diploması alıp almadığı meçhul. O da İzak'la aşağı yukarı aynı tarihlerde iş hayatına atılmıştı. Ama onun iş hayatı, müthiş parlamalarla derin uçurumlar arasında bir git gelden ibaret olup ailesine ve özellikle de babasına hayatının sonuna kadar, birbiri ardı sıra cehennemi ve cenneti yaşatacaktı...

İzak nişanlandı. İyi bir ailenin kızıydı nişanlı, ama maalesef

İstanbullu idi. Moiz kadar, Matild ve Raşel, belki kendilerinin bile unutmuş oldukları bir dizi karmaşık sebepten dolayı, "Haş Selanikli" (onlara göre Serez kazası da Selanik'e dahil edilebilirdi) olmanın üstünlük duygusu içindeydiler. Bu durumda, ailenin büyük oğlunun da sevgili şehirlerinden göç etmiş bir kızla hayatını birleştirmesini elbette tercih edeceklerdi. Ama olmamıştı. İzak, Lidya adında, banker ailesinden gelme iyi eğitim almış bir kızla tanışmış, iki genç bir ay kadar kısa bir süre içinde evlenme kararı almışlardı.

Düğün 3 Ocak 1937'de gerçekleşti.

Tekinalp olayla çok fazla ilgilenmedi. O sıralarda yeni çıkmış kitabının başarısının tadını çıkarıyordu. Zaten oğlu evlendikten sonra kayınpederinin evine yerleştiğinden az görüşüyorlardı.

Doğrusu Tekinalp bu evlilikle fazla ilgilenmemenin ötesinde Lidya'yı pek beğenmiyordu. Sadece Selanikli olmadığından değil... Kayınpedere göre yeni gelin giyime kuşama ve süse fazlasıyla düşkün, gezip tozmaya fazlasıyla meyilliydi. Ne vardı sanki esvaplara bu kadar para harcayacak!... Matild, Raşel, hatta kızı Terez, hep sade şeyler giyiyorlardı. Kışın yünlü, yazın basma ya da keten, ama hep düz renkler, birbirine benzer şekiller... Karısıyla ablası saçlarını bir topuz yapıp alınlarının gerisinde topluyorlar, Terez ise dümdüz bir şekilde omuzlarına bırakıyordu. Özel bir durum için süslenmek istediklerinde de yüzlerine biraz pirinç pudrası, dudaklarına bir pembe ruj kalemi sürüyorlardı. Ailenin bütün kadınları, sanki sözleşmiş gibi lavantalı sabun kokarlardı. Tekinalp'in yıllardan beri alışık olduğu, huzur verici bir kokuydu bu... Nadya bile son modayı bazen gülünç olma uğruna takip etmesine rağmen, siyasi görüşlerine uygun bir sadelikten, hatta hafif bir salaşlıktan da hoşlanırdı. Hem Nadya Nadya'ydı, şahsına münhasırdı, eleştirilemezdi.

Oysa gelin!... Her biri kırmızının değişik bir tonundan o sayısız ruj kalemleri, sıcak maşayla kıvırdığı o bal rengi bukleleri, peşinden yoğun kokularını yaydığı Paris'ten getirtilmiş kristal şişeler içindeki parfümleri, terzi Koncetta'da diktirdiği şekil şekil, renk renk tayyörleri, elbiseleri, yatak odasından çıkarken sarındığı ipekli sabahlık... Yo hayır, hiç ona göre değildi bu tarz ve bunu kendisini her gördüğünde de belli etmekten geri kalmıyordu:

"Giyime kuşama fazlasıyla para harcadığınızı fark ettim. Biraz

dikkat etseniz iyi olur. Daha çok gençsiniz, hayata yeni atılıyorsunuz..."

Yine de gelinde kayınpederin saygı ve takdirini uyandıran özellikler yok değildi: Birçok dile mükemmel hâkim olması, iyi daktilo bilmesi ve sırasında (Tekinalp'e göre, süslenmekten vakti artınca!) makalelerini daktiloyla kâğıda kendisinin yakalayamayacağı bir hız ve maharetle geçirmesi gibi... Bir de eli yemek pişirmeye çok yatkındı. Ne var ki geleneksel Selanikli tariflere burun kıvırıyordu gelin hanım. O, Fransız tarzı şaraplı soslu etler, balıklar, krepler, çikolatalı parfeler hazırlamaya özen gösteriyordu. Yine de bütün bu hasletler, kendisine sekreter tutmayacak kadar eli sıkı olan ve "ruh gıdası" kadar, bilindiği anlamda gıdaya oldukça düşkün Tekinalp için, ciddi artı puanlar teşkil ediyordu.

Oysa öz kızı, o çok bilmiş Terez, şimdiye kadar ev idaresi ve yemek pişirme işleriyle çok fazla ilgilenmemiş, Raşel Halası'nın bütün öğretilerine inatla kulak tıkamıştı. Hem zaten Raşel Hala'nın kendisi dururken, zahmete girmeye ne gerek vardı!

Gelinle birlikte oturulan ilk aile sofralarından birinde, Lidya'nın ve Raşel'in ortaklaşa pişirdikleri lezzetli bir yemekten sonra, aile reisi büyük bir umutla kızına dönmüştü:

"Eeeh Terez, tatlıyı da sen hazırlamışsındır herhalde! Söyle bakalım ağzımızı ne ile tatlandıracağız?"

Terez hiçbir şey hazırlamamıştı, ama bundan asla eziklik de duymuyordu. Babasına dik dik bakmış, peçetesini kaptığı gibi ağzını silme hareketi yapmış ve "Peçeteyle babacığım, peçeteyle..." diye cevap vermişti. Kocası da bu arsız cevap için karısını azarlayacağına, çok ince bir nükte işitircesine gülmüştü.

Moiz öfkeyle sofradan kalkmıştı. Bu çocuklarla asla başaçıkılamıyordu, çıkamayacaktı!

Yine de yıllar geçtikçe onlara duyduğu şefkat ve koruma duyguları artıyor, üstlerine küçük birer çocukken yapmadığı kadar titriyordu.

* * *

Ne yazık ki onlar için endişelenmesini haklı kılacak kimi olaylar çok yakındı.

Daha ilerde çocukları ve yeğenleriyle konuşurken: "Atatürk'ümüzün ölümünden sonra her şey kötüye gider oldu," diyecekti.

Kemalizm yayınlandığında Atatürk çok hastaydı. Huzuruna çıkıp kitabını bizzat takdim edip etmediğine dair elimizde hiçbir belge ya da sözel tanıklık yok. Atatürk'ün *Kemalizm* hakkındaki düşüncelerini de bilmiyoruz. Fakat bilinen şu ki; *Kemalizm*'in her satırında hissedilen samimiyet, sevgi ve hayranlığı Munis Tekinalp kalbinde ölümüne dek taşımıştır...

* * *

Atatürk'ün ölümünden bir yıl kadar sonra II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle dünya için, Avrupa için, Türkiye için karanlık yıllar başlayacaktır...

Herkes gibi Tekinalp de Hitler ordularının Avrupa'daki ilerleyişini endişeyle izliyor, Türkiye'nin savaşa girmemesi konusunda yeni cumhurreisi İsmet İnönü'nün siyasi becerisine güveniyordu.

"Hepsini Topladılar!"

18 Haziran 1941'de, Türkiye ile Almanya arasında 'Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın imzalanmasından sonra, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik propaganda çalışmaları da yoğunluk kazanmıştı. Bunun sonucunda da Türkçülük akımı, Hitler'in söylevlerinden artık iyice ilham alır olmuştu.

'Türkçü, Irkçı, Turancı' çevre, özellikle iki grubu açık ve seçik bir şekilde hedef edinmişti: Bunlar Komünistler ve gayrimüslim azınlıklardı. Azınlıklar arasında da Nazizmin etkisiyle memlekette-ki ve dünyadaki neredeyse bütün felaketlerden sorumlu gördükleri Yahudiler başta geliyorlardı.

Artık söz konusu olan 'münferit akımlar' değildi. Irkçı söylem iyice yaygınlaşmıştı.

Arkadaşlarından, daha doğrusu tanıdıklarından (hangisiyle ne derece, gerçekten arkadaş sayılırdı?) 'Almancı' *Cumhuriyet*'in sahibi Yunus Nadi'yle, 'Sovyet yanlısı' *Tan*'ın sahibi Zekeriya Sertel ve 'müttefikleri tutan,' Rus ve Alman karşıtı *Tanin* yazarı Hüseyin

Cahit arasındaki hassas dengeyi bozmamaya çalışan Munis Tekinalp, basında Turancı yayınların artışını dehşetle izliyordu; *Bozkurt* gibi daha önce kapatılmış olan gazetelerin yeniden yayınlanışını gözlemliyor, bu yayınların azınlık, özellikle de Yahudi karşıtlığını gördüğünde şaşkına dönüyor, öfkeleniyordu:

"Bu yeniden yapılanmış Türkçülük ideolojisi, ırkçı olduğunu açıkça ilan ediyor," diye anlatıyordu en yakınlarına. 'Türk' insanı artık, dört göbekten beri kanca 'Türkleşmiş' olmalıymış! Her fırsatta hatırlatmaya çalışıyorum, bunun Ziya Gökalp'in fikirleriyle hiçbir alakası yok! Rahmetli üstat, 'ırk' unsurunun, ancak atlar için göz önüne alınması gerektiğini söyler dururdu. Oysa şimdi hepimize at ya da kısrak muamelesi yapılacaktır. Kafataslar ölçülüyormuş, yakında ağızlarımız zorla açtırılıp içindeki dişler bir bir sayılıp incelense hiç şaşmam!"

Gençliğinde bu kadar coşkuyla gönül verdiği bir ideoloji, şimdi ait olduğu cemaate yönelik en acımasız saldırıları, en aşağılayıcı karikatürleri, en ağır hakaretleri sıralıyordu.

Almanlar Sovyetler Birliği ile harbe girmeden ve Türkiye'yle antlaşma imzalamadan önce, bütün Avrupa'nın harple çalkalandığı, Türkiye'nin ne yapacağı henüz belirlenmediği gergin ortamda, gazetelerde yayınlanan bir haber bütün gayrimüslimleri allak bullak etti:

1941 yılı Mayıs ayının ilk on beş gününde –'yirmi kur'a' (20 sınıf) ki bunların bir adı da 'ihtiyat sınıfları'ydı– gayrimüslimler kimsenin beklemediği bir kararla aniden orduya çağırılacaklardı.

26 ile 45 yaşları arasındaki Rum, Ermeni ve Yahudiler, kimileri askerden yeni dönmüş olmalarına rağmen, ailelerine bile haber vermeden işyerlerinden alınıp apar topar ve sessiz bir şekilde askere alınıyor, kafileler halinde çoğunlukla marşandiz vagonlarında İstanbul dışına yollanıyorlardı.

Bunların arasında Tekinalp'in oğulları Giyom ve İzak Tekinalp yaş farkları az olduğundan birlikte çağrılmışlardı. Bu anne ve babalarını farklı şekilde etkiledi.

Matild'in kalp hastalığı giderek ilerliyordu, nefes almakta, konuşmakta, iki adım atmakta her gün biraz daha zorlanıyordu. Oğullarına da tapınırcasına düşkündü. İkisinin birden, meçhul bir yer-

lere, bilinmeyen bir süre için götürülmeleri onu yataklara düşürdü. Bundan böyle de pek kalkamayacaktı.

Munis Tekinalp karartmanın, kıtlığın, korkunun iyice kasvetli kıldığı uykusuz geceler boyunca çalışma odasında gidip geliyor, kendini, bitkin düşürecek iç hesaplaşmalara, sorgulamalara teslim ediyordu:

Genç yaşından beri, yaşadığı memleketin bütün sevinçlerine, bütün sıkıntılarına canla başla ortak olmuştu. Meşrutiyeti, Birinci Cihan Harbi'ni, İstiklal Harbi'ni, Cumhuriyet'in kuruluşunu, Genç Türkiye'nin ilk coşkulu yıllarını bir Türk gibi yaşamış, bir Türk olarak da yurtdışında Türkçülüğü ve Kemalizm'i anlatmıştı. Ait olduğu cemaatten bu kadarını pek az kişi yapmıştı. O halde neden o ve oğulları? Nerede, nasıl bir mantık hatası işlenmişti?

"Yani şimdi bana: 'Sen bir yabancısın, sana güvenmiyoruz, oğullarına da güvenmiyoruz, güvenmediğimiz için de silah taşımalarına bile izin vermiyoruz' mu demek isteniyor? Zira sağda solda anlatılanlara göre, askere çağrılan gayrimüslimlerin silah taşımaya hakları yokmuş!"

Çalışma odasının kapısında, uzun beyaz geceliği içinde Matild belirmişti. Moiz yüksek sesle konuşmuş olduğunu birden fark etti, toparlandı, karısının endişelerini gidermeye çalıştı:

"Uzun sürmez bırakırlar onları. Sadece ihtiyat işte, ismi üstünde! Bütün bunlar birkaç kişinin başının altından çıkıyor! Ama hiç endişelenme, nüfuslu dostlarla konuşurum; en kısa zamanda dönerler."

Matild inanır gözüküp başını sallıyordu.

* * *

Babasının "üst düzey tanıdıklarıyla görüşüp" oğullarını eve getirtmeyi annesine vaat ettiği ve annesinin saygı ve güven dolu bir ifadeyle kendisini dinlediği sahne, Terez Hanım'ın belleğinde çarpıcı bir hatıra olarak yer edecek, yıllar sonra bana birkaç kere anlatacaktı. Zira onlara bu zor günlerde destek olmak için kocasıyla birlikte Pangaltı Palas'a, anne ve babasının evine taşınmıştı.

Fakat Tekinalp karısına vaat ettiklerinin aksine, hiç kimseyle gidip görüşmedi. Tıpkı daha ilerdeki olaylarda yapacağı gibi, kimse-

den, en yakın saydığı dostlardan bile yardım istemedi. Sanki üstüne garip bir yılgınlık, bir yorgunluk çökmüştü. Önceden planladığı işleri bitirmeye çalışıyor, ama bir türlü kendini onlara o eski coşkuyla, o yılmaz inançla veremiyordu.

* * *

Büyük oğlu İzak, pratik zekâsı sayesinde babasının nüfuslu tanıdıklarına gerek duymaksızın sıkça eve gelebilmek için çözümler üretebildi. Yollandığı Hadımköy'de kaldığı sürece, iyi araba sürdüğü için şoförlük yapıyordu. Böylece ailesini ziyaret etme fırsatını buluyordu.

Giyom ise izin almanın yolunu bir türlü bulamamıştı. Eve çok daha az gelebiliyordu. Her ikisi de ailelerine kavuştuklarında oldukça sıkıntı verici şeyler anlatmaktan geri kalmıyorlardı:

"Sadece gayrimüslimleri toplamışlar. Aramızda hiç Müslüman yok. Şartlar fena değil, bazen gülüp eğlendiğimiz de oluyor, fakat niçin orada olduğumuz, ne kadar bir süre için askerlik yapacağımız, bundan sonra nereye götürüleceğimiz, bunların hiçbiri belli değil!"

"Hepsi de bu lanet olası Hitler yüzünden! Almanya'yı Yahudilerden temizlemeye and içti ya, bu nefreti bütün ülkelere sirayet edecek gibi!"

"Zaten adam sapığın tekiymiş!"

"Şeytanlığı ondan!"

Matild uzun süreden beri oğulları ve geliniyle sofraya oturmamıştı, yüzünde tatlı bir tebessümle konuşmalarını dinliyordu fakat iki genç adam, Hitler'in cinsel yaşamı üzerinde oldukça ağır şakaları çoğaltmaya başladıklarında, Raşel Hala telaşla araya girdi:

"Salçalı kuru fasulyemi yiyen yok. Beğenmediniz mi yoksa? Pirinç pilavıyla iyi gider."

"Eşcinsel olduğunu söyleyenler var. Etrafında hep yakışıklı sarışın subaylar bulunduruyormuş!"

"Ya *armi*,[1] *armi*'nin tadına bile bakmamışsınız. Aşkolsun sizlere!"

---

(1) Armi: Geleneksel Safarad mutlağından zeytinyağlı, pirinçli, domates yemeği.

Moiz sadece oğullarının anlattıklarıyla yetinmiyor, sağda solda olup bitenleri soruşturuyordu. Kimi cemaat mensupları, kendisine, başkalarının daha da zor şartlarda olduklarını, marşandiz vagonlarına yüklendiklerini, bulundukları yerde kamplara kapatıldıklarını, çavuşların onlara, "İstanbul'u unutunuz!" diye bağırdıklarını anlatıyorlardı. Çoğu alınanlar Haziran ayının sonu veya Temmuz ayının ortalarına kadar yakınlarıyla görüştürülmemişti, fotoğraflarının çekilmesine bile izin verilmiyordu...

Matild gün boyu kaygısını belli etmemeye çalışıyor ama akşamları yatağında usulca inliyordu:

"Hepsini topladılar, şimdi de hepsini öldürecekler!"

Bunu çok alçak sesle, bütün evi bir hüzün bulutuyla sarmalayan azap bozucu bir ilahi gibi söylerken, bir yandan da başını bir sağa bir sola sallıyordu. Her akşam tekrarlanan bu ritüel sonucunda, âdeta transa girmişçesine uykuya dalıyordu.

Varlık Vergisi Kanunu Çıkıyor / Tekinalp Zor Durumda

Bütün bu tatsız olaylar Munis Tekinalp'in *Türk Ruhu* başlıklı yeni bir kitaba başlamasına engel olmamıştı.

Tekinalp bu kitabın ilk ve en önemli bölümünde Türk tarihine, Türk kültürüne, Türk edebiyatına geniş çapta yer ayırmayı, onların geçmiş ve şimdiki zamanı arasında karşılaştırma yapmayı hedefliyordu. Eserin geriye kalan bölümündeyse, Kemalist dönem ve Kemalizm üzerine yapılmış çalışmalarını yeniden ve daha geliştirilmiş şekilde ele alacaktı.

Tekinalp bu konuda çalışmalarına başlarken, antisemit yayınlar daha da hız kazanıyordu. Basında, 1942'nin yaz aylarında gayrimüslimleri hırsızlık, karaborsacılık, soygunculuk, vurgunculukla suçlayan haberlere geniş bir yer ayrılmıştı.

Bu sanki, hemen patlak verecek yeni bir fırtınanın öncü işaretleriydi.

Faik Ökte'nin İstanbul Defterdarlığı görevine atandığında (12 Eylül 1942) kendisine on beş gün önce Ankara'dan gelen bir res-

mi yazı verilmişti. Bu yazıda, "Harp ve ihtikâr dolayısıyla kazanılan fevkalade kazançları kanunlarımızın vergilendirmemekte olduğu, bu sebeple, bilhassa ekalliyetlerin büyük servetler iktisap ettiği belirtildikten sonra, piyasada acele tahkikat yaptırılarak, kimlerin bu şekilde fevkalade kazanç temin ettiğinin tespiti, ekalliyetlerin ayrı bir cetvelde gösterilmesi" isteniyordu.

Varlık Vergisi Kanunu, 11 Kasım 1942'de, çok az tartışılarak kabul edilmişti. Kanun ertesi günü, *Resmi Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Bir akşamüstü eve döndüğünde Tekinalp, "Listeler asılmış, yarından itibaren gidip ödeyeceğimiz vergi miktarını vergi dairesindeki ilan tahtasında okuyacakmışız," demişti. İmtihan sonuçlarını bekleyip bu sonuçların hiç de yüz güldürücü olmayacağını bilen bir öğrencinin gerginliği vardı üstünde.

Haksız da değildi, zira kendisine tarh edilen miktar beklediğinden, dahası ödeyebileceğinden çok yüksekti.

Üstelik vergi 15 gün içinde ödenemediği takdirde gecikmeli sayılacak, ilk hafta için % 1, ikinci hafta için % 2 gecikme faizi verilecekti.

Kurban Bayramı nedeniyle uzatılmış olan bu süreler içinde vergisini ödemeyen mükelleflerin ev ve işyerlerine giderek önce malları hacz edilecek, sonra bu malların ev eşyalarının satışı ile verginin tahsilatına başlanacaktı. Ayrıca bu kişilerin, vergilerini Doğu'da; Zigana, Kop, Deveboynu geçitleri ile Sivas, Erzurum ve Kars arasındaki demiryollarının kardan kapanmaması için gereken tertibat ve temizleme işlerinde çalıştırılarak ödemeleri öngörülmekteydi.

Tekinalp, kendisine tarh edilen miktarı ödeyecek durumda olmadığı için Fenerbahçe'deki evini ipotek ettirip bankadan kredi aldı, ama bu, yine de verginin tamamını ödemeye yetmeyecekti; kaldı ki sonraki yıllarda bankaya borcunu da karşılayamamaktan korkuyordu. Bu durumda ev elden gidebilirdi. Ne yapacağını, kime başvuracağını şaşırmıştı. Bekledi. Bir kez daha bu mevzuu dost bildiği bazı 'önemli' isimlerle açık açık konuşmaktan çekiniyordu. Onların da kendisine yardım edeceklerine dair bir ipucu yoktu.

Talat Paşa'nın Naaşı Yurda Getiriliyor / Eski Dostları Cenaze Marşı Eşliğinde Gençliklerini Yad Ediyorlar

Beyazıt ve Atatürk kütüphanelerinde, gazeteleri, Varlık Vergisi ve İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili haberler bulma amacıyla tararken, 1943 yılının Şubat ayı yayınlarında bir haber dikkatimi çekti: 1921 yılında Berlin'de öldürülen Talat Paşa'nın naaşı eski dava arkadaşlarından Celal Bayar'ın girişimleri sayesinde İstanbul'a getirilecekti. Dönemin birçok gazetesinin şubat sayılarını karıştırmaya koyuldum. Naaşın özel bir trenle İstanbul'a gelişine yakın pek çok gazetede, sütun sütun Talat Paşa'yı övgüyle anlatan yazılar yer almaya başlamıştı. Çatlak sesler nedense pek fazla değildi. Oysa Talat Paşa'nın bunca yıldan sonra Türkiye'ye getirilmesi, henüz iyi kapanmamış yaraları yeniden kanatmış olmalıydı.

Puslu ve soğuk bir şubat gününde, Nişantaşı'dan yola çıkıp Şişli'de Abide-i Hürriyet tepesine gömülecek olan son sadrazamlardan Talat Paşa'nın ya da Selanik'te tanıdığı İttihatçı posta memuru Talat Efendi'nin cenazesini izlerken, Munis Tekinalp'in acaba aklından neler geçiyordu...

Katılmış olduğu bu cenaze töreniyle birlikte sadece eski bir tanıdığı değil, aynı zamanda gençlik yıllarını, belki de gençlik umutlarının bazılarını bir kere daha gömmüş olmalı, diye düşünmekten kendimi alamadım...

* * *

Tekinalp, bando'nun çaldığı Chopin'in "Cenaze Marşı" eşliğinde ağır ağır ilerleyen kortejin sonlarında yerini alırken, sadece Moiz Kohen adını taşıdığı, henüz, ciddi hiçbir hayal kırıklığıyla karşılaşmamış olduğu o yıllarını hatırlıyordu. İttihat ve Terakki'ye katıldığı günkü heyecanla karışık korkuyu dünmüş gibi hissediyordu; gözleri bağlıyken kendisine tekrar ettirilen yeminin sözleri hâlâ kulaklarındaydı. Tok bir sesin, "Bu senin kutsal kitabın olan Tevrat'tır, bu kitaba el basarak söylediklerimizi tekrarla lütfen," diye, ne olduğunu açıkladığı bir kitabın üzerine el basmış-

tı... Önce Musevice sonra Türkçe söylenen yemini, titremesini zor zaptettiği bir sesle tekrarlamıştı... Ardından gözleri nihayet açıldığında, karşılaştığı manzara heyecanını yatıştıracak türden değildi. Oda birkaç mumun titrek ışığında öylesine loştu ki karşısında duran, ayaklarına kadar kırmızı pelerinler giymiş kukuletalı adamları, masayı ve masanın üstünde duran tabanca ile Tevrat'ı ancak seçebiliyordu. Adamların sesleri yüzlerini örten kumaştan dolayı boğuktu ve söyledikleri kelimeler zorlukla anlaşılıyordu.

Daha sonra Talat'la pek çok ortamda karşılaştıklarında, cemiyeti "vatanın sinesinde teşekkül eden bir güvenilir kale" gibi tarif eden, "bağrına hoş geldin," diyen ve tahlifin bitiş nutkunu, kanını donduran "ser verilip sır verilmeyecektir, cemiyete ihanetin cezası ölümdür," sözleriyle tamamlayan, sahibi belirsiz o boğuk ama kalın sesi hep onunkine benzetmişti. Yoksa *Asır* gazetesinde birlikte çalıştıkları Ömer Naci'ninki miydi? Çok sonradan, İttihat ve Terakki hakkında artık diller iyice çözüldüğünde, Talat'ın hemen her tahlif toplantısında hazır bulunduğu, yemini, gerekiyorsa Arnavutça, İspanyolca, Rumca, artık yeni katılanın dili neyse, ondan önce o dilde söylediği anlatılıyordu. Kimbilir ikisinden hangisiydi, böylesine etkileyici konuşan!

Sonraları İstanbul'da, savaş yıllarında, Babıali'ye çıkan bir sokağın köşesindeki büyük kagir yapıda yer alan İttihat ve Terakki'nin merkez-i umumisinde, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip ve daha nice edebiyat ve yazı adamıyla toplanıp saatlerce tartıştıkları, birçok gazete, dergi ve kültür hareketinin doğum yeri olan o odalara, önce koca Dahiliye Nazırı, sonra da Sadrazam Talat Paşa olarak aynı Selanik'te yaptığı gibi fırtına gibi içeri dalıp onlarla şakalaşmasını yeniden görür gibiydi... Gelişi genellikle öğle yemeği zamanına denk düştüğü için Talat bir masa kenarına ilişir, aceleyle ve kendine has oburluğuyla peynir, kavun, ekmek yerdi...

Birileri, galiba Nurettin Sergen'di o, bir gün Talat Paşa'ya, "Paşam, İttihat ve Terakki nedir?" diye sormuştu tam kavununu bitirirken. O da her zamanki babayani tavırla ağzını silmiş, "Ne olduğunu ben de pek bilmiyorum. Ama idaresi pek müşküldür!" demişti. Ardından, odaya girmekte olan Ziya Gökalp'i kopkoyu iri gözlerinde muzip bir parıltıyla işaret etmiş: "Ben bilmem ama o

bilir, ona sorun!" diye eklemişti. Yaptığı muziplikti tabii, Ziya Gökalp, öyle bir odaya girer girmez, bir sürü insan karşısında de-

meç verecek adam mıydı? Oysa hayret, o gün Gökalp'in hatipliği tutmuş, kızarmadan, bozarmadan, yüksek ve anlaşılır bir sesle: "İttihat ve Terakki, Türk milletinin ruhundan kopmuş bir mefkure hamlesidir," diye cevap vermişti. Gökalp'in pek çok sözü gibi, o sözünü de Tekinalp hiçbir zaman unutmamıştı.

İttihatçıların artık kötü gözle bakıldığı harbin bitimine doğru, Sadrazam, cemiyetle bağlarını koparmayı düşünenleri zor durumda bırakan bir huy edinmişti nedense. İstanbul sokak ve caddelerinden Sultan Reşat'ın kendine hediye ettiği otomobille geçerken, yolda eski dava arkadaşlarından kimi görse, neredeyse arabasından dışarı sarkıp davudi sesiyle o kişiye ismiyle sesleniyor, mutlaka durmasını söylüyor, kendi de otomobilini durduruyor, kaçacak delik arayan zavallıyla en azından birkaç dakika sohbet edip eski günlerdeki gibi şakalaşıyordu. Tekinalp, hiçbir zaman bunu kasıtlı mı, yoksa samimi bir şekilde mi yaptığını anlayamamıştı. Zaten Talat'ı hiçbir zaman tam olarak anlayamamıştı, ama halk çocuğu tavırları, güler yüzü, karşısındakini dinleme ve ikna kabiliyeti, şakacı ve tevazu dolu konuşma tarzı ve hele hele tartışma götürmez lider nitelikleri, kendisini tanımış olan hemen herkes gibi, onu da cezbetmişti.

Şimdi de Talat Paşa'nın naaşı soğuk bir şubat sabahında, bir tabut içinde gömüleceği Abide-i Hürriyet tepesine doğru götürülüyordu. Önde bando, merasim kıtası, her birini iki kişinin zorlukla taşıdığı kocaman çelenkler, sonra top arabası, arabanın üstünde bayrağa sarılı, üzeri çiçekler ve yaldızlı hurma dallarıyla süslü sanduka... Arkadan devleti temsil eden vali, ardından da devlet erkânı, merhumun kabine arkadaşları, ihtilal yoldaşları, 'mefkure' dostları ve Talat Paşa'nın ölümünden sonra ikinci bir evlilik yapmış olmasına karşın, kendi adının ardından Talat adını taşımaktan vazgeçmemiş, oğluna da Erol Talat adını vermiş olan eşi Hayriye Hanım...

Alay, Şişli Tranvay Caddesi'ni takiben, ağır ağır tepeye doğru çıkıyordu. Tekinalp, sert mi sert rüzgâra karşı paltosunun yakasını kaldırmış, şapkasını aşağıya doğru çekmiş, Ahmet Emin Yalman ile

Mithat Şükrü Bleda'nın arasında kortejin sonlarında bir yerde yürüyordu. Bir tarafında Ahmet Emin Yalman, Selanik günlerindeki umut, cesaret ve neşe dolu, genç posta memuru Talat Efendi'yi yad ederken, öte yanında Cemiyetin Genel Sekreteri olmuş Mithat Şükrü, 1921'de Talat Paşa'nın öldürüldüğünde, bulunduğu Berlin şehrinde kendi oğlu Turgut'un karakolda nasıl katilin burnunu kırdığını anlatıyordu. Kendisinin, çok sonraları Malta sürgününden döndüğünde, Talat'ın ölümünü öğrenince nasıl derin bir bunalıma girdiğini hatırlıyordu... Munis Tekinalp'in anlatacak kişisel bir hatırası olmadığından Nesim Mazliyah'tan bahsediyordu; İngiliz Parlamentosu'nun davetlisi olan Talat'la Londra'ya gidip Siyonizm meselesinde arabuluculuk yapan, katlinde Berlin'de bulunduğu için Talat'ın ölüm haberini eşi Hayriye Hanım'a bizzat vermiş olan arkadaşı Nesim Mazliyah'tan... Nesim de yoktu artık, bu memleketten çekip gitmiş, Lübnan'da da genç sayılır yaşta ölmüştü.

Tekinalp, Bleda ve Yalman sert rüzgâra karşı biraz öksürerek konuşuyorlardı, bandonun her zamanki gibi detone çaldığı Chopin'in Cenaze Marşı da, bu konuşmalara hüznü, hasreti, yabancılaşmayı çağrıştıran bir fon müziği oluşturuyordu...

Varlık Vergisi konusuna değinmişler miydi? Kimbilir! Ya hâlâ muhtelif kamplarda olan 20 kur'alardan? O da belli değil!

Tekinalp Demirkapı Kampında *Türk Ruhu*'nun Son Düzeltmelerini Yapıyor

Talat Paşa'nın cenazesinin üstünden birkaç gün geçmişti. Kasvetli bir akşamüstü Matild, Raşel ve gelini Lidya mutfakta yemek hazırlarken, Uğurlu Apartmanı'nın kapısı çalındı; iki sivil polis oldukça nazik bir şekilde, "Moiz Kohen yahut Munis Tekinalp'i" aradıklarını söylediler. Tekinalp üstünde ev giysileriyle, *Türk Ruhu*'na sön rötuşları yapmakta olduğu yatak odasından çıktı.

"Benim, buyrun?"

"Bay Tekinalp sizi götürme emrimiz var! Yanınıza birkaç parça eşya alabilirsiniz, fazlası lazım değil, uzağa götürmüyoruz..."

Moiz, bir süreden beri, Erzurum yakınlarında, Kop Dağı'nın eteğinde yer alan Aşkale'ye sevkleri endişeyle izliyordu. Biri Avrupa, biri Asya yakasında iki toplama mekânı oluşturulmuştu. Avrupa yakasında oturanlar Demirkapı'da bekliyorlardı Doğu'ya yollanmalarını. Kendisi de vergisinin tamamını ödeyemediği için her an kapısının çalınmasına hazırlıklıydı. İşte bunca endişeyle beklediği o an gelmişti.

"Beş dakika müsaade edin lütfen!"

Yatak odasına döndü, titremelerine zor engel olduğu eliyle küçük bir bavula biraz çamaşır, bir gömlek, bir pantolon, dört-beş kitap, son zamanlarda aldığı tansiyon ve guatr ilaçlarını attı. En kalın paltosunu giydi, boynuna bir atkı doladı, başına bir fötr şapka geçirdi...

"Hazırım!"

"Yanınıza bir battaniye de alsanız iyi olur, oralarda size verecek battaniye yoktur."

O dönemde pek çok hanede yer alan sahne, bu evde de tekrarlanıyordu. Evin reisi, gözleri korku ve endişe dolu olan diğer aile fertlerine ancak veda etme vaktini bulup iki sivil polis arasında ya güpegündüz, ya akşamın alacakaranlığında ya da gecenin derinliğinde uzaklaşıyordu...

* * *

"Kayınvalidem hızlı hızlı nefes alıyordu, boğulacak gibiydi, tek kelime etmedi... Raşel Hala iki eliyle yanaklarını sıkıp, 'Dio Santo!' gibi bir şeyler mırıldanıyordu... Arkasından bakakaldık kayınpederimin; üstünde bej renkte bir palto vardı. Çok kısa boyluydu ama hep dimdik yürüdüğü için pek belli olmazdı. Ama o akşam sanki sırtı birden bire kamburlaşmış, ufalmış, büzülmüş, on yaş birden ihtiyarlamıştı," diye anlattı Lidya Hanım. "O gittikten sonra, oturup saatlerce ağladık. İzak ve Giyom hâlâ askerdeydiler ve ne zaman gelecekleri de belli değildi. Artık iyice dibe vurmuştuk!..."

Tekinalp, kapısında polislerin nöbet tuttuğu, yaklaşık 13.5 metre yükseklikte ve 7.5 metre eninde bir odaya alındı. Daha doğru-

su göz kararıyla 40-50 kişinin kaldığı bir tür ambardı söz konusu olan. Ambarın yan duvarlarında, yerden yaklaşık iki metre yükseklikte ve 2 metre derinliğinde duvar boyunca devam eden bir balkon bulunuyordu. Mükellefler, kendisi gibi, tavsiye üzerine evden getirmiş oldukları battaniyelerle kendilerine yatacak yer yapmışlardı. Odada sobanın dışında mobilya yoktu.

Gözümün önünde gelininin tarif ettiği, birden bire ufalmış, kamburlaşmış, yaşlanmış Munis Tekinalp geliyor: Ürperiyor. Ellerini ovuşturuyor. Gözlüklerini bir yukarı, bir aşağı hareket ettiriyor. Kendisine bir köşe bulup battaniyesini seriyor, bavulunu açıp içinden kitaplarını çıkarıyor ve her zor anında yaptığı gibi etrafından soyutlanıp onlardan birine dalıyor...

* * *

Gelini Lidya, hemen ertesi gün, bir elinde *Türk Ruhu* kitabının dosyası, diğer elinde bir paket bisküviyle ziyaretine geldiğinde şaşkınlıktan ve üzüntüden donakalmıştı. Bütün orada bulunanlar gibi kayınpederi tıraşsız yanakları, çıkık göbeğinin üstünde daha da buruşuk gri pantolonu, bulanık camların gerisinden bakan patlak gözleriyle gerçekten perişan bir vaziyette görünüyordu. Gelmeden önce, ne istediğini sorduğunda, verdiği cevap da gelinin dudağını uçuklatmıştı:

"Bana *Türk Ruhu*'nun daktilo edilmiş sayfalarını getir kızım, baskıya vermeden önce son düzeltmeleri yapmak istiyorum."

Lidya açık sözlü, dobra konuşan biriydi. Gelir gelmez, şaşkınlığı ve üzüntüsü biraz yatıştıktan sonra, kırmızı dosyayı kayınpederine uzatmış ve yarı alaycı bir sesle:

"İşte kitabınız: *Türk Ruhu!* Tam durumunuza uygun şimdi 'Türk ruhuyla' uğraşmak!" dedi.

Tekinalp cevap vermedi, ama ilk defa gelininin bir sözüne cevap bulamayıp sadece acı bir gülümseyişle yetindi.

Bu, Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanması yüzünden, 'Türkleşme' konusunda, kendisinin ve kendisi gibi düşünen dinsel azınlıkların onlarca yıl boyunca sarf ettikleri gayretlerin en azından şimdilik boşa gittiği ortaya çıkıyordu... En büyük hayal kırıklığına uğrayanlardan biri şüphesiz Tekinalp'di. Orta Asya kökenli adını

gururla taşıyan Tekin Alp!... Türklüğü bir ibadet gibi yaşayan, dahası hahamlık öğrenimi boyunca ettiği ibadetin yerine Türk olmayı koyan ve bunu konferanslarında bile belirtmiş olan Tekinalp... Bunca hararetle övdüğü Türçülük ideolojisi, önce şaşkın gözlerinin önünde, bazılarının kafasında şekil değiştirmiş ve "öteki"ye, özellikle de dindaşlarına düşman bir ideolojiye dönüşmüştü. Şimdi de ulus-devlet'in bünyesinden yabancı bir cisim gibi atılıyordu. Hem de sayısız yazılarında önerdiği milli ekonomi prensiplerinin keyfi bir uygulanışı sayesinde. O değil miydi: "Milli bir ekonomi oluşturmak, Müslüman Türk milli bir burjuvazi yaratmak başlıca vatandaşlık görevlerimizdendir," diyen, yazan, dahası, belki de herkesten önce Darülfünun'daki derslerinde öğreten... Şimdi de bu ilkeleri, kaderin garip bir cilvesiyle kendisine karşı kullanılıyordu.

Fakat Munis Tekinalp, 'Türkleştirme' davasına gönül vermişti bir kere ve geriye dönüş yapmak istemiyordu. Şimdi, bir suçlu gibi kapatıldığı bu dört duvar arasında, belki yakında çok daha uzaklara, yol yapımında taş kırmaya gönderilmeyi beklerken, boş oturup pişmanlıklarla, isyanlarla ve sorgulamalarla zihnine boşuna işkence edeceğine, hiçbir şey olmamış gibi, *Türk Ruhu*'nun son düzeltmelerini yapacaktı.

Evet, hiçbir şey olmamışçasına, etraftan iyice soyutlanarak, yıllardan beri yaptığı gibi, dolma kalemini eline aldı, kalın camlı gözlüğünün sapını kulağının arkasına iyice yerleştirdi ve derin bir nefes alarak, yazmış olduklarını kelime kelime kontrol etmeye başladı...

> *(...) Bu eserin gayesi de, işte nice sağlam ve kudretli imparatorluğun yaratılmasını mümkün kılan o Türk ruhunun ahlaki ve manevi vasıflarını belirtmektir. (...)*
>
> *(...) Artık senin memleketinde ne sınıf, ne zümre, ne parti, ne sıra ne de herhangi nevi taksim vardır. (...)*

Kimi zaman üstünden geçtiği cümleler tuhaf bir buğunun arkasında saklanıp belirsizleşseler de, yılmamalı, kitabının son satırına kadar, olası imla ve dilbilgisi hatalarını düzeltmeyi sürdürmeliydi. İçeriğine dokunmak aklının ucundan bile geçmedi.

Belki de çocukluğunda aldığı dini eğitim nedeniyle isyana alış-

kın olmayan Serez hahamının oğlu Moiz Kohen yahut Munis Tekinalp, son eserini, içinde kopan fırtınaları bastırarak tüm dikkatini sadece bu işleme vererek düzeltmekteydi.

Başka ne yapabilirdi ki!

Munis Tekinalp Aşkale'ye gönderilmedi.

Belki de araya hatırı sayılır birkaç dost girmiş, son dakikada gitmesine engel olunmuştu.

Aslında bu pek zor olmamıştı.

Kendisi, "Borcunu ödemekte iyi niyet sahibi olduğu tespit edilen"ler grubuna dahildi. Ayrıca altmış yaşındaydı. Bütün bu hafifletici sebeplere yazdığı kitaplar, makaleler, gerçekleştirdiği çalışmalar eklenmiş miydi? Bu da kuvvetle ihtimal dahilindedir.

Demirkapı'da misafirliği bir haftayı bile bulmamıştı.

Tam da öngördüğü gibi, kendisine konan vergiyi ödeyebilmek için ipotek ettiği büyük evini satmak zorunda kalmıştı. Zira bankaya kredisini ödeyememişti. 39'da satın almış olduğu geniş arazide, İzak ile ailesinin oturduğu küçük bir evle, Terez'e verdiği garajdan bozma, daha da küçük ve mütevazı bir ikinci ev kalmıştı.

Neyse ki, Pangaltı Palas apartmanındaki daire duruyordu. Verginin tümünü ödeyememesine rağmen, belki yine hatırlı dostların son dakikada araya girmesi sayesinde, içindekiler de haciz edilmemişti. Matild ile oraya yerleşti. Ablası Raşel ise, akrabaların Serez'den akın etmesi sayesinde, ara sıra erkek kardeşinin evinden ayrılıp kâh bir kız kardeşine, kâh bir yeğenine tebdil havaya gidebiliyordu.

Bu arada Kohen ailesi en büyük darbeyi yurtdışından gelen bir haberle yiyecekti...

Deutchland, Deutchland Uber Alles!

"Deutchland, Deutchland über alles..." Her Alman bu şarkıyı çocukluğundan beri bilir, bu şarkı tüm yaşamı boyunca kulaklarında çınlar ve dudağında "Deutchland Deutchland Uber Alles..." sözleriyle ölür. Gerçekten her Alman tüm ruhuyla ve iradesiyle ulusunu "uber alles" (her şeyin üstünde) görmeyi özler. Bu ülkü uğruna mücadele ederken Almanlar öyle büyük ve

güçlü bir ulus olmuşlardır ki bugün kendilerine saldıran herkese meydan okuyabilir ve onları yenebilirler..."

Bu coşkulu satırlar, Tekinalp'in Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı *Turkismus und Panturkismus* kitabının bir bölümünde yer alıyordu...

Bir zamanlar uzun uzun övdüğü o 'büyük ve güçlü ulus', 1939' dan bu yana bütün dünyaya meydan okumaya devam ediyordu.

1940 Ekimi'nde İtalyan ordusunun Yunan ordusuna yenilgisinden sonra, Hitler'in ordusu sahneye girmiş, Yunanistan'da yolunun üstünde ne var ne yoksa, yerle bir etmişti. 9 Nisan 1941'de Selanik ve civarı işgal edilmişti.

Selanik halkı da bütün işgal edilen halklarla aynı süreci yaşamıştı: Önce bu işgal, korku dolu derin bir sessizliğe gömülerek karşılanmıştı. Sonradan bu hayata alışılmaya çalışılmıştı. Yer yer direniş grupları oluşmuş, yeraltı faaliyetlere başlanmıştı...

Dünyayı o tarihlerde kasıp kavuran fırtınada savrulanların arasında, kahramanımızın yakın ailesinin de dahil olduğu Serez ve Selanik Yahudilerinin akıbetine gelince:

Onlara yönelik aşağılanma ve yasakların baş göstermesi, Alman-ların şimdiye kadar işgal ettikleri bütün ülkelerde olduğu gibi pek uzun sürmemişti.

Nisan'dan itibaren İspanyolca yayın yapan son gazete *El Messadjero* kapatılacaktı. Ertesi gün, Yahudilerin yaşamakta oldukları binaların çoğuna Alman ordusu tarafından kullanılmak üzere el konacak, ardından cemaatin ileri gelenlerinin çoğu tutuklanacaktı. Mayıs ayında Hahambaşı tutuklanarak Çekoslovakya'da Terezinstaad kampına gönderilecek, orada bir süre kaldıktan sonra serbest bırakılacaktı.

1941-42 kışı Selanik'te son derece soğuk geçmişti. Ülkede ekonomik kriz giderek tırmanmıştı. İnsanlar açlıktan ölüyor, soğuktan donuyorlardı.

İstanbul'da ise, Tekinalp, Matild, Raşel, ailelerini Selanik ve Serez'de bırakıp sayesinde İstanbul'a yerleşmiş yeğenleri korku dolu bir bekleyiş içindeydiler...

1942 yılının Temmuz ayına kadar göreceli bir sükûnet içinde yaşanmıştı. İstanbul'dakilere gelen mektuplar genellikle hep aynı

şeyleri tekrarlıyordu: "Şimdilik nispeten rahatız... Henüz resmi olarak hiçbir ırkçı kanun çıkarılamadı..."

Tekinalp her gün, hatta bazen günde iki kere yeğenleriyle telefonlaşıyor, 'oradakilerden' haber alıyordu.

* * *

Görüşmüş olduğum bütün yeğenleri, bir konuda ağız birliği ediyorlar: Tekinalp Selanik'ten ayrılırken ailesine verdiği sözü tutmuştu: Serez'de kalmış ablasının ve ağabeylerinin çocuklarını, kız olsun erkek olsun, ne yapıp edip İstanbul'a getirtiyor, küçükleri, hatırlı dostları sayesinde, Galatasaray gibi en iyi meketplerde okutuyor, daha büyükler, erkekse ona iş buluyor, kız ise, uygun bir izdivaç ayarlamaya çalışıyordu. Bunu, kendine görev edinmenin ötesinde, seve seve yapıyordu. Böylece, İstanbul'a geldiklerinde kendi evinde barındırdığı, evlendirdikten ya da iş sahibi yaptıktan sonra evlerine teklifsizce gidebildiği, Cuma akşamları aynı sofrayı paylaştığı, sırasında nasihatler verip yüreklendirdiği, sırasında sert bir şekilde azarladığı bir dolu genç insan vardı etrafında. Onların gözünde, her şeyi bilen, her işi halleden "Moiz Dayı" ya da "Moiz Amca" idi ve bu kelimeler gençlerin dudaklarından, saygı ve korku karışımı bir ifadeyle dökülürdü.

Yeğenlerinden birinin kızı olan Lüsi Goldenberg'e göre, kimi zaman, genç kız daha Serez'den gelmeden önce kiminle evlendirileceği tasarlanmış, drahomasının pazarlığı bile yapılmıştı. Yine Lüsi Goldenberg'in, büyük amcasıyla ilgili oldukça 'can yakan' bir anısı var. Küçücük bir kızken, gönderildiği yatılı mektebin sıkı disiplinine dayanamayıp kaçarak, misafir kaldığı Tekinalplerin evine döndüğünde, Moiz Amca'nın okkalı bir tokadına hak kazanmış ve palas pandıras mektebine geri yollanmıştı.

Bu parantezi kapatıp savaş yıllarına dönelim.

* * *

İstanbul'dakiler 'oradakilerin' durumunu, genellikle çok kısa tutulan mektuplar sayesinde bir süre takip edebildiler. Ne var ki, bu mektupların sayısı zaman geçtikçe azalır oldu. Besbelli orada, Yunanistan'da, çember giderek daralıyordu...

İstanbul'da ise bir rahatlama söz konusuydu: İzak ve Giyom bütün yirmi kur'a ihtiyatlarla birlikte terhis edildiler.

Bu mutlu olayla aile tam nefes alacakken aynı tarihlerde Selanik'te 18 ile 45 yaşları arasındaki bütün Yahudilerin Hürriyet Meydanı'nda toplanma emri aldığı öğrenildi. Benzer bir uygulama Serez'de olmuştu. Arkasından mecburi çalışma başlamıştı, sarı yıldız takmak zorunda kalmışlardı, gettoyu hatırlatan belli mahallelere kapatılmışlardı. Bütün bunlar sonun başlangıcıydı!

1943 yılının Mart ayında, Birkenau ölüm kampına ilk konvoylar oluşmuş, 60.000 kadar Yahudi oraya yollanmıştı.

O sabah İstanbul'da telefonun zili çok erkenden ve acı acı, âdeta bir tür yakınma şeklinde çaldığında, Moiz Kohen, derin bir uykudan uyandırılmanın telaşıyla, elini ahizeye uzattı... Öbür taraftaki ses, on yıl kadar önce Serez'den İstanbul'a getirtip evlendirdiği yeğenlerinden birinin sesiydi, ama o kadar hıçkırıyordu ki, ne dediğini anlamak çok güçtü.

Ne var ki Tekinalp, alacağa habere az çok hazırlıklıydı. Hıçkıran genç kadına boğuk bir sesle, kısacık iki soru sordu:

"Topladılar mı? Hepsini mi?"

"Evet hepsini, herkesi!... Mazalto teyzemi, Luna'yı, annemi, kardeşimi, çocuklarını, hepsini, hepsini..." Hıçkırıklar öylesine bir hal almıştı ki, Tekinalp yataktan fırladı. Kızcağızın yanına gitmeliydi, İstanbul'da yaşayan diğer aile fertlerine haber vermeliydi. Aceleyle sokağa çıktı. Rüzgârın serin serin estiği, gökyüzünün gri ve bulutlu olduğu bir Mart sabahıydı. Yollar bomboştu. Bakışları bir araba, hasbelkader yoldan geçen bir taksi aradı... Boşuna! Varsın olmasın! Yürüyecekti... Ta oturduğu Pangaltı semtinden, telefon eden yeğeninin, yani ablası Simha'nın kızının evine, Şişhane'ye kadar yürüyecekti.

Bir tür rüyadaymış gibi hızlı adımlarla o eve yönelirken, aklına birden bire kendi çocuklarına haber vermediği geldi... Belki basit bir unutkanlıktan öte bir davranıştı bu, belki de bir acıyı, bir anılar yumağını önce kendine saklama, paylaşmama isteğiydi... Hem neyi, ne zaman, kiminle, hangi çocuğuyla, hangi yakınıyla paylaşabilmişti ki o güne kadar, Nadya hariç... Ama Nadya bu acılı gününde çok uzaklardaydı, kimbilir belki o da bir toplama kampına yol-

lanmıştı... Yanaklarındaki ıslaklığı hissetmeksizin, daha hızlı yürüyordu şimdi soluğu tıkanırcasına. Kulaklarında yeğeninin sesi çınlıyordu:

"Hepsini, herkesi..."

Ağabeyi Samuel gitmişti demek, karısı Bella ile... küçük ağabeyi David, karısı, çocukları, sevgili Raşel Ablasının ikiz kardeşi Mazalto...

"Bu sabah postacı kapımızı çalınca bir felaket haberi getirdiğini hissetmiştim. Zaten bu son yıllar hep peş peşe gelmedi mi felaketler? Savaş, Varlık Vergisi... Bak dayı, işte postacının getirdiği!"

Genç kadının annesine yazdığı bir mektup geri gelmişti. Yazılan isim ve adres, kocaman bir kırmızı çizikle "unknown" (bilinmiyor) kelimesini taşıyordu. Hepsinin üstünde Alman işgal gücünün kaşesi yer alıyordu.

Sinirli bir şekilde konuşmaya devam ediyordu yeğeni, sanki konuşmasını frenleyemiyordu:

"Belki Mazalto teyzemin oğlu Manolis kurtulmuştur ne dersin dayı? Hani Yunanlı bir kız ile evlenmişti ya, aile ne çok kızmıştı! İşte hayatı bu yüzden kurtulmuş olabilir. Kız onu saklamıştır, ne bileyim?... Ama diğerleri, diğerleri... Zavallılar..."

Ne zaman varmıştı Tekinalp bu eve, ablası Simha'nın kızının evine, kapıyı ne zaman çalmış, ne zaman içeri buyur edilmiş, İstanbul'daki akrabalarına sarılmıştı, doğru dürüst hatırlamıyordu bile... Hepsini sanki bir sis perdesi ardında yaşamıştı...

Raşel de ordaydı, bir süreden beri Ortaköy'de kız kardeşi Palomba'nın evinde misafirdi, ikisi yan yana oturuyorlardı. Haber onlara da çabuk yetişmişti! Palomba ağlıyor, Raşel ise put gibi duruyor, hiç konuşmuyordu. O güler yüzlü, şakacı, herkesin derdine koştuğu için yeğenleri arasında paylaşılamayan kadın, 'Bebiş Hala', bir sedirde, donuk bir ifadeyle ağlamaksızın duruyordu. İkizini, buçuğunu[1] kaybetmişti... Bundan böyle hayatını bir yarım insan olarak sürdürecekti, yani kalbinin yarısı koparılıp çok uzaklara, bilinmeyenlere götürülen biri olarak yaşayacaktı...

---

(1) Buçuğu: Türkçe-İspanyolca karışımı bozuk bir lisanda, ikize verilen ad.

* * *

Tekinalp'in evine sabah sabah koştuğu yeğeninin kızı İnes Civre, o zamanlar çok küçük bir kızdı. O trajik saatler hâlâ hatırında:

"Bize geldiğinde Moiz Dayı'nın yüzü sapsarıydı! Nefes almakta zorlanıyordu. Bir kanepeye yığıldı. Ona su getirdim. Annemler bu kadar uzun bir yolu, bu kadar kısa bir zamanda katettiğine bir türlü inanamıyorlardı... Sonra, Moiz Dayı, ablaları, annem, oturup saatlerce konuştular... Büyükler, çocukken yaşadıkları Serez şehrini, kampa götürülen kardeşlerini, onlarla küçücükken oynadıkları oyunları, yaptıkları kavgaları hatırladılar, annem de dinledi. Dinledi ve ağladı. Ertesi sabah saçları bembeyaz olmuştu. Oysa henüz otuz yaşında bile yoktu."

Yeni Bir Eser Yayınlanıyor: *Türk Ruhu*

Bu zorlu dönemde Tekinalp'in en büyük tesellisi ya da manevi tatmini diyelim, hiç kuşkusuz *Türk Ruhu* kitabının 1944'de yayınlanması olmuştu.

Bu kitap, her şeyden önce Türklüğün gelişimini Orta Asya'dan bu yana anlayıp anlatma ve geçtiği bütün aşamalarını inceleyip sentezine varma iddiasını taşıyordu.

Tekinalp, Türklüğün bütün aşamalardan geçip en son aşamada kökenine, yani Orta Asya'ya dönüş yaptığı için şu anda en mükemmel dönemini yaşamakta olduğunu ileri sürüyordu...

1944 yılında Remzi Kitabevi tarafından yayınlanan kitap, yazarın resmen soyadı olmuş Tekinalp değil de, yine 'Tekin Alp' imzasıyla çıkmıştı. Kapağında Atatürk, Namık Kemal, Ziya Gökalp ve İnönü'nün fotoğrafları yer alıyordu.

Esas metinden önceki yirmi küsür sayfalık ön bölümde şunlar vardı:

Dönemin Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Büyük Millet Meclisi Birinci Başkan Vekili Şemsettin Günaltay'ın yazarın ricası üzerine yolladığı bir mektubu, Tekin Alp'in buna cevabı, Fransızca baskıya ait önsöz ve fihrist.

Ana metin ise dört kısım ve bir sonuçtan ibaretti.

Ana temalarını kısaca ele alacak olursak...

Yazar, Türk ruhunun oluşumunu dört aşamada inceler.

Bunlardan ilki 'Atalar devri', ikincisi 'İslamiyet devri', üçüncüsü 'Meşrutiyet devri', dördüncüsü ve en mükemmeli 'Kemalizm devri'dir. Tekinalp'e göre İslamiyet devrinde, Türk ruhu henüz ortaya çıkmamıştı. O devrin son temsilcisi olarak Namık Kemal'i görür. Meşrutiyet devrinde ise, Türk milliyetçiliği, İslamcılık ve Osmanlıcılık arasından azar azar şekillenmeye başlamaktadır; bu devrin temsilcisiyse üstadı Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp ve ideolojisinin, Meşrutiyet döneminde ortaya çıkardığı asıl milli ruh, yani Türk Ruhu, ilerde esas ifadesini iki büyük önderde, yani Atatürk ve İnönü'de bulacaktır. Zira yine Tekinalp'e göre, eski Türk kahramanlarının en meşhur özellikleri bu iki liderde toplanmıştır. Böylece Atalar devri ile Kemalizm devri arasında devir tamamlanmış, Türk milleti aslına, kökenlerine dönmüştür. Fakat bunu başarana kadar birçok badireler atlatmıştır:

Tarihe dönüp bakıldığında, Osmanlı'da serbestlik hareketi Tanzimat Fermanı ile başlar. O dönemde Tekinalp'e göre 'Frenkçiler' tamamen serbest bırakılsalardı, Türk milleti bir 'ekspres hızıyla' 'Batılılaşma uçurumu'na sürüklenecek ve kimliğini kaybedecekti, fakat muhafazakâr kesim bu aşırı 'frenkleşme'ye karşı hep frene basmış ve felaketi önlemiştir.

Ardından gelen Jön Türk ihtilalinin önemi inkâr edilemezse de, ideolojisi milletin ruhuna ve ananesine uygun bir şekilde geliştirilmemiştir. Ayrıca ihtilal, bir kişi, bir 'önder' değil de, bir cemiyet tarafından gerçekleştirilmiştir. İşte bu sebeplerden dolayı yetersiz kalmıştır. Yine de Meşrutiyet Dönemi'ndeki Türkçülük akımının, Avrupa medeniyetiyle Türk kültürünün mükemmel bir sentezini oluşturan Kemalizm'e zemin hazırladığı söylenebilir.

Meşrutiyet döneminin ideologu, kitap kapağındaki kişilerin ikincisi, Tekinalp'in üstadı Ziya Gökalp, millete ve vatana neyin lazım geldiğini pekâlâ bilmesine rağmen, ne iktidar sahibi, ne de iktidara talip olduğundan, sadece fikir veren bir 'suflör' rolüyle yetinmiştir. Fakat bu rolün önemi inkâr edilemezdi. Ne var ki Ziya Gökalp'in başını çektiği Türkçü'lerin kalemle şekillendirmek iste-

dikleri Türk milletinin istikbalini, Atatürk, yazarın deyimine göre, "kılıcıyla hakikat yapmıştır".

İşte bu nedenle Atatürk ve arkasından gelen İnönü'nün, zamana ve muhite uymak gibi bir mecburiyetleri yoktur, hiçbir zaman da olmamıştır; zira onlar, muharebelerde yarattıkları mucizeler sayesinde doğal bir otorite halesiyle çevrili olmuşlardır. Bir başka deyişle, onlardır, 'zaman ve muhiti kendilerine uydurmuş olan'...

Tekinalp, Atatürk'ün genç Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezini Ankara yapmasını, Cengiz Han'ın payitahtını stepin ortasında Karakurum'da muhafaza etmesine ve "bütün dünyayı step ruhuna bağlamasına" benzetir; Türkiye Cumhuriyeti'ndeki laiklik ilkesinin kökenini ve modelini de, "din unsurunu amme hayatına karıştırmayan" eski Türklerde bulur; "Atatürk ve İnönü'nün ruhlarına aynı 'Bozkurt'un ilham verdiğini" beyan eder...

Yani kitabın başından sonuna kadar 'köklere' dönerek mükemmeliyeti yakalama temasına sadık kalır.

Tekinalp bu kitaptan sonra, Türkler ve Türkçülük hakkında her şeyi söylediğine inanmıştı. Bundan böyle, bu konuda hiçbir eser yazmaya girişmeyecekti.

Gençliğinden beri diğer ilgi odağı olan iktisat yazıları yazmakla yetinecekti.

Güncelerde Bir Hayatın İkinci Dönemi Yakalanıyor

Matild vefat etmişti. Aslında çok genç yaşından beri, hep sadece bir-iki yıllık ömrü kalmış izlenimini veren Matild hayata öyle bir hırs, bir istekle sarılmış, kendini kocası, çocukları, görümcesi tarafından öyle çok şımartmayı başarmıştı ki kalp hastalığına rağmen, kocasının hayatına paralel, iddiasız, tasasız, çocuksu ve saf eğlencelerle geçen bir yaşamı, altmış yaşlarına kadar sürdürmüştü.

Son nefesini kocasının kolları arasında, ona çocuklarını emanet ederek vermişti. Tekinalp, yıllardan, neredeyse evlendiği, ba-

ba olduğu günden beri hazırlandığı bu ölümü metanetle karşılamıştı.

İşi, 'fikir hayatı', çocukları ve yurtdışında büyük bir gizlilik içinde sürdürdüğü gelip geçici ilişkiler, yani 'hususi hayatı' sayesinde hayatından memnun görünüyordu. Oysa Matild'in ölümünün acısından belki çok daha baskın bir acı daha yaşamıştı. Paris'te yaşayan Nadya'nın, kocasıyla birlikte önce Drancy, sonra da Auschwitz toplama kampına yollandığını duymuştu.

Kendisinden bir daha haber alınamamıştı. Çocukları ise Fransa'nın güneyinde bir aileye emanet edilmiş, bu sayede kurtulmuşlardı. Tekinalp ilerde onlarla karşılaşmayı umuyordu. Özellikle hiç görmemiş olduğu, erkek olan üçüncü çocuğunu, 'Albert'i tanımak için sabırsızlanıyor, çocukla, daha doğrusu delikanlıyla ilgili olarak kafasında çeşitli senaryolar oluşturuyordu. Belki de bu delikanlının varlığı, görmese de bir yerlerde var olduğunu bilmesi sayesinde, bunca sevmiş olduğu bir kadının yokoluşuna katlanabiliyordu...

* * *

Tekinalp 1 Aralık 1946'da, uzun bir sessizlik döneminden sonra yeniden günce tutmaya başlıyordu. Ya da 1911'den sonra günce tutmayı sürdürmüş, fakat bunlar yırtılmış, atılmıştı... Belki de Terez'in sözünü ettiği 'esrarengiz' öğrenciye verilen defterler tam da onlardı. Bu savların hangisi doğru, bilemiyorum.

Bu son günceler Osmanlıca yazılmıştı, dolayısıyla tercümanlarımın tartışma götürmez titizliğine ve özenine rağmen ilklerinin verdiği bilgileri bana veremezlerdi. Zira yazılanları defalarca okuma, her okuyuştan birazcık değişik bir anlam çıkarma, satır arası söylenmek istenenleri yakalama ya da yakaladığımı sanma, sürçmelere kendimce anlamlar yükleme ve bundan dolayı gururlanma gibi bir şansım yoktu.

Ama yine de son sayfalara doğru hüzün verecek kadar titrek bir yazıyla yazılmış bu satırların tercümesi, bir hayatın ikinci bölümünün oldukça gerçekçi ve dokunaklı portresinin gözlerimin önünde belirmesi için yeterli sayılabilirdi.

Tekinalp'in Osmanlıca hatıratında, trenin seferini tamamlayıp

hep aynı istasyona dönmesi misali muntazam aralıklarla gündeme getirilen temalar göze çarpıyor: Oğulları İzak ve Giyom'un, damadı Pepo'nun iş hayatlarındaki iniş ve çıkışları, büyük oğlu İzak'ın "asab bozucu ketumiyetinden" dolayı aralarına yerleşen iletişimsizlik, Giyom'un büyüklük hezeyanları ve sorumsuzluğu, kendisinin yaşlılık, hastalık ve yalnızlık korkusu, iş hayatında patronlarının kendisini yeterince takdir etmemelerinin üzüntüsü, fikir hayatının yeterince yoğun olmaması türünden şikâyetler, hususi hayatı hakkında sadece kendisinin anlayabileceği değerlendirmeler...

Hususi hayat...

Günlükleri okurken bir süre için, 'H. H.' diye adlandırdığı kişiyi merak edip durdum; bunun 'hususi hayat' anlamına geldiğini anlamam biraz zaman aldı. Ayrıca oğlu İzak, işleri hakkında ne denli ketum ve gizemli (babasına göre) davranıyorsa, babasının da bu konuda aynen onun gibi sakınımlı olduğunu gözlemledim. İlişki kurduğu kadınların adları, tıpkı çocuklarınki ve arkadaşlarınki gibi sadece baş harflerle belirtiliyor, fakat onlarla ilgili bilgiler çok daha kapalı ve anlaşılmaz bir şekilde veriliyor. Muğlak bir genellemeyle "hususi hayat," diye nitelendirdiği bu hayatı, kimin ya da kimlerin doldurduğunu anlamak çok zor! Besbelli, yaşadığı beraberlikler hakkında olası bir okurun olup bitenleri çözümleyememesi için elinden geleni yapmak istemiş.

Güncelere ricam üzerine bir göz atmış olan Murat Koraltürk'ün hoş bir lafı olmuştu:

"Bu adam galiba kendi kendisiyle bile şifreli konuşuyor!"

Bu söz bence Tekinalp'in sadece günce tutma tarzını değil, genelde iç dünyasıyla hesaplaşma yolunu da betimlemektedir.

Her neyse!

Anlayabildiğimiz, sadece 1951'in sonuna, yani hastalığına kadar kimi zaman sakin, kimi zaman biraz çalkantılı ve huzursuz ama aralıksız olarak serüvenler yaşadığıdır.

Ara sıra silkinip defterinde, "ruh gıdası alması", "fikir hayatına dönmesi" gerektiğini belirtmesiyle, gazeteci ve yazar faaliyetlerinin epey yavaşladığı, hatta zaman zaman durduğu anlamı çıkarılabilir. Bunu, eserlerinin dökümü ve kronolojisi de bize göstermektedir.

Genel olarak, güncelerinin sayfalarına düştüğü sözcüklerin, daima bir özlem, bir burukluk, asla yatışmayacak bir kaygı yansıttıkları da söylenebilir.

Tekinalp Müessesedeki Vazifelerine Bir Etiket Koydurma İsteğinde / Giyom Evlenecek / Çeşitli Projeler Tasarlanıyor

İkinci dönem güncelerin ilk satırı matem haberiyle başlamaktadır:

1 Aralık 1946-Cenevre

Beş haftadır yastayım. (...) Sıhhat bakımından birkaç gün hafif rahatsızlıklar geçirdim. Şimdi hamdolsun sıhhatim yerindedir. Büyük bir profesöre umumi muayene yaptırdım. Hamdolsun bir sakatlık bulmadı. Fakat 15 kilo bırakmak lazım geldiğini söyledi. 19'a yükselen tansiyonu düşürmek ve goitre'ı[1] *indirmek, kanın dolaşımını daha ziyade düzeltmek ve prostat arazına maruz kalmamak için bazı ilaçlar verdi. Hususi hayatta çok* velleités'ler[2] *geçirdim, epey zaman zihnimi karıştırdı. Nefis mücadelesi sayesinde bunlardan sıyrılmış bulunuyorum. Bunların tesirinden korunmak gerekir.*

(...) Şimdi benim en mühim düşüncelerim G. (oğlu Giyom) *ve P'nin* (damadı Pepo) *işlerini nizama koymaktan ibarettir. Buna muvaffak olduktan sonra, günlerimi düşünce huzuru içinde geçirmek maksadıyla, tarz-ı hayatıma yeni bir düzen vermeye çalışacağım. Müessesedeki* (Spirer Freres Tütün Şirketi) *vazifelerime nam-ı etiket koydurmak lüzumunu hissediyorum. (...)*

(1) Goitre: Guatr.
(2) Velleités: Gelgeç istek, kararsızlık.

9 Mart 1947

Son zamanlarda sıhhi vaziyet ile belki lüzumundan fazla meşgul oldum. Doktorlarla istişareler, muayeneler, benim öteden beri ilaçlara ve ilaçları verenlere karşı beslediğim memnuniyetsizliği bir kat daha kuvvetlendirdi. Fakat ne yapayım ki onlardan büsbütün kurtulmak imkânı yoktur.

Ne hususi ne de umumi (hayatımı) *ve iş hayatımı kati surette tanzime henüz muvaffak olmadım. Hususi hayatta dört başı mamur bir* interlocutrice[1] *yokluğu kendini hissettiriyor. Çocuklarımın zihniyet ve dünya görüşleri benimkilerden çok farklı olduğu için onların muhitinde yaşamak beni tatmin etmiyor. Fikir ve umumi hayatta dahi intizamsızlığın, metotsuzluğun mahzurlarını hissediyorum.* Reagir[2] *etmek zarureti aşikârdır. İş hayatına gelince normal faaliyet sahası yoktur. (...) Maddi cepheye gelince: Statüko! G. kötümserliğe doğru, P. normale doğru. Son zamanlarda fikri faaliyete doğru bir hamle yapmaya başladım. Devam etmek kararındayım.*

1 Mayıs 1947

Son günlerde mühim hadiseler, G'nin nikâhı. (...)

Ailenin yaramaz çocuğu Giyom, babasının odasına yüzünde geniş bir gülümsemeyle daldığında, Tekinalp bu gelişin yeni bir çılgınlığın habercisi olacağını çoktan anlamıştı. Zira Giyom, her yeni projeden önce babasıyla konuşmaya geldiğinde, yüzünde o biraz mahcup ama utku dolu gülümseme belirirdi.

Tekinalp sandalyesinin arkalığına dayandı, gözlüğüyle endişeli bir şekilde oynamaya başladı:

"Hayırdır oğlum, hangi rüzgâr attı seni buraya?"

"Güzel bir haberim var baba!"

Giyom şimdi babasının karşısına oturmuş, anlaşılan güzel ha-

(1) Interlocutrice: Kendisiyle konuşulan kimse, (kadın) muhatap.

(2) Reagir: Tepki göstermek. Silkinmek.

berini biraz bekletmeye niyetliydi. Öncelikle onu eleştiren bir bakışla tepeden tırnağa süzüyordu:

"Gömleğinin yakası lime lime olmuş, at gitsin, yenisini al! Şu ayakkabıların da amma yıpranmış! Kaç kere teklif ettim! Sana bir otomobil alacaktım, bir de şoför tutacaktım, şöyle hususi otomobilinin içine kurulup gıcır gıcır ayakkabılarınla keyf edecektin. Ama sen otobüslere, tranvaylara binip üstünü başını kirletmekte, yıpratmakta inat ediyorsun. Oralarda insan bit bile kapabilir!"

Tekinalp yutkundu, öfkelenmemeye karalıydı... Karşısındaki haylaz oğlan hangi parayla babasına "otomobil alıp şoför tutacakmış?" Söylediklerine gerçekten inanıyor muydu, yoksa şaka mı ediyordu? Deli miydi, neydi?

Giyom gayet ciddi konuşmasını sürdürüyordu:

"Kusura bakma baba, ama ben sana teşhisimi çoktan koydum: Sen galiba biraz cimrisin, hatta... çok cimrisin! İzak da sana çekmiş... Senin gibi, takım elbiselerini Kurtuluş'ta beş para etmez bir Rum terzide diktiriyor, Beyoğlu'nda bunca ünlü terzi dururken! Yine senin gibi, her yere dolmuşla bile değil, otobüsle gidiyor. Onu gören arkadaşlarım oluyor, vallahi utanıyorum. Neyse, mevzuumuz bu değil. Sana çok güzel ve çok önemli bir haberim var demiştim ya... Evlenmeye karar verdim!"

"Kiminle? Ne zaman?... Peki nasıl geçineceksiniz?"

Bu üç soru ister istemez Tekinalp'in ağzından peş peşe çıkıvermişti ama Giyom üçüncüsünü kaale bile almadı:

"Lidya adında güzeller güzeli bir kızla. En kısa zamanda."

"Ha, demek aileye ikinci bir Lidya geliyor! Kimlerin kızıymış bakalım? Hangi aileden? Galiba Selanikli Aelyonların Lidya adında bir kızları..."

Giyom lafını kesti.

"Canım, Taksim Gazinosu'nda, müşterileri karşılayan Madam Alexandra var ya? Hani daha önce Liman Lokantası'ndaydı... İşte onun büyük kızı. Aile Beyaz Rus asıllı! Kız radyoda sık sık duyulan bir reklama çıkıyor. 'Siz de benim gibi yapınız, Radyolin kullanınız!' diyen güzel, cilveli bir ses duymadın mı hiç? İşte o reklama çıkan Lidya'nın ta kendisi... Arkadaşları ona Miss Radyolin adını takmışlar!"

Taksim Gazinosu, Beyaz Rus, Miss Radyolin!... Neler saçmalıyordu yine bu oğlan...

"Yani şimdi bu kız... Bizden değil mi? Yahudi değil mi?"

"Baba sen misin bunu sorun haline getiren? Hani din zırvalıktı, yani eskiden insanların tutunabilecekleri tek ideoloji olduğu için mühimdi? Hani kaynaşmadan yanaydın? İşte bak ben de Ruslarla kaynaşıyorum. Fena mı? Aileye taze kan gelir. İyi de olur, zira yeterince dejenere olmuşuz!"

Tekinalp oğlu cümlesini tamamlamadan pes etmişti bile. Giyom'a karşı koymanın imkânsız olduğunu biliyordu. Ya da kendisi bunu imkânsız görüp hiçbir zaman karşı koymamıştı. Genç adam, bir kez daha bir isteğinin kabul görmesinin verdiği rahatlıkla, konuştukça konuşuyordu:

"Bundan böyle evli barklı bir erkek olarak adımlarımı daha dikkatli atacağım, çok büyük işler başaracağım. Güven bana. İnsanın yanı başında sevdiği, onu seven, onu anlayan, ona destek olan bir kadın olunca, her şey çok farklılaşıyor, çalışma şevki, azmi artıyor..."

Demek bu evlilik Giyom'un aklını başına getirecekti! Bu evlilik sayesinde akıllı, uslu, tutumlu bir insan olacaktı... Umut dünyası bu! Belki de haklıydı çocuk, belki artık her şey değişecek, mesuliyet sahibi olmak, onu olgunlaştıracaktı.

Zira onda hakiki bir cevher vardı, isteseydi her şeyi yapabilirdi, her şeyin üstesinden gelebilirdi...

Ne var ki gerçekleşmesi çok zor, kimi zaman imkânsız, neredeyse çılgınca denecek fikirler üretmekte üstüne yoktu.

Gün gelir babasının çalışma odasına dalar, Avrupa'dan 'frijider'ler getirtip bunlarda özel dondurmalar hazırlayıp dondurmaları sinemalarda satışa sunma projesini heyecanlı heyecanlı anlatırdı, olacak işmiş gibi! Gün gelir, sütü özel makinelerden geçirip mikroplardan arındırdıktan sonra, Amerika'da yapıldığı gibi özel tasarlanmış karton kutularda dağıtma çarelerini araştırır, babasını bu konuda ikna etmeye çalışırdı. Ya da bir sinema salonu satın alıp orada hem en yeni Avrupa filmlerini oynatıp hem de dondurmalarını ve de süt kutularını satmayı tasarlardı.

Kimi zaman babası da projelerin cazibesine ve yaratıcılığına

kendini kaptırır, oğluna, ortak ve sermaye aramaya koyulur, hatta onunla bizzat ortak olmayı tasarlardı; fakat Giyom'la birlikte projelerin biraz üstünde çalıştığında, bunları gerçekleştirmenin ne kadar zor olduğunu, dahası, uzun süre birer hayal olarak kalmaya devam edeceklerini görür, öfkeyle parlardı:

"Geçen sene bütün İstanbul sinemalarına küçük boy frijider dağıtacaktın. Sütü kutuya koyup satacaktın... Şimdi sinema ve filim işiyle tutturdun gidiyorsun. Yarın gelip kimbilir yine neler tavsiye edeceksin! Ya geçtiğimiz aylarda, o ne idüğü belirsiz kadınla kalkıp Mısır'lara gitmen, en lüks otellerde kalman! Ya satın aldığın şu kırmızı Bugatti! Beni her dediğine kafa sallayan zavallı anan sanıyorsun galiba!... Bu çocukluklardan bıktım, usandım! Artık büyüsen! Sence büyümenin zamanı gelmedi mi? Ha söyle, gelmedi mi?..."

Giyom babasına açıkça karşı çıkmaz, yatıştırıcı laflar ederdi: Haklıydı, işin altyapısını düşünmemişti, üstünde biraz daha çalışmalıydı, fakat hele bir 'tuttursun'! Görecekti babası, oğluyla gurur duyacaktı. Bugatti'yi de ticaret amaçlı almıştı, müşterilerini etkiler diye, çok yakında onu kâr ederek satacaktı...

Babası da her defasında ister istemez yatışır, biraz düşündükten sonra oğlunun o kadar da haksız olmadığına kanaat getirirdi. Tıpkı şimdi bu evlilik meselesinde olduğu gibi.

Tekinalp, müstakbel gelinini tanıdıktan sonra, her ikisine de daha da mülayim davranır olmuştu. Genç kadın pek güzeldi, pek zarifti. Güler yüzlü, az konuşan, incecik vücutlu, at kuyruğu şeklinde topladığı gür sarı saçlı... Uzun, kıpkırmızı tırnaklı ince parmakları arasından sigaranın hemen hiçbir zaman eksik olmamasına bile göz yumulabilirdi. Kendisinden daha da güzel olan kız kardeşi Şura ve annesi gösterişli Madam Alexandra ile birlikte Ayazpaşa'da mütevazı bir evde yaşıyor, kâh lokantada müşteri ağırlama, kâh reklama çıkma, kâh evde terlik yapıp satma gibi birbiriyle ilgisiz ufak tefek işler sayesinde kıt kanaat geçiniyordu. Lidya'nın yakışıklı Giyom'la tanışması, birbirlerine âşık olmaları ve nişanlanmaları, üç kadın tarafından bir tür peri masalı gibi algılanıyordu. Zira Lidya kendini, çok varlıklı bir ailenin, dahiyane fikirli, büyük iş adamı oğluyla evleneceğine inandırmıştı. Bu inancı

evlendikten uzun bir süre sonra da devam etti. Etrafındakilerden kimse onu gerçeklerle yüzleştirmeye kıyamıyordu.

"Balayımızı Mısır'da, Shpherd's otelinde geçireceğiz. Giyom'un orada önemli işleri, gerçekleştireceği büyük projeleri var da!" diye safça anlatıyordu etrafına yeni gelin.

Tekinalp bu sözleri dinleyince gülmemek için kendini zor tutuyordu: Giyom'un Mısır'da ne gibi önemli işleri olabilirdi ki? Bu ülke nedense merakını celbetmişti, dönüşünde arkadaşlarına bir kere daha Piramid'lerin görkeminden, çölün büyüsünden, Nil nehrinin gizem dolu bulanık sularından söz ederek hava atmak istiyordu, hepsi bu!

Şişli'de bir ev tutuldu, Belediye'de nikâh kıyıldı ve genç çift, Giyom'un esrarengiz projelerinin peşinden Mısır'a uçtu.

2 Kasım 1947

(...) Belediye işlerinde muvaffakiyetli müdahalelerim oluyor. (...) Hususi hayatta müspete doğru bir adım atmış bulunuyorum. Fakat nihai karar benim ve G.'nin iş faaliyeti hakkındaki neticeler malum olduktan sonra belli olacaktır. Muharrirlik faaliyeti büsbütün durmuştur. İhtimal ki ilerlemiş meseleler hakkında kitap, broşür şeklinde neşriyat yapmaya karar verdim.

Yaklaşık bir yıldan beri belediye meclisi üyesi olmuş olan Tekinalp; kamu hizmetlerini yeniden örgütleyen bir komitede çalışıyor, uzun vadede, İstanbul'a, Avrupa şehirlerinde gördüğü troleybüsü getirtmeyi planlıyordu.

18 Nisan 1948

Umumi hayat faaliyetleri matlup surette cereyan ediyor. Böyle devam ederse sağa sola sapmadan muhtaç olduğum ruh gıdasını temine muvaffak olurum. Anlıyorum ki ruh gıdası benim için mübrem bir ihtiyaçtır. Huzur ve rahatım, refah ve saadetim bu ihtiyacın ölçülü şekilde teminine bağlıdır. (...) Cumartesi ve Pazar günlerini baloda geçirdim. Memnun oldum. Fakat hayatta yalnızlığın ne kadar sıkıntılı bir şey ol-

duğunu bir kere daha gördüm. Oraya gelenler, kadınlı erkekli arkadaşlarla bulunduklarından, neşe ve şetaret içindeydiler. Ben gazetelerle ve kitaplarımla bir kenara çekilerek, yapyalnız kaldım. Fakat benim için yalnız olmamak kolay iş değil. Bana göre arkadaş bulmak pek zor. (...) Fikri çalışmalarımdan manevi zevk duyuyorum. Öyle zannederim ki maazallah bu fikri ve umumi çalışmalarımdan mahrum kalacağım zaman, benim için hayatın bir zevki kalmayacak. Bu da iyi mi? Hususi hayatta hiçbir tebeddül (değişme, başkalaşma) *yoktur. Menfi vaziyet devam ediyor!*

O dönemde kafasında bir kitap projesinin de filizlendiğini aşağıdaki yazısında görüyoruz:

1 Ocak 1949

(...) Hususi hayat basite irca (indirgemek) *suretiyle şimdilik halledilmiş bulunuyor. Bugünlerde okumakta olduğum Stefan Zweig kitabı, bende bir eser yazmak fikrini uyandırmıştır. Fikri ve umumi hayata karıştığım yarım asırlık müddet zarfında, memleketin içinde ve dışında fevkalade tebeddüller olmuştur. Bu tarih filmini okuyucuların gözünün önünde çevirebilsem, çok enteresan olur. İşin zorluğunu göz önünde bulundurarak, bir türlü girişmeye cesaret edemiyorum. (...)*

"Keşke o kadar çabuk yılmasaydı," diye düşünmekten kendini alamıyor insan.

15 Mayıs 1949

Bugün Başvekil Şemsettin Günaltay ile görüştüm. Çok takdire mahzar oldum. İstediği raporu, istediğim şekilde yazmaya muvaffak olursam umumi hayatta çok mühim bir adım atmış olacağım.

G'nin işi düzelecek gibi görünüyor.

Hususi hayat pürüzsüz devam ediyor. Bir adım daha ileri gitmek belki mahzurlu olur.

Kaç yıldır ertelenmiş bir gençlik hayali neden artık gerçek olmasın? Moiz Kohen 1908'de Jön Türk ihtilalinden sonra, güncesinde "mebus olmaya dair" projesinden sıkça bahsetmiş durmuştu.

Arkadaşlarının ısrarıyla güzellik yarışmalarına katılan genç kızlar misali genç ve çekingen Moiz Kohen, bu kararı almasında hep eşin dostun, tanıdıkların ısrarını sebep gösteriyordu... Ama sonunda olmamıştı o dönem, mebusluğa adaylığını koymamıştı. Dindaşlarından Karasu'nun, Mazliyah'ın, Ruso'nun "hükümet işlerinde" görev alışlarını biraz hüzünle seyretmiş, kendini eserlerine ve iktisat yazılarına vermiş, onlar sayesinde ülkenin ekonomisini düze çıkarmayı hedeflemişti.

Belki de artık siyasete atılma sırası Munis Tekinalp olarak ondaydı.

Ne ilginçtir ki güncesinin bu aşağıdaki satırlarında, bu konuda karar alma isteği, daha doğrusu kararsızlığı âdeta başarılı olamayacağını sezercesine, bir ev inşaat projesinin ardından, ikinci sırada yer almaktadır.

15 Ocak 1950

(...) Bu devre içinde verdiğim en mühim karar Fenerbahçe'de yeni bir ev inşa etme kararıdır. (...) İnşallah akıbeti hayırlı olur. (...) Umumi hayat faaliyeti normal şekilde gelişmektedir. Mebus namzetliği bahismevzudur. Ona bir türlü karar veremiyorum. (...)

İlk satırda sözünü ettiği, Varlık Vergisi'nde sattığı evin yerine alacağı aynı arsada küçük bir evdi.

Bu arada 'umumi hayatta' kendi çapında başarılara imza atıyordu: İstanbul Tüccar Derneği İdare Heyeti'ne yeniden seçilmişti. Hem de en yüksek oy oranını alarak. Başarılı çalışmaları sayesinde Belediye Komisyonu'nda mevkisi yükseliyordu. Giyom'un ünlü 'süt işi' yeniden gündeme gelmiş, o dönemde İstanbul'da sütlerin mikroplu oluşu Tekinalp'i bu konuda yüreklendirmiş, söz konusu

proje için bizzat canla başla uğraş vermeye başlamıştı. Bu amaçla da Ankara'ya heyet halinde Tarım Bakanı'yla görüşmeye gidilmişti. Bunların yanı sıra, yeni iş kurmuş olan İzak ve damadı Pepo'ya elinden geldiğince destek veriyordu.

Mebus adaylığını koyduğu dönemde Tekinalp bir prostat rahatsızlığı geçirmiş ve bundan dolayı neredeyse ruhsal bunalıma girmişti. Prostat rahatsızlığı kendisine sadece ilerleyen yaşını değil, aynı zamanda yalnızlığını hatırlatıyordu.

* * *

Lidya Hanım'ın bana anlattığına göre, o aralar karısının eski arkadaşlarından dul bir hanımla çok ciddi bir ilişkiye girmiş, evlenmeyi düşünmüştü. Bunu güncelerinde "hayatına yeni bir istikamet vermekten dolayı ne kadar heyecan ve heves duyduğunu" belirterek önemli bir ipucu vermişti. Fakat sonunda nihai kararı verememişti. Anlaşılan vermek de istemiyordu. Sadece her hastalandığında, "Bana kim bakacak?" diye telaşa kapılıyordu.

* * *

12 Nisan 1950

Namzetlik hakkında karar vermiş bulunuyorum. Namzetliğimi koyacağım. Muvaffak olma ümidim büyüktür. (...)

diye yazdığında, Tekinalp'in yaşlılık, hastalık, yalnızlık kaygıları uçup gitmişti. Kendini, bir zamanlarınki kadar canlı, hareketli ve maddi manevi açıdan doyurucu bir hayata adımını atmış gibi hissediyordu.

"Kendisi açık görüşlü, tahlil kudreti olan bir zat, Ziya Gökalp'ten çok etkilenmiş, dört senedir Umumi Meclis azasıdır," diye tanıtıldığı *Akşam* gazetesine, Mayıs ayında verdiği mülakatta, iddialı programını şöyle anlatıyordu Tekinalp:

Özetle, amacımız yeni bir devletçilik anlayışı getirmek, iktisadi devlet teşekküllerinin bağımsız idareler şeklini almasını sağlamak, siyasi demokrasi kadar iktisadi demokrasiyi sağlamak, belediyeleri merkeziyetten kurtarmaktır.

Programının ağır topu olan, *Türkiye İktisat Mecmuası*'ndaki ve daha başka gazete ve dergilerdeki makalelerinde de sıkça sözünü ettiği, daha liberal bir 'yeni Devletçilik' için devlet işleri çerçevesinin dışında kalan sahaların hususi teşebbüse bırakılmasını öngörüyordu.

Mebus adayının programı çeşitli projelerle dolup taşıyordu. *Akşam* gazetesinde yayınlanmış olan bu program, çoğu diğer mebuslarınkinden daha uzun, tafsilatlı ve renkli görünüyor. Yılların ardından bu programı okurken, insan ister istemez böylesi bir şevkten, istekten, çalışkanlıktan etkileniyor, "Tekinalp'in siyasete girememiş olması gerçekten yazık," diye aklından geçirmeden edemiyor.

13 Mayıs 1950

Namzetliğim koyulmuş ve duyurulmuştur. İyi karşılandı. Akşam *gazetesinde seçim beyannamemi ilan ettim. O da çok iyi bir etki bıraktı. Muvaffakiyet ihtimalleri büyüktür. Yarın seçim olacak, netice akşam belli olacaktır. Seçildikten sonra pasif kalmak istemiyorum. Bakalım muvaffak olacak mıyım? Siyasi hayatta bundan daha ileri gitmekliğim doğru olmaz. (...)*

Bu son satır gerçekten ilgi çekici. Neden acaba siyasi hayatta daha ileri gitmekliği doğru olmaz? Yoksa 'başarı korkusu' mu? Ya da kimbilir, yaşadığı ortamda 'bakan' olma şansına sahip olamayacağının bilinci mi? Oldukça hırslı bir insanın neden kendisini bu kadar kesin bir şekilde kısıtladığını anlamak zor.

Tekinalp Eski Sosyalist Lider Benaroya ile "Azınlık Kimdir?" Sorusunu Tartışıyor / CHP'yi, Varlık Vergisi'yle İlgili Suçlamalara Karşı Savunuyor

1909 yıllarında Selanik'te ilk sosyalist hareketin başını çekmiş stenocu Abraham Benaroya, Edirne ve Selanik'ten sonra İstanbul'a taşınmış, İsrail Devleti'nin 1948'de kuruluşuyla inançlı bir Siyonist'e dönüşmüştü. Artık İstanbul'da haftalık Fransızca bir

gazete çıkarıyordu. *L'Etoile du Levant* (Doğu'nun Yıldızı) adlı bu gazete, kurucusu, yazı işleri müdürü ve başyazarı Benaroya gibi cesur ve idealist bir çizgi izliyordu...

Abraham Benaroya ve yazı kadrosundaki arkadaşları, yazılarında genellikle Türk Yahudilerinin İsrail Devleti'ne bağlılıkları ile, Türk vatandaşı statülerinin pekâlâ bağdaşabileceğini kanıtlamaya çalışıyorlardı; ayrıca, ülkede, gözlerine çarpan ya da kendilerine aktarılan antisemit nitelikli söz, yazı ve davranışların üstüne gitmeyi görev edinmişlerdi.

Benaroya'nın, kendisinin ve gazetesinin dobracı tutumu yüzünden er ya da geç 'uzlaşmacı' Tekinalp ile polemiğe girmesi kaçınılmazdı.

1950 yılında, seçimlerden önce, Munis Tekinalp, *L'Etoile du Levant* gazetesine, 'azınlıkların oyları' gibi nazik bir konuda bir söyleşi vermeyi kabul etmişti.

Azınlıkların tutumunun bu seçimlerde ne olacağına dair sorulan ilk soruya Tekinalp'in cevabı oldukça sert olmuştu: Bir vatandaşın sandığa Yahudi, Rum, Ermeni kimliğiyle gidebileceğini aklının almadığını söylemiş, bir ülkenin, bir ulusun kaderini etkileyecek bir konuda, böylesi ayırımların söz konusu olamayacağını eklemişti.

Varlık Vergisi meselesinin gündeme geldiği ikinci soruda Tekinalp, sonradan gerçekleştireceği söyleşilerde hep tekrarlayacağı tezine ilk defa yer vermişti: Varlık Vergisi'nden, CHP tümüyle sorumlu tutulamazdı. Zira, söz konusu verginin uygulandığı dönemde, parti, politik hayatta fikirleriyle değil, daha çok insanlarıyla temsil ediliyordu.

"Varlık Vergisi'nden sorumlu olan bu insanların partinin yeni adaylarına karışıp yeniden seçilmeyeceklerini kim garanti edebilir?" sorusuna, CHP'nin milletvekili adayı Tekinalp, böyle bir durumda, Kemalist rejimin bütünlüğünü korumak adına kendisinin de partisine karşı oy kullanacağı şeklinde karşılık vermişti. Ayrıca, hayatı boyunca asla partizan olarak hareket etmediğini, sadece kültürel, ekonomik, edebi ve toplumsal konularla ilgilendiğini, yıllarca Celal Sahir'ler (Erozan), Ziya Gökalp'lerle işbirliği yapmış olmasına karşın, onları asla politik arenada takip etmediğini hatır-

latmıştı. Tekinalp, CHP'nin şimdiki üst düzey yöneticilerinin de Varlık Vergisi'nin ülkeye vermiş olduğu maddi manevi zararın pekâlâ bilincinde olduklarını ekleyerek, söyleşiye, kendince tartışma kaldırmayacak şekilde nokta koyuyordu.

Gazetenin daha sonraki sayılardan birindeki bir söyleşide Munis Tekinalp, kendisinin Halk Partisi adayı olarak partisine bazı şartlar koyduğunu belirtecekti:

> *Partiye anlattım ki birkaç yıl önceki politikasını asla tasvip etmiyorum ve bu fikirlerimi bizzat partinin bağrında savunacağım. Zaten fikir ve inançlarımı anlatan bir makaleyi bütün gazetelere yollamak niyetimdeyim, herkes düşüncelerimi bilsin ve ona göre oy kullansın...*

Anlaşılan Tekinalp, parti içinde her olayı sineye çeken bir kukla olmayacağını dindaşlarına bildirmek için, *L'Etoile du Levant* gazetesini seçmişti.

7 Nisan 1950'de yine aynı gazetede çıkmış ve "Biliyorum, azınlık kelimesi dostumuz Tekinalp'i kızdıracaktır. Oysa bu kelime sadece Türkiye'de değil, bütün Doğu ülkelerinde geçerlidir," diye başlayan imzasız (ama muhtemelen Abram Benaroya ait) bir yazı şu satırlarla devam ediyordu:

> *Geçenlerde Tekinalp, tek Yahudi unsuru olduğu Belediye Meclisi toplantısında, bu terime yeniden öfkeyle karşı çıkmış. Bir demokraside ne azınlık, ne de çoğunluk olurmuş.*
>
> *Tamam haklı diyelim, tabii eğer söz konusu siyasi azınlıksa, çünkü bu kavram ülkenin üniter yapısını bozabilir. Ama, 'cemaat' denilen etnik ve ırksal azınlıkların tanınmasını talep etmeye hakkımız vardır diye düşünüyorum. (...) Rica ediyoruz Bay Tekinalp, kraldan kralcı olmayın!*
>
> *(...) Bu ülkede dinsel azınlıklar hep olacaktır. Zaten Türk Anayasası din serbestliğinden bahsetmekle, bu olguyu satır arası kabul etmektedir.*

Tekinalp ise 14 Nisan 1950 tarihli sayıda ise, bu imzasız yazıya cevaben azınlık konusundaki görüşlerini sert ve kesin bir dille açıklıyordu:

Anayasa'nın 88. maddesini okursanız anlarsınız: Vatandaşlık açısından her kim Türkiye'de yaşıyorsa evet Türk'tür, ama vatandaşlık açısından bakmazsak, her kim Türkiye'de yaşıyorsa Türk olmayabilir, Kürt'tür, Laz'dır, Arnavut'tur, Boşnak'tır, Yahudi'dir, Rum'dur, Ermenidir...

Ardından Tekinalp bütün bu benzeşmez unsurlara 'azınlık' terimini yakıştırmanın tarihe aykırı, çağdışı olacağını ileri sürüyordu. Bunlar, ulusun birer parçası, uzvu sayılabilecek, kendi içinde bütünlüğü olan gruplardı. Ayrıca, uzuv kelimesinden yola çıkarak, ilginç bir benzetmeye başvuruyordu: Tıpkı bir bacağın ya da bir kolun, vücutta aykırı durmadığı gibi, bu grupların da öyle olamayacaklarını, her birinin yok edilemez, başkasına verilemez bir işlevi olduğunu anlatıyordu.

İkinci benzetmesi ise Ziya Gökalp'ten bir alıntıydı: Bir ulusun çeşitli unsurları, bir orkestranın bütünsel armonisini oluşturan çeşitli çalgıları gibiydi ve tıpkı bir vücutta kol ve bacak gibi, bir orkestrada piyano, çello ya da flütün daha az önemli olma anlamında 'azınlıkta' olduğu söylenemezdi.

"Nefret edilesi azınlık" sözünün Osmanlı Devleti'nin 'zararlı miras'ından başka bir şey olmadığını ekleyen Tekinalp, bu söze takılı kalmanın, Türk vatandaşları arasında ayırım gözetmeyen Anayasa'ya 'karşı çıkmak' anlamına geldiğini söyleyecek kadar ileri gidiyordu. Zira, Kemalist Devrim, "Türkiye'de yaşayanların tümü 'vatandaşlık açısından' Türk'tür," diye belirten bir Anayasa'yı yürürlüğe koymamış mıydı?

"Bu da, etnik ve dinsel açıdan, unsurların bireyselliklerini ve kendilerine has özelliklerini koruyacakları anlamına gelmektedir," diye bitiriyordu yazısını Tekinalp.

20 Ocak 1951 tarihli sayıda ise, Abraham Benaroya'nın, 'Av Ben' rumuzuyla yazdığı ve Halk Partisi'nin azınlıklar konusunda savunduğu görüşlerin eleştirildiği makalesine cevaben, Tekinalp "Türk Kimdir?" sorusunu ortaya atarak tartışmaya yeni bir boyut kazandırıyordu.

Türk vatandaşı tanımıyla ilgili makaleniz üzerinde tekrar duracağım. Sizce Anayasa'nın 'Türk' tarifiyle Halk Parti'sinin 'Türk'

tarifi arasında bir çelişki varmış. Anayasa, bu ülkede yaşayanların tamamını hiç ayırmadan Türk diye kabul ederken, Halk Partisi Programı sizce şöyle bir tarif getiriyormuş: 'Her kim Türk dilini, kültürünü ve 'mefkure'sini özümsediyse, Türk kabul edilir.

Yazısına bu şekilde bir giriş yaptıktan sonra Tekinalp, İsmet İnönü'nün getirmiş olduğu bir üçüncü tanımlamanın, "Her Türk'üm diyen Türk'tür," olduğunu hatırlatarak devam ediyor, fakat Türk'üm diyebilmenin, Türk kültürünü benimsemeden imkânsız olduğunu vurguluyordu; ayrıca, seçimlerden önce Halk Parti'sinin bu konudaki tutumuna açıklık getirmek istediğini bildiriyordu: Halk Partisinin, kişiden Türk dilini, kültürünü ve idealini kendisine mal etmesini istiyorsa, bunu o kişinin 'fiilen vatandaşlık' statüsünden 'hakiki vatandaşlık' statüsüne geçmesine imkân sağlamak için yaptığını anlatarak, kendi ülkelerinde birer 'hakiki vatandaş?' olarak yaşamış Leon Blum ve Disraeli gibi iki ünlü Yahudi siyaset adamını örnek olarak gösteriyor, onların, ülkeleri olan Fransa ve İngiltere'de, sadece 'fiilen vatandaş' olarak kalsalardı, bunun her iki taraf için ne denli büyük bir kayıp olabileceğini vurguluyordu.

Yaklaşık 40 yıldan beri Türk Yahudilerinin Türklüğü benimsemeleri için çabalayıp durduğunu ekleyen Tekinalp, yine de böylesine büyük bir entegrasyonun kolay olabileceğine inanmadığını, idealin hakikate dönüşmesi için daha çok yol katetmek gerektiğini belirtiyordu.

'Av Ben'in cevabına bakılırsa Tekinalp'in, onu (ve onun gibi pek çok dindaşını) ikna etmiş olmaktan çok uzaktı:

Tekinalp 40 yıldır aynı tezi cesaretle savunuyor, fakat 'Anayasa'nın hedeflediği ideale giden yolda dev adımlarla' ilerlendiğine ilişkin' iyimserliğini paylaşmak, doğrusu biraz zor olmalı. Kendisine, haddimiz olmadan şu soruyu soruyoruz:

Türkiye'de yer alan bazı ayırımcı hareketler, gayrimüslimleri bu samimi davranış ve düşüncelerinde moral bozgunluğuna uğratmıyor mu? Ya kendisi, evet, entegrasyonun yorulmak bilmez savunucusu Tekinalp, bizzat Varlık Vergisi'nın başlıca mağdurlarından biri değil mi?

Anlaşılan, tıpkı 1928'de *Türkleştirme* eserini yazdığında ve 1933'te Türk Kültür Birliği'ni kuranlar arasında yer aldığında olduğu gibi, 1950'de milletvekilliğine adaylığını koyup ait olduğu partiyi savunmasıyla Tekinalp, kimi dindaşlarının eleştirilerine, kimilerinin de alaylarına hedef olacaktı.

Bu seçimlerde halkın CHP'ye büyük tepkisi sonucu, Demokrat Parti, 487 milletvekilli meclisin 408 milletvekilliğini alarak iktidar oldu. Bu seçimi CHP büyük bir yenilgiyle kapatırken, Munis Tekinalp de meclise giremedi.

Demokrat Parti, Tek Parti dönemine damgasını vurmuş olaylar arasında, Tekinalp'in de mağdurlarından olmuş olduğu Varlık Vergisi olayı tekrar tekrar gündeme geliyordu.

Bazı Demokrat milletvekilleri bu uygulamayı "facia", "trajedi" olarak nitelendirip kamuoyu karşısında lanetlemekten geri kalmıyorlardı. Gazeteler de, yer yer sütunlarında bu olaya yer ayırdılar; CHP'ye karşı çıkan köşe yazarları bu uygulamayı sertçe kınadılar.

Tekinalp bu konudaki teorilerini Benaroya'nın gazetesinden daha çok okunan sütunlara aktarmak için sabırsızlanıyordu. Ali Naci Karacan'ın, *Milliyet* gazetesinde, mağdurların uğradığı zararların giderilmesi konulu yazısından sonra, kendini ifade etme fırsatını Fransızca çıkan *Journal d'Orient*'ın yöneticisi Albert Karasu sayesinde yakaladı.

Usta bir gazeteci olan Karasu, mülakatı gerçekleştirirken kendisine oldukça can sıkıcı sorular soracak fakat o sorular sayesinde Tekinalp, olay hakkında günlüğüne yazdığı gibi "enteresan bir tez" geliştirebilecekti.

Adının Tekinalp değil de, bu kez nedense Moiz Kohen olarak geçtiği mülakatta özetle şunu savunuyordu:

Aslında Varlık Vergisi'nin asıl mağduru bütünüyle bizzat Türk halkı olmuştur. Hem maddi, hem de manevi zarara uğramıştır. Zira bu vergi, manevi açıdan, Türk halkına dünya kamuoyunda ırkçı bir halk görünümünü kazandırırken, maddi açıdan, yerli ve yabancı yatırımcıların güvensizliğine sebep olmuştur. Dolayısıyla Türk halkının bu trajedide tamamen suçsuz olduğunu ve bu olayı lanetlediğini anlatmak, maddi açıdan yatırımcıların güvenini yeniden kazanmak, hangi partiden olursa olsun her Türk münevve-

rinin boynunun borcudur. Ayrıca insanları zarara uğratmış olan, Varlık Vergisi'nin temelde kendisi değil de, onun 'keyfi' biçimde uygulanmasıdır. Örneğin hiçbir maddesi ayırımcılık yansıtmazken uygulama son derece ayırımcı olmuştur. Bundan sadece Türk halkı değil, Halk Partisi de, daha doğrusu parti içinde yer etmiş bir oligarşi mesul tutulmalıdır. Oligarşiye mensup olan suçluları bulup cezalandırmak için de, parlamenter anket sistemine başvurup arşivdeki dosyalar bir komisyon tarafından incelenmelidir; böylece kanunu temel almadan keyfi emirler veren kişilerin suçluluğu ispatlanabilir.

Tekinalp bundan böyle Varlık Vergisi olayını, hep aynı temel fikirle anlatacak, geliştirdiği hem iç hem de dış savunma mekanizmasından bir kez dahi şaşmayacaktı: "Bu bir oligarşinin işidir. Parti'yi, hele hele Türk halkını bu uygulamadan sorumlu tutmak haksızlıktır."

Ve Hastalık Gelip Çatıyor

Tekinalp memnundu. Belediye meclisi üyeliği görevinde pek çok açıdan faydalı olduğuna inanıyordu. Spirer Freres Tütün İhracat Şirketi'ndeki görevine, her ne kadar bunca yıl içinde bir "nam-ı etiket" koydurtmayı başaramadıysa da, bu görev kendisine maddi kaygılardan uzak bir yaşam ve sıkça seyahat etme olanağını sağlıyor, üstelik 'fikir hayatı'na ayıracak yeterli zaman tanıyordu.

Ayrıca, ki bu Tekinalp için en önemlisiydi, muhtelif gazete ve dergilere iktisat yazıları yazmayı sürdürüyor, okunuyor, takdir ediliyordu.

1945'ten beri *Tan* gazetesinde, ilk defa Birinci Cihan Harbi sırasında ele almış olduğu tüketici kooperatifler hakkında bir dizi yazı yazmıştı. *Türkiye İktisat Mecmuası*'na da düzenli yazı veriyordu. Belediye meclis üyesi olduğundan bu yana, sosyal reformlarla daha çok ilgilenir olmuştu. *İller ve Belediyeler Dergisi*'nde çıkmış "Ucuz Evler Hakkında bir Teklif" raporu örneğin bunun bir göstergesiydi. Aslında çok yoksul bir çocukluk döneminden sonra, gençliğinde sosyalizme geçici olarak da olsa gönül vermiş, hiçbir zaman ken-

di işinin sahibi olmamış ve hep mütevazı, hesaplı bir hayat sürmüş birinden yazılarında toplumsal sorunlara eğilmesi beklenirdi.

Milletvekili seçilme konusunda umudunu yitirmemişti! Yeni seçimlerde şansını bir kez daha deneyebilirdi.

Ayrıca yeni ve oldukça prestijli bir göreve atandı; bu göreve atandığını müjdelerken kısa bir cümle dikkat çekmekte.

9 Eylül 1951

İçtimai seviyem gittikçe düzeliyor. Bu hafta İstanbul Tüccar Derneği'ne kâtip seçildim. Buna çoktan hak kazandım fakat ırk ve din projesi buna mâni oldu. (...)

Günlüklerine bile hiçbir zaman tam olarak açılmayan Tekinalp, nasıl olduysa ırk (oysa ırk unsurunu Gökalp'in teorilerine dayanarak reddeden bizzat kendisi değil miydi?) ve dininin daha önce seçilmesine bir engel teşkil edebileceğini belirtiyor.

(...) Vatan *gazetesi* ve İktisad Mecmuası'*na yazılarıma devam ediyorum. Bu yazılar beni tanıttırmaya hizmet ediyor. G. vaziyeti salah bulacak gibi görünüyor. Banka borç verecek gibi görünüyor. (...) Olursa, G. için borçtan kurtulmak imkânı hasıl olacaktır. Diğer taraftan süt ve sair işlerin tamamı büyüyor. İstanbul'da şube açmak teşebbüsü tahakkuk ediyor. Ümitleri kuvvetlendirecek alametler var. İzak'ın işleri muamma ve esrarengiz vaziyetinden kurtulamıyor. P. eski berbat vaziyette berdevam...*

Sevgili ablası Raşel Hala yanındaydı ve kendisine, bozulan sağlığına rağmen hâlâ yıllar öncesinin küçük kardeşine baktığı gibi bakıyordu. Tekinalp'in bir tek dileği vardı bu konuda: O da, kadıncağızın mümkün olduğunca uzun bir süre daha yanında kalması ve ona hakkını gerektiği gibi ödeyebilmesiydi.

(...) O'nun da benim imkânlarımdan istifade etmeye ötekilerden fazla hakkı vardır.

Daha önce sözünü ettiği ev konusunda ise tereddütlüydü... Varlık Vergisi'yle kaybettiği Fenerbahçe'deki binanın yerine, yine

aynı arsa içinde, yeni fakat daha mütevazı bir sayfiye evi inşa ettirmeyi planlıyordu; bu bir aile evi olacaktı... Çocuklarından, yeğenlerinden, isteyen oraya ailesiyle gelebilecek, uzun bir süre için kalabilecekti. Tekinalp de, o çok korktuğu yalnızlığı bu ziyaretler sayesinde hiç yaşamayacaktı.

Ayrıca çocuklarını ve yeğenlerini halen kontrol altında tutmak da hoşuna gitmiyor değildi.

Evet, 1951 yılının sonuna yaklaşırken Munis Tekinalp mutlu değil idiyse de, hayatından memnundu. Bu memnuniyetini defterine şöyle aktarıyordu:

2 Kasım 1951

Hiçbir halimden şikâyete hakkım yok. Kendimi bahtiyar addetsem yerinde olur. Nem eksik? 70 yaşıma vardım. Hamdolsun, sıhhatimde, hiçbir organımda bozukluk yoktur. Maişet cephesinden hiçbir eksiğim yok. Evet varlık! Ve aksilik de, 200 lira para kayıp ettim. Fakat onları artık aklıma bile getirmem. Çocukların işi her müşkülata rağmen şayan-ı memnuyettir. İzak manyak denilebilecek derecede olan hallerine rağmen, cemiyette ve ticaret âleminde çok iyi bir mevki temin etti. Ayda birkaç bin lira kazanıyor ve işi günden güne gelişiyor. Bir gün bana muhtaç olacak endişesi yoktur. G. işi bakımından vaziyeti iyidir. Şahsi borçları biraz fazladır. İnşallah bu meseleyi halletmek vaziyetine geleceğiz. P. işi şimdilik berbat. Rahatımı bozan bu iştir. Fakat kendisini islah ederse aç kalmaz. (...)

Tüm bunları yazıyordu Munis Tekinalp, tam bir yıllık sessizliğe gömülmeden önce...

Ve...

Bu uzun sessizlikten sonra, son yazdıklarının altına, çok farklı, titrek, tuhaf bir yazıyla yeniden karaladığı satırlar, yansıttıkları çaresizlik ve hüzünden dolayı insanın içini acıtıyor:

Yukardaki satırları yazdıktan sonra vaziyet büsbütün değişti. 1951 senesinin son gecesi bir inme geçirdim. Doktorlar

'hémipleji' (inme) *dediler. Birkaç hafta içinde geçeceğini tahmin ettiler. Aradan bir sene geçti. Tedavi için Avrupa'ya gidip geldim. Gayri tamam bir felç geçiriyorum. Siklet itibariyle 16 kg eksildim. Doktorlar hâlâ sıhhat bulabileceğimi temin ediyorlar. İnşallah öyle olur. Fakat şimdiye kadar hayatımı yeni vaziyete göre tanzim etmeye muvaffak olamadım. (...)*

"Kayınpederim felç geçirdiğinde, İzak yurtdışındaydı, onu bulana kadar akla karayı seçmiştik," diye anlatmıştı Lidya Hanım.

Munis Tekinalp için ölüm vakti henüz gelmemişti. İzak, Türkiye dışına çıktığında sıkça yaptığı gibi, 'kaybolduğu' Avrupa şehirlerinden birinde bulunduğunda ve babasını görmek için apar topar İstanbul'a döndüğünde, onu kızının evinde hep kaldığı odada, rahat bir koltuğa gömülü, gazeteleri elinde, okuyup dinlenirken buldu. Yaşlı adam oğlunu güler yüzle karşıladı, her ne kadar gülümseyişi biraz yamuk idiyse de...

"İyiyim artık oğlum, merak etme, acı patlıcanı kırağı çalmaz!"

Hem karşısındakini rahatlatma isteği vardı bu şakada hem de bir tür meydan okuma:

"Ben sandığından daha güçlüyüm, yapacak daha çok işim var, gözüm de hâlâ üzerinizde benden kolay kurtulmazsınız!" der gibiydi.

Fakat günlüğüyle baş başa olduğunda, sükûnetinden, cesaretinden eser kalmıyordu:

(...) Daha şimdiden bakıma muhtacım. İlerde daha çok ihtiyaç hasıl olabilir. Sebepler malûm... İşte benim için şu ev ve bakım problemi var. Muhtelif projelerim var. Hiçbirini tatbike cesaret edemiyorum.

4 Ocak 1953

Benim için esas problem günden güne daha açık bir şekilde ortaya çıkıyor. Artık hayatın son merhalesine geldim. Hasta bir adamım. (...) Şimdiye kadar aile muhitinde sağmal inek rolü oynadım. Bundan sonra bu rolü oynamak vaziyetinde olmadığım için mevzuum nice olacak? Bütün hayatımı vakfettiğim aile efradına yük olmak mevkiine düşmeyecek miyim? (...)

Belki de bu korkunun tesiriyle, elinden geldiğince toparlanmaya çalışıyordu. Doktor doktor dolaşıyor, önerdikleri bütün ilaçları kullanıyor, bütün tedavileri deniyordu. 'Ultrason' gibi yeni ve biraz ürkütücü makinelere giriyor, 'bazal metabolizma ölçümü' gibi daha önce adını hiç duymadığı karmaşık analizler yaptırıyordu. Ayrıca biraz daha toparlandıktan sonra, Nice'e ve İsviçre'ye gitmeyi planlıyordu. Orada tıbbın en son imkânlarından faydalanma olanağını bulacaktı. Kol ve bacağını hâlâ eskisi gibi hareket ettiremiyordu. Şimdi de ayağı aksıyor, sokağa çıkınca baston almak zorunda kalıyordu.

1 Şubat 1953

(...) Hakikaten düzgün yürümenin mümkün olmadığını anladım. Memnuniyetim çok bozuldu. Acaba sakatlık var mı? Bu arıza kolay geçecek mi? Dün gece bu endişeden dolayı rahat uyuyamadım. (...) Diğer taraftan bir erkeklik teslimi var. Şimdiye kadar sağ elle yazı yazamıyordum. Acaba evvela gayret etseydim yazabilecek mi idim? Yoksa hakikaten solak mıyım? Her ne olsa bundan sonra mümkün olduğu kadar sağ elle yazmaya gayret edeceğim. (...)

Bunu yaparken çok zorlanıyor, ama kimselere belli etmemeye gayret ediyor, yine bol bol yazı yazıyordu. Hem Fransızca hem de Türkçe.

* * *

Torunu Sevim'in hâlâ hatırındadır dedesinin azimle, sebatla yazı yazmaya çalışması...

"Odanın bir köşesine çekilir, kâğıdı kalemi alır, hasta olan sol eliyle ya da kullanmaya alışık olmadığı sağ eliyle, kalemi beceriksizce tutmaya çalışır, kâğıda bir şeyler çiziktirirdi. Zavallı, her iki elle de yazmayı denerdi. Bazen kalem elinden kayıp çalışma masasının üstüne, hatta yere düşerdi. O ise hiç yılmaz, eğilir, yeniden kalemi eline alır, yavaşça, çok yavaşça yeniden yazmaya koyulurdu. Böyle anlarda, yer yerinden oynasa duymaz, diye düşünürdüm. O beceriksizce kalem tutuşu, yazı yazmak için harcadığı çabalar, yüzündeki son derece inatçı, bir tek hedefe kilitlenmiş neredeyse acı

çekiyor gibi ifadesi hâlâ gözlerimin önünde! Onu pek sevmememe rağmen, ister istemez takdir ettiğimi, biraz da acıdığımı hatırlıyorum."

(...) Allah itmamını hayr eyleye! Bu hastalık münasebetiyle kendimi hayatta yalnız hissediyorum.

Bütün bu tahliller ve doktorlarla görüşmeler sonucunda, hayatının son yıllarına kadar bir tür hınçla, "araz" ya da "mahud araz" diye adlandıracağı sol kol ve bacağındaki gevşekliğin giderilmesine pek çare bulunulamamıştı. Ayrıca, kendisine guatr denilen yeni bir hastalığın teşhisi de konmuştu. Aslında, genç yaştan itibaren fotoğraflarındaki görünümüne bakılınca, Tekinalp'in bu guatr rahatsızlığından uzun yıllardan beri muzdarip olduğu aklına geliyor insanın. O şiş boyun, o öne doğru fırlamış gözler!... Guatr'ın yanı sıra tiroid guddesinin üstünde kist olduğu da saptandı. Zaman içinde, kist kötü huylu bir tümöre dönüşebilirmiş, ameliyat kaçınılmazmış... Hem de hiç vakit kaybetmeden.

Oysa o, kararsızlığın doruğundaydı...

(...) Hayat tarzıma, yeni sıhhi vaziyete göre bir düzen vermek lazım. Türlü türlü tereddütler içindeyim. Avrupa'ya gideyim mi? Ameliyat yaptırayım mı? Fenerbahçe'deki evimi sattırayım mı? Bundan sonra esaslı olarak nereye yerleşeyim?

(...) Dün Bedri ile konuştum. Bu vaziyete de bir düzen vermek lazım. Bugün bu işle meşgul olacağım. Bu işte G. için bir meşgale çıkabilir mi? (...)

G. yani Giyom! Yine o! Hep o! Onun için kâh üzülüyor, kâh endişeleniyor, kâh umutlanıyordu. Gün geliyor, birkaç sene önce ciddiye almadığı projelerinin şimdi pekâlâ Türkiye'de tutulabileceğini düşünüyor, hevesle yardımına koşuyordu... Umutlar bir kez daha suya düşünce, içini tekrardan öfke, endişe, sonra da derin bir üzüntü kaplıyordu... Yıllar ve yıllardır süren bu kısırdöngü, kalbini burkan bir işkence aleti misali, galiba son nefesine kadar kendisine aman vermeyecek, kendisini terk etmeyecekti.

Bu arada, Cenevre'ye gidip sağlığı konusunda yine birkaç uz-

manla görüştü. Kendisine felç hakkında umut verdiler Fakat kist acilen ameliyat edilmeliydi.

Nihayet kararını verdi.

"Kızı ve oğulları müsait değillerdi; tek başına da ameliyata gidemezdi. Ona refakat etmeyi önerdim," diye anlattı küçük gelini.

O günlerde Tekinalp defterine düştüğü neredeyse her notu, "Allah sabır versin!", "Allah kuvvet ve sıhhat versin!", "Allah metanet versin!" gibi dileklerle sonlandırıyordu. Besbelli çok korkuyordu.

Ameliyat sonrası üç-dört gün boyunca telefon, telgraf ve kartlarla geçmiş olsun dilekleri yağdı: Çocuklar, yeğenler, ablalar, daha uzak akrabalar, iş muhitinden, medya muhitinden tanıdıklar...

"Hepsini okumaya üşeniyordum, fakat kayınpederim her yollanan mesajın kendisine satır satır okunmasını şart koşuyordu. Sevgiye ve ilgiye öylesine açtı ki..." gibi bir yorum getirdi küçük gelin Lidya Tekinalp.

* * *

Bir süre sonra Canton Hospital'den ayrılıp Montreux'ye bir nekahet devresi geçirmek üzere Lidya'yla birlikte hareket etti... Fakat Lidya yaşlı ve hasta bir adama can yoldaşlığından artık sıkılmış olmalıydı:

"Sizi artık iyi görüyorum Mösyö Tekinalp, etrafınız da sizin gibilerle dolu. Onlarla arkadaşlık kurarsınız artık! Ben de memleketten dışarı çıkmışken, fırsattan istifade birazcık Paris'i ve Nice'i gezeyim."

(...) Bugün Lidya kati surette ayrıldı. Yalnız kaldım. (...) Yalnızlığa, boş kalmaya alışıyorum. Acaba en doğru yol bu değil mi? (...) Bundan sonraki yaşayış tarzım henüz karanlıklar içinde!

Yine de tamamen umutsuz değildi Munis Tekinalp. Nice'e, yeğeni Mair Kohen'in yanına gitmek için sabırsızlanıyor, bir müşavirlik işine girmeyi planlıyor, son eseri *Türk Ruhu*'nun genişletilmiş baskısını yayına hazırlamak üzere yeterince çalışamamaktan şikâyet ediyordu.

Montreux'deki nekahet döneminden sonra, Cenevre'ye dön-

dü, doktorlarına muayene oldu. Fakat bir tür bunalıma girmişti. Hastalığından bu yana doruğa çıkan kararsızlığının yanı sıra, şimdi de aşırı bir şüphecilik kendisini yiyip bitiriyordu. Çocukların sevgisinden ve iyi niyetinden, doktorlarınsa dürüstlüğünden şüphe ediyordu. Onu ameliyat eden ünlü profesör Beykel örneğin: Neden onu tekrar görmek istemişti? Kendisinden bir şey mi saklıyordu? Hele dahiliyeci Profesör Deker'i, verdiği ilaçlar, önerdiği tedaviler, koyduğu teşhisler itibariyle büsbütün esrarengiz buluyordu. Evet, bunlar mutlaka kendisinde ölümcül bir hastalık bulmuşlardı, bu hastalığı kendisine fazla hissettirmeden tedavi eder gibi yapıp ölmesini bekliyorlardı.

Ameliyattan hemen sonraki dönem Montreux'de nekahet, Cenevre'ye dönüş, yeniden yapılan tahliller, konsültasyonlar, kuşkular ve sıkıntılarla geçmişti.

Tüm bunları artık geride bırakacağı umuduyla Tekinalp Nice'e, yeğeni Mair Kohen'e kısa bir misafirliğe gitti.

Mair'in yanında, kendisini tuhaf bir şekilde güvencede hissediyordu. Güçsüz ve bunalımlı olduğu bu dönemi geçirmek için onun evi ideal sayılırdı.

Ne var ki bu uzunca süren Nice faslında umduğunu bulamayacaktı. Bir konfeksiyon işinin başında birlikte yoğun şekilde çalışan Mair ve karısı, kışlık koleksiyon hazırladıkları için çok meşguldüler...

Tekinalp bir süre sonra, boğucu bir yalnızlığa gömülü olduğunu hissetti. İstanbul'daki ailesinden artık pek mektup gelmiyordu. Kendini unutulmuş, terk edilmiş zannediyordu. Kim, artık hiçbir ürün vermeyen, yarı felçli, yaşlı bir adamla uğraşsın ki! Örneğin İzak... İzak yine bir iş seyahatine çıkmış, yine mektup yazmayı, haber ulaştırmayı lüzumsuz görmüştü.

Tekinalp bu olumsuz düşüncelerle kendini yiyip bitirirken "muammaengiz İzak" lakabını takmış olduğu büyük oğlu, aniden Nice'e, özellikle babasını görmeye gelmişti.

İzak'tı bu! Sağı solu pek belli olmazdı. Üç-dört gün boyunca babasını hiç yalnız bırakmadı. Nice sokaklarında gezdirdi. En iyi lokantalara, en şık kafelere götürdü, işlerinden söz etti, İstanbul sosyetesinden türlü dedikodular anlatarak onu oyaladı.

Geçirdiği zor günlerde dahi Tekinalp, eski Türkçe harflerle tuttuğu günlüğüne ne yapıp edip, her gün bir şeyler karalamaya çalışıyordu. Gündelik olayları, düşüncelerini, öfkelerini, özlemlerini, hatta geleceğe ilişkin yapmaktan vazgeçmediği planlarını... Ne yazık ki felç sonrası tutukluğu ve ameliyat sonrası güçsüzlüğüyle, çizdiği harfler artık iyice kargacık burgacık bir hal alıyorlardı.

İzak hafif alaycı gülüşüyle;

"İlahi babacığım, bizim evde 1907'den kalma kalın bir defterin var. Selanik'te o tarihten 1911 yılına kadar günlük tutmuşsun, ama Fransızca yazmışsın!... Şimdi de Nice'te bulunduğuna rağmen, tutmuş Türkiye'de çoktan tedavülden kalkmış bu tuhaf harflerle yazıyorsun, hem de bu hasta halinle! Nasıl iştir bu?" diye sormuştu.

Tekinalp oğluna baktı. Bu genç adam, kendisinin geçtiği güzergâhtan geçmemişti, henüz öyle toydu ki...

"Sürgün her yerde sürgündür oğlum!"

"Ne demek istiyorsun baba?"

"Hiçbir yere tam olarak ait olmadığını hissedince, bazı durumlarda başkalarının anlayamayacağı şekilde yazar veya konuşmaya dikkat edersin."

İzhak şaşkın bir ifadeyle baktı babasına:

"Bunu söyleyen gerçekten sen misin!" Cevap alamayınca da omuz silkti, lafı değiştirdi, oturdukları kafenin önünden geçen birkaç güzel kızı babasına işaret etti, onlarla ilgili yarı şaka yarı ciddi yorumlar yaptı.

Göründüğü kadar yüzeysel miydi bu genç adam, sadece keyif ve eğlence mi düşünürdü?... Yoksa babası da dahil, en yakınlarının bile keşfedemediği bir derinliği, bir duyarlılığı mı vardı özenle gizlediği? Bu, Tekinalp için hep bir muamma olmuştu. Oğluna taktığı lakap biraz da ondandı.

* * *

Açıkçası ben de çocukluğumda ve ilk gençliğimde yüzeysel bir şekilde tanıdığım, hepimizi esprileriyle gülmekten kırıp geçiren İzak Tekinalp'in, gerçekte nasıl bir insan olduğunu zaman zaman merak etmişimdir.

Mezar taşları bir sır ifşa edecekmiş gibi, Ulus'taki Musevi Mezarlığı'nda İzak ile annesi Matild'in mezarlarını ziyaret ettim hatta!

İzak'ın taşında İzak değil de İlhan yazıyormuş. Her zamanki ketumluğuyla babasının 'Türkleştirme' girişimlerinden çok sonra, sessiz sedasız, kendine yeni bir isim seçmiş ve bunu eşinden bile gizlemişti.

Doğum ve ölüm tarihlerinin garip uyumuna dikkatimi çeken mezarcı oldu:

"Doğum tarihi, 10/10/1911, ölüm tarihi ise 11/11/1999... Ne tuhaf şey değil mi?"

Belki de sadece anlamsız bir tesadüf, hatta kesinlikle öyle!

Matild 1882 doğumlu; yani kocasından bir yaş büyük. Bu, yaşadığı dönemde, hastalık, yoksulluk, öksüzlük gibi diğerlerine eklenen çok ciddi bir eksi puan teşkil ediyordu! Taşın üzerine bütün adlarını yazmışlardı: Mazalto, Matild Kohen Tekinalp, doğuşu Bendavit. İşte bir kimlik karmaşasının (ya da mozaiğinin) muhteşem göstergesi: Tatlı bakışlı, apak kadının fotoğrafının altında yer alan Yahudi adı, 'Alyansvari' Fransız adı, Yahudi soyadı, Türk soyadı, genç kızlık soyadı... Bunların üstüne bir de 'Türk' ismi eklemek istememekte haklıymış.

Mezarlığın hemen girişinde ise Nesim Mazliyah'ın taşı yer almakta... Üstünde de, 31 Mart Vakası'nda Mebusan Meclisi'nde söylediği sözler: "Biz buraya halkın iradesiyle vs..."

Tekinalp ile Selanik'te ve İstanbul'da birlikte, müşterek amaçlar uğruna çalışmışlardı... İlki, yaşadıkları dönemde daha çok öne çıkmış, sonra da ortadan kaybolmuş, Lübnan'da vefat etmiş; yıllar sonra mezarını buraya getirtmişler.

İkincisi çok daha kalıcı eserler ortaya koymuş, hayatının hemen hemen tamamını Türkiye'de geçirmiş, ama Nice'te vefat etmiş ve mezarı Nice'te.

Ve Nice, hayatının üçüncü ve son durağı olacaktı...

Tekinalp Nice'te, ölmeden önce kısa bir süre de olsa yaşayacaktı.

Nice

Nihayet yabancı olduğumu ilan edebilirim. Bu bile iyi: Çünkü başka bir kimlik, başka bir mekân ve yolun başlangıcı anlamına gelir...

Sylvia B. Supervielle

Nasıl, ne zaman ve niçin filizlenmişti Tekinalp'te bu Nice aşkı? Aslında ne ailesi, belki de ne kendi bunu tam olarak biliyordu. Her şey galiba 1947'de bir mektupla başlamıştı: Birkenau toplama kampında ölen ağabeyi David'in oğlu Mair'di kendisine yazan. Bu, gerçekten trajik, sanki ölülerin diyarından yollanmış bir mektuptu... Mair de Birkenau kampında bulunmuş, sonunda hayatta kalmayı başarabilmişti. Nasıl, neyin pahasına, ne gibi bedeller ödeyerek?... Bu tür sorular, ölüm kamplarından kurtulanlara asla sorulmayacak sorulardı! Savaşın bitiminde, 1940'lı yılların sonunda, artık bunu herkes öğrenmiş, benimsemişti.

Mair Kohen, savaştan sonra Nice'e yerleşmiş, önce bir konfeksiyon işine çırak olarak girmiş, sonra sebatı ve zekâsı sayesinde kendi işini kurmayı başarmış, kısa bir zaman içinde de bu işi iyice genişletmişti. Emili adında, Nice doğumlu bir genç kızla evlenmişti.

Daha önce de belirtildiği gibi, Tekinalp, genç yaştayken Serez'de bırakıp gittiği ailesine hep bağlı kalmış, İstanbul'a getirttiği yeğenlerine hep babalık etmiş, kol kanat germişti. Yaşlandıkça ve öz çocuklarıyla sorunlar yaşadıkça, onlara düşkünlüğü daha da artıyordu.

Bu yeni keşfedilmiş Nice'teki yeğenle düzenli bir şekilde mektuplaşmaya başlamıştı. Tıpkı diğerlerine yaptığı gibi, ona da türlü nasihatlerde bulunuyordu. Fakat zaman içinde, belki genç adamda

güçlü bir zekâ sezinlediğinden, belki de hep yücelttiği sebat ve azim gibi hasletleri onda fazlasıyla bulduğu için ona pek çok konuda danışmaya başlamıştı; hatta zaman zaman dert de yandığı, en mahrem sırlarını da açtığı oluyordu.

Mair, Birkenau'dan kurtulduktan sonra, zaten daha önce de önemsediği dinine sıkı sıkıya bağlanmıştı; "Yeniden Doğuş," diye adlandırdığı bu dine dönüşünden, amcasına uzun uzun bahsediyordu.

Günlüklerde geriye bir dönüş yapacak olursak...

16 Temmuz 1947

(...) Yarın Nice'e hareket edeceğim. Yeğenimle temas, aile hayatında yeni bir ufuk açacak mı? Herhalde, bu teması çok arzu ediyorum. (...)

25 Temmuz 1947

(...) Neyse gidip geldim. Yeğenimde ruhumun birçok tezahürlerini buldum. Onları tekrar görmeye çalışacağım. (...)

Bu bilgilerin ışığında Tekinalp'in, 1953 yılında geçirdiği ameliyattan sonra, nekahet döneminin bir kısmını Nice'te, Mair'in 'Villa Mascotte' adındaki evinde geçirdikten sonra, bu şehirde daha çok zaman geçirmenin yolunu araması kadar doğal ne olabilirdi.

O yolu kendisine oğlu Giyom sağlayacaktı.

Daha önceki sayfalarda belirtildiği gibi iş hayatı, babası için zayıf umutlarla en derin umutsuzluklar arasında bir git gel teşkil eden Giyom, o dönemlerde yepyeni ve her zamankinden çılgın projelerle yurtdışına yerleşmeyi planlıyordu. Yaz aylarını ise genç karısıyla birlikte Nice'te geçirmenin hem çok eğlenceli hem de çok şık olacağına karar vermişti. Böylece Tekinalp de her yaz, hâlâ kollanmaya ihtiyacı olduğuna inandığı küçük oğlunun, sempati duyduğu gelininin ve her gün biraz daha takdir edip bağlandığı yeğeni Mair Kohen'in yanında kalabilirdi...

Tabii bu kararı, bütün diğerlerini yaptığı gibi günlüğünde enine boyuna evirip çevirdi, artısını eksisini uzun uzun tarttı...

Kışları İstanbul'a döneceği zaman, kâh İzak'ta, kâh Giyom'da kalacağını hesaplayarak, sonunda Harbiye'deki dairesini sattı.

Bu aslında İstanbul'dan gerçek bir kopma anlamına geliyordu. Ama artık neden böyle bir kopma noktasına geldiğini, belki Tekinalp de tam olarak bilmiyordu ya da biliyor ve kendine itiraf etmek istemiyordu; zaten yakınlarına verdiği izahat şöyleydi: Kendisi hâlâ İstanbul'da ikamet edecekti, İstanbul'da yaşayacak, İstanbul'da çalışacaktı, Nice, yazları Giyom ve ailesine eşlik edeceği sadece bir tatil, bir sayfiye beldesiydi onun için, fakat İstanbul'daki kocaman dairesi tek bir adam için çok büyük bir lüks teşkil ediyordu; dolayısıyla oğullarının evinde kalması maddi açıdan çok daha makul olacaktı.

Oğullara ve gelinlere bu durumda sadece susmak ve durumu kabullenmek düşüyordu.

Tekinalp'in kızı Terez de birçok sebepten dolayı İstanbul'da yaşamayı artık reddediyor, kocasıyla Amerika'ya yerleşmeyi düşünüyordu. Pepo orada iş imkânları araştırmaya başlarken, Terez de Türkiye'deki varını yoğunu satmakla meşguldü. Amerika'da öğretmenlik mesleğini icra etmeyi hedefliyordu. Bu amaçla, gideceği New-York şehrinin birçok mektebine Fransızca hocalığı için başvurmuştu ve cevap bekliyordu.

Raşel Hala artık iyice yaşlanmış, çaptan düşmüştü. Tekinalp'in diğer ablası, Palomba'yla birlikte Ortaköy'de yaşıyordu. Kendisine yıllar yılı bakmış, evini çekip çevirmiş, çocuklarını büyütmüş bu fedakâr kadına, şimdi Tekinalp bir bakıcı bulma derdindeydi. Fakat Raşel Hala direniyordu:

"Yapma Moiz değmez. Elin kadınına avuçla para ver, o da keyif çatıp lüzumsuz elektrik ve yemek masrafları çıkartsın! Bizim neyimize bakacak Allahaşkına. Biz kendi kendimize bakarız Palomba'yla. Sen paranı kendine sakla, bol bol seyahat et, eğlen, yine kitaplar yaz, mühim insanlarla görüş... Hem ölenle ölünmez. Bak zavallı Matild'in vefatının üstünden kaç yıl geçti. Bir daha evlensen ne iyi olur."

Raşel'in gözünde, yaşını başını almış, üstelik yakın bir zamanda inme geçirmiş Bay Munis Tekinalp, hâlâ, Serez'de kucağında ninnilerle uyuttuğu, masallar anlattığı, sokakta oynarken pencere-

den şekerli ekmek dilimleri uzattığı küçük kardeşi Moiz; savaş yıllarının gazeteci-yazar-avukat-müderris Moiz Kohen'i, yani ailenin medar-ı iftiharıydı. Kendisi başta olmak üzere, ailenin bütün fertlerinin onun için fedakârlık yapmaları kadar doğal bir şey yoktu. Zira, Moiz ona göre bunların hepsini fazlasıyla hak ediyordu çünkü hepsinden akıllı ve başarılıydı.

İkinci Bahar: Tekinalp Yeniden Aday / Terlik Mağazası Açmayı Tasarlıyor / Kendine Hayat Arkadaşı Arıyor

O dönemde, Tekinalp'in herkese bildirdiği gibi, hâlâ İstanbul'da yaşayıp çalıştığı tartışma götürmez bir gerçekti. Dahası sadece çalışmakla kalmıyor, önemli projeler için umutlanıyordu.

İnme geçirmesinin üzerinden üç yıl kadar geçmişti. İyice toparlanıyordu; sadece, "mahud araz"ı, yani, sol el ve koluna tam olarak söz geçiremiyor olması durumunu bir türlü kabullenemiyordu. Ama bu durum yazarlığa devam etmesine, kendi ifadesiyle "çok takdir olunan" yazılar vermeye devam etmesine engel değildi.

Seçimler yakındı. 1950 yenilgisinde kendine vermiş olduğu sözü tutarak adaylığını yeniden koymaya karar verdi.

27 Mart 1954

Bu hafta içinde mühim gelişmeler oldu. Namzetliğimi koymuş bulunuyorum. Yoklamanın neticesi bu akşam belli olacak. Neticenin müspet olacağı büyük ihtimaldir. Seçimlerin kazanılması çok muhtemel. (...)

Üstüne üstlük partinin 1943'ten beri "yumuşak karnı" olan Varlık Vergisi konusunda parti adına hafifletici sebepler içeren formülleri yeniden gündeme getirerek.

3 Nisan 1954

Adaylık tahakkuk etti. Kampanya esnasında büsbütün seyirci kalmak mümkün olmuyor. Partide yapılan toplantılarda

Varlık Vergisi meselesi ileri sürüldü. Sembolik kasıt ve dosya prensibi kabul olundu. Benden formül istediler. Yazdım verdim. Muvaffakiyetli oldu. Daha kapalı lisanlı yapılması lüzumunu bildirdiler. Şimdi idare heyetinden geçecek kati şekle bağlanacak. Mesaime devam edeceğim. İnşallah muvaffak oluruz.

18 Nisan 1954

Son 15 gün zarfında mühim gelişmeler oldu. Adaylık dolayısıyla hareketsiz kalmak kararını tatbik etmek mümkün olmadı. Mitinglerde nutuk çekmek, nutuk hazırlamak, toplantılarda koşmak icap ediyor. Bu da elbet yorgunluğa mucip olur. Varlık meselesinde zannediyorum ki lüzumundan fazla ileri gittim. İsmet İnönü'ye karşı çok açık konuştum... Karşı taraftan aksi akisler yok. Bundan bir netice hasıl olursa büyük bir ferahlık duyacağım. Hizmet erbabına vergiyi iade etmek fikrinde çok ısrar ettim. (...) Bakalım ne çıkacak.

O, seçim öncesi telaş ve yorgunluktan şikâyet ededursun, yeniden bir hedefin peşinden koşmak, çocuklarının ve yeğenlerinin geleceğinden başka olaylar için umut, endişe ve heyecan duymak, onu gençleştirmiş, çok daha dinamik ve atılgan bir hale getirmişti.

Artık "araz"dan pek az söz ediyor, sağlığıyla hemen hiçbir şekilde ilgilenmiyordu. Adaylığını, gazete yazarlığını ve Nice'te geçireceği güzel yazları düşünmeyi tercih ediyor, bu arada şirketteki, emekliliğine yakın, hâlâ "etiketsiz" kalmış görevinin gereği, yurtdışına, özellikle de Cenevre'ye sık sık seyahat etmeye devam ediyordu.

2 Mayıs 1954'te yapılan seçimler memleketi büyük bir sürprizle karşı karşıya bırakacaktı. Yeni Meclis'e girecek 541 milletvekilinden Demokrat Parti'ye 504 (yüzde altmış dokuz); CHP'ye 31 (yüzde otuz beş); Millet Parti'sine 5 (yüzde bir buçuk) düştü. Yani Halk Partisi, 1950 seçimlerine oranla, son mevcudundan çoğunu kaybedecekti.

Bu durumda Munis Tekinalp iç hesaplaşmalara girecek değil-

di. Geçen seçimlerde olduğu gibi yenilgi kişisel değildi, partinin yenilgisiydi.

Genel olarak o dönemde yazdıklarına bakılırsa Tekinalp'in, hayattan yeni bir başlangıç umar gibi bir hali var.

Seçimlerle eşzamanlı, Belediye'den küçük bir ekiple birlikte, İstanbul'a troleybüs'ü nihayet getirtmek için büyük bir heves içinde uğraş veriyordu...

Gazetecilere verdiği mülakatlarda, bu yeni ulaşım aracını öve öve bitiremiyordu:

Troleybüs elektrikle işliyordu; bunun sayesinde hem benzin tasarrufu yapılacak, hem de Silahtarağa'daki santral yeniden işletilecekti.

İlk hat Taksim, Atatürk köprüsü, Aksaray Beyazıt'ı birleştirecekti. Bu, troleybüs personelini ve İstanbul halkını 'alıştırma hattı' olacaktı. Direkler ve sabit tesislerin tahmini bedeli 7.000.000 TL'ydı. Proje Bayındırlık Bakanlığı'na tasdike gittikten sonra ihaleye çıkacaktı...

Seçim kampanyası sırasında ara verdiği seyahatlerine yeniden başlamıştı:

16 Mayıs 1954

Dört günden beri Cenevre'deyim. Umumi sıhhi vaziyet eskisi gibi iyidir. Yalnız araz berdevam. (...) Bu programda Lyon, Lozan ve Nice için yer ayıracağım. Daha ziyade Nice'te ikamet beni ilgilendiriyor. Oradaki vaziyetin müsait olması şartıyla. Şimdiden Nice'e mektup yazmak icap ediyor.

İstanbul'u unutur gibi oluyorum. Orada evim barkım kalmayacak. Kızım maceraya doğru gidiyor. Büyük oğlum ve ailesi benimle alakadar olmuyor. Aramızda anormal bir vaziyet var. Bu vaziyeti normale irca etmek mümkün mü? Küçük oğlum müşahhas ve vazife-şinas fakat bambaşka 'manieres"leri[1] *var... Onunla ikametim iyi netice verecek mi? (...)*

(1) Manieres: Fransızca hal ve tavır.

13 Haziran 1954

İki günden beri Nice'teyim. Mükemmel surette yerleştim. Burada hem rahatı bulacağım, hem iş çıkarmak mümkün olacak gibi geliyor. (...)

Yeni iş projeleri tasarlıyordu. Örneğin, o dönemde oğluyla tasarladığı pek çok diğer proje gibi hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan terlik mağazası... Fakat galiba diğerlerinin tam aksine bunun fazla mütevazı ve akılcı oluşuydu gerçekleşmesini önleyecek olan...

28 Haziran 1954

Nice'te ikametim iyi cereyan ediyor. Sıkıntıya kapılmıyorum. Hem kafa işliyor, hem istirahat sağlanıyor. Kimseye yük olmuyorum. Mükemmel ve rahat pansiyonda yatıyorum. Mair'in perhizli yemeklerini yiyorum. Ara sıra yazıhaneye (Mair'in yazıhanesi) *gidip işlerimi görüyorum. Yorulmadan faydalı işler görüyorum. Yurttan gelen haberler fena değil. Terez hicrete hazırlanıyor. Ayın 18'inde vapura binecekti. Nice'e uğramak niyetinde. Onu beklemeye karar veriyorum. Ablamların meselesi halledilmek üzere.* (Raşel'in söylediklerine kulak asmayıp, onu Palomba'yla birlikte daha küçük bir eve yerleştirip bir bakıcı tutmayı planlamıştı.) *Bugünlerde belli olacak. Kendi ikametim meselesi muallakta. Şimdilik hatırıma gelen tavsiye suresi şu: Madam A. ile G. namına terlik mağazası açmak ve kendisini* (Madam A'yı) *'governant'* (Fransızca bakıcı) *olarak tutmak. Projemi Lidya'ya bildirmek fikrindeyim. (...)*

Fikri hayatı ihmal etmiyorum. Vatan'*a yazdığım makale hüsn-i tesir yaptı. Bir kulüpte yaptığım konferans da beklenilenden fazla ilgi gördü. Konferansı broşür halinde neşretmeye ve* Türk Ruhu *kitabı için bir daktilo bulmak ümidindeyim. (...)*

Görüldüğü gibi, Munis Tekinalp'e Nice havası yaramıştı. Nice'te yaz aylarında, gelini ve gelininin annesinin imal ettikleri terlikleri satacakları bir terlik mağazası açmaya giderek da-

ha sıcak bakıyordu. Zira Nice'te geçen tatillere, artık Lidya'nın annesi Madam Alexandra da katılıyordu ve Tekinalp Madam Alexandra'nın "r"leri yuvarlayan sesi, güzel gözleri ve 'çok iyi yaptığı stroganof' et yemeği karşısında içinde yeniden bir şeylerin kıpırdadığını hissediyordu... Oğlu Giyom ise Londra'da yeni ve çok daha iddialı bir işin peşindeydi: Özel bir kan bankası açmayı planlıyordu. Bunun için de, İngiliz başkentinde yaşayan biri Suudi Arabistanlı, diğeri İngiliz olan iki hekimle ortak olmak üzereydi. Sağlık Bakanlığı'ndan gerekli izinleri almak, bir laboratuar bulmak ve gerekli alet edevatı (şırınga, kan torbası vs...) temin etmek gibi yoğun uğraşlar içindeydi.

Tekinalp'in terlik mağazası projesi ise sadece, Madam Alexandra, oğlu ve kendisinin küçük birer sermaye koymalarını gerektiriyordu. Lidya daha önce yaptığı gibi evde oturup terlikleri imal edecekti.

Bu hem gelinine, hem onun annesine, hem de kendine kayda değer bir gelir teşkil edebilirdi. Tabii aynı zamanda aklı on karış havada Lidya'yla alımlı ve hareketli Madam Alexandra için enerjilerini harcayabilecekleri mükemmel bir meşgale olabilirdi. Fakat heyhat! Önerisine kimse pek kulak asmamıştı.

Özellikle Giyom, babasını, can sıkıntısını belirten türlü mimiklerle derin derin iç çekerek dinlemiş, sonunda hafif alaycı bir kahkaha atmıştı:

"Ben, son bilimsel buluşlardan faydalanıp insanlara sağlık, hatta hayat bahşetmeyi amaçlıyorum bu kan bankası projemle... Dünya çapında doktorlar bu projede benimle çalışmak için yarışıyor, ben ortak beğenemiyorum, sense gelip bana küçük bir dükkânda terlik satmaktan bahsediyorsun! Aman, ne de şirin küçük bir aile işletmesi olur: Babam, ünlü gazeteci yazar Munis Tekinalp mağazanın deposuyla ilgilenir, eski radyo yıldızlarından karım tezgâhtarlık yapar, Rusya'da bir prens ailesinden gelme kayınvalidem kasaya oturur ve ben, evet ben iş adamı Giyom Tekinalp, bir kamyonet tutup alım işine bakarım... Düşünsene, ben!"

Tekinalp sessiz sakin dinliyordu. Eskisi gibi öfkelenip bağırmıyor, oğluna haddini bildirmeye çalışmıyordu. Ne yapsındı, bu çocuk böyleydi işte. Ağır megalomandı. Mütevazı işler, ufak hesap-

lar, 'damlaya damlaya göl olur' misali tasarruflar ona göre değildi. Bu şekilde kazanıp harcayanlara, hem alayla hem de büyük bir acıma duygusuyla yaklaşırdı. Ama hak teslim etmek lazımdı ki, ondaki parıltıya, yaratıcılığa, belagata, karizmaya pek az insanda rastlanırdı. Ona sıradan insan muamelesi yapmak yanlıştı.

O halde bütün anlattıklarına kafa sallayacak, suyuna gider gibi yapıp bir daha terlik mevzuuna değinmeyecek, ama o mağazayı ne yapıp edip açmaya çalışacaktı. Küçük oğlunun kafasında kaynaşan 'müthiş', 'inanılmaz', 'ihtilal maiyetindeki' projeler istendiği gibi gelişmezse, kendi de emekli olunca bari bir ekmek kapısı kalsındı aileye.

Ayrıca, 'Prens ailesinden gelme' bir Madam Alexandra'yı ve 'radyonun yıldızlarından olan' gelinini düşünürken için için gülmüştü. Besbelli anne çok görmüş geçirmiş, hâlâ hoş bir kadındı. Kızı ise sadece bir reklamı seslendirmişti hayatı boyunca; radyoda başka bir faaliyette bulunduğunu duyan olmamıştı. Buna karşılık, oğlunun kendisine yakıştırdığı: 'Büyük yazar ve gazeteci' unvanına karşı çıktığı söylenemezdi. Belki 'Büyük' biraz abartılıydı... Ne var ki Giyom abartıdan da hiç çekinmez, bu konuda kendisine olduğu kadar başkalarına da gayet cömert davranırdı.

29 Temmuz 1954

Nice'teki ikametimin yani uzun tatil devresinin son günüdür. Yarın akşam artık İstanbul'dayım inşallah. Tatil boş geçmedi. Sihhat bakımından istifade ettim. Kendimi daha sağlam hissediyorum.

3 Ağustos 1954

Dört günden beri İstanbul'dayım. Hamdolsun mahud arazdan başka şikâyet edecek sıhhi hiçbir vaziyetim yoktur. (...) Kendimi askıda hissediyorum. Garip bir halet-i ruhiyenin tesiri altındayım. Bir ayağım Giyom'da, bir ayağım İzak'ta, Terabya'da.

Büyük gelini Lidya Hanım'ın bütün sitemlerine rağmen banyoya kapanıp jimnastik hareketleriyle zaman kaybetmesi ve her-

kesi fütursuzca kapıda bekletmesi o döneme denk düşüyor olmalı. Aslında yaşlı adamın bu şekilde hareket etmesi öyle doğaldı ki.

Zira o dönemde Tekinalp'in kafasında yer etmiş sabit bir düşünce vardı. O düşünce de hemen her gün defterinde "mahud araz," diye sözünü ettiği o 'araz'dan, ne yapıp edip kurtulmaktı. Arazı hayatında bir dert, bir sıkıntıdan çok daha fazla bir şey gibi görüyordu. Âdeta kendisini mutsuz etmekle yükümlü, kendisinin her an mücadele ettiği, ama nedense başkalarının ondan ne kadar çok çektiğini bir türlü anlayamadığı amansız bir düşmandı araz. Bütün çabalarına rağmen gitmek bilmeyen, yok olmayan... Tekinalp çoğu yazılarında tasarladıklarından, yaptıklarından ve yapacaklarından uzun uzun bahsettikten sonra, bir tür düş kırıklığı, kızgınlık ve hatta şaşkınlıkla, "Araz yine yerli yerinde," ya da "Araz berdevam," diye not düşüyordu.

Sanki kendisi faaliyet halindeyken, bir an için mahud araz'ın sessizce çekip gideceğini umuyormuşçasına...

12 Ağustos 1954

Hayat tarzımın tanzimine doğru henüz ciddi bir adım atamadım. (...) Arazı mühimsiz bulup hiçbir şey yokmuş gibi işime devam etmeye muvaffak olursam çok iyi olur. Artık yarından itibaren mesaiyi programa ve tanzime başlamaya çalışmak gerekir. Ezeli derdi bu defa savmış olacak mıyım? Yapılacak mühim ve ciddi işler yok değil.

a) Profesyonel alanda umumi halim ve iktisadi vaziyetim hakkında özet rapor.

b) Yurt meselesi hakkında vaziyet.

c) Hususi hayat alanında ev rahatını sağlayacak tedbirler.

d) Fikri ve umumi hayat sahasındaki faaliyet. Vatan'*da haftada bir yazı,* Türk Ruhu, *İsrail ve Diaspora,*[1] *Türkçe ve Fransızca sekreter, vs. vs. Artık yarından itibaren bir programı kati surette çizmek gerekir.*

---

(1) Diaspora: Başka yerlere dağılma, göç.

22 Ağustos 1954

(...) Fikri sahada hazırlıklar var. Bu hafta içinde faaliyete geçeceğim. Gazete muharrirliğini nizama koymak üzereyim. Yeni bir seri makale tasarladım. İsrail ve Diaspora mevzuu üzerine broşür projesi de tamam. Türk Ruhu *hakkında enteresan bir mektup geldi. Şimdi artık işe başlamak üzere sekreter meselesini halletmek icap edecektir. (...) Araz berdevam, fakat maneviyat ıslah olunuyor. Terez'den mektup geldi. Ümidi kıracak bir şey yok. İnşallah muvaffak olurlar.*

28 Ekim 1954

(...) Profesyonel faaliyet yolunda. Başında bulunduğum müessesede vazifemi layıkıyla ifa ediyorum. Bundan manevi zevk-ü sefa alıyor ve kendimi bahtiyar addediyorum. İnşallah bu yolda devam eder. Nice'te bir yurt kurmak arzusu günden güne kuvvetleniyor. Hayat arkadaşı olarak dört mevzu var. (...)

Ardından Munis Tekinalp hayat arkadaşı olabilecek kişileri, isimlerinin baş harfini kullanarak bir bir sıralıyor, her birinin artılarını ve eksilerini not düşüyor. Bu konuda yine son derece ketum, anlaşılmamak için elinden geleni yapıyor. Fakat mevzuların birinin Lidya'nın annesi Madam Alexandra olduğunu anlamamak mümkün değil.

O konuda tam olarak ne istediğini kendi biliyor muydu? Fransızca'dan bozma ürettiği garip kelimeyle,"governant" yani paralı bir bakıcı mı, sevecen bir eş mi, yoksa, kendisine "governant" gibi bakabilecek ama eş sıfatını da taşıyacak biri mi? Her halükarda bu beraberliğin cinsel bir boyutu olmayacaktı. Bunu da karşı taraf peşinen bilmeli ve kabullenmeliydi.

Fikir hayatından kopmadığının bir göstergesi de Tekinalp'in Nice'te verdiği ve beğeni toplamış konferansın haberi ve bu haberin doğurduğu yeni bir ufak polemik.

L'Etoile du Levant gazetesinde de 14 Ocak 1954'te yer almakta:

Geçtiğimiz yaz Moise Cohen'in, Nice şehrinde, B'ne Berith Derneği'nde, İsrail ve Diaspora üzerine bir konferans vermiş olduğu haberini aldık. Konferans büyük ilgi toplamıştır.

Haberin ardından şöyle bir yorum eklenmişti:

Pek çok tanıyanı için M. Cohen (Bu haberde adı Fransızca imlayla yazılmış) *ülkemizin edebi, ekonomik ve siyasal yaşamında büyük başarıylà adını duyurmuş bir kişidir; belki de bu nedenle, geçmişte Yahudilikle ilgili meselelerden uzak durduğu göze çarpmıştır. Bu düşünceyi güçlendiren olgu,* Kemalizm *kitabının yazarı Tekinalp'in, cemaat faaliyetlerine hiçbir zaman katılmamış olmasıdır.*

Cote d'Azur'de verdiği konferans bu intibaı değiştirmiştir; zira bu konferans kendisinin iyi bir Türk vatandaşı kadar, iyi bir Yahudi olduğunu da göstermiştir.

Bu arada şunu hatırlatalım: Bahis konusu eserdir ki (Kemalizm) *kitabın yazarı Tekinalp'in Aşkale'ye gitmesini önlemiştir.*

Ardından konferansın bir özeti verilmektedir:

Moise Cohen Yahudiliğe has birçok problem arasında, İsrail'in kuruluşundan sonra başgösteren çifte vatandaşlık ya da "iki ayrı ülkeye çifte bağlılık," diyebileceğimiz problemden bahsetti. Bu duruma başka örnekler olarak, Kanada'da ya da İsviçre'de yaşayıp Fransız kültürüne bağlı, Fransız basınını büyük bir alakayla takip eden, Fransızca konuşan fakat bunun yanı sıra Kanada ya da İsviçre'nin birer kusursuz, dürüst vatandaşı olan kişileri gösterdi... Amerika'ya göç etmiş İtalyan, Rum, Arnavut kökenlilerin kültürlerini muhafaza ederek, mükemmel birer Amerikan vatandaşı olmayı nasıl başardıklarını anlattı...

Konferansını aşağıdaki dört noktada özetleyerek bitirdi:

İsrail ve Diaspora, Eretz Israel[1] *ve* Galoutg[2] *Yahudi düşmanlarının suçlamalarına meydan vermeksizin, ebediyen ve sonsuza kadar bir araya gelebilir, yan yana olabilir...*

Diaspora'da yaşamaya devam eden Yahudiler için, asimilasyon tehlikesi mevcut değildir, çünkü Sartre'ın bahsini ettiği o meşhur "Yahudi düşmanlığının temin ettiği savunma mekanizması" dışında, şimdi artık "Yahudi Ruhu" mevcuttur. O, Eretz'*de kök salmıştır ve bizleri uluslar içinde eriyip gitme tehlikesinden korumak için hep mevcut olacaktır.*

---

(1) Eretz Israel: İsrail ülkesi.

(2) Galoutg: İsrail dışındaki ülkeler. Diasporanın yaşandığı ülkeler.

Asırlar boyunca hayatımızı zehir eden Yahudi düşmanlığı belki tam olarak kaybolmayacak, ama asgari düzeye inecektir.

Moralimizi güçlendirmek, prestijimizi kalkındırmak ve halkımızın kaderi olan ebedi mücadeleyi her şeye karşı devam etmemize destek olmak için artık ve her zaman için İsrail'in şahane ışıması var olacaktır.

Bu konferanstan anlaşılacağı üzere, Moiz Kohen ya da Munis Tekinalp, 1909 yılında Hamburg'daki Siyonist Kongresi'nden kavga ederek ayrılan genç ve ateşli entegrasyon yanlılığından epey uzaktır. Tıpkı, uluslararası sosyalist dayanışmaya inandığı için her şeyden önce insan olduğunu ilan eden, Siyonist bir devletin kuruluşunu olsa olsa dünya kapitalizminin eseri gibi niteleyen genç sosyalist lider Benaroya'ya, sonra Siyonizm'in bayraktarlığını yapan bir gazetenin kurucusu ve baş yazarı Abraham Benaroya'nın çok uzak olduğu gibi.

L'Etoile du Levant'da 28 Ocak 1955 tarihli yeni bir açıklama yer almakta:

M. Tekinalp kendisini Yahudiliğin dışında bir hayat sürmüş olmakla suçlayanlara cevap vermek üzere bir açıklama mektubu yollamıştır...

Anlaşılan, yaşlandıkça kendini kökenlerine daha yakın hissediyor, hatta bundan uzaklaşmış olmayı bir suç kabul ediyor ve bu suç'u işlemediğini herkesin bilmesinde fayda görüyor.

Aynı mektupta, saygın iktisatçımız engin bilgi birikiminin ışığında İsrail dışındaki Yahudi dünyasının büyük problemi olan evrensellik ve tecritten bahsetmektedir.

Görüldüğü gibi, artık Yahudilikten uzak kalmayı bir suç olarak görüyor, Yahudi olarak eriyip gitme korkusunu duyuyor, konferansın sonunda İsrail'in ışımasından söz ediyor ve yıllar önce nefretle inkâr ettiği azınlık kelime ve kavramının varlığını kabulleniyor; dolayısıyla, Tekinalp'in düşünce ve inançlarında epey değişiklik var.

Belki 1955'lerdeki Tekinalp, bu konferans ve mektuplarının ışığında kısaca şöyle tanımlanabilir:

"Eskisinden çok daha Yahudi, fakat eskisi kadar yurtsever ve entegrasyon yanlısı."

İnsan Neyse Aslına Dönmelidir

Son senelerin dökümünü okudukça, insanın kafasının biraz karışmaması mümkün değil. Tekinalp sürekli hareket halinde, sürekli huzursuz, sürekli kararsız. İstanbul, Nice ile Cenevre arasında mekik dokuyor ama ağırlık hâlâ İstanbul'da... Halen çalışıyor, yazıyor ya da yeterince yazamadığına kızıyor, yine 'araz'dan yakınıyor...

Bir süre önce beslemiş olduğu evlilik fikirlerinden vazgeçmiş görünüyor:

26 Aralık 1954

(...) Bir aralık mevzular üzerinde durduğuma şaşıyorum. Onlar boş hayaller imiş. Fikri hayatta faaliyet berdevam. (...)

1955 yılının ilk gününde, 'yılbaşına hayra alametle ve iyi ümitlerle' girdiğini yazıyordu Tekinalp. Artık Nice'te geçirdiği dönemleri daha da uzatmayı planlıyordu.

14 Mayıs 1955-Nice

Bir aydan beri buradayım. Fikren o kadar meşgulüm ki şu jurnal'*e yazı yazmak bile hatırıma gelmedi. Zihnimi işgal eden meseleler yorucu ve üzüntülü değildir. Gazeteler, mecmualar, kitaplar, konferans hazırlığı, aile zırıltıları bütün vaktimi işgal ediyor. Geçen sene yaptığım gibi "Dışarıdan Görüşler" yazı serisini düşünmeye bile vakit kalmıyor. Dernekler,* Vatan *gazetesi,* İktisat Mecmuası *gibi zırıltılar hatıra geliyor. Demek oluyor ki zihin alışkanlığı esastır. Bu alışkanlığı doğru alışkanlık takip ederse sıkıntıya meydan kalmaz. Nice'te bütün hayat şartları müsait gidiyor. İkameti ne kadar uzatırsam, o kadar iyi olacaktır. İstanbul'u ihmal ettim gibi geliyor bana. Böylesi daha iyi değil mi?*

Bu arada, Nice'den Cenevre'ye gidip yıllarını vermiş olduğu Spierer Freres firmasının patronlarıyla görüştü.

1922'den beri çalıştığı firma, 1913'te Herman Spierer adındaki Selanik kökenli bir Macar Yahudisi tarafından İzmir'de kurulmuştu. Başına da Genel Müdür olarak Salvator Barki getirilmişti.

Herman Spierer'in kişiliği, iş hayatındaki becerisi ve öngörüşlülüğü dönemin tütün piyasasına damgasını vurmuştu. Firması 'Herman Firması,' diye tanınıyordu. Durmadan, İstanbul'da, Samsun'da, Kavala'da, Selanik'te, Sofya, Plovdiv ve Dresden'de şubeler açarak işlerini genişleten Herman Spierer, zaman içinde yardıma kardeşleri Charles, Leon ve Emile Spierer'i çağırmıştı. Birinci Cihan Harbi'nden sonra firmanın genel müdürlüğü Trieste'ye taşınmıştı, merkezi ise Cenevre'deydi. 1947'de ise, Munis Tekinalp'in güncelerinde defalarca okuduğumuz gibi, mutlaka orada bir "nam-ı etiket" peşinde olmasına neden, şirketin "Herman Spierer et Cie" adı altında bir anonim şirkete dönüşmesi olmuştu.

Tekinalp'le aşağı yukarı yaşıt sayılan Charles Sperer 1952'de vefat etmişti ve Emile Spierer ağır hastaydı... Galiba, yaşlı adamın, 'yeni nesil' diye adlandırdığı Georges ve Simon adlı varisleriyle eli kulağında olan emekliliğin şartlarını tartışmak gerekecekti; bu da onun hiç mi hiç hoşuna gitmiyordu.

* * *

Zaten o tarihlerden sonra, Tekinalp'in güncelerine bitmek bilmez bir mutsuzluk yansımakta. Nice'te yaşam, gazete yazıları, aile meseleleri, emeklilik planları besbelli derin bir bunalıma girmesine engel olamıyordu.

Muhtemelen hayatı boyunca çok yoğun çalışmış bir insanın gittikçe 'vakit zengini' olması; İstanbul'dan, Türkiye'den, kırk küsür yıldan beri içinde bulunduğu siyasi ve edebi ortamdan, dostlarından, mesai arkadaşlarından uzak kalması, saydığımız bütün bu ruhsal nedenlerin yanı sıra, bedenin dirençsiz kalıp yeni bir fiziksel rahatsızlığa yenik düşmesi (gelinine göre kanserden ölmüştü) mutsuzluğuna geçerli nedenler olarak gösterilebilirdi.

Her neyse, her şey birden bire kötüye gidiyor, güncelerde ta-

rihler sanki birbirine karışıyor ve 20 Haziran 1955'te, gerçekten iç burkan bir yakınma, neredeyse bir panik çığlığı yükseliyordu satırlardan.

20 Haziran 1955

(...) Hadise şudur. Araz azami safhayı buldu. Bir yerde duramıyorum. Beni vehim ve endişe sardı. Acaba hastalık yeni bir safhaya mı giriyor? Bundan sonra azap ve işkence devresi mi başlayacak? Doktor B.'ye (Muhtemelen Dr. Benbanaste) *telefon ettim. Bu akşam gelemiyor. Yarın saat birde gelecek bakalım ne diyecek. Bu gece rahat uyuyabilecek miyim? (...)*

Sonraki günlerde biraz toparlanacaktı. Yine de güncelerinde, neredeyse sabit fikir haline gelmiş bir-iki temadan başka şeye rastlamak pek mümkün değil bir süre. "Mahud araz'ın durumu" ve artık ne yapıp edip mümkün olduğu kadar az maddi fedakârlıkla "sekreter tutma zorunluluğu". İki seneden beri temcit pilavı gibi öne sürdüğü "sekreter meselesini halletme" dediği bu zorunluluğu da, hiçbir zaman yerine getiremeyecekti.

Yıl sonu ve yıl başı, Munis Tekinalp için her zaman bir muhasebe dönemi olmuştu. Fakat 1956 yılının ilk gününde yazdığı şu satırlar, bana sadece geçen yılın değil, neredeyse bütün bir hayatın muhasebesinin yer aldığı satırlar gibi geldi:

1 Ocak 1956

(...) Şu ömrün bakiyesini nerede geçirsem daha iyi olur? Kendi çocuklarımın muhitinde hayır yok. Onları yetiştirmek için ömür tükettim. Fakat onlar ruhen bana karşı yabancıdır. Ahlak, his ve fikir bakışlarından benden aykırı, yaşayışları bambaşka. Zihniyetleri bambaşka.

"Külli şey'in bi-ricali aslihi" fehvasınca, ahlafı bırakıp eslafa ("İnsan neyse aslına dönmelidir"e uyarak, belki de bizden sonra gelecek olanları, yani yeni nesli, çocukları bırakıp geçmişe, geçmiştekilere) *dört elle sarılmam daha iyi olmaz mı? Huzur-ı kalbi ben ancak o muhitte bulabilirim. Bu hususta yapılabilecek iki şey vardır; İstanbul'da kız kardeşle-*

rimin istirahatını temin etmek, yaşlı aile şubesi muhitine yerleşmek. Bütün maddi vesaitimi oraya doğru yönlendirmek. (...) Bugünlerde Nice Fahri Konsolosluk meselesi hakkında bir karara varabilsem, bu hususta kat'î bir adım atmış olacağım. (...)

* * *

Munis Tekinalp besbelli iki şehir, dahası iki ülke arası gidiş gelişlerden, yalnızlıktan, kendine ait bir evin eksikliğinden (gerçi bunu kendi istemişti) iyice bunalmaya başlamıştı. Spierer Freres firmasında 'yeni nesil'le emekliliğinin şartları üzerinde anlaşmaya çalışıyordu. Zaten ne olursa olsun çok yakın bir zamanda artık çekilmesi gerekeceğini gayet iyi biliyordu.

Çocuklarıyla arasındaki uçurumu bir türlü kapatmayı başaramıyordu ve nedense hemen her insanın yapmaya meyilli olduğu gibi, bu acıklı durumdan sadece ve sadece onları sorumlu tutuyordu. Kendisinin geçmişte nasıl bir baba olmuşluğunu sorgulamaya bile gerek duymuyordu. Yine de zaman zaman önünde fazla zaman kalmadığını düşünerek, onlarla iletişim kurmaya çabalıyordu:

1 Temmuz 1956

(...) Amerika'dan gelen haberler tatminkârdır. (...) G. İsrail'de iyi bir gelişmeye doğru gidiyor. Acaba sonunu getirebilecek mi? Yoksa şimdiye kadar olduğu gibi istikrar nasip olmayacak mı? (...)

A'nın işi şimdilik tıkırında gidiyor. Fakat çocukluğu zamanından beri devam edegelen garip bir vaziyet vardır. Kendisi benim ona üvey evlat muamelesi yaptığım zannıyla bana bir yabancılık zihniyeti tasavvur ediyor. Fakat ne münasebet? Bu garip vaziyeti ortadan kaldırmak bana düşer.

Bazen İzak adıyla, bazen de eski Türkçe 'elif' harfiyle hatıratına geçen büyük oğluyla oturup konuşmuş, birbirlerini daha iyi anlamaya çalışmışlardı. Nedense, yolun sonuna yaklaşırken bu türden hesaplaşmalara gerek duyulur. Fakat artık çok geç değil miydi? İzak'ın beyninden ve yüreğinden bu kardeşinden çok daha

az sevilme hissini söküp atmak mümkün müydü acaba? Sanmıyorum...

Evet, o dönemde istediği, her şeyden çok, ablalarının yanına sığınmak, 'aslına dönmek'ti. Fakat 'aslı'nın tam olarak ne olduğunu hatırlıyor muydu bunca yıl sonra?

Zaten bu isteği de gerçekleşemeyecekti.

21 Eylül 1956

Son günlerde küçük ablamın (Raşel) *vefatı maneviyatımı büsbütün sarstı. Bu hadise tarz-ı hayatımda bir tebeddül* (değişim) *vücuda getirecek mi? Herhalde ihtimal dahilinde. Bundan ziyade asıl mühim mesele büyük ablamın yalnızlığı. (...)*

Raşel, hep utanıp gizlemeye çalıştığı sevimli oburluğu, rengârenk kıyafetleri, bol bol süründüğü lavanta kokusu, bazen insanı bıktıran bitmez tükenmez iyi niyeti, tatlı gevezeliği, 'küçük' kardeşine duyduğu şartsız, kayıtsız sevgi ve hayranlığı ile bu dünyadan göçüp gitmişti. Her ne kadar güncesinde sadece bir satır ayırdıysa, bu ölüme Tekinalp, aslında derinden, çok derinden sarsılmıştı. Raşel'i kaybetmekle, bir abladan çok daha fazlasını, bir dostu, bir desteği, hatta bir anneyi kaybetmişti.

Kendi tabiriyle "yaşlı aile şubesi" muhitinde yerleşmekten vazgeçti. Eskisi gibi oğullarından kâh birinin, kâh ötekinin evine barınmaya devam etti.

(...) Son günlerde Sevim'in Avrupa'ya tahsile gitmesi meselesine karar verildi. Onu Nice'e göndermek meselesini ileriye sürdüm.

İzak'ın kızı Sevim'i severdi Tekinalp. Esmer güzeli, zeki bir kızdı. Daha küçücükken onu, kendisine bir şeyler öğretebileceğini düşüncesiyle tiyatroya götürürdü.

Sevim çocukken belki biraz babası gibi mesafeli durur, az konuşur, düşüncelerini kolay kolay dile getirmezdi; yine de Tekinalp için elinde küçük elini hissetmek, zaman zaman oyunu izlerken gülümsediğini, heyecanlandığını, eğlendiğini izlemek, büyük bir

mutluluktu. Tiyatro çıkışı mutlaka bir büfeye veya bir muhallebiciye uğrayıp İzak ve Lidya'nın sitemkâr bakışlarından uzak, onunla birlikte biraz oburluk yapmak da ayrı bir keyifti.

Sevim artık güzel ve alımlı bir genç kıza dönüşmüş High School'dan mezun olmuştu. Dedesi eğitimini tamamlaması, sadece kulaktan dolma bildiği Fransızca'sını ilerletmesi için onun bir lisan mektebine yollanmasını önerdi. Genç kız, dedesinin bizzat araştırıp bulduğu bir mektepte okumak üzere Nice'e yollandı. Böylece yabancı diyarda bir başına kalmayacak yeğenler onunla ilgilenebileceklerdi...

Gelini Lidya, Sevim'in gidişinden yaklaşık bir ay sonra ailesine yolladığı mektubu kayınpederine gururla uzattı:

"Bakın, okuyun, ne güzel vakit geçiriyor, arkadaşlar bile edinmiş hemencecik!"

Tekinalp mektubu eline aldı, dikkatle inceledi:

"A! O da ne?!"

Mektup Türkçe yazılıydı. Hani kız oraya lisan öğrenmeye gitmişti! Kulaklarının öfkeden kızardığını hissetti. Derhal kaldığı odaya yöneldi. Eski daktilosunun başına geçti. Bu çocuğa birinin bir şeyler öğretmesi lazımdı, hem de çok acele tarafından...

Yazmaya koyuldu:

İstanbul, 16 Ekim 1956

Sevgili Çocuğum,

Annen bana, babana yollamış olduğun Türkçe yazılı mektubundan birkaç bölüm okudu. Anladığım kadarıyla mektebine yerleştin ve bulunduğun muhitten memnunsun. Emin ol, bu beni çok mesut ediyor. Ayrıca nihayet iş hayatına atıldığını, hiçbir şeye yaramaz bir sümsük, vazifesi sadece başkalarını mesut etmek olan güzel bir taş bebek gibi yaşadığın muhitten kurtulmuş olduğunu öğrenince pek bahtiyar oldum. Oralarda, seninkilerden uzaklarda, sınıfının dört duvarı arasında, kendinle baş başayken, hayatın, seni aptal-

ca şımartan annenle babanın öpücüklerinden ibaret olmadığını nihayet öğrenebileceksin, şahsiyetine has ve hür bir şekilde yaşamaya alışacaksın; bu şekilde yaşamakla, saadetin sadece bir babanın, bir annenin, bir kocanın sevgisine bağlı olmadığını, kendi iradenle, kendi şahsiyetinle ve kendi çalışmanla meydana gelebileceğinin farkına varacaksın. Ama açık söyleyeyim, yabancı diyardaki ilk davranışın beni hayal kırıklığına uğrattı. İlk mektubunu Türkçe yazmışsın. Bu lisana özel bir zaaf duyduğundan değil de henüz çok iyi hâkim olmadığın başka bir lisanda (Fransızca'da) birkaç kelime yazma gayretini göstermemek için bunu yaptığını, pekâlâ biliyorum. Ama şunu unutmamalısın ki yuvandan ayrılıp ta oralara gitmen sırf Fransızca öğrenebilmek içindi. O halde, niçin bu lisanda kendini iyi bir şekilde ifade etmek için daha çok gayret göstermiyorsun? Aynı hatayı İngiliz mektebinde işlemiştin; orada yıllarca arkadaşlarınla ve ebeveyninle Türkçe konuşup durmuştun ve sonunda mektebi bitirdiğinde, bu lisanı da doğru dürüst öğrenmiş değildin.

Şunu bil ki sevgili çocuğum, eğer asgari gayret prensibine uyarak kendini tembelliğe, şımarık çocuk hayatına bırakıverirsen, hayatın boyunca başkasının kölesi olarak kalacaksın, hayatın bin bir derdinin zavallı bir kurbanı olarak yaşayıp gideceksin.

Burada, İstanbul'dayken sana bilmem kaç kere İbsen'in bir tiyatro piyesini tekrar tekrar okumanı tavsiye etmiştim. Bildiğin gibi bu piyesin mevzuu, 'Nora'nın hikâyesidir. Nora, annesi ve babası tarafından elinden hiçbir iş gelmeyen bir taş bebek olarak büyütülmüştü; bin bir dert ve sıkıntıyla boğuştuktan sonra, İbsen'in 'Taşbebeğin Evi,' diye adlandırdığı baba evini terk ediyor ve ancak kendi çalışması sayesinde hür bir hayata başladıktan sonra, rahata, saadete ve huzura kavuşuyor.

İlk fırsatta sana bu kitabı yollayacağım. Sana bir kere daha, onu tekrar tekrar okumanı tavsiye ediyorum. Ancak küçük Nora'yı misal olarak alırsan, hür ve kendi saadetini kendi yaratabilen bir kız haline gelebilirsin.

İlişikte *Akis* adında bir Türk mecmuasından bir kupür bulacaksın; orada Türkiye güzeli ile, İsrail güzeli arasında bir benzetme yapılıyor.

İlkinin aptal ve akılsız olduğu belirtiliyor çünkü şairin dediği gibi, "gülün ömrü kadar" olan güzelliğine güvenip asla çalışmayı düşünmediğini beyan etmiş. İkincisi ise, çok zengin bir aileye mensup olmasına rağmen, ta yedi yaşlarından beri, çalışmaksızın geçecek bir hayatı düşünemeyeceğini söylediği için takdir toplamakta.

Hülasa bunları aklında tutmanı rica ediyorum:

Seninkinin dört misli kadar bir hayat tecrübem var ve hayatım boyunca bütün dünyada binlerce yaşantıyı yakından görme ve tahlil etme fırsatım oldu. Sana şunu temin edebilirim ki, şımarıkça büyütülen erkeklerin yahut kızların hiçbirinin sonu memnuniyet verici olmadı. Birkaç istisna haricinde, hepsinin sonu esef verici oldu. Buna karşılık kendi çalışmaları ve gayretleri sayesinde kendilerine bir hayat kuranlar, ömür boyunca saygıdeğer ve mesut yaşadılar. Kendi muhitinde de bazı misaller görebilirsin. Mesela bizim Mair, iş hayatına çok zor şartlarda başladı ve bugün kendi gayreti sayesinde, kıskanılacak bir duruma geldi.

Şimdi bu prensibe uyarak hayatına bir istikamet verebileceğin noktadasın. Ne olursa olsun geleceğinden mesul olacaksın. Seçeceğin istikamete göre mesut yahut bedbaht olacaksın.

Seni sevgiyle kucaklarım,
M. Tekinalp

Kız mektubu belki arkadaşlarına okuyup bu öğüt dolu satırlarıyla alay edecekti. Ona karşı nefret bile duyabilirdi. Ama olsun, o yine de vazifesini yapmalıydı.

* * *

İşte yıllar sonra, Sevim Tekinalp'in dedesinin biyografisini yazmak istediğimi duyunca bana bir zarf içinde yolladığı iki mektuptan biri... Zarfa bir de sözlü yorum katmıştı:

"İlerde nasıl bir kadın olmam gerektiğini söyleyen, nasihat dolu, sıkıcı bir mektup işte."

Kuşaklar arasında bir türlü kapanmak bilmeyen anlaşmazlık uçurumu, anlaşılan o ki bu torun ve dede arasında alışılagelmişten de derin olmuş.

Nice Fahri Konsolosluğu Tekinalp'e Göre Değilmiş

Tekinalp artık tutunacak bir dal bulmakta zorlanıyordu. Yine de hâlâ ayakta kalmasını sağlayan bir umudu vardı...

1956 yılının Ocak ayında, günlüğüne şu satırları düştüğünü görmüştük:

Bugünlerde Nice Fahri Konsolosluk meselesi hakkında bir karara varabilsem bu hususta kat'î bir adım atmış olacağım.

Gittikçe uzayan tatil dönemini Nice'te geçirip geriye kalan kış aylarını da İstanbul'da değerlendiren, iki şehir arasında mekik dokurken, siyasetten ve aktif hayattan bir türlü kopmak istemeyen Tekinalp'in aklına bir fikir gelmişti. Her iki şehirde yaşama imkânını bulmuşken, Fransızca'sı Türkçe'si kadar kusursuzken, yılların siyasi ve iktisadi birikimi de göz önünde bulundurulursa, sanki kendisi için biçilmiş kaftan gibi görünen bir görev gelmişti aklına: Türkiye'nin Nice'te Fahri Başkonsolosluk görevi. Bu, hem Türkiye'ye önemli bir hizmet imkânı doğurur, hem de emekliliğinden sonra kendisini canlı ve diri tutacak, gerekli olan "ruh gıdasını" kısmen de olsa sağlayacak bir uğraş olabilirdi. Üstelik bunca yıl fiili hizmetten, yazılan bunca kitap ve ateşli makaleden sonra, Munis Tekinalp hâlâ tarafından önemsendiğine inandığı Türk halkının gözünde buharlaşıp yok olamazdı. Bu proje üstünde düşünmeye, gerçekleştirmek için uğraşmaya değerdi.

Bu isteği yüzünden hayatının sonuna doğru, yeniden derin bir hayal kırıklığına uğrayacağını henüz bilmiyordu.

Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı dilekçeyi, dönemin imlasına dokunmadan aktarıyorum:

Munis Tekinalp
Taksim Sarayı Kat 3 No 10
Dışişleri Bakanlığı Yüksek Makamına
Ankara

Uzun senelerden beri, her sene ikişer ay süren tatil devrini, öteden beri orada yerleşmiş bulunan ailemin nezdinde, Nice şehrinde geçirmeye devam ettiğimden, Gök Renk (Cote d'Azur) mıntıkasında memleketimizi alakadar eden hususiyatı yakından tetkike fırsat buldum. Ve bu tetkiklerime dayanarak aşağıdaki maruzatta bulunmayı faydalı görüyorum

Monte-Carlo, Cannes, Juan-les-Pins gibi mühim turizm merkezlerini muhtevi olan bu mıntıkanın başşehri olan Nice'te, İkinci Umumi Harb'in sonuna kadar vazifeli bir şehbenderlik (konsolosluk) makamı mevcuttu. Bu makamın lağvından sonra Gök Renk sahilleri mıntıkasının coğrafi ehemmiyeti her bakımdan artmış ve Türk vatandaşlarının bu mıntıkaya alakası ziyadeleşmiş bulunmaktadır.

Son zamanlarda dünyanın en maruf turizm merkezlerinden biri olarak, her sene Ağa Hanlar, Çörçil'ler, krallar, imparatorlar ve milyonlarca turiste cevelengah (dolaşma yeri) olan bu mıntıka ayrıca moda, ıtriyat gibi lüks sanayi için mühim bir merkez haline gelmiş bulunmaktadır. Orada yerleşmiş bulunan ve bazıları villalar, oteller, iktisap eden ve ezcümle ziyaret maksadıyla her sene Gök Renk mıntıkasına giden Türk vatandaşlarının adeti günden güne çoğalmaktadır. Bu itibarla bu mıntıkada vazifeli bir Şehbenderlik makamının yeniden ihdası mümkün olmasa bile, memleketimizin orada Fahri bir Şehbenderlik ile temsili yüksek makamınızca münasip görüleceği kanaatindeyim. Bu senenin nihayetine doğru yeniden Nice'e giderek orada fikir faaliyetime devam etmek azmiyle, yerleşmek kararında bulunduğumdan, Yüksek Vekaletinizce Fahri Şehbenderlik şerefini benim için münasip görüldüğü takdirde kendimi bahtiyar addedeceğimi, derin saygılarımla arz ederim.

İş bu hizmet arzının hüsnü kabule mahzar olacağı ümidi ile tercümenin bir hülasası olarak takdim edilmiştir.

Cevabı uzun süre, yaklaşık bir yıl kadar bekledi.

Ve sonunda olumsuz bir cevap aldı.

Yani, "Fahri Konsolosluk Meselesi" konusunda, biraz saflıkla yazdığı gibi, kendisi daha "bir karara varmadan", başkaları onun adına kararı vermişti ve bu bir red kararıydı...

* * *

Bu konuda yeğeni Albert Yenni'nin bir açıklaması var; bana e-postayla yolladığı mesajı virgülüne dokunmadan aktarıyorum:

"Telefonda anlatmağa çalıştığım gibi, MOIZ amca, benim hayatımda çok önemli bir yer aldı. Aslında büyükannemin ağabeyi idi, ama benimle ilişkisi çok yakındı. Örneğin:

"İlkokulu Şişli Terakki lisesini bitirdikten sonra, Galatasaray Lisesi'ne girmemi o sağladı. Sene 1941 idi ve Hitler Bulgaristan'a girmişti... Galatasaray'a azınlık (herhalde azınlığa mensup demek istiyor) öğrenci alınmazdı. Moiz amcam, arkadaşı Zekeriya Sertel'in yardımı ile beni o mektebe sokabildi. O zaman bütün mektepte dört Yahudi vardı, biri dayanamadı, ayrıldı.

"GS'tan mezun olduktan sonra, ilk memuriyetimi o buldu ve Tibet Şirketi'nde bir arkadaşının yanında çalışmağa başladım.

"Cuma geceleri sık sık bize yemeğe gelirdi ve bana Türklük'ten söz ederdi. Adımı ALPER'e çevirmek istemişti.... Hayatımda ilk sigaramı onun önünde (ondan cesaret alarak) içtim. (Sigarayı 25 sene önce bıraktım)

"Zaman gelip, çalışmakta olduğu Spierer tütün ihracat şirketinden emekli olduğunda, emekliliğini o sırada NICE şehrinde yaşamakta olan küçük oğlu GUILLAUME'un yanında geçirmek istedi ve Fransa'ya göç etti. Zaman, Demokrat Parti iktidarının ilk yılları idi.

"Nice'de bir süre aylak kaldıktan sonra, faydalı bir iş yapmak istedi. Onun için faydalı, Türkiye'ye faydalı demek olduğundan, geçmişini, (İttihat Terakki -İstanbul Üniversitesi vs vs) dile getiren güzel bir yazı hazırladı ve Ankara'daki Dışişleri'ne resmi bir yazı yazarak, Türkiyeye hizmet vermek istediğini ve bu nedenle kendisine Fahri Konsolosluk payesi verilmesini istedi.

"Cevap alamadı, alamayınca, dilekçesinin bir kopyasını İstanbul'da yaşayan büyük oğluna gönderdi ve Dışişleri'nde bir isim vererek o kişiye gitmesini ve bu kişiden, kendisini talebi ile ilgili sorumluya göndermesini rica etti. Oğlu tâlimatı yerine getirip ilgili kişi ile konuşunca, ilgili kişi kendisine açıkça 'BİZ YAHUDİDEN KONSOLOS İSTEMEYİZ' diyerek Moiz Amca'nın isteğinin neden olumlu karşılanmadığını açıkladı.

"Moiz'in büyük oğlu İZAK çok büyük bir hata yaptı ve bu konuşmayı aynen babasına nakletti.

"Tahmin edileceği gibi, hayatını Türklüğe vermiş olan Tekinalp Efendi'ye bu darbe çok ağır geldi, hastalandı ve kısa zamanda vefat etti.

"Üzüntüsü o kadar büyük idi ki, ölmeden önce nâşının Türkiye'ye gönderilmemesini ve Fransa'da gömülmek istediğini vasiyet etti.

Bildiklerim bu kadar."

Selamlar
Albert Yenni

Albert Yenni, "Tekinalp Efendi'ye bu darbe çok ağır geldi. Üzüntüsü o kadar büyük idi ki, ölmeden önce nâşının Türkiye'ye gönderilmemesini ve Fransa'da gömülmek istediğini vasiyet etti," diye yazıyor, tıpkı ilk görüşmemizde kızı Terez'in, "O kadar samimi bir Türk dostu olan babam, Varlık Vergisi'nde 'kendisine yapılanlardan' sonra artık Türkiye'de yaşamayı reddetti," demiş olduğu gibi...

Ne yapılmıştı Tekinalp'e Varlık Vergisi döneminde?

Prof. Dr. Ayhan Aktar'ın sağladığı belgeye göre, vergiyi ödemek

için evini ipotek ettirmişti, gelinine göre, Demirkapı'da göz altına alınmıştı.

Ya kendisine Fahri Konsolos unvanı ve görevi verilmeyişi? Acaba Yahudi oluşundan mı, Demokrat Parti iktidarken kendisinin Halk Partili olmasından mı, Fahri Başkonsolosluk Nice'te gereksiz görüldüğünden mi, Munis Tekinalp'in dini ne olursa olsun, bu görev için yaşlı ya da yeteneksiz bulunduğundan mı?

Kitabın sonuna doğru sorular çoğalıyor ve bazılarının, bütün çabalarıma rağmen cevapsız kalmalarından korkuyorum.

Fakat dönelim Tekinalp'e ve bu red cevabından sonra, 'onun' hissettiklerine. Bunlar yine 'şifre' halinde ve Murat Koraltürk'ün dediği gibi, kendi kendisiyle bile şifreyle yazışmış... Çözmeye çalıştım.

* * *

9 Aralık 1956

Son günlerde heyecanlı safhalar geçirdim. Birinin 'ego' tecellilerine,[1] *diğerinin 'amb'* (çok büyük bir olasılıkla, Fransızca 'ambition' yani hırsın kısaltılmış hali) *tecellileri eklendi. Bundan dolayı nakl-ı mekân meyilleri günden güne artıyor. Galiba yakında buna zaruret hasıl olacak. Çünkü iki oğlumun göç etmesi bahis mevzuu oluyor. (...) Hicret ve nakl-ı mekân gerçekleşirse benim için 'governant' usulüyle ocak kurma projesi yeniden bahismevzu olacak. Elhasıl bu defa dönüm noktası mümkün gibi görünüyor, esasen birkaç hafta içinde Nice seferi başlayacak. Artık ne olacaksa, bu sefer münasebetiyle olacak. Allah encamını hayır eyleye. Artık, arazi düşünmeye bile sıra kalmıyor.*

Yine bir yıl sonu gelip çatmıştı. Tekinalp artık yıl sonlarından iyice ürkmeye başlamıştı. Sanki, en basmakalıp inançlara uyarak miladi takvime göre yılın değişmesiyle, hayatında da mutlaka bir şeylerin değişmesi gerekiyordu.

---

(1) Tecelli: Meydana çıkma.

Red haberini İzak'ın evinde öğrenecekti. Çam ağacıyla süslü salonda ("Şu gâvur âdetleri de nereden çıktı. Kocaman bir çam ağacı, dibinde renkli kâğıtlara sarılı hediyeler, pikap'ta çalan Noel şarkıları, öğle yemeğinde sofraya getirilen kestaneli hindi, kaz ciğeri ezmeleri... Ne zamandan beri Hıristiyan olduk biz? Yine Lidya'nın garip fantezilerinden biri olmalı ve tabii lüzumsuz bir masraf kapısı!") Şişli Camii'ne ve Şişli meydanına bakan geniş camekânlı pencere kenarındaki koltukta otururken. (En sevdiği köşeydi ve o apartmanın çocuklarının da, kendi dairelerindeki o aynı köşede durup camekândan, Şişli Camii'inden kaldırılan cenazeleri seyretmek hoşlarına gidiyordu!...) İşte yine bir cenaze kalkıyordu, galiba yüksek rütbeli bir subayınki olmalıydı. Tabut Türk bayrağına sarılıydı. Bando Chopin'in "Cenaze Marşı"nı çalıyordu. Hiç öğrenemeyecekti galiba şu bando, şu marşı çalmasını. Tam o sırada İzak içeri girdi ve sıkıntısını gizlemek için olacak, hızla konuşmaya başladı:

"Şu adını verdiğin adam ne dedi biliyor musun? 'Söyle Munis Bey'e boşuna beklemesin, bir Yahudiyi konsolos yapacakları yok. Fahri bile olsa! Otursun, emekliliğinin tadını çıkarsın. Hâlâ eli kalem tutuyorsa, değişik dergi ve gazetelere yazı yollamaya devam etsin!...' Doğrusu senin namına üzüldüm baba, ama ne yapalım, sen de bilirsin, bu işler hep böyledir!"

Sustu Tekinalp, eliyle cenaze marşının temposunu tutuyordu. Taş kesilmiş gibiydi. Sadece eli o mekanik hareketi yapıyordu. Çocuklarının endişeli bakışlarının farkındaydı, ama bir türlü konuşamıyordu. Kaçıncı hayal kırıklığıydı bu! Kaç kere iyi niyetle, iki toplum arasında köprü görevini üstlenmişti; sonucu neden hep hüsran olmalıydı... Nedenini bir türlü çözemiyordu... Nedeni acaba, Türkiye'deki siyasal yelpazede, kendisini candan kabul edecek, kendisine kucak açacak bir grubun artık mevcut olmadığından mıydı? Yoksa öyle bir grup, hayallerinden başka bir yerde hiç mi var olmamıştı? Kimbilir, tüm bu düşündükleri, tahmin ettikleri, kurdukları, belki yeni bir kitabın konusu olabilirdi kendisine... Göz ucuyla, konuşmaya tanık olan gelini Lidya'ya baktı. Varlık Vergisi'ni ödeyemediği için kapatıldığı Demirkapı koğuşuna, ellerinde bisküviler ve *Türk Ruhu* düzeltmelerini içe-

ren kırmızı dosyayla ziyaretine gelen Lidya'ya... Genç kadının yüzünde yine müstehzi bir ifade mi vardı, yoksa ona mı öyle geliyordu?

Ertesi sabah Nice'e gidiyor, yo hayır, Nice'e dönüyordu; artık evi, yurdu burası değil orasıydı. Bavulunu hazırlamak üzere kaldığı odaya yöneldi. Gözleri mi dolmuştu ne? Eliyle gözlerini sildi ve yalnız yaşayan adamlara has maharet ve titizlikle eşyalarını yerleştirmeye başladı.

Ertesi sabah uçakta, araç yükseldikçe pencereden, solgun kış güneşinin aydınlattığı cami kubbe ve minarelerinin, kocaman bir göl gibi uzanan gri mavi Marmara'nın, Karadeniz'e doğru kıvrılan Boğaz'ın, velhasıl İstanbul'u İstanbul yapan bütün unsurların giderek küçülmesini, uzunca, içine sindirerek seyretti.

Uçak biraz daha yükselip beyaz bulutların hizasına geldiğinde, gözleri bir kez daha doldu. Yanındaki genç kadın, yaşlı adama dostça baktı.

"Allah kavuştursun beyefendi! Memlekette sevdiklerinizi bırakıp gidiyorsunuz herhalde?"

Tekinalp cevap vermedi. Ne cevabı versindi? Bu topraklarda sevdiklerinden ziyade bıraktığı, galiba gençlik idealleri ve olgunluk çağının hırslarıydı. Şu ya da bu sebepten dolayı hemen hepsinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Artık Türkiye'den tam olarak koptuğunu, bu gidişinin geri dönüşü olmayacağını hissediyor, bunu kendine bile itiraf etmek istemiyordu.

4 Ocak 1957

30/12/56'dan beri Nice'teyim. Henüz kendimi toplayamadım.

2 Şubat 1957

Evet. Aradan bir aydan fazla geçtiği halde henüz kendimi toplayamadım. Belli başlı bir iş yapamadım. (...) Şirketin eksiltme teşebbüsü de önümde birtakım meçhuller açıyor. Yeni değişikliklerde vaziyetim ne olacak? Herhalde bir emeklilik bahismevzu olacak. Bu nasıl olacak? Cenevre'ye gidip bu işi bir neticeye bağlamak istiyorum. Bu emeklilik hallolunduktan

sonra, bakiye-i hayatımı nasıl tanzim edeceğim? Nerede yurt kurmak lazım gelecek? Aynı alakadan, ayrı bir hayat arkadaşı bulmak mümkün olacak mı? Eski mahut H. H. (hususi hayat) *kaygıları nerede kaldı? Onlar artık tarihe karışmış. Artık Emili'nin de tavsiye ettiği gibi, sakin bir hayat sağlamaktan başka yapılacak bir şey kalmadı.*

Çokca Nice'te, biraz da Cenevre'de ve İstanbul'da geçen bir yılın bitiminde artık emekli olmuştu.

10 Kasım 1957

Bir haftadan beri Nice'teyim. Ne aileden, ne İstanbul'dan ve Cenevre'den ses seda yok. Yalnız ara sıra Amerika'dan hayat izi geliyor. Sıhhi vaziyetimde salah yok. Maneviyat berbat desem mübalağa sayılmaz. Doktorlar fizyolojik bir gelişme görmüyorlar. Fakat ben hissediyorum, kan deveranı sisteminde bir sakatlık var. Fakat mahiyeti henüz anlayamadım. (...) Şirket ile alakam kesildi. (...)

Günlükteki notlar iyice seyrekleşiyor, aylar ve aylarca yazmadığı oluyor, yazdığı zaman da artık satırları sürekli olarak çok derin bir bunalımı yansıtıyordu.

1 Ağustos 1958

Son nottan beri tahminen bir sene geçti. Bu müddet zarfında yersiz yurtsuz süründüm. Vaziyetim hakkında bir derecelendirmeye varamadım. Aile durumu düzelmedi. Küçük oğlum Londra'daki işinde henüz bir neticeye varamadı. Kızım New York'ta henüz yarını temin edemedi. Neyse ki, büyük oğlumun iktisadi vaziyeti sağlam görünüyor. (...) elimin handikabı zaman zaman berbatlaşıyor. Doğru dürüst yazı yazamıyorum. Sekreter meselesini bir an evvel halletmek lazım. İki gün sonra Londra'ya hareket edeceğim. Yeni torunuma kavuşacağım. (...)

Aslında Londra'da 'büyük işler' yapmayı ve yazlarını Nice'te

geçirmeyi sürdüren Giyom, karısı Lidya'yı artık Nice'e temelli yollamayı planlamıştı. Zira genç kadın yeni doğum yapmıştı ve Londra'nın iklimi ne ona ne de bebeğine yarıyordu. Kayınpederiyle birbirlerine can yoldaşlığı edebilirlerdi. Nasılsa Tekinalp artık emekli olmuştu. Yazı yazıp postayla Türkiye'de muhtelif gazete ve dergilere ulaştırmaktan ve yazacağı yeni eserleri kafasında tasarlamaktan başka işi kalmamıştı...

Ama, bir başına, yaşlı ve hasta haliyle, gelinine lohusa döneminde destek olacak, yeni doğmuş bebeği pışpışlayacak hali elbette yoktu Tekinalp'in. Oldukça nazik yapılı ve kırılgan olan Lidya'ya mutlaka daha becerikli bir yardımcı lazımdı. Hatta bir değil, iki... Bunlar, zaten kendisinden yıllardır hiç ayrılmayan kız kardeşiyle annesi olacaktı.

Her ikisi de, İstanbul'daki varlarını yoklarını satıp Nice'in yolunu tutacaklardı. Bu kadar çok insanın, yaz kış Mair Kohen'in 'Villa Mascotte'unda ya da o villaya yakın pansiyon odalarında yerleşmesi söz konusu olamazdı. Bu kez Villa Mascotte'la aynı sokakta, küçük bir daire bulundu. Topluca oraya taşınacaklardı. Sadece Giyom, Londra ile Nice arası mekik dokuyarak, Londra'da kan bankası işini yola koymaya çalışacaktı.

* * *

Bütün bu düzenlemeleri buraya aktarırken, düşünüyorum da...

Yazdığı hüzün ve endişe dolu satırlara rağmen, onu o dönemde hatırlayan yakınlarına göre Moiz Kohen Tekinalp'in Nice'te, Mair'in, karısı Emili'nin, diğer yeğenlerinin, gelini Lidya'nın, hatta, evet Madam Alexandra'nın bile yanında oldukça huzurlu göründüğünü söylüyorlar.

* * *

Yeni dairenin sakinleri zaman içinde tuhaf ama oldukça uyumlu bir küçük grup oluşturmuşlardı: Tekinalp, Lidya, Lidya'nın annesi ve kız kardeşiyle yeni doğmuş oğlu Ronald.

Tekinalp durumundan şikâyetçi değildi. Hayatı boyunca olduğu gibi, etrafı ona bakan, onu pohpohlayan kadınlarla çevriliy-

di. Üstelik bu kadınların hepsi gayet hoştu. Madam Alexandra'yla aralarında sudan sebeplerle hoş atışmalar oluyordu. Bir-iki yıl kadar önce kendini hem oldukça güçlü, hem de çok yalnız hissettiğinde onu can yoldaşı ve 'governant' adayları arasında, listesine dördüncü ve son sıraya yerleştirmiş, hakkında da şu notu düşmüştü:

(...) Hayat tarzını çok farklı gördüğüm için yanaşmadım. Yine yanaşmak fikrinde değilim. Ama büsbütün dikkat-i nazarımdan uzaklaştırmak da istemem. Dört şık üzerinde düşünüp gelecek aylar zarfında bir neticeye varmak isterim.

Görüldüğü gibi hiçbiri hakkında, hiçbir zaman bir neticeye varamamıştı. Fakat Madam Alexandra'dan uzaklaşmak bir yana, ona olabildiğince yakınlaşmıştı. Zira artık aynı evi paylaşıyorlardı.

Yıllarca Raşel Hala'nın üstlenmiş olduğu yemek pişirme işi artık Madam Alexandra'ya aitti. Tekinalp her sabah yaptığı rıhtım boyu gezintisinden döndüğünde, küçük daireyi iştah açıcı *borç* veya *böf Stroganof* kokuları sarmış oluyordu. Yaşlı adam mutfağın kapısını aralıyor, başını içeri doğru uzatıyor, ellerini ovuşturuyordu:

"Öğlene neler hazırladınız bakalım?"

Madam Alexandra abartılı bir iç çekişle karşılık veriyordu:

"Ayak altında dolaşmayın lütfen! Mutfak zaten daracık! Bırakın da rahat rahat yemeğimi pişireyim... Her şey hazır olunca size haber veririm!"

Tekinalp çaresiz uzaklaşıyor ama kapıyı kapamadan önce tezgâhın üstünde duran kutudan bir kurabiye, kayık tabaktan ev yapımı bir turşu almadan edemiyordu.

"Kurabiye de turşu da size yasak! Doktor öğrense ne diyecek?" diye "r"leri yuvarlayan ağır Rus aksanlı ses, ta aceleyle sığındığı odasına kadar yankılanıyordu.

Aman Allahım, ne huysuz insandı bu böyle! Raşel şimdi burada olsaydı, hemencecik pişirdiğinden birazını ayırır, sevgili kardeşine bir tepside ikram ederdi; bu davranışına kızan Matild'e ise, ço-

cukluğundan bu yana kendisine aşılanan bir inancı, büyük bir ciddiyetle dile getirirdi:

"*Le deseo l'alma* (canı çekti), erkektir derhal isteğini yerine getirmek lazım!"

Geçmiş zaman işte! Yaşlı adam kaybettiklerini hatırlayıp duygulanmamak için küçük transistorlu radyoyu sonuna kadar açıyordu: Sacha Distel adında, Türk asıllı olduğu söylenen genç bir şarkıcı bas bas bağırıyordu:

"Brigite Bardo Bardo, Brigite Bejo Bejo!"

Ne tuhaf sözlerdi bunlar!

"Mösyö Tekinaaaalp, radyonun sesini biraz kısar mısınız lütfen!"

Şikâyet bu kez gelini Lidya'dan geliyordu. Eee tabii! Bu kız her Allah'ın günü öyle ikilere, üçlere kadar gazinolarda kumar oynarsa, öğle vakti her normal insanın yaptığı gibi müzik dinleyecek halde olamazdı.

Tekinalp, bazen bu Beyaz Rus ortamında kendini iyice yabancı hissedip alışmış olduğu muhite dönmek istiyor, yeğeni Mair Kohen'e misafirliğe gidiyordu.

O evde bulunduğu zamanlar şuurunun derinliklerine gömülü birtakım âdet ve ritüele uysalca boyun eğiyordu. Etle peynir veya süt bir arada yenmiyordu. Ne ala! Kapıdan çıkarken *mezuza* öpülüyordu. Pek güzel! Baba evinde de bunu görmemiş miydi? Cuma akşamları ailece yemek yendiğinde, ailenin en yaşlı üyesi olarak eline bir kadeh şarap tutuşturuluyor, kendisinden *Şabat* duası okunması isteniyordu, neden olmasın?...

"Ancak mecbur olduğu zamanlar dini kurallarına riayet ederdi," demişti küçük gelini Lidya...

Evet ama bu mecburiyetler sanki artık hoşuna gider olmuştu.

Kızından düzenli mektup alıyordu. Kendi tabiriyle "New York Cephesinde" her şey yolunda görünüyordu. Terez nihayet iş bulmuştu. Hocalık yaparak hayatını kazanıyordu. Pepo da iyi kötü idare ediyordu. Terez mektuplarında kendisi için bir tutku haline gelmiş briçten, ABD'de kocasıyla gerçekleştirdikleri küçük tatil kaçamaklarından, edindikleri yeni ve ilginç arkadaşlardan bah-

sediyordu. Besbelli geçmişin üzerine kocaman bir sünger çekmişti; hiçbir zaman iyi konuşamadığı Türkçe'yi ise tamamen unutmuş gibiydi. Bulunduğu yerde mutlu görünüyordu.

Peki Tekinalp Nice'te mutlu muydu?

Son moda şarkıların yankılandığı küçük ve dar sokaklarda dolaşırken, öğlenleri bol sarmısaklı *aioli* soslu balığını yerken, rıhtım boyu kafelerin birinde Türkiye'den gelme ya da has Fransız biriki arkadaşla sohbet ederken, evinin pencerelerinden Akdeniz'in maviliğini seyrederken mutlu olduğunu düşünüyordu. Nice kimi zaman ona gençlik yıllarının Selanik'ini hatırlatıyordu. Daha doğrusu Selanik'i ve gençliğini hatırlamak için, her şey ona bahaneydi.

Bazen bir ses, bir renk, bir koku yeterli olabiliyordu! Gözlerini sımsıkı yumuyordu. Yanında birileri bulunduğunda uyumuş olduğunu düşünebilirdi. Oysa, o sadece hatırlıyordu:

Gençlik arkadaşlarıyla başlarında fesleri, tespih tanelerini çekerek rıhtım boyu yaptıkları gezintileri, karşılarına dikilen Beyaz Kule'yi ve gazinosunda alevlenen tartışmaları, eski şehrin beyaz sıvalı surlarının sudaki titrek yansımalarını, denizin ve gökyüzünün sonsuz gri maviliğini, limandan ayrılan gemilerin arkalarında bıraktıkları uzun gümüşi dalgaları hatırlıyordu... Tatlı tatlı esen imbat yüzünü usulca okşuyor, martıların çığlıklarını, ağaç koruluklarında gizlenen bülbülün ötüşünü, gemi sirenlerinin uğuldayışını duyuyordu. Soluduğu yasemin ve manolya kokuları, Beyaz Kule gazinosundan mı, yoksa "Promenade des Anglais"den mi geldiğini, artık bilemiyordu...

Elinde bastonu, dikkatli adımlarla "Promenade des Anglais 'de, kendisi gibi emeklilerle birlikte gezinirken, kimileri, bu yaşlı adamın biraz titrek bir sesle *"Ah! Selanik el mio!"* şarkısını mırıldandığını duyuyorlar mıydı acaba?

Tekinalp İstanbul'a bir-iki çok kısa yolculuk daha yapacaktı.

Bu yolculukları genellikle büyük oğlu, büyük oğlunun ailesi, İstanbul'da kalmış yeğenleri ve tek başına kalmış ablasıyla hasret gidermek için gerçekleştiriyordu.

Fakat sağlığı giderek bozuluyordu. Fazlasıyla yağlı, şekerli ve tuzlu yemeğe alışkın olan çoğu yaşıtlarının korkulu rüyası olan inme en hafif haliyle gelmişti ona ve bütün yakınmalarına rağmen bırakmış olduğu o 'araz' pek ağır sayılmazdı. Ama şimdi kalbi teklemeye başlıyordu. Ardından kanser teşhisi kondu. Neyse ki yavaş ilerleyen bir türdendi...

Doktor yapılacak pek bir şey olmadığını, sadece dinlenmesini ve hiçbir şeyi dert etmemesini söylemişti.

Tekinalp kendini ölüme hazırlıyordu. Beyninin derinliklerinde artık kurtuluşu olmayacağını biliyor olmalıydı... Yaklaşan ölümü unutmaya çalışıyor, geceleri, tarafından gafil avlanır korkusuyla hemen hiç uyumuyor, mümkün olduğu kadar yazı yazıyordu.

Yazı onun hayatının her evresinde en büyük ilacı, her derde deva uğraşı olmuştu. Şimdi de öyleydi. Pek çok kişiyle mektuplaşıyordu. Özellikle çok eskilerden, Selanik günlerinden kalma en yakın arkadaşlarından (ve kimi zaman azılı rakiplerinden) Joseph Nehama ile düzenli bir mektup ve kartpostal alışverişi yerleşmişti. Nehama'dan başka, haber yolladığı, hatırlarını sorduğu dost bildiği birkaç insan vardı. Bazılarından cevap geliyordu, bazıları ise onu unutmuşa benziyordu. Ama Moiz güçlüydü. Vefasızlık, unutulmuşluk, hele iyice kalın bir zırh edindiği şu son günlerinde ona pek dokunmuyordu. Ne olursa olsun, her zaman için yazışabileceği, "beni çok sever, ben de onu" diyebileceği insanlar bulmakta ustaydı.

Sadece aile fertlerinden haber gelmedikçe onları hemen özler oluyor, bir tür telaşla kâğıda kaleme sarılıyor, mektup trafiğini canlandırmak için elinden geleni yapıyordu. Örneğin Sevim'e artık 'istikamet' göstermekten vazgeçmişti. Şimdi tek isteği, ondan arada sırada birkaç satır okuyabilmekti. Bir genç kızı ilgilendirebilecek ne yazabilirdi ki? "Genç kızlar sosyal olaylardan, şık davetlerden, güzellik müsabakalarından hoşlanırlar," düşüncesiyle bir defasında sıradan bir haberi mektubuna alıp torununa yolladı. İlgisini çekebileceği ve cevap alabileceği umuduyla...

Nice, 16 Nisan 1958
M. Tekinalp
Villa Mascotte
Chemin des Pins
Nice-Cimiez

Sevgili Çocuğum,

Senden haber almayalı çok oldu. Geçen gün annene yazarken ona hatırını sordum; umut ederim bana iyi haberlerini yollarsın.

Bugün sana iyi bir haber vermek için yazıyorum. İlişikteki gazete kupüründe göreceğin gibi, arkadaşın Rosette, Turizm Kraliçesi'nin nedimesi seçildi. Eminim bu seni fazlasıyla bahtiyar edecektir. Belki de bunu fırsat bilerek, bana birkaç satır yazarak neler yaptığını anlatırsın.

Yarın yahut yarından sonraki gün, babanın geleceğini ümit ediyorum. O da sana mutlaka mektup yazacaktır.

Seni sevgiyle kucaklarım.

M. Tekinalp

İzak'ın ona İstanbul'dan yolladığı ya da bizzat getirdiği gazete ve dergiler sayesinde Türk basınını takip etmeye çalışıyordu. 1956'ya kadar *Türkiye İktisat Mecmuası*'na yazı yazmaya devam etti. Son yazılarında kamuoyunun –özellikle de parlamentonun dikkatini ekonomik gelişme ve sosyal reform arasındaki bağa çekmeye çalışıyordu. Fırsat eşitliğini sağlayacak reform gerekliliğini vurguluyordu. Yatırımları teşvik etme çarelerini arıyordu...

Sabahları büyük bir heyecanla kalkıyor, yazacağı konuyu kafasında uzun uzadıya tasarlıyordu, sonra yaşlı Olivetti'sinin başına geçiyor, yine hayatı boyunca yaptığı gibi etrafındaki patırdı ve gürültüden tecrit olup yazıyor da yazıyordu.

Sonra gündelik gezintisine çıkıyordu; Yıllardan beri edindiği alışkanlıkla rıhtım boyuna gidiyor, birkaç arkadaşla buluşuyor, onlarla sohbet ediyordu. Nelerden bahsediyorlardı acaba? Tekinalp'in son yıllarındaki ilgi alanlarına bakılırsa, kendisi özellikle Türkiye'de iktisadi kalkınmanın yanı sıra, İsrail'in kuruluşu ve Yahudilik üzerine fikir yürütüyor olmalıydı.

Artık öğle yemeği için tek başına eve dönmüyordu; gelini onu almaya geliyor, kol kola birlikte otobüse biniyorlardı.

Yemeğine mecburen çok dikkat ettiği için, iyice zayıflamıştı.

Torunlarının büyümesini izliyor, onlara fazla baskıcı davranmamaya çalışıyordu; yine de zaman zaman dayanamayıp öğütler vermeye koyuluyordu. Bunlar, Selanik'te, genç Moiz'e aynanın karşısına geçip söylediklerinin, İzak, Terez ve Giyom'a, yeğenlerine, torunu Sevim'e bıkmadan, usanmadan tekrarladıklarının hep aynısıydı:

"Çalış, mesuliyetini bil, sistemli, planlı programlı ol, ayaklarının üzerinde durmayı öğren, çalış, çok çalış!..."

Üç yaşındaki Ronald ona bön bön bakıyor, dedesi çok fazla gevezelik ettiğinde susturmak için olsa gerek dizlerine yerleşiyor, şeker kokan dudaklarıyla, buruşuk yanağına bir öpücük konduruyordu.

Tabii o zaman da Tekinalp'in yelkenleri suya iniyordu.

Fakat tıpkı ağızda buruk bir tat misali, yüreğinde, beyninde, çocuklarına ve torunlarına ilkelerini aşılayamamış olmanın hüznünü hep taşıyordu. Acaba bunu neden başaramamıştı? Onlara karşı, bir türlü dışa vuramadığı ama içinde sağlam bir yer etmiş olan derin bir sevgi, hatta aşırı bir zaaftan mı, yoksa onları kendine hep bağımlı tutma, bağımlı tutarak da bir şekilde kendisini sevmelerini sağlamak gibi şuuraltı başvurduğu bir yöntemden mi? Bilemiyordu. Galiba bu sorunun da cevabını alamadan göçüp gidecekti.

4 Mart 1959

Bir türlü kendimi toplayamıyorum. Araz bir türlü düzelmiyor. Ev bark henüz perişan. Aile ahvadi yaşıyorlar Londra ve İstanbul taraflarında dağınık. Gözlerim posta kutusu taraflarına doğru müteveccih (yönelmiş). *Üç çeyrek asırdan beri takip ettiğim dayanıklılık hasleti âdeta tükenmiş vaziyette. Acaba bu perişan vaziyetime çekidüzen vermeye muvaffak olacak mıyım? Öteden beri hazırlamakta olduğum "Musevi Mucizesi" kitabını tamamlamaya muvaffak olacak mıyım? Allah kuvvet versin.*

Titrek bir yazıyla yazdığı, neredeyse karaladığı bu satırlar, Moiz Kohen yahut Munis Tekinalp'in güncesine yazdığı son satırlardı.

Hayır, ne perişan vaziyetini düzeltmeye ne de "Musevi Mucizesi" kitabını tamamlamaya muvaffak olacaktı.

Gücü sadece aynı yılın Ağustos ayında İstanbul'da bir dergiye "Ziya Gökalp ve Tesanütçülük" başlıklı bir yazı yazmaya yetecekti.

Özde, 'idealden yoksun' ve 'sadece maddiyata' değer verilen, kıymet artışı sayesinde, emeksiz, zahmetsiz 'gecekondu milyonerlerinin' türediği şimdiki dönemde, üstadının yıllar önce anlattığı ama formülleştirmeye ömrü yetmediği 'tesanütçülük' yahut 'solidarizm'in (dayanışmanın) özellikle uygulanması gerektiğini vurguluyordu; ancak bu şekilde, emek karşılığı olmayan bu kıymet artışlarının kanuni yollarla cemiyete mal edilebileceğini belirterek yazısına son veren Tekinalp, üstadına yılların ötesinden böylece son bir selam yolluyordu...

Ziya Gökalp yaşasaydı bu yazıya ne derdi acaba?

Kendisini son olarak Malta dönüşünde, o şaşırtıcı derecede mutlu ve sakin haliyle görmüştü.

Görüşmelerinin ardından Diyarbekir'e gittiğini, oradaki evini bir sosyoloji enstitüsüne çevirdiğini, *Küçük Mecmua* adında çok okunan bir dergi çıkardığını biliyordu.

Moiz'den *Küçük Mecmua*'ya yazı yazması istenmemiş, o da bu yönde herhangi bir teklifte bulunmamıştı. Buna kırılmış mıydı? Galiba pek değil. Aslında o dönemde imzasının hiçbir yerde gözükmemesini tercih ediyor olmalıydı.

Moiz Kohen'in, Ziya Gökalp'i Malta dönüşü son olarak gördüğünü değil de onunla son olarak konuştuğunu yazmak daha doğru olur. Zira bir kez daha görmüştü ama bu sessiz bir görüşme olmuştu.

Onu 1924'te Fransız Hastanesi'ne yatırıldığında ziyaret etmişti; üstat gençliğinde bir buhran sonucu kafasına sıktığı kurşunun tahribatlarından muzdaripti ve derin bir komaya girmişti... Moiz Kohen daha sonra bazı yakınlarına, yaklaşık bir saat boyunca hastanın başında kalıp ondan bir işaret, bir söz beklediğini anlatacaktı. Fakat hiçbir şey gelmemişti ve o, birdenbire ana babasını kaybeden bir çocuk gibi yitik ve çaresiz hissetmişti kendini.

Şimdi de hayatının sonuna gelen Tekinalp'in kendisiydi:

Hızla çaptan düştü. Artık vücudu iyice iflas etmişti. Bütün se-

batına, gayretine, inadına rağmen, felçli elini ve ayağını eskisi gibi asla kullanamamıştı... Kalp ve dolaşım sorunları vardı... Kanser de yavaş ilerlemesine rağmen kendisini yiyip bitiriyordu. Çabuk yoruluyor, kendini biraz zorladı mı, hemen soluk soluğa kalıyordu... Birkaç yıldan beri kendini iyi hissedip zihni berrak, enerjisi yerinde olduğu saatlerde, güncesine iç hesaplaşmalarını yazacağına, Türkiye'ye yollayacağı kısa makaleler oluşturmayı tercih etmişti. Ama gençlik ideallerinden 'tesanütçülük' üzerine yazdığı yazı, bilinen son yazısı olacaktı. Artık, yıllardır görev edindiği ülkesinin ekonomik sorunlarına çözüm bulmayı başkalarına bırakacak, o ülkeden uzakta, sadece ölümü bekleyecekti.

Muğlak Bir Tarih

"Benimle mutluydu, huzurluydu; acı çekmedi, gün geçtikçe gözümüzün önünde eriyip gitti. Eve her gün doktor geliyordu... Çocuklarla oyalanıyordu. Torunlarını çok severdi. Hayır, genellikle pek konuşmazdı fakat iyice kötüleşmeden önceki gece, o bayram gecesi birçok şey anlatmıştı bize."

Konuşan şimdilerde Londra'da yaşamakta olan, küçük gelini Lidya...

1961'de *Hanuka* yani Işıklar Bayramı'nın ilk günüydü. Bayramın süreceği bir hafta boyunca yeğen Mair Kohen'ın evinde, her gün âdet gereği bir mum yakılacak, kısa bir dua okunacaktı.

Moiz Tekinalp ilk bayram akşamı Lidya, Nura, Madam Alexandra ve torunlarıyla birlikte Mairlere yemeğe gitti. O akşam, Moiz Amca'yı mutlu etmek için her şey, 'Selanik usulüne göre' hazırlanmıştı. O da, şerefine pişirilen *pasteliko*'lu,[1] *abudaraho*'lu,[2] tarama'lı yemekten normalden çok daha fazla yemiş, sofrada bulunan herkesle sohbet etmiş, şakalaşmıştı. Hatta yemekten sonra, öteki-

(1) Pasteliko: Sebze ve peynirle fırında pişen bir tür börek.
(2) Abudaraho: Balık yumurtası ezmesi.

lerin şaşkın bakışları altında Mair ile birlikte Selanik ezgileri söylemişlerdi: "Los Bilbilkos", "Primavera a Selanik", "Osman Ağa"... Dahası Munis Tekinalp hiç alışkın olmadığı bir şey yapmış, gençliğinden, Selanik yıllarından bahsetmeye koyulmuştu:

"İki büyük olay yaşamıştık bir yıl arayla. İlki, 1908 yazında Kanun-ı Esasi'ye yeniden yürürlüğe kondu. Haberdardık bir şeylerin olacağından. *Asır*'da hemen herkes İttihatçıydı. Fazlı Bey, Ömer Naci, İsmail Canbulat... 21 Temmuz gecesi gazete binasında sabahlamıştık. Gazetemiz *Asır* haberi ilk veren olmuştu. Gün ağarırken bütün arkadaşlar, gözlerimiz uykusuzluktan kıpkırmızı olmuş sokağa fırladık. Her taraftan çığlıklar yükseliyordu. 'Yaşasın Meşrutiyet!' diye bağıranlarla, bütün şehir ayağa kalkmıştı, ayağa!!! Sokaklar, büyük meydanlara koşan insanlarla doluydu. Hükümet Meydanı'na filan koşuyorlardı toplantı yapmaya... Öyle özlemişlerdi ki toplantı yapmayı!"

"Sen neredeydin Moiz Amca?" diye sormuştu Mair.

Gülmüştü:

"Ben mi? Ben, Padişahın kararı henüz bize resmi olarak ulaşamadan Ticaret Kulübü'nün balkonundan Olympos Meydanı'na yani yeni adıyla Hürriyet Meydanı'na doğru nutuk atmıştım. İspanyolca: '*Nosotros kuaranta milyones ottomanos*[1]... Eşitlik, hürriyet, meşruti idare istiyoruz,' diye bağırmıştım! İspanyolca konuşmuştum, bizimkilerden herkes anlasın diye; Türkçe bilenler öyle azdı ki! Her konuşan, her nutuk atan gibi beni de çılgınca alkışlamışlardı. Nasıl da inanmıştık hepimiz, uhuvvete, musavvata, adalete!"

"Ya ikinci olay? Savaşın ilanı falan mıydı?"

Şu gençler nereden bilsinlerdi, 31 Mart Vakası'nın bütün Selaniklilere neler yaşattığını!

"Bir yıl sonra İstanbul'da ayaklanma olmuştu. Bunu bir telgraf hikâyesi sayesinde öğrenmiştik. Selanik'te ayaklanmayı bastırmak için herkes seferber olmuştu. İstanbul'a giden ordunun adı Hareket Ordusu idi, içinde anasırdan çok sayıda Bulgar, Rum ve Musevi olu-

(1) Bizler, kırk milyon Osmanlı.

şundan bahsediliyordu. Orduda Kolağası rütbesiyle Mustafa Kemal vardı! Sarı Paşa! Hareket Ordusu adını o koymuştu."

"Atatürk yani!"

"İleride herkes Sarı Paşa dedi ona."

"Peki sonra ne oldu?"

"Hareket Ordusu isyanı bastırdı. Duymuştuk ki, rahmetli Nesim Mazliyah ilk gün meclise koşmuş, 'Biz halkın isteğiyle buradayız, bizi buradan ancak süngü kuvveti çıkarabilir,' demiş, sonra da her gün gitmeye devam etmiş. Hani Fransız İhtilalin'deki meşhur 'Mirabeau' gibi! Aynı sözler! Bizim yerli Mirabeau'nun kimse kılına dokunmaya cesaret edememişti. Nutku gazetelere bile çıkmıştı: 'Hani ya, milletin hukukunu kanımızın son damlasına kadar müdafaa edecektik? Ben Mebusan Meclisi'nin bu halde bulunduğuna teessüf ederim...' Sonra Emmanuel Karasu Efendi vardı, hepimizin duayeni! O ise, üç kişiyle birlikte İstanbul'a, Saraya gidip Padişah'ı basbayağı hal etmişti. Ey gidi günler! Selanik'in Selanik olduğu günler!"

"Ya sen? Sen ne yapmıştın?"

Yine güldü, biraz buruk gibiydi:

"Penceremden İstanbul'a gidenleri seyretmiştim. Şimdi düşünüyorum da, ilk olayda balkonda, ikincisinde penceredeydim. E, böyle olunca her şeyi daha iyi, daha detaylı görürsün... Üstelik dayak da yemezsin, ellerini de kana bulamazsın. Ama Allah var ya! Yazdım... Hep yazmaya, yazıyla inandıklarımı anlatmaya çalıştım... Ömrüm boyunca!"

Sonra o titrek yorgun sesiyle, marş havasında son bir melodi terennüm etmişti...

İstanbul'daki isyanın bastırılışının şerefine Selanik Yahudileri'nin 'özel' bir marşıydı bu:

Köylerdeki gençler
Ve Selanik'ten birçoğumuz
Gönüllü olduk
Askerliğe gittik.
Ya hürriyet olacak
Ya kanımız akacak
Türkiye aşkına...

Fakat ilk kıtadan ileri gidememiş, sanki küskün bir sessizliğe bürünmüştü.

Küçük Ronnie'yi dizlerinin üstüne oturtmuş, yemek boyunca kucağından indirmemişti.

"Yeter Mösyö Tekinalp," demişti gelini, "biliyorsunuz, o kadar çok yememelisiniz, Roni'yi hep kucakta tutup yorulmamalısınız..."

Babasız büyümesine rağmen, asla baba diyememişti ona.

"Kucağına çocuk oturtmak yorar mı hiç insanı? Beni rahat bırak." diye cevap vermişti, sonra sesini biraz alçaltarak: "Bu gece kardeşinle gazinoya gitmezsin, tamam mı kızım? Bak bu gece bayram gecesi..."

"Ama siz bunlara hiç önem vermezdiniz!"

"Bu gece benim için önemli, lütfen bırak, Ronnie kucağımda dursun ve sen de gazinoya, kumara gitmeyeceğine söz ver!"

"Söz veriyorum, buradan çıkınca doğru eve gideceğiz, sizin haliniz yoksa, ben size biraz kitap okurum."

1951'de kayınpederi guatr ameliyatı olacağı zaman, hiçbir çocuğu müsait değilken Lidya gönüllü olarak ona Cenevre'deki Kanton Hospital'da eşlik etmeyi teklif etmişti. Ameliyat öncesi ve hemen sonrasında hep yanında kalmış, tatlı gevezeliği, olaylara biraz saf ve çocuksu bakışıyla onu oyalamış, hatta farkına varmadan cesaret vermişti. Ameliyat sonrası Montrö'ye gittiklerinde her akşam ona güzel sesi ve ağır Rus aksanıyla, Fransızca ya da Türkçe sevdiği yazarlardan birkaç sayfa okumayı âdet edinmişti.

Nice'teki bunca yıllık beraberliklerinden sonra yaşlı adam ona bayağı zaaf duyar olmuştu. Genç kadının, kız kardeşi Nura ile gazinolara gidip kumar oynamasına içini çekerek de olsa, göz yumuyordu. Hatta bir gün, bütün borçlarını temizlemiş, ondan bir daha gazinoya adımını atmayacağına dair söz almıştı. Tabii Lidya sözünde durmamış, kayınpederi bunu da sineye çekmişti.

Mırıldandığı marştan sonra hüznünü hisseden yeğeni Mair, birdenbire:

"Aslına bakarsan Moiz Amca, kimse seni Türkiye'yi terk etmeye mecbur etmedi; buraya gelmeseydin de olurdu! Öyle değil mi?" diye sordu.

"Haklısın, hiç kimse beni, sadece beni değil, 40'lı yıllardan itibaren bütün göç edenleri gitmeye mecbur etmedi!" diye cevap verdi yaşlı adam.

Bir süre durdu, derin bir iç çekti:

"Fakat şimdi farkına varıyorum ki orayı terk etmeyi istememiz için lazım gelenler de yapıldı."

Karşısındakiler anlamışlar mıydı bu söylediklerini, ondan pek emin değildi.

* * *

Hayır gidenler gitmeye zorlanmamışlardı. Memleketlerini şevk ve mutluluk içinde de terk etmemişlerdi. Galiba gerçek, ikisinin arasında bir yerdeydi. Zaten hep ikircilik yaşamamış mıydı bu cemaat? Hep iki dil, iki kültür, iki şapka taşımamışlar mıydı? Onlar için hiçbir zaman ne tam bir asimilasyon ne de bir entegrasyon söz konusu olabilmişti.

Peki ama neden?

Nedenleri çoktu; ya da tek bir nedeni oluşturan ayrıntılar çoktu.

Çünkü önceleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda ayrı bir dini olan, ayrı bir dil konuşan, ayrı bir kültürle yoğrulmuş bir 'millet' şeklinde yaşamışlardı; Cumhuriyet kurulduğunda da bu 'millet' kimliğinden hukuken sıyrılmalarına rağmen, onu manen, ulus devletin bünyesine taşımışlardı...

Çünkü Jön Türk İhtilali'yle oturtmak istenen 'Osmanlılık' şemsiyesi altındaki eşitlikçi model bir türlü oturtulamamıştı; Osmanlılık fikri de, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra İttihatçılarla birlikte yok olup gitmişti.

Çünkü ardından, Batı tarzı, merkeziyetçi bir ulus devlet modeli benimsenmişti ama bu modelin, üniter ve tek kültürlü yapısına sıkı sıkıya tutunulmasına karşın, içerdiği evrensellik prensipleri göz ardı edilmişti.

Anlaşılabilirdi, peş peşe gelen savaşlar İmparatorluğu yıkmış, Türk halkını perişan etmişti, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde her şey yeniden inşa ediliyordu, her şey çok hızlı bir şekilde değişiyordu ve bu baş döndürücü değişime ayak uydurmak için 'milli-

yetçilik' gibi tutunulacak bir dal gerekiyordu. Bu da beraberinde, Müslüman Türk olmayan için 'dışlanma'yı getirmişti. Ne gariptir ki kendini resmen laik ilan eden bu yeni devlette, Anayasası dinlerarası ayrımı kabul etmezken, uygulamada din önemli bir ayırıcı unsur olmuştu.

Diğer gayrimüslimler gibi Yahudiler de artık çok dinli bir mozaiğin değil de görünürde homojen bir ulusun parçası olduklarının bilincine varmışlardı; köşelerine çekilip suskunluğa gömülmüşler, kendilerini fark ettirmemek için ellerinden geleni yapmışlardı.

Zaman içinde, uygulamada kendisini 'azınlık' olarak dışlayan yeni yapılara uyum sağlayamayan Yahudi cemaatinin büyük bir bölümü, kendini Yahudi milliyetçi ideolojisine, yani Siyonizm'e kaptırmış, bu da onlarla çoğunluk toplum arasındaki uçurumu daha da derinleştirmişti.

Cemaatin küçük bir grubu, 'Son Jön Türkler' diye adlandıracağımız Tekinalp ve onun gibileri, baskın grubun aidiyetine sahip olma, içine kabul edilme umuduyla, Ulus-Devlet yapısına belki 'Osmanlıcılığı', belki farkına bile varmadan Amerikan sistemine benzer bir sistemi uydurmaya çalışmışlardı ve sonuç yine hüsran olmuştu.

Özellikle Tekinalp, Türkçülüğe övgüler düzerken ve ekonomide devletçiliğin âdeta bir vatan borcu olduğunu yazılarında ve konuşmalarında ilan ederken, nereden bilebilirdi ki bu fikirleri ilerde, 'Antisemitizm' ve 'Varlık Vergisi Uygulaması' şekilleri altında kendisine karşı geri tepecekti.

Evet, Türk Yahudilerinin muğlak tarihçesi öyle kesin formüllerle özetlenemezdi... Tekinalp bile, bunun biraz geç farkına varıyordu, o ki, bunca karmaşık kavramları hayatı boyunca kesin formüllere hapsetmeye çalışmıştı. Şimdi, ölümüne beş kala, sorgulama ve şüphe duyma dönemine giriyordu.

Acaba o da ulus-devlet gibi duvarlar örmemiş miydi, kendisinin ve başkalarının etrafında?

Acaba bu denli kesin sınırlar çizmekle, kavramları bu kadar net bir şekilde tanımlamakla, muhtelif grupları bu sınırların içine çekmek ya da onları dışa itmekle, o ve onun gibi hareket edenler, istediklerinin tam aksine bir sonuca neden olmamışlar mıydı? Bir yan-

dan ulus-devlet, azınlık, entegrasyon ve asimilasyonun tanımlarını var güçleriyle netleştirirken, onlara daha çok vücut kazandırmamışlar mıydı, dolayısıyla bütünleşmeyi hedeflerken, ayrılmalara ve ayırımlara daha çok sebep olmamışlar mıydı?

Çok uzun bir zaman önce, sanki başka bir hayatta, şimdi bedeni çoktan toprağa karışmış genç bir kadın ne demişti ona:

"Formüller tehlikelidir. Formüller çoğaldıkça, onların dışında kalan insan sayısı da çoğalır..."

* * *

Mairlerdeki *Hanuka* yemeği son bulduğunda, oldukça yakın olan evlerine yavaş adımlarla döndüler. Tekinalp'in keyfinden eser kalmamıştı. Lidya'nın koluna neredeyse abanarak yürüyordu. Yine de kapıdan içeri girip gelininin yardımıyla pardösüsünü çıkardığında, "Bu gece çok mühim bir gece!" dedi biraz anlamsızca.

"Herhalde, güzel bir geceydi demek istiyorsunuz Mösyö Tekinalp?"

"Hayır, mühim bir gece!..."

Odasının kapısının önünde Lidya'yı ve torunlarını alınlarından öptü, aklından belli belirsiz, "Keşke şimdi hepsi burada olsalar!" diye geçirdi. Evet bu mühim dediği gecede hepsi burada olsalardı: İzak ve karısı, ilk gelini, öteki Lidya, alaycı Lidya, torunu Sevim, kızı Terez ve kocası Pepo...

Banyoya girdi. Kapıyı üzerine çekti ama artık yıllardan beri yaptığı gibi kilitlemedi.

"Bir süre sonra boğuk bir sesle beni çağırdı; koştum, fenalaşmış. Kardeşimle birlikte bin bir zorlukla kaldırıp odasına, yatağına kadar sürükledik, pijamalarını giydirdik, derhal doktora haber verdik..." diye anlatmayı sürdürdü Lidya Hanım.

Demek son nefesine kadar, Tekinalp'e bakacak bir ya da iki kadın mutlaka olacaktı. Ama bunun tadını çıkaramayacak kadar yorgundu artık. Bambaşka bir yorgunluktu bu! Sanki yılların bitkinliği üstüne çökmüştü. Belki yıllarca kendini onaylattırmak, kendini beğendirmek, kendini kabul ettirmek, bulunduğu yere uyum sağlamak için verdiği mücadelenin yorgunluğuydu kendisini böylesine bitap düşüren.

O geceyi izleyen bir hafta boyunca, kendinde olmasına rağmen, artık hemen hiç konuşmadı. Nice'in sıcak sonbaharını fırsat bilerek, her sabah etrafındakilerin yardımıyla, küçük bahçedeki hasır koltukların birine yerleşiyor; saatlerce dizlerinde bir battaniye, dudaklarında hafif bir tebessüm, bazen belli belirsiz bir-iki kutsama sözcüğüyle oynayan torunlarını izliyordu. Öğleden sonraları ise yatağına uzanıyordu. Günaşırı uğrayan doktor, muayenede yeni bir araz bulmuyor, düşünceli bir şekilde üç kadına: "Yorgun, çok yorgun, her an kaybedebiliriz!" diyordu.

Bir akşamüstü yemek tepsisini odasına getiren gelini, kayınpederinin cansız bedeniyle karşılaştı...

Moiz Kohen yahut Munis Tekinalp'in, uzun yıllar boyunca, bunca 'kesin inanç' uğruna hep hızlı, herhalde hep samimi bir şekilde çarpmış olan kalbi durmuştu.

"Musevi Mucizesi" başlıklı kitabını bitiremeyecekti...

Kaynakça

Tekinalp ve diğer kişilerin içinde bulundukları tarihsel bağlamda, yaşamış oldukları özel olayları yazarken faydalandığım en önemli kaynaklar, kuşkusuz Tekinalp'in kendini anlattığı günceleri, bizzat yazmış olduğu kitaplar, aile fertleriyle yaptığım uzun mülakatlar ve Jacob M. Landau'nun *Tekinalp, Turkish Patriot* başlıklı kitabıdır. Bunların dışında başlıkları aşağıda yer alan pek çok eserden yararlandım. Bu kitap bilimsel bir eser olmadığı ve ben bir tarihçi olma iddiasını taşımadığım için, onları sayfa sayfa dipnot düşerek belirtmedim, kullanmış olduğum bölümlere göre sıralamakla yetindim.

Temel Kaynaklar

Kitaplar

Anderson, Benedict, *L'imaginaire National: Réflexions sur L'origine et L'essor du Nationalisme,* çev. Pierre-Emmanuel Dauzat, La Découverte Poche, Paris, 2002.

Benbassa, Esther ve Rodrigue, Aron, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. yüzyıllar),* çev. Ayşe Atasoy, yay. hazırlayan Rıfat N. Bali, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

—, *Les Juifs des Balkans, Espace judeo-Libériques XIVe – XXe siècles,* Editions La Découverte, Paris, 1993.

Besalel, Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri,* Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, İstanbul, 1999.

Birinci, Ali, *Matbuat Âleminde Birkaç Adım,* Sanat Kitabevi, İstanbul, 1992.

Bowman, G. et al., Yitik Ülke Masalları: Kimlik ve Yer Sorunsalı, çev. Türkan Yöney, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Ağustos 1996.

De Planhol, Xavier, *Minorités en Islam: Géographie Politique et Sociale*, Flammarion, France, 1997.

Fındıkoğlu, Z. Fahri, *Ziya Gökalp*, Türkiye Muallimler Birliği Neşriyatı, No. 6, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955.

Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler (Tarihi, Siyasi Araştırma)*, Türkçeleştirilmiş Üçüncü Baskı, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş, İstanbul, 1995.

Güler, Ali, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, Berikan Elektronik Basım Yayım San. ve Tic. Ltd. Şti., Ankara, Ekim 2003.

Güleryüz, Naim, *Türk Yahudileri Tarihi-I*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1993.

Heyd, Uriel, *Türk Milliyetçiliğinin Kökleri*, çev. Adem Yalçın, Pınar Yayınları, İstanbul, Eylül 2001.

Hobsbawm, Eric, *Nations et Nationalisme depuis 1780, Fransızca'dan* çev. Dominique Peters, Gallimard, 1992.

Hoffer, Eric, *Kesin İnançlılar*, çev. Erkıl Günur, 7. basım, İm Yayın Tasarım, İstanbul, Ekim 1998.

Karakoyunlu, Yılmaz, *Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci*, Diyalog Yayıncılık ve Organizasyon, İstanbul, Ocak 1997.

Landau, Jacob M., *Tekinalp, Turkish Patriot 1883-1961*, Instituut voor het Nabije Oosten, Netherlands, 1984.

—, *Tekinalp, Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, çev. Burhan Parmaksızoğlu, İlhan Pınar, Oya Engin, Natalie Medina, 1. basım, İletişim Yayınları, 348 Tarih-Politika Dizisi 11, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Levi, Avner, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, Hukuki ve Siyasi Durumları*, redaksiyon Rıfat Bali, 1. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Maalouf, Amin, *Les Identités Meurtrières*, Bernard Grasset, Paris, 1998.

Özdoğan, Günay Göksu, *"Turan"dan "Bozkurt"a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İngilizce'den çev. İsmail Kaplan, 2. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Öymen, Altan, *Bir Dönem Bir Çocuk*, 5. basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.

Parla, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, yay.haz. Füsun Üstel, Sabir Yücesoy, 4. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Thiesse, Anne-Marie, *La Création des Identités Nationales: Europe XVIIIe – XXe siècle*, Éditions du Seuil, << L'Univers historique>>, 1999.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'dan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Kasım 2003.

Türk Tarih Vakfı, *Üç Kuşak Cumhuriyet*, ed. Uğur Tanyeli, İstanbul, Ekim 1998.

Vidal-Naquet, Pierre, *Les Juifs, la Mémoire et le Présent*, La Découverte, 1991.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922)*, yay. haz. Erol Şadi Erdinç, C. I., 2. basım, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

—, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)*, yay.haz. Erol Şadi Erdinç, C. II, 2. basım, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

Yetkin, Çetin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, 2. basım, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, Ekim 1996.

Makaleler

Bali, Rıfat N., "Tekinalp - Yaşamı ve Bibliyografyası," *Müteferrika Dergisi*, Yaz 1995.

Davut, Yıldız Akpolat, "Tekin Alp'in Türk Milliyetçiliği Anlayışı veya 'Tekin Alp'in Türkiye'deki Yahudilere Milli Kimlik Kazandırma Çabaları' " Türkiye Günlüğü, No. 37 (Kasım-Aralık 1995), s. 81-85.

—, "Türk Sosyolojisinde İki Solidarizm Anlayışı: Tekin Alp: Sosyal Siyaset Ziya Gökalp: Sosyal Halkçılık", *Türkiye Günlüğü*, No. 39 (Mart-Nisan 1996), s. 69-78.

—, "Yeni Türkiye İdeolojisine Tekin Alp'in Katkıları", *Birikim*, Sayı 88 (1996), s. 79-82.

İpek, Kerem, "Tekinalp, Kemalizm ve Aydınlanma 1923", www.aydinlanma1923.org/sayi/29/29-06.htm.

Landau Jacob M., "Tekinalp Yaşamı ve Bibliyografyası," (çeviren özetleyen ve eklemelerde bulunan Rifat N. Bali) *Müteferrika Dergisi* Yaz 1995, sayı 6, s. 29-38.

Toprak, Zafer, "2. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, Sayı 1, (1977), s. 92-123.

—, "Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu", *Toplum ve Bilim*, s. 12, (1980), s. 41-49.

Tekinalp'in Selanik'teki Yaşamıyla İlgili Bölümün Yazılmasında Yararlanılan Kaynaklar

Kitaplar

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev. Nuran Yavuz, 5. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1999.

—, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktay, 4. basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 1999.

Alangu, Tahir, *Ömer Seyfettin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, 1968.

Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik (1830-1912)*, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.

Bali, Rıfat N., *Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları*, 2. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

Çavdar, Tevfik, *Talât Paşa: Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, Ocak 1984.

Duru, Kazım Nami, *Ziya Gökalp*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949.

Epstein, Perle, *Kabala: Musevi Mistiklerinin Yolu*, Dharma Yayınları, İstanbul, Ocak 1993.

Göksel, Ali Nüzhet, *Ziya Gökalp Hakkında Makale ve On Fıkra*, Türkiye Muallimler Birliği Yayınları: 7, Yenilik Basımevi, 1995.

Hürmen, Fatma Rezan (haz.), *Ressam Naciye Neyyal'ın Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, Pınar Yayınları, İstanbul, Mart 2000.

Iacovella, Angelo, *Gönye ve Hilal: İttihat Terakki ve Masonluk*, çev. Tülin Altınova, 2. basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Aralık 1999.

Kutay, Cemal, *Bir Devir Aydınlanıyor: Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*, 3. C., 2. basım, Özel Basım, İstanbul, Mayıs 1983.

Les Cahiers de L'Alliance Israélite Universelle: Paix et Droit, Une École, Une Histoire: Le Collège-Lycée George Leven, Dossier Les Juifs de Salonique, No: 17 Nouvelle Série (Novembre 1997), *passim.*

Nehama, Joseph, *Histoire des Israélites de Salonique*, C. VI, VII, Communauté Israélite de Thessalonique, Thessalonique, 1978.

Risal, P., *Salonique, La Ville Convoitée*, CSE, Décembre, 2003.

Rodrigue, Aron, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: "Alliance" Okulları 1860-1925*, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Parlak, Türkmen, *Yeni Asır'ın Selanik Yılları, Evladı Fatihan Diyarları "1895-1924"* Yeni Asır Yayınları, 1986.

Sciaky, Leon, *Farewell to Ottoman Salonica*, The Isis Press, İstanbul, 2000.

Sertel, Sabiha, *Roman Gibi 1919-1950* (Anılar), Ant Yayınları, İstanbul, Şubat 1969.

Sertel, Yıldız, *Annem: Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Haziran 1994.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), Genişletilmiş Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Veinstein, Gilles (haz.), *Salonique 1850-1918: La "Ville des Juifs" et le réveil des Balkans*, Série Mémoires n. 12 (Janvier 1992), Éditions Autrement, Paris, 1992.

Yalçın, Hüseyin Cahit, *Tanıdıklarım*, 2. basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2002.
—, *Talat Paşa*, Yedigün Neşriyatı, 1943.

Makaleler

Boura, Katerina, "II. Meşrutiyet Döneminde Mebus Seçimleri: Rum Mebuslar (1908-1918)," çev. Yorgo Benlisoy, *Toplumsal Tarih*, s. 56 (Ağustos 1998), s. 22-29.

Koraltürk, Murat, "Νεοτογροί καί Οικονομία" [Jön Türkler ve Ekonomi], **Ιςτορίκα**, 14 Mart 2002, s. 26-31.

Landau, Jacob M., "The 'Young Turks' and Zionism: Some Comments," reprinted from: V. D. Sanua (ed.), *Fields of Offerings: Studies in Honor of Raphael Patai*, Farleigh Dickinson University Press, 1983.

Stavroulakis, Nicholas P. ve De Viney, Timothy J., "Serres (also Siris, Serrai and Siroz)," *Jewish Sites and Synagogues of Greece*, Talos Press, Athens, 1992, s. 262-264.

Üyepazarcı, Erol, "İttihatçıların Anılarından Çıkmayan Kent: "Kabe-i Hürriyet" Selanik ve Kısa Süren Saltanatı-I," *Tarih ve Toplum*, C. XXX, s. 177 (Eylül 1998), s. 151-160.

Tekinalp'in İstanbul'daki Yaşamıyla İlgili Bölümün Yazılmasında Yararlanılan Kaynaklar

Kitaplar

Akar, Rıdvan, *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, 3. basım, Belge Yayınları, Mare Nostrum Dizisi, İstanbul, Mayıs 2000.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 6. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Bali, Rıfat N., *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 1. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Dizdaroğlu, Hikmet, *Ziya Gökalp Üzerine Araştırmalar*, Ziya Gökalp

Derneği Yayınları, No.5, Gökalp'i Tanıtma Dizisi, No.4, Aslımlar Matbaası, Ankara, 1981.

Göksel, Ali Nüzhet, *Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları,* Diyarbakırı Tanıtma Derneği, Neşriyat No: 4, Gökalp Külliyatı No: 3, Işıl Matbaası, İstanbul, 1956.

Ökte, Faik, *Varlık Vergisi Faciası,* Nebioğlu Yayınları, İstanbul, 1951.

Sertel, Yıldız, *Babam Gazeteci Zekeriya Sertel: Susmayan Adam,* Cumhuriyet Kitapları, Çağ Pazarlama Gazete Dergi Kitap Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, Ekim 2002.

Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım,* 4. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ekim 2000.

Yerasimos, Stéphane [Stefanos] (haz.), *İstanbul 1914-1923: Capitale d'un Monde Illusoire ou l'agonie des Vieux Empires,* Série Mémoires, N.14 (Mars 1992), Éditions Autrement, Paris, 1992.

—, (haz.), *İstanbul 1914-1923: Kaybolup Giden Bir Dünyanın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi,* çev. Cüneyt Akalın, 2. basım, İletişim Yayınları, 347 Akdeniz Dünyası Şehirleri I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Makaleler

Toprak, Zafer, "Osmanlı'da Toplumbilimin Doğuşu," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İçinde,* der.: Mehmet Ö. Alkan, C. I., 5. basım. İletişim Yayınları, İstanbul, Ocak 2003, s. 310-327.

Tekinalp'in Eserleri ve Çalışmalarıyla İlgili Bölümlerin Yazılmasında Yararlanılan Diğer Kaynaklar

Alp, Tekin, "Türk Kültür Birliği," *Yeni Türk Mecmuası,* Cilt 1, Kasım 1933, sayı 15.

—, *Kemalizm,* Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 1936.

—, *Türk Ruhu,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1944.

Düzdağ, Ertuğrul M., *Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler,* İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

Türkçe Gazete ve Dergiler

Akşam, Asır, Cumhuriyet, Milliyet, Tasvir-i Efkâr, Türk Yurdu, Vakit, Yeni Asır.

Yabancı Dilde Gazete ve Dergiler

L'Akcham (İstanbul)
L'Etoile du Levant (İstanbul)
La République (İstanbul)
Le Journal d'Orient (İstanbul)
Le Journal de Salonique (Selanik)
Paix et Droit (Paris)

Öncelikle, benim için geçmişe dalıp hatıralarını anlatan, bana, ellerindeki mektup ve fotoğrafları kitabımda dilediğimce kullanmam için emanet eden Moiz Kohen Tekinalp'in kızı Sayın Terez Negrin'e; tüm bu yardımların yanı sıra, Osmanlıca güncelerinin orijinallerine ulaşabilmemi de sağlayan büyük gelini Sayın Lidya Tekinalp'e; küçük gelini Sayın Lidya Tekinalp'e; torunlarından, Sayın Sevim Tekinalp'e; yeğenlerinden Sayın İnes Civre, Sayın Lüsi Goldenberg, Sayın Alber ve İzak Yenni, Sayın Manuel Rousseau'ya candan teşekkürü bir borç bilirim.

Eseri benim için yol gösterici olan ve bana Fransızca güncelerin fotokopilerini ulaştıran Prof. Dr. Jacob M Landau'ya da, en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bana Tekinalp'le ilgilenme önerisinde bulunan Prof. Dr. Zafer Toprak'a; kitabımın yazılış aşamasında bana vaktini ayırıp bilgileriyle aydınlattığı için Ord. Prof. Dr. Vakur Versan'a; kitabın tarihi dokusunu eleştirel bir gözle incelediği için Sayın Erol Sadi Erdinç'e; Tekinalp'le ilgili önemli bir belge sağladığı gibi, kitabımın isim babalığını da yaptığı için Prof. Dr. Ayhan Aktar'a candan teşekkür ederim.

Diğer yandan, eserin iki yıllık yazılış aşamasında daha pek çok kişiyle görüştüm. Hepsinin de katkıları çok değerliydi. Fikir ve önerilerini benden esirgemedikleri, bir adres bulmak, bir belgeye ulaşmak, bir bilginin doğruluğunu kontrol etmek için zaman harcadıkları için, hepsine candan teşekkürü borç bilirim. Adları ve katkıları, hatırladığım kronolojik sıralamaya göre aşağıda yer almaktadır:

Sayın Terez Negrin'le New-York'ta benim için uzun söyleşiler yapan dayım Alber Anavi;

Her kitabımda olduğu gibi, bu kitabımın yazılışı boyunca önerileriyle bana destek olan Prof. Dr. Selçuk Erez;

Prof. Jacob M. Landau'ya ulaşmamı sağlayan, Prof. Dr. Ayşe Erzan;

Kitabımda yer alan din ve gelenekle ilgili bölümlerin yazılışında beni bilgileriyle aydınlatan Rav. Yehuda Adoni;

Çalışmama gerekli bütün kitapları bana eksiksiz sağlayan Sayın Sami Önal;

Tekinalp'in iktisat anlayışı hakkındaki görüşlerini benimle paylaşan Sayın Yılmaz Karakoyunlu;

Tekinalp'in Kemalizm yönünü benim için inceleyen Prof. Dr. Çetin Yetkin;

Çalışmama katkıda bulunacak isim ve adresleri sağlayan Sayın Klara ve Eli Perahya ve Sayın Avram Ventura;

İzmir Milli Kütüphane'de benim için araştırma yapıp bulduğu Osmanlıca metinleri çeviren Doç. Dr. Siren Bora;

Elimdeki diğer Osmanlıca yazıların çevirilerini candan ve titiz bir çalışmayla gerçekleştiren Doç. Dr. Arzu Terzi Tozduman, Sayın Sabri Koz, Sayın Selahattin Öztürk ve Sayın Müslüm İstekli;

Azınlık psikolojisi konusundaki görüşlerini aktaran Prof. Dr. Şara Sayın;

Munis Tekinalp'in iktisat anlayışı konusunda yazdıklarımı okuyup düzelten ve önerilerde bulunan Doç. Dr. Murat Koraltürk;

Arşivinde Tekinalp'e ait karikatürler bulup veren Sayın Nevzat Üsdiken;

Kaynakça bölümünü yazmakta candan yardımcı olan Sayın Elif Babül.

Ayrıca, iki yıl boyunca çalıştığım kurumlarda bana her türlü yardımı sağlayan Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin Müdürü Sayın Şerafettin Kocaman ve Süreli Yayınlar Bölümü Şefi Sayın Mihriban Bilir'e; *Cumhuriyet* gazetesi Arşiv Sorumlusu Sayın Edibe Buğra ve mesai arkadaşlarına; *Akşam* gazetesi Arşiv Sorumlusu Sayın Hakkı Oğuzhan Poyraz ve mesai arkadaşlarına; Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınlar Bölümünden Sayın Hüseyin Ulusoy ve Sayın Saadet Çiftçi'ye; Paris'te, Alliance İsraelite Universelle'den Jean Claude

Kuperminc, Laurent Zimmern ve Arlette Levine'ye; Bibliotheque Nationale Française'den Sayın Sara Yontan-Musnik'e; Jerusalem Enstitut Ben Zvi'den Sayın Robert Karako'ya; Selanik'te Jewish Museum'un Müdürü Sayın Erica Perahya Zannour'a, bana verdikleri destek, sağladıkları kolaylıklar için candan minnettarım.

Eserin tesliminden hemen önce, "hard-disc" çöktüğünde, teknik yardımlarıyla felaketin kıyısından dönmemi sağlayan, sadece bu çalışmam boyunca değil, tüm çalışmalarımda benden teknik desteğini esirgemeyen Sayın Soner İşyapar'a, Soner Bey'i bulamadığımda yardıma koşan Sayın Selim Pilosof ve Barkom Bilgisayar elemanlarına minnetimi belirtmek isterim.

Kitabı yayınevine teslim etmemden hemen önce okuyan Soli Özel ve ilk aşamasında okuyup beni yönlendiren Fazilet Doğan ve İzel Rozental, bu sıkıcı işi üstlendiğiniz için binlerce teşekkürler! Açıkça belirttiğiniz fikirleriniz ve yapıcı eleştirileriniz, benim için gerçekten yol gösterici oldu.

Ayrıca, Remzi Kitabevi'nden, kitabın editörlüğünü yapan Sayın Yasemin Aktaş'a ve kitabın kapak tasarımını gerçekleştiren Sayın Ömer Erduran'a içtenlikle teşekkür ederim.

Son olarak, Munis Tekinalp'le ilgili elindeki bütün bilgileri benimle cömertçe paylaşıp eserin oluşumunun hemen her aşamasında bana destek olmuş Sayın Rıfat Bali'ye, özel bir teşekkür borçlu olduğuma inanıyorum.